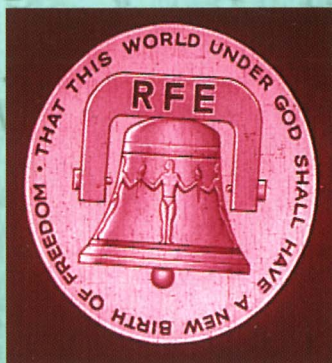

SIMÁNDI IRÉN

**Magyarország
a Szabad
Európa Rádió
hullámhosszán
1951–1956**

Gondolat

MAGYARORSZÁG
A SZABAD EURÓPA RÁDIÓ
HULLÁMHOSSZÁN

NEMZETI TÉKA

Sorozatszerkesztő

KÉGLI FERENC

MONOK ISTVÁN

**MAGYARORSZÁG
A SZABAD EURÓPA RÁDIÓ
HULLÁMHOSSZÁN
1951–1956**

SIMÁNDI IRÉN

BIBLIOTHECA NATIONALIS HUNGARIAE

ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR
GONDOLAT KIADÓ
BUDAPEST, 2005

Lektorálta Kardos József, Timár Lajos

A kutatást az OTKA segítette.

A kötet megjelenését az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára támogatta.

Minden jog fenntartva. Bármilyen másolás, sokszorosítás, illetve adatfeldolgozó rendszerben való tárolás csak a kiadó előzetes írásbeli hozzájárulásával lehetséges.

© Simándi Irén, 2005

© Gondolat Kiadó, 2005

www.gondolatkido.hu

A kiadásért felel Monok István és Bácskai István

A kötet kiadási munkálatait irányította Szebedy Boróka

Szöveggondozó Koltai Mária

Olvasószerkesztő Gál Mihály

Műszaki szerkesztő Pintér László

A borítón a berlini Szabadság Harang képe látható;

amely a Szabad Európa Rádió szimbóluma lett.

(OSZK Történeti Inerjúk Tára Szabad Európa Rádió gyűjtemény.)

A kiadási munkálatokat a Books in Print végezte

ISBN 963 9610 119

ISSN 1586-1163

Tartalom

ELŐSZÓ	7
I. BEVEZETŐ	9
II. A SZABAD EURÓPA RÁDIÓ MEGALAKULÁSA ÉS MŰKÖDÉSÉNEK JELLEMZŐ VONÁSAI	17
Megalakulás és letelepedés	17
Elvek, célok és irányítás	22
A Szabad Európa Rádió müncheni magyar osztálya	25
Szabad Európa Rádió megalakulásának sajtóvisszhangja a nyugatnémet lapokban	30
Az 50-es évek rádiójáról	36
III. A MAGYAR GAZDASÁG A SZABAD EURÓPA RÁDIÓ REFLEKTORÁBAN	57
Az erőszakolt iparosítás és következményei	57
Az új szakasz gazdaságpolitikája	76
A vezetés újra a régi	88
IV. A MAGYAR TÁRSADALOM A SZABAD EURÓPA RÁDIÓ REFLEKTORÁBAN	101
A magyar társadalom az 50-es évek elején	101
A szovjet–magyar „barátság”	104
A személyi kultusz, a párt és a politika jelenléte a mindennapokban	119

Ifjúságpolitika a Rákosi-rendszerben	163
A dolgozó nőkről	171
A szakszervezet tevékenységéről	177
A politika és az egyház viszonya	183
Az országgyűlésről és az országgyűlési választásokról	186
A Hazafias Népfrontról	207
Kultúra, sport	212
V. A GYŐZELEM REMÉNYÉBEN	
Ifjúság, értelmiség	220
Parasztok, munkások	223
Politikai vezetőről és kormányprogramokról	230
VI. HARC, VÉRÁLDOZAT, BUKÁS	
A hadsereghez, a katonákhoz	258
A harcokról, mindenkinek	265
VII. VIZSGÁLAT A SZABAD EURÓPA RÁDIÓ ELLEN	
Érvek, ellenérvek	298
VIII. KITEKINTÉS	
A forradalom leverése, retorzió	306
BIBLIOGRÁFIA	319
MELLÉKLETEK	324
MIKES IMRE ÉLETRAJZA	332
RAJZOK A SZABAD EURÓPA RÁDIÓ ÉPÜLETÉRŐL	334
NÉVMUTATÓ	343
KÉPEK	347

Előszó

A XX. századot a világháborúk korszakának is nevezhetjük, hiszen az elsőt gyorsan követte a második, és az azután jövő időszak is globális szembenállást hozott: a hidegháború korát. Világméretű fenyegetést jelentett ez is, a modern haditechnika, az atom- és hidrogénfegyverek felvonultatásával. A harc, az összecsapás azonban az ideológia, a politika, a propaganda területén maradt. Idesorolható a Szabad Európa Rádió alapítása és működtetése is, amely a szovjet rendszer által elnyomott rab népek felszabadítását tűzte ki célul. A határokon átívelő médiacsatának voltak már előzményei, de ilyen átfogó és hosszan tartó eseményről 1951 előtt nem olvashattunk a történelemben. A SZER a világrendszerek küzdelmének hathatós fegyvere volt, története egyetemes jelentőséggel bír. A Magyarországra közvetített adások a hazai történelemnek is részeivé váltak. Információinak hatásos ereje az 1951–1956-os esztendőkre tehető. Könyvünkben ennek bemutatását vállaltuk. A kor- és élethűséget egy jellegzetes újságíró, a SZER meghatározó egyéniségének, a „Gallicus” álnéven író Mikes Imrének kommentárjai biztosítják. Munkánk során valós történelmet kívántunk írni megannyi tény, adat és idézet segítségével. Tudjuk azonban azt is, hogy a Szabad Európa Rádió tevékenységének megítélése nem egyértelműen pozitív, ennek oka elsősorban a rádió 1956-os szerepében keresendő. Ezért az olvasónak ebben az esetben is lehetősége van, hogy emlékeit, ismereteit felidézve egyetértsen vagy cáfoljon.

A szerző

I. Bevezető

„Az indító eszme úgy hangzott, hogy az igába tört népeket ki kell szabadítani végzetükből, és e nagyszerű kötelességnek a mi pirinyó mikrofonunk a leghatalmasabb eszköze, éljünk hát vele!”

(Gallicus)

A második világháború befejezésével a fasiszta erőkkal szemben katonai szövetséget alkotó nagyhatalmak kapcsolata viszonylag gyorsan megromlott, és egyre határozottabb ideológiai, politikai, társadalmi ellentétté alakult. A háború utáni érdekszférák megmerevedéséhez mindkét nagyhatalom jelentősen hozzájárult. A Szovjetunió politikáját, társadalmi berendezkedését a hatalmi köréhez vont államokra kívánta erőltetni. Az Amerikai Egyesült Államok vezetésével a nyugati demokráciák – a nemzetközi osztályharc meghirdetésétől is veszélyeztetve – nem kívánták elfogadni a szovjet típusú szocializmus eszkalációját. Az így kialakult hidegháborús körülmények egyik hathatós nyugati vállalkozásaként jött létre a Szabad Európa Rádió (SZER). Célját, feladatát az amerikai külpolitika törekvéseivel összhangban az 1945 után kettészakadt Európa egyesítése s a vasfüggöny mögött maradt rab országok népeinek felszabadítása érdekében fogalmazta meg.

A rádióadások határokon átívelő lehetőségét a nemzetközi propagandában már korábban is felhasználták. Így például a Moszkvai Rádió idegen nyelvű adásaiban 1938-tól szerepelt a magyar nyelvű közvetítés. Az első felelős szerkesztő – 1942 decemberéig – Szántó Zoltán emigráns kommunista vezető volt. 1943-tól átszervezték a moszkvai külföldi adásokat, és ezentúl ezek mint illegálisban lévő „nemzeti adók” jelentkeztek. A magyar szerkesztőséget ekkor Rákosi Mátyás vezette. Az adót

1943 őszén „Kossuth Rádiónak” nevezték el, a vezetését Révai József kapta meg. Rákosi javaslatára „főszerkesztői” címmel Nagy Imre is a rádióhoz került Moszkvába. A második világháború idején a moszkvai „Kossuth Rádió” a magyar kommunista emigráció propagandájának eszköze lett.¹

Hosszabb életűnek bizonyult az 1941-ben alapított, az Egyesült Államok kormányának hivatalos álláspontját beavatottan közvetítő Amerika Hangja rádióállomás. A magyar adás 1942. augusztus 3-án indult Washingtonban. A napi két és fél órás műsor készítői a magyar emigráció tagjai voltak.² Az Amerika Hangja magyar adása 2004. február 26-án szűnt meg.³

A SZER alapítói azzal kívánták megkülönböztetni magukat a hivatalosnak mondott Amerika Hangjától, hogy ők nem a kormány, hanem a társadalom szószólói. A rádió története – amelyről a kötet szólni kíván – az ideologikus jellegű önmeghatározáshoz képest realisabb képet mutat.

A könyv célja, hogy a dokumentumok tükrében bemutassa, hogyan valósította meg a Szabad Európa Rádió 1951 és 1956 között az amerikai külpolitika célkitűzéseit, milyen propagandát fejtett ki műsorain keresztül, hogyan és miről tájékoztatta hallgatóit Magyarországon. A SZER Magyar Osztályát 1950 elején szervezték meg New Yorkban. A rádió 1951 májusában költözött Münchenbe, és működött 1993. október 31-ig.

A rádió munkatársaként dolgozott Münchenben Győri (Mikes) Imre 1951–1976 között. A SZER Magyar Osztályának egyik alapító tagjaként már ismert és gyakorlott újságíróként – Gallicus álneven – írta és szerkesztette a rádió egyik legérdekesebb, leg-

¹ Rainer M. János: *Nagy Imre. Politikai életrajz*. Első kötet: 1896–1953. Budapest, 1996, 1956-os Intézet, 229–232. p.

² Borbándi Gyula: *Magyarok az Angol Kertben. A Szabad Európa Rádió története*. Budapest, 1996, Európa Könyvkiadó, 26–27. p.

³ www.origo.hu/nagyvilag/20040226megszunik.html.

hallgatottabb műsorát, a *Reflektort*. Kommentárjaiban követte a világpolitika szinte minden jelentős eseményét, írásainak többsége azonban a magyar bel- és külpolitikával foglalkozott. Írásai tényeken alapultak, mélyreható elemzések voltak, nem riadva vissza komoly és néha meghökkentően merész bírálatoktól, kritikáktól sem, amelyek az adott történelmi korszakra, annak politikusaira – gyakran név szerint – vonatkoztak. Kommentárjaiban igyekezett rámutatni a rendszer legapróbb hibáira is, ezeket számadatokkal, az ok-okozati összefüggések vizsgálatával támasztotta alá.

Reflektor című műsorának kommentárjaiból azokat választottuk ki, amelyek 1951–56 között a magyar gazdaságra és ezen keresztül a társadalmi változásokra mutattak rá, párhuzamba állítva a párt hivatalos lapjával, a *Szabad Néppel*.

A Magyar Osztály működése során kiemelkedően fontos esemény volt az 1956-os forradalom. A forradalom évfordulójához közeledve, annak napjaira emlékezve manapság is minden évben sokan emlegetik a Szabad Európa Rádiót és szerepét a forradalomban. A folyamatos kutatások, a megmaradt dokumentumok feldolgozása és a tények megismerése lehetővé teszi a történetek pontos bemutatását. A forradalom napjaiban elhangzott műsorokból megtudhatjuk, miképp követték kommentárjaikban a müncheni magyar szerkesztőség munkatársai a sorsdöntő budapesti eseményeket, milyen társadalmi rétegeknek készítették adásaikat, s hogyan látták az egyes magyar politikusokat az Angol Kertből.

Mikes Imre írásaiban kritikusan követte Nagy Imre tevékenységét, a politikusról alkotott véleménye azonban a forradalom bukását követően változott meg pozitív irányban. Ezt a folyamatot kíséri figyelemmel a könyv utolsó fejezete, amelyben Gallicus Nagy Imre sorsát haláláig követi.

A Szabad Európa Rádió történetére vonatkozóan Magyarországon meglehetősen kevés forrás áll a kutatók rendelkezésére. Ku-

tatásainkat az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában kezd-
tük, Mikes Imre hagyatékának megismerésével. Mikes Imre
több mint 40 doboznyi iratanyagából kiderül, hogy alapvetően
milyen feladata, szerepe volt a rádiónak a Rákosi-féle Magyaror-
szág gazdasági, társadalmi rendszerének kritikájában. A kom-
mentárok forrásnak tekinthetők abból a szempontból is, hogy
tükröződnek bennük az amerikai külpolitika azon célkitűzései,
amelyek a kommunizmus terjeszkedését kívánták megállítani
és a szocializmust mint társadalmi rendszert fellazítani, állampol-
gárait pedig a rendszer ellen fordítani. Az írárok figyelmes tanul-
mányozása közben megismerhetjük azt a folyamatot is, amely az
1956-os forradalomhoz vezetett. Mikes napról napra készítette
Reflektor című műsorát, vezérfonalát mindenekelőtt a *Szabad Nép*
című központi politikai pártlap cikkei adták. Így a szerző számá-
ra is a második legfontosabb forrás a *Szabad Nép* lett.

A kutatás 1995-ben a Belügyminisztérium Adatfeldolgozó Hi-
vatal Dokumentációs Osztályán is folyt. A vizsgálati dossziék
hosszú sorának átnézésekor kerültek elő források: a magyar hír-
szerzés által elfogott és kihallgatott személyek vallomásai a SZER
müncheni tevékenységére és az ott dolgozó munkatársakra, fel-
adataikra vonatkozóan. Egy 1955-ben letartóztatott fiatalember
kihallgatási jegyzőkönyvéből a magyar elhárítás részletesen meg-
ismerhette a rádió működésére vonatkozó legfontosabb informá-
ciókat, a munkatársakat és a mellékletek között a müncheni
épület akkori készenléti állapotáról készített rajzot, benne pon-
tosan megjelölve a Magyar Osztály helyét is. Ez azért nagyon
fontos forrás a rádió működésére nézve, mert a SZER 1951 őszén
kezdte meg működését, és ennél korábbi dokumentum magyar-
országi levéltárban tudomásunk szerint nem található. (Hagyaté-
kokban igen, ezekről később részletesen szólnunk.)

A BM Tanulmányi és Módszertani Osztályán 1960-ban ki-
adott irodalomjegyzékben található Robert T. Holt *Radio Free*
Europe című, 1958-ban Minneapolisban megjelent könyve. Ez

az első forrás, amelyet Borbándi Gyula is sokszor használt *Magyarok az Angol Kertben* című könyve megírásánál. Robert T. Holt könyvében aprólékosan leírja a SZER amerikai és európai célkitűzéseit, megszervezését, működését. A már működő rádió tevékenységét táblázatok segítségével is bemutatja. Az *Irányítási kézikönyv*ben pontosan leírja az elvárásokat, a rádió küldetését, a rövid, közép- és hosszú távú direktívákat, amelyeket az amerikai irányítás szabott meg. A CIA szerepe a rádió megszervezésében egyértelműen kiderült már abból is, hogy az egykori OSS (vagyis az Office of Strategic Services – Stratégiai Hírszerző Szolgálat) kötelékében dolgozó tisztek és munkatársak végezték. Könyvből azonban nem tudhatjuk és nem is tudhattuk meg azt, hogy a CIA-nek milyen szerepe volt a rádió anyagi finanszírozásában – az ezzel kapcsolatos információk majd csak az 1960-as évek közepén kerülnek nyilvánosságra. A vizsgált korszakból (1951–56) az új Történeti Levéltárban található még egy, a rádió tevékenységéhez kötődő esemény, az 1954-ben kezdődő úgynevezett „Léggömbakció” dokumentálása. A rádió 1956-os tevékenységére vonatkozóan a BM-ben találhatóak részletek a lehallgatott műsorokból. Ma már pontosan beazonosítható az elhangzás időpontja, a műsor címe, a készítő neve. (Ugyanis az Országos Széchényi Könyvtár Történeti Interjúk Tára 2001 őszén megkapta a koblenzi Bundesarchivtól a SZER 1956-ban, a forradalom napjaiban készült hanganyagának másolatát.) A forradalom napjaiban lehallgatott adások magyarországi lelőhelyéről nem sikerült érdemleges információt szerezni.

A BM kihallgatási jegyzőkönyveiből egyértelműen kitűnik, hogy a magyar elhárítás a SZER-t a CIA egyik európai bázisként tartotta számon. Az amerikai hírszerzés által beszerezett és a magyar kémelhárítás által elfogott és kihallgatott emberek nagy része valamilyen kapcsolatban állt a Münchenben működő rádióval, ezt a tényt az 50-es évek Magyarországon a hidegháború egyik legfontosabb jelenlétének tekintették. Arról azonban,

hogy a CIA valóban együttműködött az Angol Kertben lévő rádióval, írott dokumentum az átnézett levéltári forrásokban nem található.

A SZER müncheni Magyar Osztályának írott és hangzó dokumentumai 1997-től folyamatosan érkeztek Magyarországra, és kerültek a nemzeti könyvtárba. A dokumentumok folyamatos feldolgozásával és kutathatóvá tételével kialakult egy Szabad Európa rádiós gyűjtemény, ezt a gyűjteményt az OSZK Történeti Interjúk Tára gondozza és gyarapítja. Folyamatos kapcsolatot tart a rádió egykori, Európában – elsősorban Németországban – élő munkatársaival. Ennek eredményeként ma már többet tudhatunk a rádió működéséről, mint ha csak a magyarországi források állnának a kutatók rendelkezésére. A rádió egykori munkatársainak összegyűjtött iratanyaga forrásként szolgál a rádió megalakulásának és 50-es évekbeli működésének megértéséhez. Bennük pótolhatatlan forrásokat találunk arra vonatkozóan, hogyan, milyen direktívák szerint irányította az amerikai vezetés a SZER-t, melyek voltak azok a rétegek, amelyekhez a műsorok szóltak, milyen politikai, gazdasági eseményeket tartottak fontosnak, és a nyugati „szabad világ” milyen eseményeivel kellett megismertetni a vasfüggöny mögött maradt népeket. A rádió egykori munkatársaival – Münchenben és Budapesten – készített több mint félszáz életútinterjú segített megismerni a rádió mindennapi életét, a résztvevők feladatait, az amerikai vezetéshez, más országok nemzeti rádióinak munkatársaihoz és a befogadó német nemzethez való viszonyukat. Az interjúgyűjtemény talán legértékesebb része azoknak a munkatársaknak a visszaemlékezései, akik 1956-ban a rádióban dolgoztak, és kommentárokat készítettek a forradalom eseményeiről. Közülük ma már sajnos nagyon kevesen élnek. A könyvtárnak ajándékozott forrásdokumentumok, könyvek százai és az elkészült interjúk nélkül nem lehetne átfogó képet adni erről a negyvenkét évig tartó vállalkozásról, amelynek létrejötté, működése, története elvá-

laszthatatlan marad az akkori amerikai külpolitikai törekvésektől és az azok megvalósítását szolgáló hidegháborútól.

A Szabad Európa Rádió működésének általános történetét ma már feldolgozásokból, önéletrajzi írásokból is megismerhetjük. A rádió negyvenkét éves munkájáról átfogó képet ad Borbándi Gyula *Magyarok az Angol Kertben. A Szabad Európa Rádió története* című, 1996-ban megjelent kötete, ez az első olyan feldolgozás, amely a SZER történetével ismertette meg olvasóit. Az önéletrajzi visszaemlékezéseken kívül a 80-as évek elején látott napvilágot Sig Mickelson *America's Other Voice* című könyve. Ez a kötet tisztázza először a SZER és a Szabadság Rádió viszonyát, ezek anyagi finanszírozását és a rádiónak a CIA-hoz, valamint a különböző amerikai intézményekhez fűződő kapcsolatát.

1997-ben jelent meg Urbán György könyve, a *Radio Free Europe and the Pursuit of Democracy*, amely a SZER-ről mint a hidegháború eszközéről szól, és arról az enyhülési folyamatról, amely lassan megváltoztatta a rádió szerepét, feladatát, természetesen összhangban a mindenkori amerikai külpolitika célkitűzéseivel.

Nagyon érdekes visszaemlékezések olvashatók az *1956-os Intézet 1996/1997-es Évkönyvében*, amely *Az 1956-os magyar forradalom a világpolitikában* című nemzetközi konferencia előadásait tartalmazza. Több előadás foglalkozott a SZER 1956-os tevékenységével, a visszaemlékezők közül néhányan jelen voltak a rádió megszervezésénél, és a rádió amerikai vezetői voltak a forradalom alatt.

Frances Stonor Saunders *The Cultural Cold War. The CIA and the World of Arts and Letters* című kötete többek között azt a feltételezést is megerősíti, hogy a SZER elsősorban nem a magánszervezetek kezdeményezéseként jött létre, hanem a CIA személyi és anyagi segítsége a tervezés pillanatától a háttérben állt.

A nemzeti könyvtár 2000 októberében konferenciát és kiállítást szervezett a rádió megalakulásának ötvenéves évfordulója

tiszteletére. Az elhangzott előadásokból tanulmánykötet készült. Az előadók között találjuk a rádió azon amerikai és magyar munkatársait is, akik évtizedeken keresztül meghatározó egyéniségek voltak az egyes műsoroknak, vagy jelentős feladatuk volt a rádió kezdetben egyik legfontosabb adásának, a híreknek elkészítésében.

A Szabad Európa Rádióval foglalkozó műveket munkánk során igyekeztünk felhasználni. A kötetben vállalt téma újszerűségét és egyúttal megoldásának nehézségeit elsősorban az adta, hogy az egymással szemben álló nézeteket, propagandafogásokat, a modern hírközlés lehetőségeit kihasználó szellemi mérkőzéseket kellett bemutatnia, úgy, hogy az olvasó számára eligazodást nyújtson, és a történelmi valóság hiteles képét tükrözze vissza. Ez a forráskritika elfogultságtól mentes következetes végigvételét, sokszoros ellenőrzést követelt meg. Ugyanakkor ezzel nem volt szabad lerontani a média „önjáró” szerepét, a viták élet-szerűségét. Ez azt jelenti, hogy a könyv nem a didaktikus történelmet, hanem a színes, lüktető valóságot kívánja bemutatni. A kutatás eredményei felhasználhatók, beépíthetők a magyar történelem újabb kori ismeretei közé, a források a kor politikai, társadalmi összefüggéseinek megértését segítik.

II. A Szabad Európa Rádió megalakulása és működésének jellemző vonásai

MEGALAKULÁS ÉS LETELEPEDÉS

A SZER története 1949 nyarán kezdődött, a Szabad Európa Bizottság (SZE) megalakulásával.¹ A SZE-et, a *Committee for a Free Europe*-ot május 17-én jegyezték be New Yorkban. A közvélemény számára hivatalosan ez a szervezet hozta létre a SZER-t.

A SZE létrejöttét a korabeli újságcikkekből követhetjük nyomon. Ezekből kiderül, hogy szinte a semmiből, hirtelen alakult, és nem rendelkezett intézményesített háttérrel. A szervezet megalakítása George Kennan és Joseph C. Grew külügyi tisztviselők nevéhez fűződik.² (Figyelmüket a második világháborút követő – Európából az USA-ba történő – menekülthullám keltette fel.) Felkéréseket küldtek az amerikai társadalmi élet különböző rétegeihez, tudósokhoz, bankárokhoz, kormánytisztviselőkhöz, a szakszervezetek vezetőihez, az üzleti életben poli-

¹ Robert T. Holt: *Radio Free Europe*. Minneapolis, 1958. Magyar fordítás: *Szabadeurópa Rádió*. Budapest, 1960, BM Tanulmányi és Módszertani Osztály, 14. p. (A SZE és a SZER anyagi finanszírozását a kezdetektől a CIA költségvetéséből fedezték. A megalakulásnál magánemberek, nagyvállalatok stb. ajánlottak különböző összegeket, ezek azonban nem voltak elegendőek a költségek fedezésére. A vállalkozás tényleges költségeit és fedezetük forrásait a vezetés csak az 1960-as évek közepén hozta nyilvánosságra. Erről lásd Mickelson, Sig: *America's other voice*. New York, 1983, 233 p. Valamint Saunders, Frances Stonor: *The Cultural Cold War. The CIA and the World of Arts and Letters*. New York, 2000, New Press, 528 p.)

² Uő: i. m. 26. p.

tikai, gazdasági hatalommal rendelkező emberekhez. Az ő közreműködésük eredményeképpen jött létre a SZEB.

A SZEB programjában, amelyet 1949. július 25-én adtak ki, két fontos feladat szerepelt. Az első azoknak az embereknek a segítése, akik az amerikai külügyminisztériumban jelentkeztek menekültként, a hatóságok támogatását kérve. Ezt a feladatot az ún. Szellemi Együttműködési Bizottság végezte.³ Programjukban célul tűzték ki, hogy megfelelő munkát adjanak a Kelet-Európából jött „demokratikus száműzötteknek”. A második, hogy a kivándoroltak hangját és gondolatait az éteren át közvetítve visszajuttassák honfitársaikhoz Európába, a saját nyelvükön.⁴ A feladatok szervezésére Rádió- és Sajtóbizottságot hoztak létre; elnöke Frank Altschul (New York-i bankár), vezérigazgatója Robert E. Lang volt.⁵ A SZER-t részvénytársaságként jegyezték be New Yorkban 1949 decemberében (*Radio Free Europe*). Az anyagi támogatást a Truman-kormányzat a CIA titkos ellátmányából folyósította. Az összeg nagyságát a Kongresszusi Bizottság tudtával és jóváhagyásával határozták meg. A SZER működését a CIA-n belül először Thomas Braden, a Nemzetközi Szervezetek Osztályának igazgatója, majd Cord Meyer, a CIA egyik vezető munkatársa ellenőrizte a külügyminisztérium direktívái alapján.⁶

A magyar felderítés 1955-ben a következőket jegyezte fel a SZEB és a SZER létrehozásáról: „...magánintézmények”, amelyek a „szabadságszerető amerikai nép adományaiból tartják el magukat”, állítja a SZER és a hivatalos USA-külpolitika. De jó-

³ Borbándi Gy.: i. m. 20. p.

⁴ R. T. Holt: i. m. 29. p.

⁵ Uő: i. m. 32–34. p. (Robert E. Lang, a II. világháború alatt az amerikai OSS – Office of Strategic Services; Stratégiai Hírszerző Szolgálat – kötelékében dolgozott. Az OSS utódja 1947 decemberétől a CIA – Central Intelligence Agency –, a Központi Hírszerző Hivatal lett.)

⁶ Borbándi Gy.: i. m. 221. p.

zan ésszel el sem képzelhető, hogy az amerikai polgárok saját zsebükből „áldoznak a demokrácia oltárára”. „Mégis e szervek költségvetését valóban az amerikai becsületes polgárok adják össze – olvasható a korabeli iratban –, de adóban, abból a névlegesen 100 millió dollárból, amit a monopolisták képviselőiből álló amerikai törvényhozás megszavazott kémkedésre és felforgatótevékenységre az egyszerű amerikaiak megkérdezése nélkül.”⁷

A SZER Magyar Osztályát 1950 elején szervezték meg New Yorkban. A magyar adások 1950. augusztus 4-én indultak. A támogatók köre – Varga Béla vezetésével – a Magyar Nemzeti Bizottmányhoz tartozó politikusokból alakult meg. A magyar adások készítői a SZEB bérelt irodahelyiségeiben, az Empire State Buildingben dolgoztak. Az itt készült műsorok hangszalagjait repülőgépen Athénba szállították, majd egy hajón lévő rádióállomás közvetítésével sugározták Magyarországra. A New York-i Magyar Osztály vezetője Vajda Pál újságíró volt. A munkatársak között szerepelt például Gellért Andor író, Wagner Ferenc történész, Tóth Bálint, korábban külügyi tisztviselő, Békeffy László konferanszié, Faragó László újságíró stb.⁸

A rádió európai működése 1950 júniusában, a Frankfurt am Main közelében létesített 7,5 kilowattos rövidhullámú adóberendezés üzembe állításával kezdődött. Az év végére naponta másfél órás műsort közvetített a célországok – Lengyelország, Csehszlovákia, Magyarország, Románia, Bulgária – felé.⁹ (Jugoszlávia ekkor már nem tartozott a szovjet hatalmi zónába, ezért marad ki a célországok közül, Albániába pedig a megfelelő mennyiségű technikai készülék [rádió] hiánya miatt nem sugá-

⁷ BM Adatfeldolgozó Hivatal Dokumentációs Osztályának archív iratai. V-139859/1-a. (A dosszié lezárva 1955 őszén.) 4. p.

⁸ Borbándi Gy.: i. m. 30–31. p.

⁹ R. T. Holt: i. m. 32. p.

roztak műsort, mert csak a politikai vezetés tudta fogni az adásokat. Ennek ellenére 1951-től 1953-ig mégis működött a SZER albán műsora is.)

1951. május 15-én a München közelében lévő Holzkirchenben épült egy 25 kilowattos rövidhullámú rádióberendezés. A SZER rövidhullámon adott, Holzkirchen 49 m-en elért a Kárpát-medence felé, nagyon jó vételi lehetőség volt Budapestig. (A rádió egyébként a 19, 25, 31, 41 és 49 méteres rövidhullámon sugározta műsorait.)

A sugárzás lehetőségét bővítette a Biblisben (Rajna melletti kistelepülés) működő 50, valamint egy másik 10 kilowattos rövidhullámú függőnyantennás adó, ezek Lengyelország, Magyarország és Csehszlovákia felé sugároztak.

Az amerikai és a portugál kormány tárgyalásainak eredményeképpen a SZER megkapta a jogot, hogy Portugáliában, a Lisszabon melletti Glóriában, a tengerparton adótorony épüljön. Az adások Münchenből URH-láncon mentek a vevőállomásra, amely Machuqueiróban volt (Glória mellett), és ez továbbította az URH-tételeket az adótoronyokhoz. Ezek maximális teljesítménye 500 kilowatt volt.

A magyar adások nagy részét azonban 1951 és 1962 között Holzkirchenből sugározták. Volt olyan szórakoztató vagy zenés műsor 1958–59-ben, amelyeket előre elkészítettek a müncheni stúdióban, és a szalagokat repülőposta vitte Lisszabonba, és onnan Glóriába, az adótoronyokhoz szállították. 1962-ben azonban URH FM-mikrolánc létesült Portugáliáig, akkortól direkt adások mentek a müncheni stúdiókból.¹⁰

A SZER tevékenységének színhelye München lett. A terület az amerikai katonai igazgatási övezetbe tartozott, a „vállalko-

¹⁰ Ekecs Géza-interjú. Készítette Hanák Gábor, Simándi Irén. OSZK, Budapest, 2003, 12. 5., Történeti Interjúk Tára. (Az interjúrészlet felhasználása az alany, az interjúőr és a tár vezetőjének engedélyével történt.)

zást” – amerikai felkérésre – Adenauer szövetségi kancellár is támogatta.

A SZER épületét a következőképpen írja le a már idézett magyar BM-jelentés: „A SZER épülete Münchenben, az ún. Englischer Garten keleti szélén fekszik. Postacíme: München, Englischer Garten 1, vagy München 62 szám postafiók. Az épület 1951-ben készült el. Bár a SZER részére lett tervezve, egyben kórház céljaira is alkalmas. Ennek az az oka, hogy a bajor kormánnyal történt szerződés értelmében a SZER épülete 15 év múlva a bajor kormány tulajdonába megy át, amely azt kórház céljaira kívánja majd felhasználni. Az épület maga kb. 150 m hosszú, egyemeletes, hatszárnyú, sárgára festett,¹¹ modern építkezés. Két bejárat van a szárnyakon lévő oldalon. A főbejárat a IV. és V. szárny közötti részen van. Az ún. »régi bejárat« pedig a II. és III. szárny közötti részen fekszik, ezt csak az »állandó belépési engedéllyel« rendelkező alkalmazottak vagy egyéb személyek használhatják. A külső munkatársak, vendégek, üzletfelek stb. a főbejáraton át léphetnek be. A főbejáraton átérve, egy kb. 8 – 6 méteres terembe érkezik a látogató. A terem jobb oldalán üvegfallal elkerítve van az ún. »Reception«, vagyis »Eligazító Iroda«. Az eligazítóban két tisztviselőnő dolgozik, s itt tartózkodnak a »házi rendőrség« vezetője és a pihenőben levő rendőrök. A látogatóknak a »Reception«-ban kell jelentkezniük. Az eligazítás ugyanúgy történik, mint nálunk szokásos a különböző középületeknél. Amennyiben a vendég által keresett személynek joga van látogatót fogadni, és az valóban beszélni kíván a vendéggel, úgy telefonon keresztül megadja az engedélyt. Az eligazító erre kiállít egy látogatójegyet (Visitor carte), s egy küldönc felkíséri őt a fogadó személyhez. Az egyes folyosókon őrséget álló házi rendőröknek a látogatójegyet fel kell mutatni. A látoga-

¹¹ A rádió egykori munkatársainak visszaemlékezéseiből tudjuk, hogy a rádió épülete sohasem volt sárgára festve.

tás végén a látogatójegyet a vendéget fogadó személy aláírja. A »látogatójegy« kitöltéséhez fényképes személyazonossági igazolványt kérnek. A jegyre magára a vendég nevét, a felmutatott igazolvány nemét és számát, a látogatott egyén nevét és a látogatás idejét jegyzik fel. A távozáskor a jegyet az őrt álló »házi rendőröknek« kell leadni. Ezek a jegyeket visszaadják a kiállító szervnek, ahol az eltávozást azonnal feljegyzik. Ily módon állandóan figyelemmel tudják tartani, hogy az állandó alkalmazottakon kívül kik tartózkodnak az épületben. A biztonságiak szolgálati ideje 8 óra, s ez alatt az idő alatt pisztolyt hordanak. 2-3 rendőr állandóan az eligazítóban tartózkodik, egy állandóan az épületben mozog, a többiek a két bejáratot és az emeleti folyosókat őrzik. A »házi rendőrség« kb. 18-20 tagból áll. Kékesszürke posztó, amerikai szabású egyenruhát hordanak, tányérsapkával. Rangjelzésük nincs, a jobb karukon azonban egy »Radio Free Europe« szövegű jelvény van.

A »Reception« munkaideje reggel 8 órától délután 17 óráig tart. Három angolul jól beszélő tisztviselő nő dolgozik ott, akik egymást váltják. Ide tartoznak a küldöncök is. Általában három küldönc szokott az előcsarnokban lenni, akik a látogatókat kísérik. A küldöncök mind 18-20 év körüli fiatal emberek.”¹²

ELVEK, CÉLOK ÉS IRÁNYÍTÁS

A SZER elvei és céljai az aktuális világhelyzetre fogalmazódtak meg. 1948-tól 1953-ig (Sztálin halála) legfőbb célja a kommunista terjeszkedés megállítása, visszaszorítása, felszámolása volt. 1953 után a SZER vezetése kevésbé támadó politikát fogalmazott meg, mert Közép-Európában enyhülési folyamat indult el. Az

¹² BM V-139859/1-a. 6–7. p.

alapvető cél – a vasfüggöny mögötti rab népek felszabadítása – azonban mindvégig megmaradt.

Céljaik megvalósítása érdekében különböző stratégiákat és ezeknek megfelelő eszközrendszereket fejlesztettek ki. Ennek szellemében készült el például 1950–51-ben a SZER *Eljárási kézikönyve*, amely négy pontban sorolja fel, hogyan lehet a rab népek tiltakozását fenntartani és körükben ellenállást szítani országuk politikai berendezkedése ellen.

Az első pont: a hallgatókat állandóan emlékeztetni kell arra, hogy idegen (szovjet) elnyomás alatt állnak, és hogy ez a hatalom soha nem fogja a valós nemzeti érdekeket szolgálni. A második pont: feltárni a kommunizmus erkölcsi, szellemi sivárságát, rámutatni gazdasági rendszerének tehetetlenségére, amely sohasem fog megfelelő életszínvonalat biztosítani az embereknek. A harmadik: a felszabadulás reményének állandó táplálása, annak bizonyítása, hogy erre megvannak a megfelelő erőforrások (katonai is). A negyedik: állandó ellenszenvet kelteni a rendszer hivatalnokaival szemben, leleplezni alkalmatlanságukat, egymás ellen fordítani őket.¹³ (Ezeket az irányelveket 1957-ben átvértékelték, mivel az 1956-os események jelentősen megváltoztatták a vezetés gondolkodásmódját, a SZER műsorpolitikáját.)

A rádió megalakulását követő első öt évben több alapelveket dolgoztak ki az eredményes működtetés érdekében, ezek közül csak néhányat sorolunk fel röviden. Az egyik ilyen alapelv a *tárgyilagos igazság stratégiája* volt, amely a rádió feladataként a világesemények pontos ismertetését, a hírmagyarázatok korrektségét jelentette. Erre azért is törekedniük kellett, mert a SZER adásainak hírányagát más forrásokból is megerősítették, mielőtt a hallgatósághoz eljutott volna. A következő feladat az egyes nemzetek rádióinak, a „honi szolgálati rádióinak” a megszervezése volt. Feladata a szocialista államokban annak az alaptételnek a hang-

¹³ R. T. Holt: i. m. 46–47. p.

súlyozása és erősítése volt, amely szerint ezekben az országokban az állampolgárok magatartása ahhoz igazodjon, hogy „minden, ami nem kötelező, az tilos”. Csak a kényszernek engedelmeskedjenek tehát, önmaguktól semmit se tegyenek, ami hasznos lehet a rendszer számára. A propaganda tehát arra törekedett, hogy tudomására hozza a népnek, mit kell és mit nem szabad tennie. A SZER-nek e cél elérése érdekében gyorsan és határozottan kellett reagálnia az eseményekre, hogy a hallgatóság számára jelentőséggel bírjon. Ezt fogalmazták meg a „*taktikai eljárás*” elvében, amely szerint a honi szolgálati rádió feladata az adott országok kommunista propagandagépezetének megelőzése az információk szolgáltatásában. Ezzel állásfoglalásra kényszerítik a hallgatóságot, növelve tekintélyüket. Ilyen volt például a rádióban Sztálin betegségének a hivatalos hírforrásokot megelőző bejelentése. A SZER *elvé, hogy nem a száműzöttek politikáját* valósítja meg, hanem olyan gondolatokat, terveket ad közre, amelyek a hazai közvéleményt érdeklik, és az otthoni problémákra válaszolnak.¹⁴ A *rádió önálló hatáskörére* vonatkozó alapelv függetlenséget követelt New Yorktól, autonómiát a müncheni öt állomás részére, politikai „direktívák” helyett politikai „irányelveket”.

A SZER irányítása, ellenőrzése azonban mindvégig a New York-i központ feladata volt. A központ 5. osztálya foglalkozott a műsorkészítéssel, ez az egység München fölöttes irányító szerveként szerepelt. A központban helyezkedett el az igazgató hivatala 4 törzskari egységgel és 3 hadműveleti osztállyal (1. sz. melléklet).¹⁵ A törzskari egységből 3 különösen fontos szerepet játszott: az eljárási törzskar, az irányítási törzskar és a műsorszemle törzskara. Feladataikat a következőkben határozták meg: az *eljárási törzskar* igazgatójának dolga elsősorban a távlati tervek elkészítése volt. Ehhez adatokat kellett gyűjtenie a rádióközve-

¹⁴ Uő: i. m. 51–58. p.

¹⁵ Uő: i. m. 61. p.

títés stratégiájára vonatkozóan. Ilyen például a munkabérek, az árviszonyok alakulása a szocialista országokban. Feladata volt a SZER adásainak hatásmérése. Tevékenységéhez tartozott még egy tanácsadó testület működtetése, amelynek tagjai tapasztalatokkal rendelkeztek a nemzetközi propaganda terén. (Ezt a szakértő testületet 1956-ban szervezték meg.) A következő az *irányítási törzskar*, amely taktikai szakértőkből állt. A törzs teendői között szerepelt a napi irányítás elkészítése, ezeket New Yorkban és Münchenben naponta szétosztották. A *műsorszemle-törzskar*hoz tartozott a kéziratok felülvizsgálata New Yorkban és Münchenben, ellenőrizték, hogy végrehajtják-e a megadott irányelveket a műsorokban. A müncheni műsorirányítónak két felettes igazgatója volt: a New York-i és az európai.¹⁶

A müncheni szervezet vezetője az európai igazgató volt. Közvetlenül hozzá tartozott a *Politikai Tanácsadó Hivatala*, a *Hallgatóságkutatás*, az *Állomásvezetés*, a *Sajtó- és Információs Osztály*, valamint a négy műveleti egység, az igazgatási szolgálat, a mérnöki osztály, a hír- és információs szolgálat és a műsorosztály (2. sz. melléklet).¹⁷ Münchenben a politikai tanácsadó nem az igazgató törzskarában végezte munkájának jelentős részét, hanem nap mint nap a politikai taktikát tárgyalta meg az osztályokkal, állomásokkal, ellenőrizte az irányelvek megvalósítását.¹⁸

A SZABAD EURÓPA RÁDIÓ MÜNCHENI MAGYAR OSZTÁLYA

A müncheni magyar munkatársak 1951 júliusában a Possartstrasse 9. számú épületben kezdték meg munkájukat a rádiónál. Az Englischer Gartenben lévő épületbe 1952. március 7-én költöz-

¹⁶ Uő: i. m. 60–63. p.

¹⁷ Uő: i. m. 65. p.

¹⁸ Uő: i. m. 64–66. p.

tek. A Magyar Osztály első igazgatója Dessewffy Gyula,¹⁹ helyettese Thury Lajos volt. Az első értekezleten, augusztus 6-án az amerikai vezetés részéről William Raphael programigazgató köszöntötte a Free Europe Radio magyar osztályának munkatársait (3. sz. melléklet).²⁰

A rádió magyar osztályának első ünnepi adása 1951. október 6-án volt. Ezt követően az amerikai és magyar vezetés részéről nyilatkozatok hangzottak el az átadási ünnepségen. „Az új rádióállomást az amerikai nép ama szabadságeszmének szenteli, amelyért önöknél 1849 mártírjai életüket adták” – hangzott Frederic R. Dolbeare ünnepi beszédében. „Az új rádión keresztül 16 millió amerikai érez együtt önökkel. A Szabad Európa Nemzeti Bizottságát és a Szabad Európa Rádiót magánemberek tartják fenn és irányítják” – mondta. Ő ezek egyikeként kívánt párhuzamot vonni beszédében Amerika történelme és a magyar történelem sorsdöntő eseményei között. Megemlítette a szabadságharc bukása után elmenekült magyar emigrációt, annak fogadtatását, köztük például Kossuth Lajosét. Majd így folytatta: azt akarjuk, hogy a rádióállomás az önöké legyen, hazájukat pontosan tájékoztassák a vasfüggöny mögött történekekről és a szabad világról. A rádió nem támogathat egyetlen politikai csoportot vagy vezető

¹⁹ Dessewffy Gyula gr. 1909–2000. Szerkesztő, politikus. Egyetemi tanulmányait Budapesten és Lausanne-ban végezte. 1937-ben megszervezte és 1942-ig kiadta *Az Ország Újja* című folyóiratot. 1940-ben megvásárolta a *Kis Újság* című napilapot, amelynek 1947-ig tulajdonos főszerkesztője volt. 1945 és 1947 között országgyűlési képviselő. 1947-ben emigrációba vonult. Párizsban bekapcsolódott az emigrációs politikába. 1951-től 1954-ig a müncheni Szabad Európa Rádió Magyar Osztályának vezetője. Majd 1961-ig a rádió New York-i részlegének tanácsadója. 1961 őszén Brazíliába költözött, és haláláig ott tartózkodott. Borbándi Gy.: *Nyugati magyar irodalmi lexikon és bibliográfia*. Budapest, 1992, Hittel, 92. p.

²⁰ OSZK Kézirattár (= OSZK Kt.) Szabó Zoltán hagyaték. 379. fond. 1–8. p. (A forrás közlését azért tartjuk fontosnak teljes egészében mellékelni, mert ez az egyetlen hiteles dokumentum a Magyar Osztály megalakulásáról.)

egyént sem. Az amerikai nép várja és támogatja a magyar nép küzdelmét, amelyet 1849 eszméiért folytat, elutasítva mindenféle diktatúrát. Végül a következő szavakkal adta át a rádióállomást Dessewffy Gyulának: „...Ezentúl Önök irányítják az új állomást. Kérem, mondják meg honfitársaiknak, hogy a nagyvilág nem hagyja cserben őket!...”²¹

Dessewffy Gyula a megnyitóünnepséget követően nyilatkozott: „Amikor a mikrofont átnyújtották nekünk, úgy éreztem, a gesztus több, mint szimbólum: forradalmi cselekmény!” „A magyar osztály működésének célja – mondta – az elnyomott népek felszabadításáért folytatott küzdelemben való aktív részvétel. Annak a töretlen hitnek a közvetítése, hogy a magyar nép erejét sem fizikai, sem szellemi erőszak le nem győzheti. A rádió tevékenységével bátorítást, hitet adhat a hazai küzdelmek megvívásához, a mindennapi élet vélt vagy valós igazságtalanságainak elviseléséhez, megoldásához. A rádió kötelességének érzi a magyar nép szabad, boldog, szebb jövőjének megvalósításában való részvételét, hiú remények, ábrándok keltése nélkül.”²²

„Tiszta magyar érzést, magyar gondolatot akarunk hazasugározni az éteren át” – olvashatjuk Thury Lajos nyilatkozatában. A rádió átadásánál – mondta – az amerikaiak felhívták a figyelmet, hogy ez a rádió nem amerikai és nem nemzetközi, hanem „Ez a magyar rádió!”. A magyarok belátásuk, meggyőződésük szerint használják, a működtetők semmiféle feltételt, korlátozást nem szabtak. Két kérésük volt: „maradjanak mindig jó magyarok és igaz európaiak. Szolgálják hazájukat és azon át az egész emberiség ügyét.” A rádió célját Thury a következőképpen fogalmazta meg: tájékoztatni kell a magyarságot a nemzetközi eseményekről, helyesbíteni a kommunista vezetés céltudatos torzít-

²¹ *Nyugati Hírnök*, 1951. november 15. 1–2. p. (Frederic R. Dolbeare, a „Free Europe” alelnöke.)

²² Uo. 1–2. p.

tásait a vasfüggöny mögötti életről és a nyugati világról. Bemutatni, hogyan él a szabad világ állampolgára, melyek az igazi demokrácia eszközei.²³

A felavatott rádió adásai műsortervek alapján készültek, ezek folyamatosan változtak, módosultak a New Yorkból érkező irányelvek, direktívák alapján. A műsorterveket meghatározott hallgatócsoportok számára állították össze. A megcélzott hallgatóság óránkénti napi üzenetanyagot kapott, ez magában foglalta a legújabb híreket, sűrített helyi beszámolót, valamint a csoport részére összeállított csoportprogramot 10-15 percben. A hallgatócsoportokat hat kategóriába sorolták: nők, parasztság, ifjúság, egyenruhások, munkások, hivatalnokok és szabadfoglalkozásúak. A műsorokat a célzott csoportoknak megfelelően, az őket érintő információk figyelembevételével speciálisan kellett megírni és megszerkeszteni.²⁴

A műsorterv szerint a müncheni osztályoknak napi 2 órás eredeti műsoranyagot kellett elkészíteni (ez heti 14 óra). A hírszolgálat feladata napi 12 hírbeolvasás és 2 helyi beszámoló leadása volt.²⁵

A rádió Magyar Osztályának működtetéséhez 81 munkatársra volt szükség, ezt az amerikai vezetés határozta meg a tervezett feladatok megvalósításának számbavétele és a már működő (cseh, román, bolgár) osztályokon tapasztaltak alapján.²⁶

²³ Uo. 1, 3. p.

²⁴ OSZK Kt. Szabó Zoltán hagyaték. 379. fond. 2. p.

²⁵ Uo. 5. p.

²⁶ Uo. 5–6. p.

A tulajdonképpeni rádiós főmunkatársak	
1	Osztályfőnök
1	Osztályfőnök-helyettes
14	Szerkesztő
1	Hírszolgálati főnök
6	Hírszerkesztő
16	Bemondó (színész)
39	Összesen

A szükséges személyzet	
1	Adminisztrációs asszisztens
4	Üzemi asszisztens
1	Üzemi titkár
1	Üzemi programalkotó helyettes
4	Fordító
8	Gyors- és gépíró (fordítói vonalon)
4	Küldönc (sokszorosító)
6	Gépíró
2	Felülvizsgáló asszisztens
4	Hírszolgálati titkár
2	Irattári alkalmazott
3	Irodai küldönc
2	Irodai segédtitkár
42	Összesen
39	Összesen (előző táblázat)
81	Magyar szerkesztőség létszáma

A SZER 1952-ben kapott hivatalos működési engedélyt a bonni kormánytól, Adenauer kancellár közbenjárására. Működését a következőhöz kötötték: 1. A rádióberendezéseket csak a Szabad Európa Bizottság céljaira lehet használni; harmadik fél céljaira nem használhatók a német kormány előzetes írásbeli beleegyezése nélkül. 2. Az RFE-nek (Radio Free Europe) tilos be-

jelentett leadóberendezéseinek technikai megváltoztatása vagy további rádióközvetítő berendezések felállítása a Bundesminister für das Post- und Fernmeldewesen (a posta- és távközlési miniszter) előzetes írásbeli engedélye nélkül. 3. A német kormány hivatalos képviselőjének joga van az összes technikai berendezést megtekinteni, mind a műsoridő alatt, mind a műsoridő után. (Ez utóbbi csak előzetes bejelentésre.) 4. Minden közvetítésről hangfelvételt kell készíteni, és legalább 30 napig kell őrizni, amelyet kérés esetén a német kormány rendelkezésére kell bocsátani. 5. Az engedély átruházhatatlan, bármikor visszavonható, ha valamelyik feltételt megszegik, és tiltakozás ellenére sem szüntetik meg. 6. Az engedély öt évig érvényes és meghosszabbítható, hacsak lejárta előtt három hónappal a Szabad Európa Bizottság be nem jelenti, hogy lemond jogairól, vagy a német kormány nem kívánja meghosszabbítani az engedélyt.²⁷

SZABAD EURÓPA RÁDIÓ MEGALKULÁSÁNAK SAJTÓVISSZHANGJA A NYUGATNÉMET LAPOKBAN

Alighogy megszületett a döntés a SZER Európába történő telepítéséről, a nyugatnémet sajtó máris figyelemmel kísérte a rádió megalakulását és a kísérleti adásokban elhangzottakat. Figyelme egyaránt kiterjedt a nemzeti rádiók emigráns munkásaira és azok vezetőire.²⁸

A Münchner Merkur a következőképpen mutatta be olvasóinak a rádió épületét. „Egy tekintélyes, fehér épület, tekintélyesebb, mint a Bajor Rádió épülete, nőtt ki egy-két hónap alatt a földből.” Az épületbe belépve a márvánnyal borított fogadóterem-

²⁷ R. T. Holt: i. m. 96–97. p.

²⁸ Az újságcikkek a koblenzi Bundesarchivból kerültek a Magyar Rádió archívumába, 1996 februárjában.

ben a következő felirat olvasható a táblán: „SZER, Angol park 1. Az amerikai nép hívta életre a szabadságért folytatott keresztes hadjárat adományaiából.” Az amerikai polgárok 16 millió dollárt adományoztak a rádió működésére, és az adományozók száma évről évre emelkedik. A SZER egy „nemzetközi oázis” – folytatódik a cikk –, „nyelvavalkáddal, csinos nők illatával, ami jelzi, hogy itt egy amerikai szolgálati hely található”. A rádiót amerikaiak vezetik, a műsorszolgáltatás a csehszlovákok dolga, a technikai feladatokat pedig az osztályok munkatársai, például a magyarok végzik.

A lap a továbbiakban az utca emberének véleményéből idéz. Az egyik járókelő azt mondja, hogy a németek úgy vannak a rádióval, mint egy házigazda, aki nem szimpatizál a házban a szemközt lakó családdal, mert kényelmetlen neki, hogy „egy idegen a házában az ablakából csúnya szavakat kiabál ki az utcára”. Vagyis „nem örülünk annak, hogy hazánk földjén külföldiek politikai propagandát folytatnak a szomszédos államok ellen. Hogy ez megtörténhetett, azt mutatja, nem vagyunk urak abban a házban, ami abból is következik, hogy 30 éves örökjogra eladtuk a 70-szer 250 méteres területet.”

A Magyar Osztály vezetőjéről a következő olvasható. „A fiatal Dessewffy gróf, egy magasra nőtt magyar arisztokrata kimutatja mindig a foga fehérjét, amikor nevet.” A Magyar Osztály megszervezésével megbízott gróf elégedett, hiszen hat hét alatt létrejött a SZER új részlege, és az emigráns munkatársak (írók, újságírók) naponta készítik a programot a magyar hallgatók számára.²⁹

²⁹ Englischer Garten funkt hinter den Eisernen Vorhang. *Münchener Merkur*. 1951. (Az újság valószínűleg június utáni lehet, mert a csehszlovák adásról írottakból kiderül, hogy ők már az „Angol Kert” épületében vannak, a költözés időpontja 1951. június vége.) A cikk írója azonban nem tudta még pontosan, hogyan készültek az adások, mert az összes technikai munkát a rádió megalakulásától kezdve a német technikusok és nem a nemzeti adók munkatársai végezték.

A következő újságcikkben, amely 1952-ből való, a Magyar Osztály bővítéséről és a SZER sikereiről olvashatunk. „Az adó tagadhatatlan sikere a kommunizmus ellen folytatott pszichológiai hadviselésének tényében van.” „Még nem fordult elő a történelemben”, hogy a „hazájából kitagadott szellemi elit külföldről tud szólni a hazájában élő honfitársaihoz”. A SZER magyar adásainak bővítése, a munkatársak létszámának emelése azt bizonyítja, hogy „a felelősök komolyan veszik Európa szellemi előkészítését”. A munkatársak komoly, elismert újságírók, itt Dessewffy Gyula mellett megemlíti a lap Mikes Imre nevét, akik munkája biztosíték arra, hogy a rádió teljesíti a kitűzött célt, vagyis hogy a „vörös terror elleni harcból győztesen kerül ki, Európa újra boldog lesz, s gyorsan elfeledheti szépséghibáit.”³⁰

Szintén a *Münchener Merkur* hasábjain olvashatók Dr. Karl Schubert politikus (CSU) nyilatkozata, amelyben kijelentette, hogy a „SZER bizonyos dolgokban sok minden, csak nem európai”. Az adó műsoraival „sérti az európai politikát”. A politikus javasolja, hogy a minisztertanács foglalkozzon a rádió ügyével, valamint a menekültek ügyével foglalkozó bizottságból egy küldöttség tárgyaljon a SZER vezetőivel, a rádió szerepéről, műsorairól.³¹

A *Rheinische Merkur* a SZER helyéről, szerepéről folytatott tárgyalásokról számolt be olvasóinak. A Münchenbe telepedett SZER-nek az lenne a feladata, hogy a vasfüggöny mögött élő „keleti és délkeleti népeket elérje, elvigye hozzájuk a Nyugat ideálját és kitartásra biztassa őket”. A rádió azonban két fronton harcol, az egyiken a kommunizmus ellen, a másikon „a német nép ellen, kiknek földjén a SZER áll”. A SZER egy amerikai vállalkozás, amely német földön dolgozik, addig azonban, amíg az amerikai katonai övezetbe tartozik, a „müncheniek” német

³⁰ Radio „Free Europe” wächst weiter. 1952. (Az újság címe ismeretlen.)

³¹ Wieder neuer Propaganda – Sender in Bayern. *Münchener Merkur*, 1952. szeptember 23.

ellenőrzés nélkül tevékenykedhetnek. Az amerikai vezetők egy olyan szerződés kidolgozását és elfogadtatását tűzték ki célul, amelyben a német kormány garantálja, hogy az amerikai adók az ellenőrzésük nélkül dolgozhatnak. A megállapodása öt évre szólna, és szabad kezet adna az amerikai kormánynak, és a német médiatörvényeknek semmilyen befolyásuk nem lenne az amerikai adásokra. Ez azt jelentené, hogy az Angol Kertben egy amerikai „szellemi enkláve jönne létre”, amely minden német befolyás nélkül működne. Az amerikaiak területen kívüliek kívánnak maradni, ezt a „közös érdekre” alapozzák. Ezzel azt kívánják hangsúlyozni, hogy Németországot mint partnert semmiféle hátrányos megkülönböztetés nem éri, a szerződés kimondottan az egyenlőségre törekszik.

A német ellenvetések a SZER ellen két oldalról jelentkeznek – olvashatjuk a cikk folytatásában –, egyrészt a kormány, másrészt a német közvélemény oldaláról, bár eddig még nem hivatalosan, ezért a szudétanémet nemzetiség 1952 szeptemberében hivatalosan is benyújtotta tiltakozását a müncheni adó ellen, a német parlamenthez, a Szövetségi Tanácshoz és az amerikai főmegbízotthoz. A szudétanémetek úgy vélik, hogy a SZER sérti a német nép érdekeit, és különösen a hazájukból elűzött németeket, mert műsoraiban csak a németellenes ellenséges emigránsok szólalnak meg, különösképpen a Csehszlovák Osztályon. A cikk írója megjegyezte, hogy a rádió a Csehszlovák Osztály megalakulásának első évfordulóján adásaiban nem tiltakozott a németek kiűzése ellen, és „a németek ellen elkövetett népirtás büntettét a demokrácia eszközüvé nyilvánította”. „A rádió cseh szekciója mindent megtenne, hogy a csehek és a szudétanémetek között a megértést hátráltassa. A szudétanémet nemzetiség azt várja a szövetségi kormánytól, hogy az adó csak a Bon-nal történő egyeztetés után tölthesse be irányadó szerepét.” A kormány nevezzen ki megbízottat, aki a SZER politikáját felügyeli. „Et-

től az energikus tiltakozástól azonban elzárkóztak a bajor kormány és a müncheni parlament képviselői.”

A cikk befejezésében a vita lényegét ismerheti meg az olvasó. Nevezetesen azt, hogy a SZER Németországba telepítésének van egy kényes nemzetközi oldala is. Az adó német területen áll, a megállapodások Bonn és az amerikaiak között abban a formában jöttek létre, ahogy azt Washingtonban elképzelték, azaz a német kormánynak hazája földjén egy olyan „propagandát” kellene elviselnie, amely a „valódi elvárásoknak teljességgel ellentmond”. Az általános szerződés értelmében Németország és a Nyugat szabad és egyenlő partner. Így nehéz a külföld számára világossá tenni, „hogymindazok a nézetek, amelyeket a SZER közvetít, szöges ellentétben állnak a szövetségi kormány és a német nép véleményével”. Nehéz megmagyarázni a nyilvánosság-nak azt, hogy a német kitelepítéssel kapcsolatos jogtalanságokat, a kitelepítettekkel történeteket az ország területéről sugárzó adó másképpen ítélje meg. Ez lehetetlenség – szögezte le a cikk írója. Fel kell hívni az amerikai vezetés figyelmét arra, hogy hibát követtek el a SZER Németországba telepítésével a részletekben való megegyezés nélkül. A németek készségesen együttműködnek az amerikaiakkal a vasfüggöny mögött élő népek felvilágosításában, de ezt a munkát csak a „német érdekekkel való egyeztetés alapján lehet elvégezni”.³²

A *Rheinische Post* beszámolt a rádióval kapcsolatos vita eredményéről is. Az alapszerződés értelmében – amelyet a bonni külügyminisztérium fogalmazott meg – „az amerikai adók csak a szövetségi kormányzattal egyetértésben működhetnek”. A nemzetiségek közötti ellenségeskedés megakadályozására a szerződésben megfogalmazást nyert, hogy a Csehszlovák Osztály vezetőinek és munkatársainak, akik 1945 és 1948 között vezető tisz-

³² Der Sender Free Europe. Die Amerikaner machen eine andere Politik als ihre Schützlinge in München. *Rheinische Merkur*. 1952. október 17.

ségeket töltöttek be Csehszlovákiában, s „a cseheket és szlovákokat a bolsevista igába lökték”, nem szabad német területről a németektől való félelmet és a németgyűlöletet szítaniok.³³

*

A németek, a német sajtó ellenszenve a SZER Münchenbe telepítése ellen több forrásból táplálkozott. Először említhetjük Németország háború utáni helyzetét: a veszített háború minden utóhatása érződött még az 50-es évek elején az országban. A majdnem teljesen elpusztult Münchenben, amely amerikai övezet volt, több nemzet emigránsaiból megszerveztek egy vállalatot – ahogy az amerikaiak nevezték –, annak minden tartozékával, adótornyokkal stb. együtt, és ezt a létesítményt saját politikai céljaik megvalósítása érdekében működtetni kezdték. A SZER egykori munkatársaival készített visszaemlékezésekből, magánbeszélgetésekből tudjuk, hogy a nemzeti rádiók emigránsai Münchenbe érkezésük után rövid időn belül új, 2-3 szobás, teljesen berendezett és minden szükséges eszközzel felszerelt lakásokat kaptak. Amerikai katonai üzletekben kedvezménytel vásárolhattak, és jóval olcsóbban tankolhattak az amerikai benzinkutaknál is. Szinte minden kedvezmény megillette őket, ami az amerikaiakat, München lakóira azonban nem vonatkoztak. A rádió munkatársainak nagy része dollárban kapta a fizetését, ami szintén nem elhanyagolható körülmény az akkori helyzetben. Mindez komoly ellenérzést és tiltakozást váltott ki a német emberekből, akik éppen csak kezdtek felocsúdni elszenvedett veszteségeikből.

A német ellenszenv másik fontos oka a háború utáni politikai helyzet kuszaságában keresendő, amit a kutatásokból ma már jól ismerünk. Egy dolgot azonban mégis meg kell jegyeznünk az

³³ In München steht ein Rundfunkhaus...; Freies Europa sät Deutschland. *Rheinische Post*, 1952. 10. 22.

amerikai politikával és a rádió amerikai vezetésével kapcsolatban: mint erre a már idézett cikkek is utalnak, nemigen törődtek a sok sebből vérző német nép érzelmeivel és a német kitelepítettek nemzetiségi problémáival. Amikor a SZER-nél megalakult a Csehszlovák Osztály, olyan munkatársak kerültek oda, akikről a német közvélemény feltételezte, hogy egyetértettek a németek kitelepítésével, hiszen 1947–48-ig együttműködtek a kommunistákkal, és csak ezután emigráltak. Az érzékenység indokolt volt, hiszen 1946 októberéig 2,5 millió németet telepítettek ki Csehszlovákiából. A németek ellenszenvét alátámasztani látszott az a tény, hogy a Csehszlovák Osztály hallgatott a szudétanémet kérdésben. Nem tudták, hogy ez az amerikai vezetés e kérdéskört nem igazán érzékelő utasításából is adódott.

A rádió amerikai irányítói a nemzetiségekkel kapcsolatos problémákat úgy oldották meg, hogy egyszer és mindenkorra megtiltották – és ezt a működési szabályzatában is leszögezték –, hogy a rádióban dolgozó nemzeti osztályok munkatársai bármilyen kommentárt írjanak a saját nemzetiségi kérdéseikkel kapcsolatban. A megmaradt kevés dokumentumban a „nemzetiség” szó nem szerepel. Az interjúkban is minden volt rádiós kerüli a „nemzetiség” kifejezést. Ezek voltak azok az okok, amelyek miatt a német nép végig aggódva vagy ellenszenvvel figyelte a rádió 42 éves müncheni működését.

AZ 50-ES ÉVEK RÁDIÓJÁRÓL³⁴

Három év elteltével Dessewffy Gyula a következő módon értékelte a Magyar Osztály addigi tevékenységét, és körvonalazta a jövőre vonatkozó teendőket. Elsőként kiemelte, hogy 1953-ban

³⁴ A Magyar Osztály működéséről, a műsorokról, az osztály munkatársairól részletesen olvashatunk: Borbándi Gy.: i. m. 32–204. p.

jelentősen megváltozott a nemzetközi és a magyar politikai helyzet.³⁵ Ezek a változások a SZER Magyar Osztályát is új feladatok elé állították. Munkájuk fontossága napról napra növekszik – hangsúlyozta az osztály vezetője. Majd a következőkkel folytatta. „Két és fél évvel ezelőtt még a hazaiak informálásában és biztatásában láttuk legfőbb feladatunkat. Ma új teendőkkel kell számolnunk. Figyelembe kell vennünk, hogy hallgatóink eddig nem nemzetközi tárgyalásokban, hanem gyors katonai megoldásokban reménykedtek. Valószínűnek látszik, hogy az otthoniak ez irányú vágyai és elképzelései nem fognak bekövetkezni, legalábbis nem a közeli jövőben. Sokkal valószínűbb, hogy hosszadalmas nemzetközi tárgyalások korszaka előtt állunk.” Rendkívül fontos – folytatta Dessewffy –, hogy a lakosság ne veszítse el a reményt, ne csüggedjen.

Kiemelte, hogy a parasztságnak szóló műsorok beváltották a hozzájuk fűzött reményeket, a parasztprogramok következtében megnőtt a parasztság ellenállása a magyar politikai vezetéssel szemben.³⁶ Az adások legfontosabb feladata a továbbiakban is a hallgatók hiteles informálása, bátorításuk saját sorsuk alakítására, de ugyanakkor a meggondolatlan cselekedetektől óvni kell őket.³⁷

Beszéde következő részében pontosan meghatározta a rádió feladatát. A legfontosabb, hogy a műsorokon keresztül a nemzetközi politikai helyzetről tájékozódhassanak a hallgatók, helyes vélemény és értékelés alakuljon ki bennük a megváltozott kül- és belpolitikai eseményekről az adások segítségével. El kell érni,

³⁵ Dessewffy Gyula itt Sztálin 1953. március 5-én bekövetkezett halálára és annak következményeire, valamint Nagy Imre július 4-én elhangzott parlamenti beszédére és annak hatásaira gondolt.

³⁶ A parasztság szembehelyezkedése a kormány politikájával mindig is jelen volt, felszínre kerülése Nagy Imre reformpolitikájának volt köszönhető, a rádió adásai bátorítást adhattak ehhez.

³⁷ Dessewffy Gyula 1954. január 4-én tartott beszéde. (OSZK Kt., Borbándi Gyula dokumentumaiból, 2000.) 1. p. 533. fond.

hogy az információk hatására a hallgatók saját maguk vonják le a helyes következtetéseket, és határozott véleményt alkossanak az eseményekről.³⁸

Dessewffy Gyula, a Magyar Osztály igazgatója eredményesnek ítélte a rádió munkáját az elmúlt két és fél évben, különösen az 1953-as esztendőt emelte ki a hatékonyság tekintetében. A *Szabad Nép* egy 1953 szeptemberében megjelent rövid cikkében, amelyet a *Pravda*-ból vettek át, másképpen ítélte meg a SZER müncheni tevékenységét. A cikk B. Taraszov prágai tudósító tollából származik. Taraszov elsőként nevezte a SZER-t Szovjetunió és a népi demokratikus országok elleni felforgatótevékenységet végző központnak, amelyet az amerikaiak pénzelenek. Példaként az autógyáros Fordot említette, aki a többi „pénzemberrel” együtt dollármilliókat költ az intézmény fenntartására, mely hazugságokat, rágalmakat szór a közép-európai államokra. Fasiszta provokációkat szervez ezen országokban, szabotázscselekményekre és hazaárulásra bátorít. Anyagi juttatásaikkal támogatják az amerikai kémiszolgálat egyik központjával szolgáló létesítményt. „A Szabad Európa Rádió apparátusa politikai és közönséges bűnözőkből áll, azokból, akik megszöktek a népi demokratikus országokból, és most az amerikai, valamint a nyugatnémet monopóliumok szolgálatába szegődtek.” A tudósító a továbbiakban arról számolt be, hogy a rádió cseh munkatársai adásaikban egyre gyakrabban meg akarják győzni a csehszlovák népet arról, hogy „Csehszlovákia egyesülése a militarista Németországgal az ő érdekeiket szolgálja”. Műsoraikban egyre többször vetik fel a szudétanémetek visszatelepítését. Taraszov összefoglalásképpen megjegyezte, hogy az amerikai provokátorok és nyugatnémet revansisták céljaik megvalósítása érdekében veszik igénybe a „csehszlovák nép hétpróbás áruleit”.³⁹

³⁸ Uo. 3. p.

³⁹ *Szabad Nép*, 1953. szeptember 29. 4. p.

Ahhoz azonban, hogy a Taraszov által hétpróbás árulóknak nevezett rádiós munkatársak hangja a vasfüggöny mögött is hallható legyen, megfelelő rádiókészülékekre volt szükség.

Magyarországon a háború előtt és után az Orion, a Philips, a Telefunken, az Eka, a Standard és a Videoton gyártott rádiókat. Ezek a detektoros, csöves készülékek még nem voltak alkalmasak rövidhullámú adások vételére. Meg kell azonban emlétenünk az egyik legnépszerűbb típust, a Néprádiót. Gyártása 1949-ben kezdődött. A készüléket csak az vásárolhatta meg, aki még nem volt rádió-előfizető. Ára 730 Ft volt, részletfizetés esetén havi 60 Ft. A készülék megvásárlása előtt a vevőnek be kellett lépnie a rádió-előfizetők sorába, ezt a körülményt a rádióműsorvevő engedély felmutatásával kellett a kereskedő előtt igazolni. Az eladásába a postahivatalokat és a postásokat is bevonták. A postai dolgozó, ha egy Néprádiót eladott, 50 Ft jutalomban részesült. Ezek a készülékek azonban szintén rövidhullámú sáv nélkül készültek.⁴⁰ A SZER adásainak vételére alkalmas rádiókat folyamatosan fejlesztették ki. A Standard az elsők között gyártott rövidhullám vételére alkalmas technikai berendezést. Egyikük, a Standard Supersuper a rövidhullámú állomásokat éppen olyan könnyen tudta fogni, mint a közép- és hosszúhullámú adókat. Ugyanílyen készülékeket gyártott az Eka és az Orion is. Például az Eka Multi Szuper 427-es készülék leírásában a már jól ismert számsor, a 16, 19, 25, 31, 41 és 49 m-es hullámsávok olvashatók.⁴¹ Vagyis a SZER müncheni adásait ezeken a készülékeken a nagyközönség szabadon hallgathatta. Vagy mégsem?

A nemzetközi rádiózást a második világháború után az Atlantic Cityben, 1947-ben kötött Nemzetközi Távközlési Egyezmény

⁴⁰ Sugár Gusztáv: *A néprádiótól a műholdas televízióig*. Szerkesztette Furkó Zoltán. Budapest, 1993, Ajtósi Dürer Kiadó, 85–87. p.

⁴¹ *Rádiók könyve*. Szerkesztette Furkó Zoltán. Budapest, 2003, Ajtósi Dürer Kiadó, 51–53. p.; 90–91. p.

szabályozta. Az egyezmény 1949. január 1-jén lépett életbe. A szervezet az ENSZ kezdeményezésére jött létre, székhelye Genf volt. Az egyezményben létrehozott „Egyesület” – amely a rádiózást irányította – egyik legfontosabb feladata a frekvencia-mező frekvenciáinak szétosztása és nyilvántartása annak érdekében, hogy a különböző országok rádióállomásai között a káros zavarásokat elkerüljék.⁴² A nemzetközi egyezmény 44. cikke 3 pontban tér ki a „káros zavarások”-ra. A cikk első és legfontosabb pontja kimondja, hogy minden állomást, bármi legyen is a rendeltetése, úgy kell létesíteni és üzemben tartani, hogy károsan ne zavarja a többi tagnak vagy társult tagnak közléseit vagy rádiószolgáltatát, amennyiben azok a „Rádiószabályzat” rendelkezéseinek megfelelően működnek. A 3. pontban leírtak alapján a tagok és a társult tagok vállalják, hogy minden intézkedést meghoznak annak érdekében, hogy semmilyen készülék vagy berendezés se zavarhassa a rádiózást.⁴³ Az egyezményben leírtakat azonban már akkor sem tartották be, hiszen amióta rádiózás van, azóta van zavarás is.

A jelenséggel már az első szikratávírók kapcsolásnál szembeütköztek a szakemberek, amely abból adódott, hogy az egymáshoz közel telepített berendezések zavarták egymást. A szándékos zavarásról szóló első feljegyzések az 1905-ös orosz–japán háborúból származnak, ahol is az orosz hajók távírásai zavarták a japánok forgalmát. Az első világháborúban egyebek mellett a Német Birodalmi Posta egy 5 kW-os adóval próbálta zavarni Párizs és Szentpétervár rádióforgalmát. A későbbiekben a zavarás a készülékek fejlesztésével párhuzamosan tökéletesedett. A második világháború alatt a németek zavarták a BBC és Moszkva adásait,

⁴² A *Magyar Posta Szabályzatai. Nemzetközi Távközlési Egyezmény*. Atlantic City, 1947. Az eredeti francia szöveg hivatalos magyar fordítása. Budapest, 1949, 12–13. p.

⁴³ Uo. 33–34. p.

majd válaszként a szovjetek zavarták a német adókat. 1941-től a Magyar Posta – más szervezetekkel együtt – elkezdte a külföldi „ellenséges” adók zavarását. Gondolhatunk itt az Amerika Hangjára, amely akkor kezdte működését, és 1942 augusztusától magyar nyelvű adásai is elindultak.

A Szabad Európa Rádió 1951. október 6-án kezdte sugározni műsorait. A magyar politikai vezetés gyorsan reagált a rádió tevékenységére, és jelentős teljesítményű országos rádiózavaró hálózat létrehozásáról döntött, amelyet a Magyar Posta rádióállomásainak területére telepítettek, ezzel megoldották a berendezések szakszerű üzemeltetését – a posta alkalmazottaival –, és jelentős költségeket takarítottak meg.

A zavarás két módszerrel történt: felületi hullámokkal, helyi kis teljesítményű (0,2; 1,0 kW-os) adókkal, illetve térhullámokkal távolabbról, nagyobb 15–100 kW teljesítményű adóberendezésekkel. Térhullámokkal történő zavarásnál az ideális az volt, hogy a zavaróberendezés minimum 80-100 km-re legyen a vevőkészüléktől. Ebben az esetben előfordult, hogy a nagyobb teljesítményű 15 kW-os magyar zavaróadók átsugároztak Szlovákiába vagy a Szovjetunió területére, az ottaniak pedig magyar területre. Magyarországon 1952-ben már működött a szolnoki és a székesfehérvári rádióállomásokon egy nagy teljesítményű RH-za- varóállomás 4-4 15 kW-os adóval. A zavaróadók berendezései magyar gyártmányúak voltak. Az adóállomások azonosítására morzejeleket használtak. A zavarógenerátorban egy óramű által hajtott körtárcsa működött, a peremén futó érintkezővel, ez a szerkezet percenként leadta az azonosító betűt. A vevő-irányító állomás ennek alapján azonosította, hogy tényleg az általa vezérelt adó és nem egy másik adó zavar az adott frekvencián.

Az 1950-es években 4 zavarásirányító központot építettek ki: a korábban említettekén kívül Diósdon és Budapesten. Az utóbbit a Posta Petőfi Sándor utcai igazgatósági épületében, a volt

Klotild-palotában rendezték be. A zavarásirányító rendszer fedőneve Budapest 118. postahivatal volt. Zavaróállomások működtek az ország területén Pécsen, Balatonszabadiban, Nyíregyházán, Szombathelyen. A budapesti zavaróállomás az OTI, vagyis az Országos Társadalombiztosítási Intézet toronyépületében működött.⁴⁴

A Szabad Európa Bizottság – azok számára is, akik esetleg még nem rendelkeztek megfelelő rádió-vevőkészülékkel – 1953-ban a tájékoztatásnak egy különleges módszerét, rölapok léggömbökben történő eljuttatásának megszervezését kezdeményezte a vasfüggöny mögött maradt országok fölé. A SZEB a SZER munkatársainak közreműködésével szervezte a léggömbakciót Csehszlovákia és Magyarország légterébe.⁴⁵ Az első kísérletre 1951 nyarán került sor Csehszlovákiát célozva,⁴⁶ majd 1953 és 1956 között mindkét országba jutattak rölapokat.

Az akció célját a következőkben fogalmazták meg:

- „Tervszerű és megalkuvás nélküli harc a kommunista rendszerek ellen.” A lakosságot állandóan emlékeztetni kell arra, hogy nem demokratikusan választott vezetők, hanem idegen uralom emberei kormányozzák őket.

⁴⁴ Balás B. Dénes: Rádiózavarás Magyarországon (1950–1979). In *Rádió-Technika Évkönyve*. 2002. 170–175. p. (A SZER 1959-ben üzembeállított új adóberendezései 13 és 16 m-es sávban is sugározták a műsorokat, ezek zavarására alkalmas berendezés csak Budapest körzetében volt, vidéken nem. A SZER a 60-as évek elejére olyan teljesítménnyel sugározta műsorait, hogy a célterület 85%-án a zavarások ellenére is venni lehetett az adásokat. 1964 tavaszán Magyarországon leállították a zavarást. Az 1968-as csehszlovák események hatására a magyarországi adók irányított antennák segítségével a lengyel, szovjet, csehszlovák területre irányuló szórást, azok pedig a magyar adásokat. 1979-től végérvényesen befejeződött a zavarás magyar területről. Uo. 11. o.)

⁴⁵ Történeti Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (TÁSZTL) A-2127/25 II: 2. p.

⁴⁶ Borbándi Gy.: i. m.

- Szervezni a nemzetet, a „Nemzeti Ellenállási Mozgalmat” a kommunista rendszer ellen.
- Folyamatosan terjeszteni kell a nyugati világ társadalmának eszméit, a szabadság és emberiség gondolatát.
- „Táplálni a felszabadulás reményét. Meggyőzően feltárni a Nyugat felkészültségének, erőforrásainak és katonai erejének fölényét, s ismertetni kell a Nyugat által a felszabadításra tett ígéreteket.”
- Ellentéteket kell szítani a tisztviselők alkalmatlanságának feltárásával, és a büntetés kilátásba helyezésével félelmet kell kelteni közöttük.
- A népek előkészítése a felszabadulás utáni időkre.

Az első léggömbakció 1953. július 13–17. között zajlott le Csehszlovákia ellen – és az „Operation Prospero” nevet kapta. Ekkor 6519 léggömbben 12 millió röplapot küldtek Csehszlovákiába. A második léggömbakciót „Operation Veto” néven 1954 áprilisában indították, majd július és augusztus hónapokban is megismételték, ekkor 2 és fél millió röplapot küldtek.

A magyar léggömbakciót is a New Yorkban működő SZEB jóváhagyásával, a rádió Szabad Európa Sajtó szervezete hozta létre. Az akció közvetlen magyar munkatársa Kovács Imre író lett.⁴⁷ Visszaemlékezésében a Szabad Európa Rádiónál uralkodó áramlatokról a következőket írta: „Más szelek fújtak, felszabadítás helyett felszabadulás, a kommunizmus fokozatos liberalizálódása volt napirenden. Beindult a léggömbakció, betokosodott nézetek helyett rugalmasabb megközelítés kellett.”⁴⁸ Kovács Imre

⁴⁷ TÁSZTL. Uo. 2. p.

⁴⁸ Kovács Imre: Elindultam szép hazámból – onnét-e? És hova jutottam? *Új Látóhatár*; XXXI. évf. 1981. III. 30. 461. p. (Kovács Imre 1913–1980; író, politikus. 1945-ben a Nemzeti Parasztpárt főtitkára és nemzetgyűlési képviselő. 1946-ban a Parasztpárt alelnöke, 1947-ben kilépett a pártból. 1947 augusztusá-

feladata a rölapok szövegének tartalmi megírása volt. „Típusokat kreáltam – emlékezett egy írásában –, tsz-elnököt, aki tudja, miért fogadta el a kollektivizálást, egyéni gazdát, aki meg tudatosan és büszkén független maradt. Összehoztam őket beszélgetni, hogy okosan, bölcsen megmagyarázzák egymásnak elhatározásuk, magatartásuk indítékait: megfogadtattam velük, hogy egymás véleményét, motívumait és érdekeit tiszteletben tartják, nem hagyják magukat egymás ellen uszítani, kijátszani. Volt egy öreg »szakim« is, szociáldemokrata nevelésű munkás, aki ugyancsak okosan fejtegette az üzemben, röpgyűlések után, mi az igazi demokrácia, miként reagáljanak a kommunista propagandára és akciókra, miként mentsék át magukat a jövőre. Egymás megértésére oktattattam a magyarokat, ne hagyják magukat megosztani a kommunista likvidálási mechanizmussal, mind szűkülő körökben.” A rölapok szerkesztését, az illusztrációk készítését és a nyomdai munkákat Münchenben végezték. Kovács Imre nem volt megelégedve müncheni kollégáinak munkájával. „Rölapjaim egyetlen fogyatékosága az illusztráció volt, ami még mindig bosszant” – írta. „A két dilettáns Münchenben... borzalmas fényképeket vágott beléjük. Beállítottam például egy meghitt jelenetet: az egyéni gazda házába a rét és kert felől vasárnap délután betoppan a tsz-elnök, és csendes borozgatás mellett kibeszélgetik magukat. Az illusztráció egy falusi kocsmá, a lumpenproletárok üres borosüvegek között és fölött a levegőbe bökődve

---

ban újra képviselővé választották. Az év őszén Svájcba emigrált, majd 1949-ben az USA-ban telepedett le. A Szabad Európa Bizottság kutatóosztályára került. 1949 és 1963 között kisebb-nagyobb megszakításokkal a SZEB-nek dolgozott. Tagja volt a Magyar Nemzeti Bizottságnak, majd 1957-től a Magyar Bizottságnak is. Egyebek mellett számos folyóiratot szerkesztett, és rendszeresen jelentek meg publikációi a különböző emigráns lapokban. Szerkesztőbizottsági tagja volt 1957 és 1958 között a *Látóhatár*nak, 1958 és 1971 között főmunkatársa az *Új Látóhatár*nak. Borbándi Gy.: *Nyugat*, i. m. 205. p.)

mutogatva mulatnak. A módos gazda háza meg a falu széli, horpanós, gazos agyagparton egy roskatag, vályogfalú, nádtetős vityilló, bedőlt deszkakerítéssel és kajla gémeskúttal.”⁴⁹

A magyar léggömbakció az „Operation Focus” nevet kapta,⁵⁰ és a SZER amerikai vezetőiből és a müncheni munkatársakból álló fiktív szervezet tevékenykedett – „Nemzeti Ellenállási Mozgalom” néven⁵¹ – a háttérében.

Az akció Magyarország felé 1954. október 1-jén indult. A léggömbök felbocsátása Berchtesgaden közelében történt, 8-10 ezer méter magasságban átrepültek Ausztria felett. A nagy távolság miatt gázzal töltött, különleges gumi léggömböket alkalmaztak.⁵² Ezek „mindegyikére bukószerkezetes pléhdobozokat függesztettek, melyekben szárazjég ellensúlyozta a hasznos terhet. A légköri viszonyoknak és a távolságnak megfelelően adagolták a szárazjeget, amikor elpárolgott, kiszámítottan a célpont felett, a bukószerkezet átbillent, és a röplapok kiszóródtak...” Előfordult azonban az is, hogy a ballonok tartalma nem Magyarország, hanem Észak-Olaszország vagy Albánia felett szóródott ki. Ezekről a kisebb technikai hibáktól eltekintve a rendszer zavartalanul működött, és az akció sikeres volt.⁵³

A „Nemzeti Ellenállási Mozgalom” 12 követelést fogalmazott meg, amelyek a következők voltak: „1. Tényleges önkormányzatot a helyi tanácsoknak! 2. Gyülekezési és szólásszabadságot! 3. Párturalom helyett jogrendet! 4. A föld azé, aki megműveli! 5. Szabad szakszervezetet szabad munkásságért! 6. Vessenek véget az üzemi rabszolgaságnak! 7. A magyar ipar legyen a magyar népé! 8. Emeljék az életszínvonalat! 9. A nép kezébe a kereske-

⁴⁹ Uo. 462. p.

⁵⁰ TÁSZTL. Uo. 2. p.

⁵¹ Borbándi Gy.: *Magyarok*, i. m. 172. p.

⁵² Uo. 176. p.

⁵³ Kovács I.: i. m. 161. p.

delmet és a kisipart! 10. Kaszárnyák helyett családi otthonokat! 11. Egyenlő jogot a művelődéshez, szabad szellemi életet! 12. Lelkiismereti és vallásszabadságot!”⁵⁴

A „Nemzeti Ellenállási Mozgalom” rölapjának 2. száma egy 10 oldalas összehajtogatott újság, fotókkal, rajzokkal. A rölap a magyar aktuális belpolitika történései mellett a világban történt eseményekről is tájékoztatta olvasóit. A legjobban elemzett témák: a magyar gazdaság, az ipar és a mezőgazdaság, helyzetük az ötéves terv elején és az 1953. július 4-i kormányprogram után. Az erőltetett iparosításról a következők olvashatók: A kommunista párt „a vas és acél országát” akarta megteremteni Magyarországon. A feszített tervet az ország nem tudta teljesíteni. „A kommunisták mégis nyakló nélkül iparosítottak, egyre építették a nagyobb-nál nagyobb gyárat. Ugyanakkor megfélemlítettek a nép egyszerű igényeinek kielégítéséről. Fazekat, ekét, cipőt vagy más effélét nagyzási hóbortjukban nem voltak hajlandók gyártani, mivel ezt nem találták elég mutatós feladatnak.”

A parasztság helyzetével foglalkozó részben az 1953-as új gazdasági program kedvező hatásáról olvashatunk. A parasztság értelmelésében lehetővé lett a választás, vagyis a téesszéből való kilépés, egyéni gazdálkodóvá válás. A mezőgazdaság helyzete megváltozott, az emberek életszínvonala emelkedett. Több élelmiszer, zöldség, gyümölcs, hús, tejtermék került az asztalra. „A kommunisták célja továbbra is a kolhozrendszer marad, márpedig ez ugyanolyan csődbe juttatná a mezőgazdaságunkat, mint Sztálinváros az ipart.” „Az elmúlt év bebizonyította, hogy a rendszer képtelen programját megvalósítani, rendeleteit végrehajtani. A magyar nép nem lehet további értelmetlen kommunista kísérletek áldozata!”⁵⁵

⁵⁴ Borbándi Gy.: i. m. 177. p.

⁵⁵ OSZK Kt. 535. fond. 1. p.

A röplap a nyugati lapok cikkeiből is idézett. A *New York Times*ből például azt a részt vette át a röplap szerkesztője, amelyben a cikk írója az 1953-as kormányprogram sikerét a nép sikerének tulajdonítja. A kommunisták nem támogatták tovább a Rákosi-féle vezetéshez fűződő sztálini politikát. Az új szakasz végrehajtásába pedig beleuntak, ennek okát a cikk szerzője a pártban dúló hatalmi rivalizálásban látta.⁵⁶

A röplap fotókon mutatta be olvasóinak a modern parasztgazdaság megteremtéséhez elengedhetetlenül szükséges kisgépeket. A fotókhoz mellékelik az egyes gépek paramétereit, teljesítményét. „A kisgépet a parasztgazdaságnak!” című rövid cikk felszólítja a kormányt, hogy állítsa át a nehézipart, és a mezőgazdaság, az élelmiszeripar számára készítsen gépeket. „Ne kényszerítsék a paraszti kisbirtokokat nagyüzemi gépek használatára és közös gazdálkodásra, hanem adjanak kisgépet az önálló parasztgazdaságoknak.”⁵⁷

1954. október 15-én a Magyar Népköztársaság Külügyminisztériuma jegyzéket juttatott el az Amerikai Egyesült Államok budapesti követségére. A jegyzékben olvasható, hogy október első napjai óta Magyarország területére léggömbbel szállított röplapok hullanak. Az amerikai és más hírügynökség is megerősítette, hogy a Keresztes Hadjárat a Szabadságért⁵⁸ nevű szervezet finanszírozásában Nyugat-Németország amerikai megszállási övezetéből, a Szabad Európa Rádió szervezésében indítják a léggömböket. „Ennek az akciónak a célja az, hogy az uszító hangú, rágalmozó röplapok a magyar nép körében elégedetlenséget szít-

⁵⁶ Uo. 5. p.

⁵⁷ Uo. 8–9. p.

⁵⁸ „A Keresztes Hadjárat a Szabadságért magánemberek szervezete, amelyet az amerikaiak milliói támogatnak, és az amerikai nép óhaját fejezi ki, hogy minden nép szabad legyen” ... Robert T. Holt: i. m. 21. p.

sanak, és azt ellenállásra szólítsák fel törvényes kormánya ellen.” Ezért a kormány a jegyzékben a következőket kénytelen megálapítani:

1. A nemzetközi jog alapelve a szuverenitásról kimondja, hogy egymás belügyeibe való beavatkozástól minden állam tartózkodni köteles. A Magyarországra érkezett röplapok tartalma pedig egyértelműen nyilvánvaló beavatkozást jelent.
2. Nyugat-Németország azon területe, ahonnan a léggömböket feleresztik, amerikai megszállási övezet. Így az Amerikai Egyesült Államoknak gondoskodnia kell a nemzetközi jog betartásáról. Amennyiben ezt nem teszi, akár szándékosan, akár gondatlanságból, megszegi a nemzetközi jog reá háruló kötelezettségét. Az Amerikai Egyesült Államok kormánya lehetővé tette a lázító röplapok Magyarországra történő eljuttatását, megszegte tehát a jogi normákat.
3. A jegyzék utolsó pontja rámutat egyebek mellett arra a tényre, hogy „az Amerikai Egyesült Államok kormánya dollármilliókat irányoz elő más államok, köztük a Magyar Népköztársaság ellen irányuló felforgatótevékenységek támogatására...”.

A jegyzék végén tiltakozás olvasható a magyar kormány részéről a fent leírt akcióval kapcsolatban. Valamint a magyar kormány elvárja az Egyesült Államok kormányától, hogy haladéktalanul megteszi a szükséges lépéseket a „röplapkampány” beszüntetésére.⁵⁹

⁵⁹ Magyar Tiltakozó jegyzék lázító röplapok terjesztése ügyében. *Magyar Nemzet*, 1954. október 16. 2. p. (A magyar tiltakozó jegyzéket Robert T. Holt is megemlíttette 1958-ban kiadott könyvében. Az amerikai követség a magyar tiltakozásra azt a választ adta, hogy a léggömbakció a Keresztes Hadjárat a Szabadságért nevű szervezet és a Szabad Európa Bizottság folytatja. Az akciót „saját kezdeményezésükre és felelősségükre” végzik. A két szervezetet magánemberek alapították és támogatják. A léggömbakcióhoz pedig sem az USA kormányának, sem a Nyugat-Németországban működő rádióknak nincs köze. R. T. Holt: i. m. 21. p.)

A magyar belpolitikát érzékenyen érintette a SZER léggömbakciója. A Hazafias Népfrent alakuló kongresszusán Darvas József is kiemelten foglalkozott beszédében a röplapokkal. Hozzászólásában hangsúlyozta, a kivívott szabadság és függetlenség a magyar nép számára a legdrágább kincs, amelyre vigyázni kell. Ezért egységesen kell szembeszállni minden olyan törekvéssel, amely veszélyezteti a nép szuverenitását, függetlenségét. A magyar nép nem avatkozik be más népek belügyeibe, de ezt másoktól is megköveteli. „Mi nem szövünk és nem segítünk összeesküvést szőni más országok belső rendje ellen, de tiltakozunk mások ilyen kísérletei ellen. Egész népünk mélységes felháborodással utasítja el azt a provokációt, amelyet az utóbbi napokban sorozatosan követtek el ellenségeink az Amerikai Egyesült Államok egyes köreinek támogatásával, amikor röpcédulákat juttattak el hazánk területére.”⁶⁰

A Szabad Európa Rádió léggömbakciója kapcsán Magyarországra juttatott röplapok szövege az emberek fantáziáját is megmozgatta. A rádió „rendszeres” hallgatói a röplapok láttán azonnal tudták, „honnan fúj a szél”. Voltak azonban olyanok, akik – valószínűleg felkérésre – tiltakozásuknak adtak hangot a sajtó hasábjain. A *Szabad Nép* egy olvasói levelet közölt, amelynek írója éles hangon bírálta a Szabad Európa Rádió tevékenységét, a munkatársak személyét és a röpcédulák Magyarországra történő eljuttatásával okozott kormányellenes propaganda-hadjáratot. Az újságcikk írója úgy gondolja, hogy a röplapokat inkább Nyugat-Európa országaiba kellene eljuttatni, ahol a földek magántulajdonban vannak, és nem osztják fel a parasztság között. Úgy véli, hogy a röplapokon egyebek mellett olvasható félmondat, amely szerint „A föld azé, aki megműveli”, célt tévesztett. Hiszen Magyarországon tíz éve szabad a nép, és „már tudja: őt illeti

⁶⁰ *Szabad Nép*, 1954. október 24. 3. p.

a föld, a gyár, nem pedig a földbirtokosokat és a gyárosokat”. A rádió munkatársai pedig úgy gondolják, hogy a földet vissza kellene adni az „Eszterházyaknak, vagy Festeticseknek, és a hozzájuk hasonló hazaárulóknak”. A cikkíró a felelősség kérdését is felveti zárógondolatainak egyikében. „A nép felelősségre vonja önöket. Mit fognak javasolni, kire fogják hárítani aljas tetteiket?” „Elhihetik, hogy röpcéduláik, rádión hangoztatott hazugságaik gyűlöletet szítanak bennünk, s minél tovább szórják a rágalmakat, annál jobban gyűlöljük önöket” – fejezte be levelét Virág András.⁶¹

A Belügyminisztérium dokumentumai szerint a magyar állampolgárok által 1954 októberétől 1956 elejéig összegyűjtött és beszolgáltatott röplapok tartalma főleg a nemzeti ellenállás szításával foglalkozott. De a röplapok között megtalálható volt a XX. kongresszust követő zárt ülésen elhangzott Hruscsov-beszéd magyarra fordított szövege is. Az ország területén összegyűjtött röplapok sorszáma alapján a magyar hatóságok hat különböző számot regisztráltak.⁶²

A rádió léggömbakciója egyéni sorstragédiákhoz is vezetett, amelyekben ártatlan magyar emberek veszítették el szabadságukat, vagyonukat, és börtönviselt emberré válva egész életükben megbélyegzett polgárokként éltek hazájukban. Egy ilyen esetről tanúskodik Mérges Lajos⁶³ vizsgálati dossziéja is. Mérges La-

⁶¹ Elpukkant léggömbök (Levél). *Szabad Nép*, 1954. november 4. 3. p.

⁶² TÁSZTL. Uo. 2. p.

⁶³ Mérges Lajos ifj. 1923. április 1-jén született Hódmezővásárhelyen. Foglalkozása: gazdálkodó, állampolgársága: magyar. Lakása: Hódmezővásárhely, Tanya 754. sz. Iskolai tanulmányait Hódmezővásárhelyen végezte, majd szüleiével dolgozott együtt. 1945 előtt nem volt tagja semmilyen pártnak vagy szervezetnek. 1945 után a Kisgazdapárt tagja lett. (A vizsgálat kezdetekor pártonkívüli.) A háború alatt leventeképzésben részesült, fogságban nem volt, 1945-ben tért haza. Külföldi kapcsolatokkal nem rendelkezik. Jellemzésében az olvasható: „jó megjelenésű, értelmes, szerényen öltözik, beképzelt, fölényes magatartású. Öntelt.” TÁSZTL, V-127533. 7–8. p.

jost a belügyi hatóság a házkutatást követően azért tartóztatta le, mert a Hódmezővásárhely mellett lévő tanyáján fasiszta jellegű röpcédulát találtak. Nevezett személyt ezek rejtegetésével és terjesztésével is vádolták. Mérges Lajost ezt követően a Belügyminisztérium Csongrád megyei Főosztály Vizsgálati Osztályára szállították.⁶⁴

Az eljárás a tanúkihallgatásokkal folytatódott. A tanúvallomások alapján Mérges Lajos az általa talált röplapot több embernek is megmutatta, sőt elvitte a környező tanyákra is. A tanúk közül érdemes kiemelni Papp Sándor vallomását, aki a vádlott sógora volt. A tanú elmondta, hogy Mérges Lajos felkereste őt hódmezővásárhelyi lakásán, és elmondta, hogy a talált röpcédulán fel volt tüntetve a tévesztésben és az egyénileg dolgozó parasztok létszáma. A rajzokon a „parasztok nagysapkában, a munkások pedig mici sapkában vannak” ábrázolva. Vagyis „ellenkezője van benne a röpcédulában, mint amit itt Magyarországon lehet az újságokban olvasni”.⁶⁵

Mérges Lajos gyanúsított kihallgatási jegyzőkönyve a korszak meghatározó politikai hangulatáról, a belső elhárítással foglalkozó szervek tipikus munkamódszeréről, az eljárások sematizmusáról, a belső ellenségkép általános meghatározásáról tesz tanúbizonyságot.

A kihallgatási jegyzőkönyvek esetében érdemes megjegyezni egyebek mellett azt, hogy a kérdések gyakorlatilag egyformák voltak, az azonos kérdésekre adott válaszok tartalma viszont bővült, a kihallgatók igényeinek megfelelően. Például a röplapok beszolgáltatására vonatkozó kérdések esetében. Ismert tény, hogy a beismerő vallomások a koncepciós perek fontos kellékei voltak, és néha még a büntetés mérséklését is el lehetett érni egy-egy ilyen vallomással.

⁶⁴ Uo. 14–15. p.

⁶⁵ Uo. 37. p.

Mérges Lajos ügyében 1954. december 27-én született ítélet, amely szerint a vádlott bűnös „a népi demokratikus államrend és annak alapintézménye elleni valamint egyes személyek és csoportok ellen, azok népi demokratikus meggyőződése miatt gyűlöletre izgatás bűntettében”. Mérges Lajost összbüntetésül 2 évi börtönre mint főbüntetésre és 2000 Ft vagyoneinkobzásra ítélte a bíróság. Mellékbüntetés a közügyek gyakorlásától 5 évre eltiltás volt. A fellebbezést nem fogadta el a bíróság, az ítélet 1955. február 15-én vált jogerőssé.⁶⁶

A vizsgálati dossziét figyelmesen olvasva a személyi adatok felvételénél találunk egy ebben az esetben döntő megjegyzést: származása kulák, egyénileg gazdálkodó.⁶⁷ Az ítélet indoklásának első mondatában szerepel, hogy Mérges Lajos családjának 1945 előtt 26 hold földje volt. 1952-ben a földjüket tagosították, és 1954-ben 16 hold földön gazdálkodott a család.⁶⁸

1954 végén, amikor az ítéletet kihirdették, már sokak számára világos volt, hogy a politika első számú vezetője ismét Rákosi Mátyás. Nagy Imrét rövidesen sikerült eltávolítani a hatalomból, ami egyértelművé tette a gazdasági, társadalmi visszarendeződés célkitűzését. A Mérges Lajos ügyében hozott ítélet elrettentő példát statuált arra vonatkozóan, hogy a másképpen gondolkodók és a magukon a kulákság bélyegét viselők milyen büntetést kaphatnak, ha szembekerülnek a hatalommal.

A Belügyminisztérium Kollégiumának 1955. áprilisi értekezletén az államvédelmi szervek 1954. évi munkájáról és az 1955-ös év feladatairól tanácskoztak a résztvevők. A beszámolóban Piros László belügyminiszter egyebek mellett elmondta, hogy az elmúlt évben a Szabad Európa Rádió ballonokban több mint egymillió röpcédulát juttatott el Magyarország területé-

⁶⁶ Uo. 47–48. p.

⁶⁷ Uo. 7. p.

⁶⁸ Uo. 47. p.

re.⁶⁹ Az 1955. évi feladatok meghatározásánál a miniszter határozott fellépést követelt „az ellenséges propaganda, a röpcédulázás, izgatás, lázítás és a rémhírterjesztés szervezői és végrehajtói ellen...”⁷⁰

A belügyminiszter beszámolóját követő hozzászólók egyike Kucsera László ÁVH-alezredes a rádióra vonatkozóan a következőket mondta. A Szabad Európa Rádió munkatársairól van dokumentációjuk a hatóságoknak. A rádió munkatársai közreműködnek „abban az ellenséges propagandában, amit az amerikaiak folytatnak ellenünk”. A rádió munkatársainak Magyarországon élnek hozzátartozóik, akik a magyar államtól kapnak fizetést. „Az a véleményem – mondta az alezredes –, hogy ha mi ténylegesen figyelmeztetni akarjuk őket, hogy hagyják abba a ballonakciót stb., nyugodtan a hozzátartozóik közül őrizetbe lehetne venni, megvan erre a jogi alap, közvetlen hozzátartozóik aktív ellenséges tevékenységet fejtenek ki”⁷¹

Fekete Károly ÁVH-alezredes hozzászólásában elmondta, az a tapasztalata, hogy a Szabad Európa Rádiót „rendkívül sokan

⁶⁹ Meghívó a Belügyminisztérium Kollégiumának 1955. április 13-i kibővített ülésére. In *Belügyminisztérium Kollégiumának ülései 1953–1956*. Második kötet. Összeállította, a jegyzeteket készítette: Kajári Erzsébet. Szerkesztette: Gyarmati György, S. Varga Katalin. Budapest, 2005, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, 35. irategyüttes. 496 p.

⁷⁰ Uo. 500. p.

⁷¹ Uo. 522. p. (Ma már tudjuk, hogy a Szabad Európa Rádió müncheni Magyar Osztályának munkatársai közül csak kevesen vettek részt a léggömbakcióban. A rádió amerikai vezetése titkosan kezelte az akció megszervezését és végrehajtását. A rádió egykori munkatársaival folytatott beszélgetésekből és életútinterjúkból megtudott információk is alátámasztják ezt. Tény az is, hogy a Magyarországon maradt hozzátartozók sok esetben nem is tudták, hogy a kivándorolt családtag hol dolgozik. A rádió munkatársai nem tartották és nem is tarthatták a kapcsolatot a hozzátartozókkal, mert védeni akarták őket, és a felelősséget az esetleges zaklatásokért az amerikai vezetés sem vállalta. Munkatársainak jelentős része – különösen az 50-es években – álnéven dolgozott a rádiónál, ez is a maguk és a rokonaik védelmét szolgálta.)

hallgatják, híryanagát sokan tárgyalják és terjesztik”. A rádió „koncentrált támadást indított ősz óta, és azóta tartja ezt a kampányt”. Az alezredes fontosnak tartotta az Államvédelmi Hatóság részéről koncentrált támadás indítását a rádió ellen, amelybe az összes operatív osztályt be kell vonni. Javaslatát azzal támasztotta alá, hogy a röpcédulák ellen a hatóságoknak csak passzív védekezés áll a rendelkezésükre, amely kimerül a propagandaanyagok összeszedésében, „de mit teszünk annak érdekében – folytatta –, hogy kint demoralizáljuk, széttézzük és milyen koncentrált támadást indítsunk” a rádió ellen.⁷²

A Magyar Népköztársaság Kormánya három alkalommal küldött tiltakozó jegyzéket az Amerikai Egyesült Államok budapesti követségére, tiltakozva a léggömbakció ellen. A Szabad Európa Bizottság ennek ellenére tovább folytatta a léggömbök küldését Magyarországra még 1957–58-ban is.⁷³

Az ún. szocialista országok részéről elhangzott tiltakozásokban gyakran hangzott el a kérdés: kik fizetik ezeket az akciókat? A válaszban a nyugati hatalmak kormányait, titkosszolgálatukat emlegették leginkább.

Mikes Imre, a SZER munkatársa egy 1954-es *Reflektor* című műsorában a rádió keletkezéséről, működéséről és anyagi finanszírozásáról tájékoztatta hallgatóit. „Nem szívesen beszélünk önmagunkról, és nem is szoktunk önmagunkról beszélni” – kezdte írását. Időközönként mégis be kell számolni az elvégzett munkáról, hiszen a rádió műsorain keresztül az egész nemzethez szól, a szabad világ felé pedig a nemzetet képviseli. Felelősége óriási, hiszen a rádió az „utolsó tiszta, öncélú, független magyar fórum”. „A szabad emberiség igazi állásfoglalását, akaratát, géniuszát egyedül mi visszük hírül a leigázott honba.”

⁷² Uo. 542. p.

⁷³ TÁSZTL, A-2127/25 II. 2. p.

Először a rádió anyagi finanszírozását foglalta össze hallgatóinak. Ez nem kis probléma – szögezte le a kommentátor. A rádió nem végez üzleti tevékenységet, tehát bevétele nincs. A kiadásai ezzel szemben jelentős összeget tesznek ki. A rádió egész nap kora reggeltől éjszakáig sugároz műsort, irodái a kontinens legkülönbözőbb pontjain működnek, nagyszámú munkatársi gárdával és technikai személyzettel dolgozik. A Magyar Osztály mellett még öt nemzeti osztály (cseh, szlovák, lengyel, román, bolgár) sugároz adást saját nyelvén a vasfüggönyön túlra. A rádió valamennyi nemzeti osztályának működtetését nézve hatalmas vállalkozás. A munkatársak pedig a rádió alapításához nem sokkal járultak hozzá. „Őszintén szólva, még csak egy árva garassal sem. Hontalan újságírók vagyunk csupán, és ez a hontalanság már eleve meghatározza állapotunkat.”

A Szabad Európa Rádió működését az amerikaiak milliói tartják fenn. „Centekből, magányos dollárokból kerekednek ki azok a summák, amelyeket felemésztünk.” A szabad világ „lelkesezéséből létezhetünk és cselekedhetünk”, azoknak köszönhetően, akiknek a szabadság a legfontosabb eszményük, még akkor is, ha sok ezer kilométerre élő népek szabadságáról van szó. Mikes a továbbiakban idézte Henry Fordot, a Keresztes Hadsereg a Szabadságért nevű mozgalom elnökét, aki tájékoztatott arról, hogy a mozgalom gyűjtési akciót indított a SZER fenntartására. Céljuk – jelentette ki –, hogy legalább 25 millió polgár írja alá a „szabadságnyilatkozatukat”, és anyagi segítséget is nyújtson.⁷⁴

⁷⁴ OSZK Kt. 451/505. fond. 1–4. p. (Mikes Imre kommentárjában a Magyar Osztályon kívül még 5 nemzeti osztályt említett, az 1950-es években azonban Münchenben még nem működött önálló szlovák osztály.) Mikes Imre 1954-ben nem írhatta le, még ha tudta is azt, hogy valójában milyen forrásokból működik a rádió. A CIA szerepére a finanszírozás tekintetében már korábban utaltunk.

Összefoglalásképpen elmondhatjuk, hogy a rádió megalakulásától az 1950-es években élte hőskorát. A SZER az Amerikai Egyesült Államok politikájának egyik hatékony eszköze volt.

A kommentárokat végignézve megállapíthatjuk, hogy a SZER irányelveinek figyelembevételével készültek, az amerikai vezetés elérte célját, az elkészült műsorok pontosan rámutattak a vasfüggöny mögött élő népek helyzetére, napi gondjaik okaira. Ugyanakkor a magyar sajtóval ellentétben az egyetlen másfajta hírforrást jelentették a magyar valóságról, a világpolitikáról és a nyugati világ életéről.

III. A magyar gazdaság a Szabad Európa Rádió *Reflektorában*

AZ ERŐSZAKOLT IPAROSÍTÁS ÉS KÖVETKEZMÉNYEI

A magyar gazdaság szocialista iparosításának időszaka 1948-ban, az államosításra vonatkozó 1948:XXV. tc. elfogadásával kezdődött. Folytatódott az első ötéves terv kidolgozásával és továbbfejlesztésével, amelynek feladatai többek között a nehézipar fejlesztését, az iparosítás ütemének gyorsítását tűzték ki célul.

Az első ötéves terv időszakában (1950–1954) összesen 67 milliárd forintot ruháztak be a gazdaságba. Ennek közel a felét, 47 százalékat kapta az ipar, míg a mezőgazdaság csupán 14 százalékot és a közlekedés 13 százalékot. A magyar nehézipart a szovjet mintájára alakították, két iparágat fejlesztettek, az alapanyaggyártást (kohászat, bányászat, építő- és vegyipart), valamint a gépipart. Az ipari beruházások következménye volt a munkásság létszámának nagymértékű növekedése, mintegy 400 ezer főre. A munkanélküliség, amely 1948-ban még elérte a félmilliót, 1950-re szinte teljesen megszűnt. A hatalmas ipari beruházások következtében az ipar dinamikusan fejlődött. Az új gyárak, üzemek mellett új, szocialista típusú városok alakultak: Kazincbarcika, Oroszlány, Sztálinváros (Dunaújváros), Inota-Várpalota. Az erőltetett fejlesztés azonban jelentős torzulásokat okozott a magyar gazdaságban.

Az első ötéves terv legfontosabb célkitűzése a mezőgazdaságban az addig eredménytelen kollektivizálás végrehajtása volt. A földjeikhez ragaszkodó magángazdákat az MDP változatos

módszerekkel kényszerítette a termelőszövetkezetekbe. Ezt elsősorban a beszolgáltatás, az adóterhek fokozatos és folyamatos növelésével érték el. Általában minden 5 hold feletti gazda köteles volt eleget tenni a beszolgáltatásnak. Másrészről a 25 holdnál nagyobb vagy 350 aranykoronánál nagyobb jövedelmű birtokosokat folyamatosan a kulákká nyilvánítás veszélye fenyegette. A kuláklistákra kerülteknek ugyanis jóval nagyobb beszolgáltatást kellett teljesíteniük, illetve külön adókat róttak ki rájuk (mezőgazdasági fejlesztési járulék vagy más néven csak „kulákadó”). Emellett állandó rettegésben kellett élniük, hiszen az ÁVH emberei bármikor megjelenhettek, és a padlástól pincéig átkutathatták az egész házat eldugott javak után. Ha találtak valamit, akkor büntetés várt a gazdára; 1948 és 1955 között mintegy 400 ezer parasztot ítélték el úgynevezett „közellátási bünttéért”. A parasztság megtörésének másik hatásos eszköze a tagosítás¹ volt. Az intézkedések hatására a termelőszövetkezetek száma 1948 vége és 1953 nyara között 468-ról 5000 fölé emelkedett, a tagok száma pedig 13 ezerrel 370 ezerre növekedett.

A lakosság életszínvonala viszont az ipari beruházások ellenére nem emelkedett, sőt csökkent. 1950 és 1954 között átlagban az egy lakosra jutó fogyasztás az 1934–1938 közöttihez képest csak a cukorból nőtt (85 százalékkal). A lisztfogyasztás 2 százalékkal emelkedett, a húsfogyasztás viszont 5, a tejé és a tejtermékeké 8, a tojásé 15, a burgonyáé 17 százalékkal csökkent. Az árualapok nagyon szűkösek voltak, 1951 elején ismét bevezették a jegyrendszert, igaz, csak 1952 elejéig. Ekkor megint csak a szétosztott jegyekkel lehetett hozzájutni cukorhoz, liszthez, kenyérhez, zsírhoz, húshoz és szappanhoz. Cukorból a fejadag havi

¹ A tagosítás 1949 augusztusában kezdődött. A megalakuló termelőszövetkezetek érdekében, a gazdaságosság jegyében a különböző helyeken lévő parcellákat egyesíteni kellett. A magángazdálkodókat földjeik elcserélésére kötelezték. A valódi cél az volt, hogy a técszek jussanak a jobb minőségű földterületekhez.

0,5–1,2 kg, lisztből havi 1,20–2,40, kenyérből napi 0,25–0,55 kg volt. A magasabb fejadagok csak a nehéz fizikai munkát végzőket, illetve a sztahanovistákat illették meg. Mivel a jegyrendszer nem tudta megszüntetni a hiányt, így felszámolták. Ezzel egy időben viszont általános bér- és árrendezést hajtottak végre. Az 1946-ban megállapított árakhoz képest 1951-ben 237 százalékkal került minden többre. A béremelés ennek a felét sem érte el. A dolgozók kevés fizetéséhez még az is hozzájárult, hogy 1949 őszétől vezették be a terv- és békekölcsönök jegyzését. A bérből és fizetésből élőkől elvárták, hogy jegyezzenek kisebb-nagyobb összegeket, általában egyhavi fizetés számított megfelelőnek.

Az 1950-es években a lakosság jelentős része szegénységben élt. A korabeli szakszervezeti számítások szerint egy felnőtt lét-fenntartásához 1954-ben 580 forint kellett. A munkás- és alkalmazotti fizetések túlnyomó többsége azonban az 500 forintot sem érte el. Az orvosok átlagosan annyit kerestek (1873 Ft), mint a kiemelt vajúrók (1792 Ft), a középiskolai tanárok (1396 Ft) pedig majdnem annyit, mint a géplakatosok (1405 Ft). A vállalati igazgatók átlagosan 2649 forintot kerestek.²

A „vas és acél országának” célja, hivatalos programja és gyakorlata egyoldalú fejlesztést, megalapozatlan terveket és óriási fiaskókat hozott. A mezőgazdasági és könnyűipari beruházások elmaradása, a szembeszökő aránytalanságok a termelés csökkenéséhez, az ellátás visszafogásához, az életszínvonal rohamos csökkenéséhez vezettek. A nehézipar fejlesztése, amit a hidegháború, a háborúra való készülés sürgetett, a nyersanyaghiány miatt rendkívül költséges volt, amit tovább rontott az a körülmény, hogy az öröklött iparszerkezet sem volt erre alkalmas.³

² Adatok: Romsics Ignác: *Magyarország története a XX. században*. Budapest, 2000, Osiris Kiadó, 359. p.

³ Lásd Rákosi Mátyás: *Visszaemlékezések 1940–1956*. I–II. kötet. Budapest, 1997, Napvilág Kiadó.

A megalapozatlan tervek és ígéretetek természetesen nem valósulhattak meg. A Rákosi-féle vezetés a propaganda ködfüggönyével próbálta palástolni ezt, másrészt a szubjektív hibák ostromozásával vagy az „ellenség” kártevésének „leleplezésével” igyekezett kiutat keresni az alapvetően elhibázott gazdaságpolitika számára. Mikes Imre kommentárjaiban ezt igyekezett leleplezni, és a gazdaság valóságos helyzetét bemutatni.

A szovjet típusú szocialista gazdaság lényegéből adódóan nem tudta biztosítani az emberek érdekeltté tételét a munkában, a termelésben. A munkaversenyek, a sztahanovista mozgalmak, az ünnepi felajánlások propagandisztikus jelentőségük mellett a normák emelését szolgálták. Mikes Imre egyik első kommentárjában, ami az induló SZER műsoraiban hangzott el, éppen az ilyen ünnepi felajánlásokkal foglalkozott.

A „nagy októberi szocialista forradalom” évfordulója a rendszer alapünnepének számított. Mikes az 1951-es évforduló előkészületeiről a következő tudósítást, illetve kommentárt adta: a Mátravidéki Erőmű dolgozói például az 1951-es tervüket már december 12-re teljesítik, és az utolsó negyedévben 15 ezer tonna lignitet takarítanak meg. A diósgyőri Anna-bánya dolgozói a tervelmaradásuk behozására tettek fogadalmat, miszerint naponta 410 mázsa szénnel többet hoznak felszínre, mint az eredeti irányszám. Majd így folytatta: régen az ünnep a pihenést jelentette, napjainkban a „robot szinonimája lett”. Az ünnepre hivatkozva a magyar polgárokból minden energiát kipréselnek a kényszerfelajánlások teljesítésének kötelezettségével.⁴

1952 januárjában egy új kezdeményezésről adott hírt a *Szabad Nép*. Új jelszóval új mozgalmat indított el Loy Árpád albertelepi sztahanovista frontmester a széntermelés növelésére. „El akarom érni – mondta –, hogy a frontunk egy műszakban 500 csillét adjon és utána minden nap többet és többet.” Jelsza-

⁴ OSZK Kt. 451/6. fond. 1–2. p.

va: „Termelj ma többet, mint tegnap!”⁵ A termelés növelését a munka jobb megszervezésével, a széntermelés egyenletessé tételével és emelésével kívánja elérni. A régi műszakonkénti 300 csillés átlagról emelni 500 csillére, majd 550-re és túlhaladni a 600 csillét is. Ehhez – mondta – meg kell teremteni a szükséges műszaki feltételeket, rendbe kell hozni a szállítópályákat.⁶ Mikes a sztahanovista frontmester erőfeszítéseit így kommentálta: a termelés napi emelését és egyenletessé tételét olvasva „viszolyogva csettintettünk egyet”,⁷ azért, mert egy újabb jelmondat nem oldja meg a szénhiány problémáit. A frontmester kezdeményezéséből arra is gondolhatunk, hogy a bányászok lelkesedése nem mondható túl nagyinak, inkább túl kicsinek. A termelés nincs összhangban a kereslettel. „Az addigi diadalokról szóló trallalik nyilván elsietettek voltak. Komolytalanok. Alaptalanok. Hogy úgy mondjuk, légből kapottak. Mert a rendszer most, nem óhajtván már egyebet, bevallja, nagy a baj. És még nagyobb lesz, ha a dolgok úgy mennek tovább, mint ahogy eddig mentek.”⁸

Az államosítás a termelőeszközökön túl a magánjavak egyre nagyobb területét érintette az 1950-es évek elején. A Népköztársaság Elnöki Tanácsa 1952 februárjában törvényerejű rendeletet hozott egyes házingatlanok állami tulajdonba vételéről. A rendelet megalkotását – a hivatalos magyarázat szerint – az tet-

⁵ „Termelj ma többet, mint tegnap!” *Szabad Nép*, 1952. január 25. Loy Árpád, Kossuth-díjas sztahanovista frontmester (1906–1987) Kercsedén született (Románia, Zsil völgye), 1942-ben került Alberttelepre. 1952-ben indította el mozgalmát. Munkáját 1952. március 15-én Kossuth-díjjal jutalmazták. (Kövesi Endre: Loy Árpád élete. *Szabad Nép*, 1952. március 23. 7. p.)

⁶ Az ország legjobb bányászcsapatvezetői és frontmesterei elhatározták: csatlakoznak Loy Árpád alberttelepi sztahanovista kezdeményezéséhez. *Szabad Nép*, 1952. január 27. 1. p.

⁷ OSZK Kt. 451/46. fond. 1. p.

⁸ Uo. 2. p.

te szükségessé, hogy a háztulajdonosok egy része a legfontosabb felújítási munkákat sem végeztette el, így a házak állaga romlott, értékük csökkent. Az indoklásban szerepelt még a háború előtti uralkodó osztályhoz tartozók lakbérékből szerzett jövedelmének megszüntetése.⁹ Mikes Imre a rendelethez írt kommentárjában értelmezte és magyarázta a paragrafusokat. Az első reflexióit a következőkben írta le: a házingatlanok állami tulajdonba vételével a rendelet nem a magántulajdont sérti, „hanem a természeti jognak, az alapvető erkölcsi parancsnak, az emberiség körülményeinek oly durva sárba tiprása, amely mellett tiltakozás nélkül elhaladni hitvány magatartás lenne. Az eb, amely nem ugat, ocsmány féreg! – mondja az Írás.” Van a magántulajdonnak egy fajtája – folytatta –, amely sérthetetlen, sérthetetlensége pedig az alapvető erkölcsi normákból adódik. A magántulajdon „a munkával, személyi érdemmel, testi verítékkal, szellemi erőfeszítéssel szerzett közvetlen tulajdon”.¹⁰ A népi demokrácia szovjet típusú alkotmánya¹¹ a magántulajdont – „legalább papíron” – elismerte. A 6. paragrafus tételesen sorolja – fejtegette tovább a kommentár írója –, mi lehet állami és mi lehet közületi tulajdon: a föld energiaforrásai (bányák), természeti erőforrások (vizek, erdők), üzemek, bankok stb. A rendelet szerint pedig állami tulajdonba kerülnek a házak, bérházak, villák, öröklakások, üzletek, olyan épületek, amelyeket munkával szereztek tulajdonosaik, személyi tulajdonukba tartozik, „az alkotmányra hivatkozva, amelyet a rendelet minden pontjában sárba tipor”. „Ez az őszintetlenség, ez a képmutatás, újabb tízezer és tízezer kis egzisztén-

⁹ A Népköztársaság Elnöki Tanácsának törvényerejű rendelete egyes házingatlanok állami tulajdonba vételéről. 1952. február 19. *Szabad Nép*, 5. p.

¹⁰ OSZK Kt. 451/62. fond. 2. p.

¹¹ A Magyar Népköztársaság alkotmánya. 1949. évi XX. törvény. 8. §. „(1) A munkával szerzett tulajdont az alkotmány elismeri és védi. (2) A magántulajdon és a magánkezdeményezés a köz érdekeit nem sértheti.” *Törvények és törvényerejű rendeletek hivatalos gyűjteménye 1949.* I. Budapest, 1950, 4. p.

ciának ez a könyörtelen megfojtása végigvonul az összes paragrafusokon. A személyi tulajdon, a magántulajdon néha egészen csöppnyi, még ha mikroszkopikus is, némi egyéni függetlenséget jelent. Ezt a függetlenséget a rendőrruralom, az önkényuralom nem tűrheti.” A rendelet – folytatta Mikes – „a függetlenségnek a felfüggesztése”. A paragrafusokból kitűnik először a kisajátítás. Másodszor az államosítás alól kaphatnak kedvezményt egyes tulajdonosok, de a hatalom fenntartja magának azt a jogot, hogy őket bármikor a rendszer ellenségének kiálthassa ki, és így mégis megszerezhesse az ingatlan tulajdonjogát. „Tehát az államosítási rendelet a polgárt vagy megfosztja apró tulajdonától, vagy azt mondja neki, vigyázat, hallgass és engedelmeskedj, mert elrántom a meghagyott tetőt a fejed felől!” A 10. paragrafus lényegét a következőkben írta le Gallicus: ha a volt tulajdonos államosított házban lakik, és annak valamilyen helyiséget használja (például gazdasági tevékenységet folytat), akkor azért lakbért köteles fizetni. Így kárvallottá válik, nem kap kártérítést, sőt neki kell fizetnie. Mikes elgondolkodtató elemzést írt kommentárjában azokról, akik bérből és fizetésből élnek, legfeljebb 6 szobás lakásban, és még egy másik házat is fenntartanak pihenés, üdülés céljából. (Itt nagypolgári lakásokról, házakról van szó.) „Szeretnők azt a hódoltsági [!] dolgozót látni, akinek hatszobás háza, sőt ezenfelül villája van!” Ugyanígy mentesülnek az államosítás alól a „dolgozó parasztok házai hat szobáig és a kulákok házai öt szobáig”; mindez jó példa arra is – folytatta –, hogyan lehet társadalmi osztályokat paragrafus útján előállítani. „Még jó szerencse, hogy mindezek az osztályok egyformák és egyenlők a Sztálin út 60. mennyei ítélőszéke előtt, amely – ha úgy kell – az ötszobást és a hatszobást egyaránt deportációvá minősíti át.”¹²

¹² OSZK Kt. 451/62. fond. 5–6. p.

A SZER amerikai vezetősége az 1950-es évek elején összeállította a parasztságnak szánt adások műsortervét, és megfogalmazta a műsorok elkészítésének gyakorlati szempontjait is. Mikes Imre kommentárjaiban is megfigyelhető ezen irányelvek alkalmazása. A parasztságnak szóló műsorok egyik legfontosabb alapvonásaként határozták meg azt, hogy a kommunista országokban a mezőgazdaságra vonatkozó minden új intézkedést és nyilatkozatot tárgyilagos kritikával kell feldolgozni és a kommentárokbba úgy beépíteni, hogy a parasztság ismereteihez és kifejezőmódjához illeszkedjék, vagyis közérthető legyen a megcélzott társadalmi osztály számára. A rádió célja, hogy a meglévő eszközeivel „parasztérdekvédelmet” valósítson meg, de ügyelve arra, hogy közben az egyes emberek és közösségek biztonsága ne kerüljön veszélybe. Tájékoztatni kell a parasztságot az ország különböző területein történt eseményekről, „amelyeket az otthoni belső hírszolgálat tudatosan elhallgat”. „Le kell leplezni a kommunista kormány mezőgazdasági vonatkozású terveit és messzemenő céljait.” A rádiónak be kell számolnia a mezőgazdaságban meglévő részproblémákról, aktualitásokról, és ismertetnie kell ezen vagy hasonló problémák nyugati megoldási lehetőségeit is, beleszöve a nyugati mezőgazdaság és parasztság helyzetét, életkörülményeit. A műsorkészítés direktívái között szerepel még a tanfolyamszerű képzés, különböző felvilágosító sorozatműsorok keretében. A rádió műsorai között szerepeljenek olyan hangjátékok, népi játékok és népszokások feldolgozásai, amelyek a parasztság számára a kultúra és a szórakozás lehetőségét biztosítják – olvashatjuk a direktíva egyik utolsó pontjaként.¹³

Az iparhoz hasonlóan a mezőgazdaság szocialista átalakítása is 1948 nyarán kezdődött a szövetkezetesítés elindításával, s fel-

¹³ A Szabad Európa Rádió Szabad Magyarország Hangja paraszti adásainak műsortervezete. (1950-es évek eleje.) (OSZK Kt., Borbándi Gyula dokumentumaiból, 2000.) 533. fond. 3. p.

gyorsításával 1949-ben. 1949 nyarán a szövetkezeti tulajdonban lévő földterület átlagosan nem érte el a szövetkezetenkénti 100 hektárt. Ekkor kezdődött intenzíven a tömegek szervezése, a parasztok szövetkezetekbe kényszerítése. Elkezdődött a kuláklisák összeállítása, a kuláknak nyilvánított módosabb parasztok zaklatása. A szövetkezeti földterület az 1949. évi 182 ezer hektárral szemben 1953 nyarára 1,62 millió hektárral nőtt, a szövetkezetek átlagos területe ekkor 310 hektár lett.¹⁴

A párt lapja, a *Szabad Nép* az iparhoz hasonlóan a mezőgazdaságban is az óriási eredményekről, a szövetkezeti mozgalom sikereiről számolt be, valamint azokról az „engedetlen” parasztokról, akik ideig-óráig ellen tudtak állni az erőszaknak. Mikes Imre kommentárjaiban megvilágította, mi történik a szövetkezeti mozgalomban, milyen helyzetbe került a magyar parasztság nagy része. A „kuláklisák” összeállítására reagálva azt fejtegette, ki a kulák. „Ugyan, ki a zsírosgazda? Ki a basaparaszt? Időszzerűbben szólva, ki a kulák? Ezt a kérdést, amelynek ocsmány zsargonja szíven üt bennünket, meg-megborzongva, vonakodva tesszük föl. Kulák! Mennyi embertelenség, mi durva erőszak, fullasztó kétségbeesés a vörös alvilág e műszava mögött! Ki a kulák?”¹⁵ Mikes visszaemlékezett a nyolc-tíz évvel korábban feltett kérdésre: ki a zsidó? „Felelet ezer is elhangzott és ezer elhangzik ma is e kérdésekre, amelyeket ikertestvérekként szült a világra a különböző színeket öltő rémuralom ördögi méhe.”¹⁶ Végleges válasz – folytatta – ezekre a kérdésekre a múltban sem született, sem „amikor a zsidó volt a kulák, sem a jelenben, amikor a kulák a zsidó”.¹⁷ Ezekre a kérdésekre azért nincs válasz – mondta –,

¹⁴ Gunst Péter: *Magyarország gazdaságtörténete 1914–1989*. Budapest, 1996, 135–136. p.

¹⁵ OSZK Kt. 451/146. fond. 1. p.

¹⁶ Uo.

¹⁷ Uo.

mert az „önkényuralomnak” szüksége van áldozatokra a fennmaradásához, mert ahhoz, hogy a rendszert támogassák, „ezeket [a parasztságot] etetni, kábítani, szédíteni és megfélemlíteni kényszerül, különben magukra eszmélnek és leverik az önkényt bársonyszékeiből”.¹⁸

Az évek múlásával – folytatta Mikes – a „despotizmus” egyáltalán nem változott. Az új hatalom „zsidáját kuláknak” nevezte. A gazdaság, a társadalom fejlődése ismét az uszítás, a gyűlölködés, a pusztítás árnyaival kísértve halad előre. Vesszen tehát most a kulák ott, ahol van, vagy ott, ahol találják.¹⁹ Rákosi Mátyás szerint – olvashatjuk a folytatásban – a fordulat évétől, 1947-től a népi demokrácia vette át a hatalmat, és valóban ettől kezdve ment át a köznyelvből a hivatalos nyelvbe a „kulák” elnevezés. A rendszer, hogy pontosan érthető legyen megkülönböztetése, először holdakban jelölte meg, ki a kulák. Az első határ 15 hold volt, akinek ennél több földje volt, azokat nevezték zsírosparasztnak, akinek kevesebb, ők a szárazparaszt kategóriájába tartoztak. A 15 holdat felemelték 25 holdra, mert „a gombóc túl nagy, nem bírják egyszerre lenyelni”. A parasztságot – folytatta Mikes – 3 csoportba sorolták: „a népi demokrácia édesgyermekeinek tekinthető kisparasztságra, a hódoltság részére megnyerendő és megnyerhető középparasztságra és a megsemmisítendő kulákságra.” Ez az osztályozás mégsem felelt meg a „magyaros nemzeti érzelmeknek”, mert a jó magatartás nem függ a földterület nagyságától, hiszen lehet valaki 100 holddal rendelkező nagygazda, „aki kegyence lehet Péter Gábornak”, és lehet valaki 3 hold földdel rendelkező szegényparaszt, aki sohasem hódol be. Ez azt jelentette, hogy módosítani kell a felismerhetőség számarányait. Elhagyták a számokat, és politikai szinten határozták meg a kulák fogalmát. „Ti tudjátok legjobban, ki a ku-

¹⁸ Uo.

¹⁹ Uo. 2. p.

lák!” – idézte Mikes Imre Rákosit. Vajon mit kell tudniuk? – tette fel a kérdést a kommentár írója. Nem lehet kétséges többé: „kulák az, aki a hódoltságot nem szolgálja.”²⁰ Ezzel némileg el-
lentmondunk a kommentár elején elmondottaknak, mely sze-
rint arra a kérdésre nem lehet válaszolni, hogy ki a kulák. Egyfaj-
ta válasz már született: „kulák az, aki az idegen önkénynek nem
hódol be.” „Ám a látszat és a logika csal.” Mert a fordulat éve
(1947) óta – olvashatjuk az indoklást – a gazdagparaszság „mint
társadalmi réteg és mint politikai tényező” eltűnt. Földjeit elvet-
ték, vagy maga önként adta oda a hatalomnak, nagy földterület-
tel rendelkező kulákság alig maradt. „Politikailag pedig elcsen-
desedett, elnémult, létfenntartó ösztönénél fogva hozzásimult a
falusi állapotokhoz, quantité négligeable lett a rémuralom szem-
pontjából.”²¹ Mikes pontosan látta és érzékeltette kommentárjá-
ban a kulákságnak nevezett gazdálkodó paraszság helyzetét.
Ezt példaként csak két fontos dátumhoz köthető intézkedéssel
igazoljuk. A kulákgazdaságok járulékfizetéseinek arányát a föld-
terület nagyságának megfelelően már az 1945–1948 között ho-
zott intézkedésekkel szabályozták.²²

A politikai vezetés igyekezett rábeszélni, kedvet csinálni a pa-
rasztságnak a kolhozokba való belépésre. Erre a legkedvezőbb
időszak ősszel, a betakarítás után ígérkezett. Azért is ezt az időt
választották, mert így „rádöbbsentették” a még egyénileg gazdál-

²⁰ Uo. 3. p.

²¹ Uo. 4. p.

²² A *Magyar Közlöny* 1948. évi 144. számában megjelent 7090/1948. számú kormányrendelet alapján mezőgazdasági járulékot azok fizettek, akiknek föld-
területe 15 hold volt, vagy a 150 aranykorona értéket meghaladta. 1948 novem-
berében az Országos Közellátási Hivatal 106720/1948. számú rendeletével,
amely a *Magyar Közlöny* 1948. évi 261. számában jelent meg, módosítottak a be-
szolgáltatási kötelezettségen, és bevezették a zsírbeszolgáltatási adót azokra,
akiknek a földtulajdona meghaladta a 25 holdat, illetve a 250 aranykorona érté-
ket. (Lásd Rainer M. J.: i. m. 470–471. p.)

kodó parasztságot a kollektív termelés előnyeire, nevezetesen arra, hogy a szövetkezetben dolgozó paraszt mennyivel jobban jár, mennyivel több marad neki a beszolgáltatási kötelezettségek teljesítése után is, mint az egyéni gazdálkodónak. Mikes Imre egyik őszi kommentárjában egy „jól bevált” módszerrel ismertette meg hallgatóit, hogyan lehet beléptetni minél több gazdálkodót a kolhozba. A parasztság nagy részét élenjáró kolhozokba vitték, hogy lássák, milyen nagyszerű teljesítményekre képes a „szovjetizált termelés”. Meglátogatták például a kunszentmártoni Zalka Máté Termelőszövetkezetet, ahol holdanként 23 mázsa árpatermést takarítottak be az őszi folyamán. A másik rekordteljesítménnyel büszkélkedő termelőszövetkezet a Győr megyei Táncsics, amelynek tehenészetében a fejési átlag 13 liter. A látogatócsoport egyik tagja, egy máriaújfalusi középparaszt megjegyezte, az ő tehenei nagyon jó fajták, de 12 liternél többet még nemigen tudott fejni. „Ebből nyilvánvaló – írta Mikes –, milyen nagy különbség az, hogy a tehén öntudatos vagy nem. Kolhoz-tőgyből tejel-é, vagy közönséges egyéni tőgyből?” A jó példát tovább folytatta Péter Károly, aki az ürömi Béke Termelőszövetkezet tagjaként az elmúlt évben a családjával együtt 952 munkaegységet²³ ért el. A termelőszövetkezettől búzát, különböző vetőmagokat és még 6664 forint készpénzt is kapott. Mikes szavaival élve: „vak, aki nem látja, süket, aki nem hallja, gügye, aki fel nem fogja, hogy kolhoztagnak lenni csupa élő, csupa kéz, csupa mámor és idvezülés.”²⁴ Felvetődhet bennünk a kérdés – folytatta – ezeket a példákat látva, miért nem lépnek be tömegé-

²³ A mezőgazdasági termelőszövetkezetekben a tagok által elvégzett munka mérésére és értékelésére használt mértékegység. Azokra vonatkozott, akik mezőgazdasági munkával élethivatásszerűen foglalkoztak. Lásd Az 1.009/1952. (IV. 24.) sz. minisztertanácsi határozatot. *Törvények és rendeletek hivatalos gyűjteménye* 1952. Budapest, 1953, 232–233. p.

²⁴ OSZK Kt. 451/157. fond. 2. p.

vel az egyénileg gazdálkodók a szövetkezetekbe. „Olyan enigma ez, melyre hiába keressük a megoldást. A népi demokrácia nem szegény a hasonló rejtélyekben.”²⁵

A beszolgáltatási kötelezettség²⁶ az 1950-es években a parasztság minden rétegét érintette, s 1956-ig maradt érvényben. A terménybeszolgáltatás mennyisége évről évre nőtt. A beadási kötelezettség mértékét külön határozták meg az egyénileg gazdálkodó parasztoknak és külön a kulákoknak, nekik sokkal többet kellett beszolgáltatniuk. Az egyéni gazdálkodónak például 10 hold után 75 kg sertéshúst; 20 hold után 200 kg-ot kellett beszolgáltatni, holdanként 10 kg marhahúst, 2,40 kg baromfit, 40 tojást, tehéntartás esetén tejet, 400 ölnél nagyobb szőlőnél pedig bort is stb. A kulák a földterület nagyságától függően 380–800 kg súlyú élő sertést, 10 holdanként 12 kg marhahúst stb. A leadott terményekért elenyésző árat fizettek, ami még az előállítást sem fedezte. A búza átvételi ára 60 Ft/q, az önköltsége kb. 280 Ft, a szabadpiaci ára kb. 300 Ft. A beadott rozsért 54 forintot, zabért 50 forintot fizettek mázsánként, a sertésért 5,40; vágómarháért 2,70; soványbaromfiért 6,30 forintot kilogrammonként.²⁷

Mikes Imre egyik év végi *Reflektor*-ában egy olyan kulákcsaládot mutatott be, amely elmulasztott eleget tenni beszolgáltatási

²⁵ Uo. 3. p.

²⁶ A begyűjtésről a 142/1950. (VI. 17.) Mt. sz. rendelet határozott, amelynek értelmében a terménybegyűjtés két fő részből tevődött össze: a kenyérgabona- és takarmánybeadásból, valamint a szénabeadásból. 1951–1952-ben változott a rendelet, és a beadási kötelezettség három részre módosult: termény-, állat- (baromfi és tojás), valamint tejbeadásra. (Részleteiben lásd A Népköztársaság Elnöki Tanácsának rendelete az 1951–52. évi állami begyűjtésről. In *Nehéz esztendőkrónikája 1949–1953. Dokumentumok*. Szerk., bev. Balogh Sándor. Budapest, 1986, 324–325. p.)

²⁷ Honvári János: Magyarország gazdasági fejlődése a II. világháború után (1945–1958). In *Magyarország gazdaságtörténete a honfoglalástól a 20. század közepéig*. Szerk. Honvári János. Budapest, 1997, 545. p.

kötelezettségének, sőt élelmiszert és egyéb dolgokat tárolt a házban nagy mennyiségben. A kommentátor a budapesti Kosuth rádióban elhangzott rendőri kommunikén döbbsent meg, amely így szólt: „A budapesti főkapitányság eljárást indított Schering György, Schering Györgyné és Schering Antal kulákok ellen, akik nagyobb mennyiségű élelmiszert, zsírt, lisztet halmoztak fel lakásukban. Schering Györgyné és Antal fia folyamatosan vásároltak fel zsírt, cukrot, ámbár lakásukon meg kamrájukban már nagyobb mennyiségű árut rejtgettek. A házkutatás során öt mázsa árpat és körülbelül öt mázsa lisztet is találtak náluk, amelynek nagy része megromlott. Pincéjükben körülbelül négyszáz liter bor volt elrejtve, amit a piacon összevásárolt szőlőből maguk préseltek ki, hogy üzérkedjenek vele. A kulákcsalád ezenkívül gépkocsi-alkatrészeket is gyűjtött, és a tulajdonában lévő mezőgazdasági gépeket megrongálta, nem gondozta. Így akarták megkárosítani a nép államát, nem számítva arra, hogy a dolgozó nép ítélő keze lesújt rájuk. Méltó büntetésüket megkapták.” Mikes kérdése a következő volt: „kedves Rákosi Mátyás [...], elhisz-e ebből a rendőri rémregényből akár egy veszedekett szót is? Ön értelmes ember, nagyon értelmes ember, ezt senki sem vonja kétségbe, tisztában van a szavak, a fogalmak, a tények értékével.” További kérdései: Hihető-e, hogy a mai Magyarországon egy önálló falusi gazda ilyen mennyiségeket rejtget bárhol is? Van-e mostanság a háznak vagy annak környékén olyan hely, amelyre azt lehet mondani, hogy „az én házam az én váram”? „Nem vigyáz-e tíz vizsla szem, száz sугásra kész ajak és ezer kopó ma mindenkit és mindent, elsősorban a páriák páriáit, a magyar gazdákat?” A továbbiakban részletesen elemezte az elhangzottakat. Először a 400 liter bor²⁸ összevásárlását kérdőjelezte meg. Ilyen nagy mennyiségű bort képtelenség megvásárolni, mert nagyon sokba kerül, sokkal drágább, mint

²⁸ Szőlő vásárlásáról van szó.

amennyiért a kimérésekben megvásárolható. Majd azt tanácsolta Rákosinak: „menjen ki csak a piacra, hiszen ön a nép bölcs atyja, menjen ki modern Hárún ar-Rasídként, és meglátja majd, hogy a szőlő e kései időszakban, amikor már cukrosra csípte a fagy, drágább, mint a patika.” „Nem komoly dolog ez, nincs ennek semmi értelme, kedves Rákosi Mátyás.” A következő részben a gépkocsi-alkatrészek felhalmozásával foglalkozott. Miért vásárolna alkatrészt, amikor nincs is autója? „Ki az a tökkelütött, ki az az agyálágyult, aki hitelt adna a budapesti főkapitányságnak?” Az pedig még képtelenebbül hangzik – mondta –, hogy valaki a saját munkagépeit rongálja meg szándékosan. „Koholmány” – értékelte Mikes a rendőri kommunikét, egyetlen szó sem igaz belőle, még a büntetés sem, mivel nem követtek el semmit. Majd így elmélkedett tovább: 1951 decemberétől rendeletet adtak ki a szabad vásárlásról, 1952 februárjától pedig jegy nélkül vásárolhatók azok a termékek, amiket az elkövetők felvásároltak. A rendelet indokolásában a falvak ipari termékekkel történő ellátása szerepel. A rendelet életbelépése után – milyen bünt követtek el Scheringék?²⁹

Magyarországon a politikai gépezet tökéletesen működött, mindenki bizalmatlan volt mindenki iránt. Mindenki gyanússá vált az első nem tetsző mozdulat után. A beszolgáltatás rendszere, működése különösen jó alkalmat kínált a politikai hatalom számára, hogy a neki kellemetlen személyeket, csoportokat eltávolíthassa, következmények nélkül megvádolhassa a legképtelenebb rágalmakkal, jogorvoslásra, az igazság kiderítésére és kimondására sem volt lehetőség. A SZER természetesen nem az abszolút felvilágosító szerepét töltötte be a legnehezebb időszakban, hanem a rádió helyzetéből adódó lehetőségeivel élve a tömegeknek a magyarországi politikai rendszer ellen fordítása volt a célja.

²⁹ OSZK Kt. 451/241. fond. 1–5. p.

Az állam a vásárlóerő csökkentését és a beruházások növelését terv- és békekölcsön jegyeztetésével kívánta elérni. 1949–1956 között 6 alkalommal összesen 6,7 milliárd forint értékben bocsátottak ki kötvényeket. A jegyzett kölcsönt havonta részletekben lehetett fizetni, az összeget automatikusan levonták a fizetésből.³⁰ 1952 szeptemberében jelent meg a párt lapjában a felhívás a harmadik békekölcsön jegyzésére. A felhívás tartalmazta az iparban és a mezőgazdaságban elért eredményeket. Felhívták a dolgozók figyelmét a kölcsönjegyzés hasznosságára, hiszen a befektetett összeg az utolsó forintig megtérül és kamatozik az ország és minden dolgozó javára. „Az ötéves terv megvalósítására kölcsönzött milliárdok népünk egységes fellépését fejezik ki a béke ügyének megvédése mellett. A békekölcsön a békés építést: a béke ügyét szolgálja.” A Magyar Népköztársaság Minisztertanácsa a Harmadik Békekölcsönt 1952. október 1-jén, 1300 millió forint értékben bocsátotta ki nyereség- vagy kamatozó kötvényekben. Visszafizetésre tizenöt éve után kerül sor. „Magyar dolgozók! Építsétek a nép országát! Védjétek a magyar függetlenséget, oltalmazzatok a békét: jegyezzetek békekölcsönt!”³¹ Mikes Imre már a kötvény kibocsátásának napján reagált kommentárjában a felhívásra. Írásában először a kölcsön tizenöt év után történő visszafizetését kérdőjelezte meg.³² „Megkérdeshetnők a hódoltsági urakat – mondta –, hogy mi a csudáért nevezik a kényszerkölcsönt békekölcsönnek?”³³ Kommentárjában ezután a békekölcsön elnevezésével foglalkozott, milyen összefüggés lehet a békevágy és a kölcsön között. Milyen „békevágyat, békeeszményt” képvisel a jelenlegi „moszkovita önkény”?

³⁰ Honvári J.: i. m. 491. p.

³¹ A Magyar Népköztársaság Minisztertanácsának felhívása a Harmadik Békekölcsön jegyzésére. *Szabad Nép*, 1952. szeptember 25. 1. p.

³² OSZK Kt. 451/188. fond. 1. p. (Tény, hogy a visszafizetés idővel megtörtént.)

³³ Uo. 3. p.

Olyat, amelynek célja szurony, ágyú, bomba, mindezt a millió magyar zsebéből kivett forintokból. Mert a kényszerkölcsön – nem lehet titok senki számára – a bérek, jövedelmek csökkentését jelenti. Jegyzés esetén a dolgozóktól kb. egyhavi keresetet vesznek el. Az első (1949. szeptember 29.) kötvénykibocsátást a jegyrendszer megszüntetésének formájában hajtották végre. Vagyis amíg a jegyek megvoltak, addig 1 kg kenyér 1,60 forintba került. A mostani ára 2,80 forint, az emelés 75 százalékos, 1 kg vaj ára 30 forint volt, az új ára 72 forint, a drágulás 140 százalékos. A marhahús árát az élelmiszerjegyek megszüntetése után 9 forintról 20,50 forintra emelték, ami 128 százalékos emelést jelentett. A tej árát kétszeresére emelték 1,50 forintról 3,00 forint lett. A legalapvetőbb szükségleti cikkek átlagárát 20 százalékkal emelték. A fizetéseket pedig csak 15-20-25 százalékos arányban emelték. A fizetések reálértéke a felére esett vissza. A második (1951. szeptember 27.) kölcsön jegyzése után a Minisztertanács 32/1952. sz. rendelete a 33. cikkelyben szabályozta a munkanormák kiszélesítését, kezelését, a teljesítménykötelezettséget emelve, a jövedelmeket pedig csökkentve. Most pedig a harmadik kiírására került sor. Ezek után biztatják a dolgozót: „sebaj, elvtárs, majd megkapod tizenöt év múlva!” Köztudott dolog – folytatta –, hogy a kényszerkölcsön jegyzése alól nemigen lehet kibúvót találni, mert pontosan „azért kényszerkölcsön, hogy kényszer legyen”. Azt hirdetik, hogy a jegyzés népszavazás is egyben, aki nehezen összespórolt pénzét odaadja, az Rákosi Mátyásra szavaz. Aki nem vásárol kötvényt, az Rákosi ellen és egyben a nép ellen voksol. Ez a logika már ismerős, ezután következik, hogy ők a nemzet árulói... és folytathatnánk.³⁴

Mikes teljesítette a gazdaság bemutatására vonatkozó amerikai elvárásokat is, amelyek szerint minden állítást számadatokkal kellett alátámasztania a kommentár készítőjének, mégpe-

³⁴ Uo. 4-5. p.

dig lehetőleg úgy, hogy a jelenre vonatkozó adatokból a hallgató saját maga is rájöjjön a rendszer hibáira, a saját hátrányos helyzetén túlmenően, az összefüggések láncolatából a gazdaság alapvető hibáit vegye észre. Arra azonban gondosan figyelni kellett, hogy az elemzés semmilyen valótlan adatot ne tartalmazzon.

A *Szabad Nép* cikke természetesen ezúttal is másként látta a helyzetet: Szinte az „egész ország megmozdult”, hogy jegyezzen a Harmadik Békekölcsönből. „Munkásosztályunk ismét megmutatta, mennyire átérzi felelősségét: az egész ország sorsáért, a nép államának erősítéséért. S a munkásosztály példamutatása mindjobban magával ragadja a falu dolgozó népét is.” A felhívás megjelenésétől kezdve egyéni gazdálkodók, termelőszövetkezeti tagok, traktorvezetők, állami gazdaságok dolgozói példamutatóan az elsők között jegyezték a kölcsönből – olvashatjuk a párt lapjában. A cikk további részében emlékeztették a falu parasztságát arra, hogy a felszabadulás óta mit kapott az államtól, és ez most aktív részvételre kötelez minden hazáját szerető embert: „Van-e olyan dolgozó paraszt – olvashatjuk –, aki nem emlékszik az alig 8 évvel ezelőtti nyomorra, az óráról órára történő rettegésre, a bizonytalanságra, amelyben a falu népe élt. Az embertelen gyalázatos világra, ahol az ispán korbácsa, a csendőrök fegyverei szolgáltatták az igazságot a parasztságnak. A kizsákmányolás koromsötét éjszakája után derűs, verőfényes, ragyogó reggel köszöntött be a magyar faluba.” A békekölcsön jegyzésével – olvashatjuk a folytatásban – minden dolgozó munkás és paraszt lehetőséget kap saját jövője jobbátételére, amikor újabb szántót vehet művelés alá, több traktor segíti majd a munkáját stb. A kölcsönjegyzések nagy számából mutatnak példát falun a gyűjtogatóknak és minden ellenségüknek. A teljes győzelemre mozgósítanak a pártvezetők, példamutatásukkal a parasztnak, a „falukommunistáit”. A nép most a falura tekint, várva, hogy példaadásukkal tegyenek eleget a haza hívó szavának, és jegyezzenek mi-

nél több békekölcsönt.³⁵ A *Reflektor*ban Mikes megvilágította a dolgozó parasztság buzgóságának hátterét a kölcsönjegyzések-nél. „A kényszerkölcsön kancsukája a mai szent napon a falusi nemzet hátán csattog” – kezdte kommentárját Gallicus. Nem tarthatjuk túlzásnak a kifejezést – folytatta –, mert a párt lapja vezércikkében hangsúlyozta, hogy aki nem jegyez a békekölcsönből, az a hazája és saját érdekei ellen cselekszik, az egész nép előtt eljátssza a dolgozó parasztság becsületét. A parasztság tudja, hogy a kölcsönjegyzés elmulasztása az ellenségnek kedvez. „Fel kell-e tennünk a kérdést, mi sors várakozik azokra, akiket a rendszer becsstelen hazaárulónak, a reakció bérencének nyilvánít?” Aki tehát nem jegyez, az becsstelen, hazaáruló, bérenc, „túlzunk-e, azt mondván, hogy a kényszerkölcsön kancsukája a mai szent napon a falusi nemzet hátán csattog”?³⁶

1952. szeptember 30-án a Szovjetunió visszaadott a magyar kormánynak 69, korábban német, majd szovjet tulajdonba került gyárat, vállalatot. Ezek az üzemek a magyar gazdaság számára nem voltak elhanyagolható tényezők. A *Szabad Nép* erről nem tájékoztatta olvasóit, Mikes Imre egyéb hírforrásokból szerzett tudomást a történetekről, és beszámolt róluk hallgatóinak. Az említett vállalatok – mondta – német tulajdonként a potsdami béketárgyalások után kerültek a Szovjetunió tulajdonába (a jóvátétel keretében).³⁷ A szovjet térhódítás egyik első megnyilvánulási formája a „préda” megszerzése volt. „A harácsolás.” „Aho-

³⁵ Dolgozó parasztok, jegyezzetek békekölcsönt! *Szabad Nép*, 1952. szeptember 27. 1. p.

³⁶ OSZK Kt. 451/190. fond. 1–2. p.

³⁷ A fegyverszüneti szerződés értelmében Magyarország a Szovjetunióknak 200, Jugoszláviának 70, Csehszlovákiának 30 millió USA-dollárt volt köteles fizetni 6 év alatt. Gergely Jenő – Izsák Lajos: *A huszadik század története*. Budapest, 2000, Pannonica Kiadó, 278. p. Lásd még Balogh Sándor – Földesi Margit: *A magyar jóvátétel és ami mögötte van, 1945–1949*. Válogatott dokumentumok. Budapest, 1998.

gyan a csuklókról letépték az órákat, úgy ragadták el a magyar földről mindazt, amit a magyar géniusz nemzedékek munkájával megteremtett.” Élénken él még mindenki emlékezetében – folytatta – az 1944–1945-ös esztendő, amikor vég nélküli vagonok sora, nyersanyagokkal, gépekkel, élelemmel megrakva, hagyta el az országot Záhonynál. A 69 gyár gépállományának nagy részét a potsdami egyezményben foglaltak alapján leszerelték és elvitték az országból, majd a magyar kormánytól „követelték”, hogy az üres gyárpételeket újra gépesítsék, hogy a termelés megindulhasson. Miután ezt a magyar kormány teljesítette, a termelés megindult, ám ennek nagy része szintén a jóvátételi kötelezettségeket szolgálta. Ezután eladták a magyar kormánynak ezeket a gyárakat. A Szovjetunió birtokába nemcsak a korábban német tulajdonban levő gyárak kerültek, hanem azok is, amelyek a háború előtt és után is magyar, osztrák vagy francia érdekeltségűek voltak, például a Dunagőzhajózási Részvénytársaság, amely osztrák volt, és a németek Ausztria lerohanása után szerezték meg tulajdonjogát, vagy a Telefongyár, a Kábelgyár, a Hazai Posztógyár, a Soproni Pamutgyár, a Magyar–Francia Cérnagyár stb.³⁸ Mikor ér véget a jóvátétel? – tette fel a kérdést Mikes – Soha! Amíg Moszkva és magyarországi elvtársai intézik az ügyeket, addig a jóvátétel meghosszabbítása történik, és „eladogatják nekünk a sajátunkat”.³⁹

AZ ÚJ SZAKASZ GAZDASÁGPOLITIKÁJA

Mikes Imre nagy érdeklődéssel figyelte az 1953. évi „új szakasz” jelentkezését és az azt követő magyarországi politikai hullámveréseket. 1953. július 5-én jelent meg a *Szabad Nép*ben Nagy Imre

³⁸ Uo. 451/195. fond. 2–4. p.

³⁹ Uo. 5. p.

miniszterelnök programbeszéde, amelyben ismertette a gazdaság reformjára vonatkozó elképzeléseit, ezek társadalomátalakító hatását az élet szinte minden területén.⁴⁰ Mikes Imre több kommentárjában foglalkozott az új gazdaságpolitikai elképzelések megvalósulásával. Nagy Imre programjában nagyon sok ígéret hangzott el. A munkásoknak kevesebb munkát, könnyebb megélhetést, a parasztságnak lét- és tulajdonbiztonságot, az értelmiségnek nagyobb megbecsülést, a kiskereskedőknek és kisiparosoknak újra iparúzést ígért. A miniszterelnök ígéreteiben sok volt a bizonytanság – mondta. A „rendőri rémuralomnak” vége, de az igazságügyi és rendőri hatóságok éberebben figyelnek az állam biztonságára. Mikes bírálta a kormány politikáját, és azért nem tartotta megvalósíthatónak, mert a politikai jogok kiterjesztése nem történt meg. Tehát az esetleges eredményeket, amelyeket az új gazdaságpolitika biztosított volna, a nép semmivel sem tudta megvédeni.⁴¹

A mezőgazdaság terén lehetővé vált a kilépés a termelőszövetkezetekből, esetleg egyes termelőszövetkezetek feloszlata is, ahol a tagság ezt akarta.⁴² Mégis, amikor ilyen kezdeményezésre került sor, megjelent az ÁVO, és a kezdeményező termelőszövetkezeti tagot bebörtönözték, természetesen ezek után már senkinek sem volt kedve így járni.⁴³ (A tények mást mutatnak. Erősen csökkent a termelőszövetkezetek száma, területe, tagsága.⁴⁴)

Jogos kifogások hangzottak el a hivatalok, közintézmények durva, sértő magatartása ellen, ahogyan az „egyszerű polgárok-

⁴⁰ Nagy Imre elvtárs beszéde. *Szabad Nép*, 1953. július 5. 1. p.

⁴¹ OSZK Kt. 451/364. fond. 2–3. p.

⁴² Nagy Imre elvtárs... i. m. 2. p.

⁴³ OSZK Kt. 451/370. fond. 1–2. p.

⁴⁴ *A magyar népi demokrácia története 1944–1962.* Szerk.: Balogh Sándor, Jakab Sándor. Budapest, 1978, 217–219. p.

kal” bántak – hangzott a miniszterelnök programjában.⁴⁵ Talán az új gazdasági politika előterjesztője úgy gondolta, hogy a nép „még akkor is ragaszkodni fog e durvasághoz, lelketlenség és ridegség érvényesüléséhez, amikor a fennen meghirdetett kormányprogrammal értelme és szelleme szerint már ütött a megváltás órája”?⁴⁶

Nagy Imre beszédében négy pontban foglalta össze azokat az okokat, amelyek a nehézipar fejlesztésének csökkentését indokolták. Az első: az ország nem rendelkezik a szükséges alapanyag-mennyiséggel; a második: az erőltetett nehézipari termelés óriási mértékben igénybe veszi a munkások teljesítőképességét; a harmadik: az életszínvonal csökkenése; a negyedik: az egyoldalú iparosítás, az előállított termékek kizárták az országot a nemzetközi kereskedelem jelentős részéből.⁴⁷ Mikes kommentárjában megerősítette a miniszterelnököt a négy pontban, különösen egyetértett a munkások fokozott igénybevételének megjelölésében. Az egyes gyárakban, bányákban – mondta – 16-18, sőt 20 órát is dolgoztak. Az erőltetett műszakok a munkások minden szabad idejét elvették. Az életszínvonalról elmondta, hogy nemcsak nem emelkedett, de jelentős mértékben csökkent. Hiányoztak a legfontosabb alapvető élelmiszerek (kenyér, liszt). A miniszterelnök által felsoroltak közül egyetlenegy pont is indokoltá tette volna új gazdaságpolitika létrehozását – mondta.⁴⁸

Az amerikai vezetés figyelemmel kísérte a magyarországi belpolitikai változásokat, így a Nagy Imre által meghirdetett új gazdasági program megvalósulását is. Rendkívüli irányelveket fogalmazott meg és adott ki a magyarországi reformfolyamatok kezelésére, amelyek közül néhány jelentősebbet említünk meg.

⁴⁵ Nagy Imre elvtárs... i. m. 2. p.

⁴⁶ OSZK Kt. 451/370. fond 4. p.

⁴⁷ Nagy Imre elvtárs... i. m. 1. p.

⁴⁸ OSZK Kt. 451/402. fond. 1–3. p.

A rádió mezőgazdasággal foglalkozó adásaiban hangsúlyozni kell az önálló parasztgazdaságok életképességét a termelőszövetkezetekkel szemben. Nagy Imre programjában a kormány részéről tett engedményekkel kapcsolatban beszélni kell azok jelentőségéről, de azt is közölni kell a hallgatókkal, hogy az engedmények előnyeit sok munkás- és parasztcsalád még nem érzékeli, vagyis sokuk életére még nem hatott kedvezően a folyamat. A belpolitikai kommentárokból rá kell mutatni arra is, hogy a meghirdetett gazdasági program a kommunista rendszer alapvető hibáit nem tudja megoldani.⁴⁹

Nagy Imre július 4-én elmondott programjában többek között a parasztság terheinek csökkentését ígérte. Az erőszakos tévesztést megszüntetni, az egyéni gazdálkodást támogatni, a parasztság sérelmeit orvosolni kívánta. Lehetőséget akart biztosítani azoknak a szövetkezeti tagoknak, akik ki akartak lépni a termelőszövetkezetből, hogy ezt megtehessék, vagy ahol a tagság egy része ki akart lépni, ott meg lehetett volna szüntetni a szövetkezetet.⁵⁰ Augusztus 7-én a *Szabad Nép* cikke arról tanúskodott, hogy a mezőgazdaság átalakítása nem a miniszterelnök által meghirdetett új gazdasági program célkitűzéseinek értelmében valósul meg.⁵¹ Mikes Imrének is feltűnt a Védjük termelőszövetkezeteinket!⁵² című cikk a párt lapjában.

A törvényt szigorúan fogják alkalmazni mindazok ellen, akik a termelőszövetkezetek ellen szervezkednek. A párt lapja gyorsan egy elrettentő példát is közölt olvasóival. A Keleti Fény Termelőszövetkezet bomlasztó, befurakodó kulákjainak, Kádár Vincé-

⁴⁹ 19. sz. Rendkívüli Irányelvek. Az 1953. júniusi–júliusi fordulat. (OSZK Kt., Borbándi Gyula dokumentumaiból, 2000.) 17–18. p. 533. fond.

⁵⁰ Nagy Imre elvtárs..., i. m. 2. p.

⁵¹ A budapesti pártaktívaértekezlet. Rákosi Mátyás elvtárs beszéde. *Szabad Nép*, 1953. július 12. 1–2. p. (Rákosi beszédében érezhető hangsúlyeltolódás mutatkozott Nagy Imrével szemben.)

⁵² Védjük termelőszövetkezeteinket! *Szabad Nép*, 1953. augusztus 7. 1. p.

nek, Hevesi Péternek és Porol Jánosnak a nevét említette, ők gyűjtötték aláírást a termelőszövetkezet feloszlatása érdekében. A kezdeményezőket többévi börtönbüntetésre ítélték.⁵³ Ez az eset – írta Mikes – csak egy a száz és száz hasonló közül, mert azokat, akik a miniszterelnök programja alapján változtatni akartak sorsukon, azokat hosszú évekre bebörtönözték, pedig a mezőgazdaság átalakítására vonatkozó programot a politikai hatalmat birtokló, felelős kormány hirdette meg. „Azoknak, akik valóra próbálják váltani, cella a bér.” „Felvetődik a kérdés, mi célra tör ez ellentétes, zűrzavaros piruettekkel e népi demokrácia.” A rendszer nem készült fel – mondta – arra, hogy a parasztság így fog reagálni a törvény adta lehetőségekre, most „korbáccsal, kancsukával, szuronnyal próbálja visszakényszeríteni a kiszabadult szellemeket a programbeszéd előtti bilincsek közé”.⁵⁴

A *Szabad Nép* szeptember 6-i száma az első oldalon közölte az árleszállításról szóló cikkét, valamint a leárazott termékek listáját és az árleszállítás mértékét százalékban. A cikkben többek között azt olvashatjuk, hogy az árleszállítás, a kormányprogram végrehajtása bizonyíték az életszínvonal emelésére, a dolgozók növekvő anyagi és kulturális szükségleteinek kielégítésére.⁵⁵ Mikes Imre kommentárjában az árleszállítások valódi tartalmára és jelentőségükre mutatott rá. Nem helytálló az a tétel, amelyet a pártlap közölt, „hogy minél több munka, annál emeltebb életszínvonal, dolgozz többet, jobban élsz”! Mikes Imre véleménye szerint ennek „éppen az ellenkezője az igazság: az árcsökkentés nem a dolgozó nép munkájának gyümölcse, hanem a dolgozó nép nagyszerű ellenállásának diadala. Sajnos, egyelőre soványka, vérszegény diadala.” A rendszer érve – folytatta –, hogy az elmúlt

⁵³ Uo.

⁵⁴ OSZK Kt. 451/389. fond. 4–5. p.

⁵⁵ A dolgozó nép munkájának gyümölcse: az árleszállítás. *Szabad Nép*, 1953. szeptember 6. 1. p.

nyolc év alatt a nép óriási teljesítményről tett tanúbizonyságot – ez így van, elfogadható az az állítás is, hogy az ipari termelés 1938-hoz képest háromszorosára, négyszeresére emelkedett. Ismerjük a mezőgazdaságban elért eredményeket. „Ám ha ez így is van, hol marad az a szívét-lelket derítő közjólét, hazánkban az a kánaáni bősége, az a földreszállott paradicsom, aminek a vakító számadatából logikusan és természetszerűleg következnie kellene?” „Mit csináltak valójában párját ritkító verítékezésünk hozadékával? Hova tűnt el, kinek a kezébe, milyen célokra a mérhetetlenül felhalmozódott tőke? Ki a nemzeti jövedelem kedvezményezettje? Mert hogy a magyar nép nem, az szent-igaz!” Majd így folytatta: nyolc év munkája után első alkalommal kapott a nép „némi koncot, egy illuzóris árcsökkenés formájában”. A dolgozók munkájának gyümölcsét nagy részben elnyelte a Szovjetunió, valamint a hadiipar fejlesztése, amelyet nem a magyar nemzet szorgalmazott, tehát közvetve az erre a célra fordított összeg is „a moszkvai hatalom politikai oltárára áldozódott”. Az árleszállításokból a kenyér árának változását említette, amely 1949-ben 1 Ft volt, 1953-ban 14 százalékos csökkentés után 2 Ft 80-ba került. Arról azonban hallgatott a politikai vezetés, hogy a 2 Ft 80 filléres kenyeret 60 Ft-os mázsánkénti gabonából állították elő, vagyis az állam „élelmiszer-uzsorát folytatott a nemzettel szemben”. Ezekből következik – mondta –, hogy ez az árleszállítás ennek az uzsorának a mérséklése, hogy az időnként robbanással fenyegető helyzetet csillapítsák. Az árcsökkenés azért is „illuzóris”, mert ezek az engedmények „csak akkor lehetnének tartósak” – érvelt –, ha az 1953-as munkafeltételek maradnának a meghatározóak, de ez nem így alakult.⁵⁶ A *Szabad Nép*ben azt is olvashatjuk, hogy az életszínvonal emelkedési üteme attól függ a jövőben, hogy milyen ütemben növekszik a termelés, ez pedig a munkások és parasztnak munkájával valósulhat

⁵⁶ OSZK Kt. 451/416. fond. 1–4. p.

meg. Az árleszállításra a nép válasza az legyen, hogy a szocialista munkaversenyben a harmadik negyedévi tervét teljesítse, túltesse. „Minden versengés – folyjék bár a bányákban, a kohónál, a szövőgépeknél, a fűtőházakban – ennek a tervnek a teljesítését sietteti.”⁵⁷ Tehát a rendszer újabb tehertételre kényszeríti a népet – mondta Mikes –, valójában visszaveszi azokat a kedvezményeket, amelyeket az árak csökkentésével adott. „Ha a nemzet belemegy ebbe az agyafúrt játékba, ha lazítja, nem pedig erősíti ellenállásának ütemét, holnap-holnapután arra eszmél, hogy szegényebb és kiuzsorázottabb, mint a redukció előtt volt.” A politikai hatalommal szembeni ellenállását csak akkor folytathatja a nép – mondta –, ha teljesen tisztában van a történetekkel, vagyis az árcsökkentés nem az eddigi munka eredménye, hanem az ellenállásé, „és minden további engedmény nem többletmunkájának, de fokozott ellenállásának gyümölcse lehet csak”. „Az önkényuralom, gyarmati lényegénél fogva, semmit sem ad, nem is adhat ingyen és jószántából.”⁵⁸

Nagy Imre új gazdasági programjának megvalósulását elemezte a *Szabad Nép* 1953. december elején megjelent cikkében. A cikk a Központi Vezetőség október 31-i határozata alapján sorolja a végrehajtandó feladatokat: a mezőgazdaságban tapasztalt elmaradások felszámolását, a dolgozók életszínvonalának állandó emelését, az új szakasz középpontjában mindenekelőtt a dolgozó ember álljon. A célok megvalósítása érdekében „átcsoportosítást” kell végrehajtani a gazdaság területén. Az átcsoportosítással a gazdasági élet területei közül a mezőgazdaságra, a könnyű- és élelmiszeriparra kerül a hangsúly. A közellátás, az egészségvédelem, a kultúra előtérbe kerülése a fő cél. A csepeli vasasok – olvashatjuk a lapban –, az átcsoportosítás szellemében, „a helyi lehetőségek” figyelembevételével, a tervük teljesítésén túl „köz-

⁵⁷ A dolgozó nép... i. m. 1. p.

⁵⁸ OSZK Kt. 451/416. fond. 4–5. p.

szükségleti” és háztartási cikkeket gyártanak. A MÁVAG-ban szintén elkezdtek a szerszámok, a háztartási eszközök, gyermekjátékok gyártását. „Biztosítani kell, hogy a nehézipar üzemei is jelentős mértékben gyártsanak közszükségleti cikkeket.” A mezőgazdaságban a termelőszövetkezeti parasztság vagy az egyéni leg gazdálkodó paraszt, ha él a kormányprogram adta lehetőségekkel, idejében és jól fogja elvégezni munkáját. A lakosság minden rétege bőségesen és olcsón juthat hozzá az alapvető élelmiszerekhez. Az emelkedő életszínvonal erőt ad, és minden akadályt elhárít az új program megvalósításának útjából.⁵⁹

Mikes Imre a vezércikkre válaszul elkészítette kommentárját. Ebben a miniszterelnök július 4-én elhangzott gazdaságátalakító programjából indult ki, amelynek lényege a túlfeszített nehézipar („vízfej”) visszaszorítása, és azoknak a gazdasági ágazatoknak a fejlesztése, amelyekről a forrásokat, a nyersanyagot, az emberi erőt eddig a nehézipar szívta el. A valóságot azonban Mikes másképpen látta, és láttatta azok számára is, akik véletlenül nem lettek volna tisztában az új gazdaságátalakító program után kialakult helyzettel. A kormányzat első hiányossága – írta – az, hogy az „átcsoportosítás” végrehajtásáról nem intézkedtek. Vagyis arról, hogy a nagyipart átállították volna a közjóléti cikkek termelésére, nem tájékoztatták a közvéleményt. A gazdasági program megvalósításának tervezetét nem a kormány, nem a Tervhivatal és nem a minisztériumok végzik, hanem – idézte Mikes a pártlap példáját, amit már korábban olvashattunk – például teljesen önhatalmúan a MÁVAG vagy Csepel ipartelepei. Ez fejetlenségre, eszetlenségre utal. „Az eredmény: nagyobb vízfej daganattal, több veríték bajonettel és munkatörvény jogfosztással.”⁶⁰

⁵⁹ A népijlét tervének megvalósításáért. *Szabad Nép*, 1953. december 1. 1. p.

⁶⁰ OSZK Kt. 451/457. fond. 1–6. p. (A gyárak, üzemek nem központi irányítással álltak át a közszükségleti cikkek gyártására, hanem önállóan. A termelés átállítását és folyamatossá tételét akadályozta a szaktudás és a nyersanyag hiánya.)

A magyar gazdaság 1953. évi helyzetére Mikes Imre 1954. április 20–21-én írott kommentárjában az 1953-as év néhány, a *Szabad Nép*ben megjelent vezércikke segítségével mutatott rá. „Emlékszik-e még a polgártárs arra, hogy milyen volt a tavalyi termés? Ha nem emlékszik, felfrissíthetjük a memóriáját: kitűnő volt. Sőt nem is kitűnő, hanem a legkitűnőbb. Olyan pompás, amilyenre nem volt példa emberöltők óta.”⁶¹ A *Szabad Nép* 1953. június 26-án megjelent vezércikkében az átlagosnál nagyobb termésről és a termés betakarítási nehézségeiről írt. „Az átlagosnál millió mázsákkal több termést levágni, elcsépelni – nehéz munka, nagy feladat lesz.”⁶² Majd 1953. július 11-én a *Szabad Nép* ismét cikket közölt, amelyben szintén az idei bőséges termésre, a ritkán látott kövér kalászosokra büszke. „A gazdag termés nagy öröme a falunak, nagy öröme egész népünknek.” „Parasztságunk jókedvvel látott hozzá az idén a legnagyobb mezőgazdasági munka, az aratás elvégzéséhez.”⁶³ Az aratási munkák végeztével a pártlap 1953. október 18-án cikket jelentetett meg a mezőgazdaság kiváló eredményeiről, például a gabonafélék 1953-as terméseredményei – a zab kivételével – sokkal jobbak voltak, mint 1945 előtt bármikor is. Az őszi búza és árpa átlagtermése kimagaslóan jó, még az 1951. évi termést is meghaladta.⁶⁴ Mikes Imre a nyugati hírügynökségek jelentései közül a következő híre lett figyelmes: „Az Argentína és Magyarország között létrejött kereskedelmi szerződés értelmében Argentína a magyar ipari szállítmányok ellenében kenyérgabonát, lenmagot és nyersbőrt szállít Magyarországnak.” Argentína 10 ezer és néhány száz km távolságból, egy óceánon és egy földrészen át gabonát szállít Magyarországnak. Oda, ahol az elmúlt nyár leggazdagabb gabonatermés-

⁶¹ Uo. 451/532. fond. 1–2. p.

⁶² A bő termés betakarításáért. *Szabad Nép*, 1953. június 26. 1. p.

⁶³ Szemvesztéségmentes gyors aratást! *Szabad Nép*, 1953. július 11. 1. p.

⁶⁴ A tervjelentésről. *Szabad Nép*, 1953. október 18. 1. p.

se termett. „Hogyan következhetett el olyan helyzet, hogy a magyar népnek drága aranyon kelljen 15 000 kilométer távolságból mindennapi kenyerét megvásárolnia?”⁶⁵ A választ a Kossuth adó 13 nappal korábbi, április 8-án délután 5 óra 1 perckor elhangzott adásából tudhatta meg a hallgató.⁶⁶ Az adásban elhangzottak értelmében Moszkvában jegyzőkönyvet írtak alá a Szovjetunió és a Magyar Népköztársaság 1954. évi kölcsönös áruforgalmáról. A Szovjetunió gyapotot, kokszot, vasércet, golyóscsapágyakat stb. szállít Magyarországnak. Magyarországról pedig folyami és tengeri hajókat, emelő- és közlekedési berendezéseket, sertéshúst és más fogyasztási cikkeket visznek a Szovjetunióba. Nem nehéz tehát levonnunk a következtetést, hogy az 1953. év dús gabonatermése „végeláthatatlan” vagonokban a Szovjetunióba jutott. A gabonán kívül hús, zsír, tej, bőr, szövet stb., amire talán elsősorban a magyar dolgozóknak lett volna szükségük.⁶⁷

A *Szabad Nép* 1954. október 22-én jelentette meg a Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetőségének határozatát „népgazdaságunk helyzetéről és gazdaságpolitikai feladatainkról”. A határozat első fejezetének 9 pontjában részletesen felsorolják az elmúlt évek gazdasági eredményei mellett az ötéves terv megvalósítása során a gazdaságban keletkezett aránytalanságokat és ellentmondásokat, a túlzott iparosítást, a mezőgazdaság háttérbe szorítását, az életszínvonal emelkedésének elmaradását, a közszükségleti cikkek hiányát. A meghirdetett új szakasz programjának

⁶⁵ OSZK Kt. 451/532. fond. 4–5. p. (A magyar állam nem arannyal fizetett a gabonáért, hanem ipari termékekkel.)

⁶⁶ Uo. 5. p. A SZER Monitoring Osztálya lehallgatta a budapesti rádióadásokat, az ott hallottakat felhasználták a kommentárok készítéséhez. Ez történt ebben az esetben is. A müncheni Magyar Osztály megszűnése után (1993) ezek a hanganyagok átkerültek Prágába és onnan az OSZK Történeti Interjúk Társasága Európa Rádió gyűjteményébe.

⁶⁷ OSZK Kt. 451/532. fond. 5. p.

nem megfelelő végrehajtása, a gazdaság irányításában elhatalmasodott bürokratizmus stb. hozzájárult a kialakult kedvezőtlen politikai, gazdasági, társadalmi helyzethez. A határozat második fejezetében található pontok tartalmazzák az 1953-as júniusi új program megvalósításának feladatait: a dolgozók anyagi és kulturális igényeinek kielégítése, az életszínvonal emelése, a termelőerők fejlesztése, a mezőgazdasági és ipari termelés növelése, a parasztság vásárlóerejének emelése, az egyéni parasztgazdaságok gépekkel, szerszámokkal, műtrágyával való jobb ellátása. Az iparban tovább kell lépni, felszámolni a hibás elgondolásokat, növelni kell a lakosság fogyasztási cikkekkel való ellátását. Nagyobb figyelmet kell fordítani a szénbányászat és a villamos energia termelésére és a lakosság igény szerinti kielégítésére. Következésként harcolni kell a takarékoságért, a nemzeti vagyon elherdálása ellen. A gazdasági program részletes kidolgozásának tervezete eddig még nem készült el, enélkül a felsorolt feladatok végrehajtása nem megoldható.⁶⁸ Mikes Imre kommentárjában egyetértett a pártlap azon pontjaival, amelyek a hiányosságokat sorolták fel. Írásában azokat a pontokat elemezte, amelyek közvetlenül az ipar, a mezőgazdaság, a munkások helyzetével foglalkoztak. Így például megjegyezte, hogy a nehézipar erőltetett fejlesztése mellett az ipar több ágazata fejletlen maradt, és közszükségleti cikkeket szinte alig állítottak elő, nagyon sok volt a selejt. A mezőgazdaság lemaradásához a parasztgazdaságok gépesíthetlensége is nagyban hozzájárult, de ez a már említett túlteljesített iparfejlesztéssel magyarázható. Gallicus összefoglalásképpen megfogalmazta a legfontosabb kérdést: mi az összeomlás oka, ki a felelős? A Központi Vezetőség a korábbi kormányzatot hibáztatta a kialakult helyzetért. A következőkben felvetődik az újabb kérdés, hogy „azok, akik ma

⁶⁸ A MDP KV-nek határozata népgazdaságunk helyzetéről és gazdaságpolitikai feladatairól. *Szabad Nép*, 1954. október 22. 1. p.

kormányon vannak, tiltakoztak-e annak idején e garázda ország-lás ellen”. Ugyanis Nagy Imre miniszterelnök is tagja volt a régi vezetésnek. Lehetősége lett volna arra, hogy tiltakozzon a törtétek ellen, sőt – állítja naivul Mikes – hogy megakadályozza a döntéseket, amelyek a kialakult helyzethez vezettek. „Mi több – folytatta –, éppen ő maga volt e politika egyik legjellegze-tesebb megszemélyesítője. Ez azonban nem akadályozta annak, hogy továbbra is ő igazgassa sorsunkat, és anatómát kiáltson azokra, akiknek lelkes és megértő cinkosa volt.” „Nagy Imre kormánya 16 hónapja van hatalmon. És csak most jön rá, hogy programját meghamisítják, hogy iparunk kátyúban vesztegel, hogy kevés a kenyér, hogy veszkődik és vonaglik minden? Most kezdenek ébredezni?” „Valóban Nagy Imre és társai lennének a hon igaz vezetői, ők, akik 1953-ban csődbe menvén átmázolták a cégtáblát, és most csődbe menvén még egyszer átmázolják az új cégtáblát is?” Mikes ezután azon a ponton ütközött meg, amely közölte, hogy az új gazdaságpolitika „részletes kidolgozása ez ideig nem történt meg”. „Hát itt aztán megáll az ész! Íme, előt-tünk egy kormány, amely 16 hónappal ezelőtt átvette nemzeti csődtömegünket, amelynek előidézésében egyébként bűnsegé-di bűnrészes volt. Szóval átvette, és bejelentette, hogy itt az új szakasz, a megváltó reformpolitika, a népjóléti országglás idvezítő balzsama. 16 hónap elteltével ugyanez a kormány bejelenti, hogy eddig nem volt semmiféle programja, csak úgy hatra-vakra intézkedett, utasított, parancsnokolt, még csak sejtelve sem lé-vén arról, merre tart és mi végre? Gyorsan elő a tudósok gyüleke-zetét, mert összedőléssel fenyeget minden! Itt tartunk. 16 hónap elteltével program után kapkod, munkatervért könyörög nemze-ti megváltásunk minisztériuma. De ugyanez a minisztérium másokat vádol, fenyeget, sőt nyilván már fojtogat is. Ugyan hol késlekedik az országgyűlés, mire várakozik a 300 honatya, miért nem érvényesíti ama szent jogát és nagyszerű kötelességét, hogy a Központi Vezetőség határozata nyomán végül a vádlottak pad-

jára ültesse és könyörtelen ítélettel sújtsa nemzeti sorsunk bitorló iparlovagjait?”⁶⁹

Mikes Imre 1955. január 26–27-én írt kommentárjában Nagy Imre miniszterelnök 1954. október 20-án⁷⁰ megjelent vezércikkét elemezte. Kiemelte és összefoglalta azokat a részeket, amelyek az új gazdasági program előtti gazdaságpolitikai hibákra mutattak rá, melyek szerint a pártvezetés hibái és a gazdaságban elkövetett hibák közös töről fakadtak. A kollektív vezetés helyett az egyéni vezetés valósult meg, amely nem számolt a gazdaság törvényszerűségeivel, mellőzte a munkástömegek érdekeit, egyetlen célt fogalmazott meg: a nehézipar fejlesztését.⁷¹

A VEZETÉS ÚJRA A RÉGI

1955 januárjában, Rákosi Mátyás Moszkvából történt visszatérése után Mikes kommentárjában a következőket írta: „Ma, amikor Rákosi Mátyás homo regiusként, a moszkvai császár [...], helyesebben az egyik moszkvai császár bizalmijaként, mert még nem tudható, ki lesz az egyetlen és végleges Caesar, szóval amikor Rákosi Mátyás homo regiusként már újfent ott áll az emelvényen és parancsokat oszt, megszabja a nép kötelességeit, évekre előre kijelöli nemzeti utunkat, az októberi közhely egyszerűen a legkényesebb, legkínosabb, leggyilkosabb pikantéria erejével hat.” Majd így folytatta: Nagy Imre októberi vezércikkében a gazdasági hibákra rámutatva Rákosi Mátyást „bélyegezte meg”, kormányzásáról elmondta, hogy tudományosan nem volt megalapozott, valamint azt, hogy az „antimarxista és antileninista nézetek melegágyául szolgált”. „A leleplezett ismét a hon élén lát-

⁶⁹ OSZK Kt. 451/648. fond. 2–5. p.

⁷⁰ A Központi Vezetőség ülése után. *Szabad Nép*, 1954. október 20. 1. p.

⁷¹ OSZK Kt. 451/693. fond. 2. p.

szik vezérkedni, az a férfiú pedig, aki leleplezte, változatlanul a miniszterelnöki székben ül. A poklokra is, kire hallgassunk, melyiket kövessük?” – tette fel a kérdést Mikes. „Be bölcs lenne, ha a két nagymester megegyeznék a szereposztáson. Mert hogyan nyugodnék meg a helyzetben a kárpáti medence tizedfél-millió magyarja, ha azt látja, hogy a közvádoló meg a tettes, az igaz meg a lator szépecskén megférnek egymás mellett a nemzet élén, és békén tömögetik degeszre bukszájukat az ország kincstárából?”

Az októberi vezércikket tovább elemezte, és kiemelte a miniszterelnök azon kijelentését, amely a politikai bűnökért felelősségre vontak (Kállai Gyula, Kádár János, Losonczy Géza, Orbán László stb.) szabadon bocsátására vonatkozott. Tovább bogyozgatva az események szálait, felvetette a kérdést, vajon hogyan érezték magukat a kiszabadultak, amikor újra azt az embert látták az ország élén, aki korábban bebörtönöztette őket. Mi a véleményük az országban érvényes jogrendről és személyi biztonságról? Majd a következőkkel folytatta: „nem szenvednek-e vészes nyaktáji viszketegségben, és mit adnának egy kopott, rongyos, feslett, de nyugati útlevélért, amellyel átléphetnék a határt? Úgy nevezik magukat, hogy népi demokrácia. Demokrácia? Egy olyan államrend, amelyben az emberi élet aszerint van vagy nincs, hogy kik váltják egymást a hatalmon, melyik klikk kerül felülre és melyik alulra? Ez lenne a demokrácia? Ez a közélet nem demokrácia, de pontosan az ellenkezője: rémuralom még akkor is, amikor rehabilitál és kegyelmet oszt!”⁷²

A *Szabad Nép* 1955. március 9-én vezércikkben számolt be a Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetőségének üléséről, ahol határozat született a politikai helyzetről és a párt feladatairól. 1953 júniusát követően jobboldali, antimarxista, pártellenes, opportunista nézetek terjedtek el a párt soraiban, az államapparát-

⁷² Uo. 2–4. p.

tusban dolgozók körében és más területeken is, amelyek hátráltatták az ipar termelését, csökkent a felhalmozás, „romlott az állami és az állampolgári fegyelem” – olvashatjuk a vezércikkben. Majd a hibák feltárása a következőkben folytatódik. A párt helyes politikájának sikeres végrehajtását a megnövekedett jobboldali veszély akadályozza. Ezért a legfontosabb feladat ezen káros jobboldali nézetek szétzúzása, elszigetelése. A vezércikkben pontosan felsorolták, melyek azok a káros jobboldali nézetek, amelyek a fejlődést hátráltatták: például egyet kiragadva: a szocialista iparosítás politikájának elferdítése. A párthatározat egyértelműen tartalmazta, „hogyan a szocializmus fő eszköze a szocialista iparosítás, hogy a termelőeszközök termelésének elsődlegességét biztosítani kell”.⁷³

Mikes kommentárjában a termelőeszközök termelésére vonatkozó 1954. október 3-án közzétett helyzetjelentéssel vetette össze az 1955. március 9-én megjelent határozatot. Vagyis 1954. október 3-án a termelési eszközök előállításáról a fogyasztási cikkek termelésére kellett átállni. Fél évvel korábban „nem az volt a baj, hogy Nagy Imre nem termeltetett termelési eszközöket, hanem éppen az, hogy termelési eszközöket termeltetett”. Majd kommentárjában felolvasta azoknak a nevét, akik az 1954. évi októberi határozatot és az 1955. március 9-i határozatot elkészítették, és az ott leírtakat vállalták. A névsor mindkét esetben azonos volt.⁷⁴

A *Szabad Nép* 1955. március 10-én megjelent számának vezércikke a pártvezetés hibáit az opportunista elhajlásban határozta meg. Az új gazdasági program bevezetésétől kezdve kizárólag

⁷³ MDP KV-nek határozata a politikai helyzetről és a párt feladatairól. *Szabad Nép*, 1955. március 9. 1. p.

⁷⁴ OSZK Kt. 451/726. fond. 4. p. A Politikai Bizottság tagjai: Rákosi Mátyás, Nagy Imre, Gerő Ernő, Farkas Mihály, Ács Lajos, Hidas István, Apró Antal, Hegedüs András, Szalai Béla.

csak a baloldali szektás jelenségekkel szemben történtek fellépések, engedve az osztályharc gyengülésének és a jobboldali törekvések erősödésének. A jobboldali eszmék terjedését elősegítette, hogy ezen eszméket a párton belül Nagy Imre támogatta. Vonatkozik ez – olvashatjuk a vezércikkben – az 1954. október 20-án megjelent cikkére. Majd arra a kérdésre kereste a választ a vezércikk írója, hogy milyen jelei voltak a párt politikájában a jobboldali eltorzulásnak. Elsőként a szocializmus építőmunkájának lebecsülését említette, majd az eltorzítás kezdetét az 1953. júliusi kormányhatározat létrejöttének időpontjában jelölte meg. A kormányhatározat – olvashatjuk – a párt korábbi tevékenységéből csak és kizárólag a hibákat sorolta, különösen bírálta az első öt éves terv szocialista iparosításának eredményeit, az erőltetett iparosítást. A továbbiakban a cikk a nehézipar azon ágazatait említi, amelyek fejlesztése nélkül nincs tartós jólét, nem emelkedik megfelelően az életszínvonal, vagyis mindennek az alapja a nehézipar, az acél, Diósgyőr, Ózd, Sztálinváros és a bányák. Az új, a Nagy Imre által megfogalmazott programok téves jelszava volt az életszínvonal olyan mértékű emelése, amelyet nem követett a gyakorlatban a termelés növekedése, az önköltség javulása. 1954-ben a reálbérek az előző évhez képest 15 százalékkal emelkedtek, de a parasztság körében ez az emelkedés jóval nagyobb volt. Ugyanakkor a nemzeti jövedelem és az ipari termelés stagnált, az önköltség emelkedett, növekvő termelés hiányában a készletek felélése, a beruházások csökkenése, az adósságállomány növekedése következett be. Ha ezt az új gazdasági kormányprogramot folytatja tovább a politikai vezetés, az „a szocializmus építésének elakadásához vezetne”. A jobboldali eltolódás téves hitét sugározták azok a gondolatok is, amelyek a jobb élet jelszavát elszakították a jobb munka jelszavától – ez a munkások lelkesedésének, munkakedvének, munkafegyelmének romlásához vezetett, óriási károkat okozva a gazdaságnak, a munkásosztály egységes szellemiségének. A jobboldali eszmék

különösen nagy kárt okoztak a parasztság körében, torzítottak a párt parasztpolitikáján. A cikk a paraszti jólét, a felemelkedés egyetlen helyes útjának továbbra is a termelőszövetkezetek szervezését, fejlesztését nyilvánítja, az egyéni gazdálkodás, a kis- és középparaszti gazdaságok fejleszthetőségével szemben. A jobboldali torzítás a gazdaságban és a parasztság körében tapasztalható károk mellett komoly visszarendeződést okozott az ideológiai élet számos területén, előtérbe kerültek a polgári és kispolgári áramlatok, amelyeket korábban sikerült féken tartani – folytatja a vezércikk. A más nézetekkel, eszmékkel szemben szükség van türelemre, de a szocializmus töretlen építése érdekében éberebben, kifinomult taktikai módszerekkel, hatékonyan kell küzdeni a kispolgári irányzatok ellen. Semmilyen türelem nem indokolt a reakciós polgári áramlatokkal, az idealista irányzatok feléledésével, a dekadenciával, a pesszimizmussal és az anarchiával szemben. „A döntő: a párt és a munkásosztály vezető szerepének biztosítása politikai, gazdasági és kulturális életünk minden területén” – olvashatjuk. Gazdasági céljaink maradéktalan megvalósításához „céltudatos, eszmeileg és politikailag egységes, fegyelmezett, erős pártra van szükség”.⁷⁵

A *Szabad Nép* vezércikkére Gallicus elkészítette kommentárját, amelynek címében egy kérdést fogalmazott meg Nagy Imrének, azt, hogy mikor szólal végre meg saját védelmében. Mivel is vádolják Nagy Imrét? „Lényegében nem többel és nem kevesebbel, mint a párthatározat: eltorzította az iparosítási, meghamisította a mezőgazdasági politikát, megcsúfolta a szocializmust, megtagadta a marxizmust. A sztálini időkben ha harminc nyakszirtje lett volna, mindannyit megrakták volna golyóbissal e vádakért. Ma gyöngébbek, tehát habozóbbak a pillanatnyi diktátorok, módosult a kivégzés fortélya, lassúdabbá és körülményesebbé vált minden.

⁷⁵ Tovább a szocializmus építésének, a népjólét emelésének útján. *Szabad Nép*, 1955. március 10. 1. p.

De az nem vitás, hogy a miniszterelnök életveszélyben forog. És mivel életveszélyben forog, meg szeretnők kérdezni tőle, hogy hol kornyadozik életösztone. Miért nem szólal meg, miért nem védelmezi magát, miért nem emel ellenvádat? Hiszen oly könnyű lenne! Elég, ha előveszi Rákosi Mátyás 1953. július 11-i beszédét, amelyben az elszánt főtitkár maradék nélkül azonosította magát az új szakasszal, annak kormányzatával és programjával.⁷⁶ Mi több, ez új szakasz szellemi apjának, politikai nemzőjének enmagát kiállította ki. Miért nem olvassa fel Nagy Imre Rákosi ünnepi megnyilatkozásait, és miért nem vágja a szemébe, hogy mi okon, mi jogon, mi alanyi alapon vagy erkölcsi címen merészkedik magára öltetni az ügyészi tógát? Ha Nagy Imrének buknia kell, ha nemzeti életünk újabb és már újfent elsöpréssel fenyegető válságáért fizetni muszáj, miért éppen Nagy Imre fizet? Miért nem Rákosi is? És miért nem fizet a párt Politikai Bizottságának mind a kilenc tagja, akik rövid hat hónappal ezelőtt, október harmadikán megfogalmazott beszámolójukban nemcsak helybenhagyták Nagy Imre újszaskaszos ügyvitelét, hanem annak fokozását, erősítését követelték? Miért nem szólal meg, miniszterelnök úr? Értse meg, ugyan jól megértette ön, az élete forog kockán! Miért nem emel ellenvádat? Mi nem védhetjük meg saját maga helyett. Mert mi igazán nem tudjuk, hogy ön milyen mértékben bűnös, és mi igazán nem adunk, nem adhatunk önnek felmentvényt. Azt azonban tudjuk, hogy bármilyen felelősség terhelje vállát, ez a felelősség csöppet sem nagyobb, csöppet sem bitangabb és öklendeztetőbb, mint amely felelősség pillanatnyi vádlóinak és bíráinak vállát nyomaszthatná. És ha feláll, kérdezze meg azt is, hogy az a Közpon-ti Vezetőség, amely most egyhangúlag szinte a népáruló bélyegét sűti az ön homlokára, az új szakasz közel két évén át nem vette észre, hogy a népi demokrácia szekere kátyúba került? Nem vette észre a nagyipar egyhelyt-topogását, a könnyűipar sorvadását, a

⁷⁶ Rákosi nem azonosította magát az új szakasz programjával.

mezőgazdaság torpanását, a szocializmus elárultatását, a lenini, sztálini tanok darvadozását, nem vette észre a bélpoklot, amellyel állítólag ön és együttese mételyezte a hont és a népmilliókat? De hiszen ez a Központi Vezetőség a rendszer legelső politikai testülete. Hatvankilenc tagja a korszak hatvankilenc válogatott cigánylegénye. Ők együtt a kollektív, a csalhatatlan, a megtestesült bölcsesség. Hát ez a hatvankilenc nem látott, nem hallott semmit? Egyetlenegy sem közülük? És nem látott a háromszáz tagú országgyűlés sem? (Amely pedig ezer év óta először képviseli a nemzet érdekeit! Egyiknek sem volt aggálya, megjegyzése, kérdésnivalója?) Még a szemükkel sem hunyorítottak, még a szájuk sem viszolyodott el, még a kezükkel sem salapáltak felfelé, mint a nyugtalankodó csecsemő? Mind csak éljenezte önt, hurrázta, bravózta, tapsolta? Az egész párttagság nem vett észre semmit? És a nemzet sem? Amely a november 28-i választáson, három hónappal ezelőtt még 6 290 541 szavazatot adott az új szakasznak, csaknem száz százalékot? És most ez a kilenc tagú Politikai Bizottság, ez a hatvankilenc tagú Központi Vezetőség, ez a háromszáz tagú országgyűlés és ez a hetedfél milliós politikai nép mind az ön hóhérait ünnepli, és mind rájuk adja szavazatát! A sajtó, amely tegnap önért lelkendezett, ma azt kiálltja, feszítsd meg! A mikrofon, amely tegnap lábainál hevert, ma miniszterelnök úr nyaka köré fonódik. Szóljon hát, Nagy Imre! Mert a kép, amely az ezeréves ország síri csendjéből a szabad világ előtt kibontakozik, azt sejteti, hogy hazánkban nincs többé megláncolatlan lelkiismeret, nincs többé független szív és szabad értelem, hallgat minden és hallgatnak mindenk, elnémult még a halálraítélt is, mert a szolgaság erősebb már, mint az életösztön. Védje magát, miniszterelnök úr. Védje magát, mert némaságával nemcsak önmagát ítéli el, de szörnyű ítéletet mond a rendszerről is, amelynek oly fényes ura, és mint most látszik, oly elkárhozott rabja volt!”⁷⁷

⁷⁷ OSZK Kt. 451/727. fond. 3–6. p.

A *Szabad Nép* 1955. április 18-i számában jelent meg az *MDP Központi Vezetőségének* április 14-én hozott határozata, amelynek értelmében Nagy Imrét, a Politikai Bizottság tagját és a Minisztertanács elnökét politikai nézetei miatt – amelyek ellentétben álltak a párt politikájával, a munkásosztály, a dolgozó parasztság és a népi demokrácia érdekeivel – elmarasztalta. Továbbá politikájával hátráltatta a szocialista ipar, különösen a nehézipar fejlesztését, a falvakban pedig a termelőségmozgalmak erősödését. Gazdasági programja háttérbe szorította és gyengítette a párt vezető szerepét, szembeállította egymással az állami szerveket és a pártot. Nagy Imre antimarxista, antileninista, pártellenes nézetei kiterjedtek a politikai, a gazdasági és a kulturális élet területeire. Jobboldali, opportunistá politikájának megvalósításáért pártszerűtlen, pártellenes, frakciós eszközök igénybevételétől sem riadt vissza. Mindezt a Központi Vezetőség Nagy Imrét kizárta a PB-ből, a KV-ből, és megfosztotta minden funkciójától.⁷⁸

Gallicus kommentárjában idézett a határozat szövegéből, és a következőképpen reagált a történetekre. „Summa summarum, Nagy Imre árulása válságba sodorta, már-már megdöntéssel fenyegette a népi demokráciát. Elfonnyasztotta a nehézipart, megbomlasztotta a mezőgazdaságot, éket vert a felszabadító pártba, ilyen árulót, ilyen Júdást még aligha szültek a századok.” A rendszer logikája ismét kifogástalan. Két nappal később, április 20-án Ács Lajos, a párt titkára, az országgyűlés előtt elmondott beszédében – amely az ország gazdasági állapotára vonatkozott – kedvező képet festett az elmúlt évek ipari fejlődéséről. A nehézipar például – emelte ki Mikes – 1954-ben ötször annyit termelt, mint 1938-ban. 1949-ben az ipar a nemzeti jövedelem 55,9 százalékát, 1954-ben a 70 százalékát adta. Mikes szembeállította a KV határozatában foglaltakat, azokat a pontokat, ame-

⁷⁸ MDP KV-nek ülése. *Szabad Nép*, 1955. április 18. 1. p.

lyek Nagy Imrét azzal vádolták, hogy elsorvasztotta az ipart és főleg a nehézipart, az Ács Lajos parlamenti beszédében mondtakkal, amiből ennek az ellenkezője derült ki. Vagyis hogy az 1954-es esztendő Nagy Imre új gazdaságpolitikájának köszönhetően eredményeket hozott nemcsak a nehézipar, de a könnyűipar és a mezőgazdaság vonatkozásában is. „Miért kellett hát mennie?”⁷⁹

A *Szabad Nép* 1955. április 19-én megjelent száma vezércikként közölte Hegedüs András miniszterelnök beszédét.⁸⁰ Mikes kommentárjában ízekre szedte az új miniszterelnök programbeszédét, amelyről előljáróban a következőket mondta: „fosztó jellegű, csonkító jellegű, nem kínál, de elvesz, az ínség programjának, sőt akár a nyomor programjának nevezhetnők.”⁸¹ Hegedüs András első programpontjában az ipar fejlesztéséről a következőket mondta: a szocialista ipar fejlődése a nehézipar fejlesztése nélkül nem képzelhető el, nem növekedhet az életszínvonal, és nem épülhet a szocializmus.⁸²

Mikes ezt a következőképpen magyarázta hallgatóinak: „Hegedüs a nehézipar megcserkelésében keresi majd a válságból való kibontakozás útját, a nemzeti sanyarúság csökkentésének lehetőségét.” Ezt azonban egy pillanatig sem szabad elhinnünk neki – mondta Gallicus. Az az alaptézis ugyanis, hogy az iparosítás fokozása szakadékba taszítja a hazai gazdaságpolitikát, a nélkülözést, az éhezést alaptörvénnyé teszi a dolgozó tömegek között, ezt nem Nagy Imre és nem az általa meghirdetett új gazdaságpolitika hozta magával. A tézist a párt és annak vezető szerve, a Központi Vezetőség határozta meg. Ez a határozat 1953. június

⁷⁹ OSZK Kt. 451/757. fond. 4–6. p.

⁸⁰ Ügyünk győzelmének záloga: a nép, a párt és a kormány töretlen egysége. Hegedüs András elvtárs beszéde. *Szabad Nép*, 1955. április 19. 1–2. p.

⁸¹ OSZK Kt. 451/754 fond 1. p.

⁸² Ügyünk győzelmének záloga... i. m. 1. p.

30-án⁸³ született, ezt sosem hozták nyilvánosságra, ekkor indult útjára az új szakasz. Rákosi Mátyás 1953. július 11-én a budapesti pártaktíva előtt mondott beszédében hivatkozott erre a határozatra, a következőkben: rámutatott az elkövetett hibákra, elsősorban a nehézipar erőltetett fejlesztésére, ennek következtében az életszínvonal elmaradására, amely abban nyilvánult meg, hogy kevesebb jutott mindenből a dolgozóknak, nem valósultak meg például a lakásépítésre vonatkozó tervek sem stb. Ezt követte az új szakasz, a Nagy Imre-féle gazdaságpolitika. Most ez megbukott, és Hegedüs András újra visszatért az egyszer már helytelennek bizonyult gazdaságpolitikához, elsősorban a nehézipar fejlesztéséhez. Mondhatjuk – folytatta Mikes –, „az új miniszterelnök rácáfol a történelmi tényekre, rácáfol a tapasztalatokra, meghazudtolja pártját, annak mindenrendű bizottságait és vezető méltóságait, röviden: Hegedüs András tudva valótlant állít. Magyarán: hazudik!” A régi rossz újraiindításával nem az életszínvonal nő, hanem az éhínség, a nyomor fokozódik, a kihasználás, a mind erősödő társadalmi igazságtalanság következik be. A magyar munkások fizetése nemcsak az európai bérezési listán lesz sereghajtó, hanem az afrikai listán is.⁸⁴

A miniszterelnök a mezőgazdaságról második programpontjában többek között a következőt mondta: a parasztság számára a jövőben a legfontosabb feladat „a mezőgazdaság szocialista szektorának támogatása”.⁸⁵ Kell-e e programot magyarázni? – kérdezte Gallicus. Majd így folytatta: „Ezt az agrárpolitikát, ezt a falusi

⁸³ A Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetősége jún. 27–28-án kibővített ülést tartott, Rákosi Mátyás és Nagy Imre beszámoltak a politikai helyzetről. Az ülés megállapította a pártvezetés hibáit is, amelyek súlyos következményekkel jártak a gazdaságra és a társadalomra nézve. A vezetőségi ülés határozatait évtizedekig nem hozták teljes terjedelemben nyilvánosságra. Lásd *Nehéz esztendőkről krónikája*, i. m. 496–510. p.

⁸⁴ OSZK Kt. 451/754. fond. 2–4. p.

⁸⁵ Ügyünk győzelmének záloga... i. m. 2. p.

inkvizíciót ismeri már a magvetők népe a Hegedüs-korszak társadalmi és erkölcsi jogelődjének, a vészes csődben elhalálozott ó-szakasznak idejéből.”⁸⁶

A gazdasági visszarendeződés következő írásos dokumentuma a *Szabad Nép* 1955. június 12-én megjelent száma. Ebben kapott helyet Gerő Ernő vezércikke.⁸⁷ Mikes kommentárjának bevezetőjében találóan mutatja be hallgatóinak a kormány új programját támogató Gerő Ernőt: „A csősz ellenzőként szeme fölé helyezi tenyerét, végigkémlél a láthatáron, és azt mondja: eső lesz! A politikai csősz ellenzőként szeme fölé helyezi tenyerét, végigkémlél a magyar élet láthatárán, és azt mondja: Gerő lesz! Nem csalatkozik sem egyik, sem másik. Jóslatuk nem csalafinta képességeken, nem vásári fondorlatokon, hanem a sorozatos tapasztalatok csallahatatlan bizonyosságán alapszik. Apró, mindig ismétlődő jelenségekből ítélnék. Mi például abból, hogy amikor nyomásra, nyúzásra, zsigerelésre kerül sor, amikor a népi demokrácia rövidebbre fogja a kantárt, hosszabbra ereszti az ostort, a zabot pedig felére csökkenti, akkor törvényszerűen megjelenik Gerő Ernő. Az öt éves terv, a túlajtott hadiipar, a feszített norma, megnyomorított bér, a beszolgáltatás, a szocializálás és az állami fegyelem Gerő Ernője. Mivel a rendszer a mezőgazdasági párt-határozattal 180 fokos fordulatot ajtott végre, vissza a vagyonbukott ó-szakasz meddő próbálkozásaihoz, rozsdás flintáihoz, csorba szablyáihoz, vissza a nemzet elemi jogainak és érdekeinek megerőszkolásához, tehát előállott ő is, harsogó betűkkel megjelent a pártújság első oldalán.” Mikes Gerő Ernő egy korábban elhangzott beszédéből gyűjtött ki részleteket, amelyekkel azt szerette volna bizonyítani, hogy milyen erkölcsi alapon állt újra a nép elé az egyszer már megbukott gazdasági program támogatója. Az 1940-es évek végi, 1950-es évek eleji gazdasági

⁸⁶ OSZK Kt. 451/754. fond. 4. p.

⁸⁷ A felemelkedés útján. *Szabad Nép*, 1955. június 12. 1. p.

programok „termeléspolitikáját” elsősorban Gerő határozta meg. Ez az országot a gazdasági, társadalmi összeomlás szélére sodorta. A rossz gazdaságpolitika hibáit nemcsak a Nagy Imre névvel jelzett új szakasz bizonyította, hanem maguk az akkori politikai vezetők is elismerték, többek között Gerő Ernő is.⁸⁸

Mikes Gerő Ernőben a korszak egyik legsötétebb politikusát látta. Megnyilvánulásaira többször visszatért. Így arról az 1955 végén megjelent vezércikkéről is írt, amelyben *A szocializmus építéséért, a dolgozó nép jólétéért* címmel elégedetten nyilatkozott az ország gazdasági helyzetéről. Az év első 9 hónapjában az ipari terv 4 százalékos, az év hátralévő részére 8,5 százalékos tervtúlteljesítés várható – mondta. Az önköltség a termékek előállításánál az 1954. évhez képest 3,7 százalékkal csökkent. A párt szilárd és egységes, politikája helyes, tehát minden feltétel adott, hogy az 1954-es gazdasági visszafejlődés után újra általános előrelépés történjen a gazdaság minden ágazatában. Gerő a cikk további részében az 1956-os esztendő gazdasági célkitűzéseit fejtegette, ezekből csak egyet említenénk: „A szocialista iparosítás bevált tapasztalatainak megfelelően – szemben az idei és a tavalyi évvel – 1956-ban gyorsabban nő a szocialista nagyipar termelése, mint a helyi és szövetkezeti iparé. Ismét biztosítjuk a nehézipar elsődleges fejlődését.”⁸⁹

Mikes Imre kommentárjában arra emlékeztette hallgatóit, hogy Gerő korábban a rosszat, a katasztrófába torkolló gazdasági programot is támogatta, majd annak az elítélését és Nagy Imre új gazdasági programjának támogatását, azután pedig annak a tagadását is vállalta. A kommentár folytatásában Gallicus megfogalmazta a már megszokottan lényegre törő kérdéseit. „Vajon ennek a férfinak, ennek a Gerő Ernőnek dölyfös szereplése, terebélyes hatás-

⁸⁸ OSZK Kt. 451/801. fond. 1–2. p.

⁸⁹ A szocializmus építéséért, a dolgozó nép jólétéért. *Szabad Nép*, 1955. november 20. 1. p.

köre, állásfoglalásának és rangjának elhatározó súlya nem tanúskodik-e már eleve arról, hogy újfent a szakadék felé vágtatunk? Ki ne látná, hogy honi légkörünket máris megfekszik a csőd fojtogató ködei? Mégis, ez a Gerő órakulunként szólalhat meg, tehet és vehet nevünkben, dönthet hétköznapijainkról és ünnepnapjainkról, eladhatja jelenünket és jövőnket, anélkül hogy akár egyetlen szónyi, akár egyetlen hangnyi észrevétel, aggály vagy tiltakozás támadhatna az ajkakon. Néma maradt a lelkében szabad nép, és néma maradt a lelkében szolga népképviselő. Szuverén úrként harsogott ez a Gerő, és tehetetlen rabként hallgatót a nemzet. Csak tépelődünk rajta, hogy elnyomatottságunkat és kiszípoloztatottságunkat mi fejezi ki inkább: a vörös szuronyok hegyén uralkodó Gerők sztentori hangja vagy egy egész ország, egy ezeréves nép csendje-e?”⁹⁰

Mikes Imre kommentárjából kitűnt, hogy az ország valóban a szakadék felé vágtatott. Most még néma a „lelkében szabad nép”, de ebben a kijelentésben benne rejlik a kérdés: meddig marad néma, meddig tűri a „vörös szuronyok hegyén uralkodó Gerők” sztentori hangját? A válasz nem sokat késett; 1956. október 23-án a nép hallatta hangját.

⁹⁰ OSZK Kt. 451/908. fond. 5–6. p.

IV. A magyar társadalom a Szabad Európa Rádió *Reflektorában*

A MAGYAR TÁRSADALOM AZ 50-ES ÉVEK ELEJÉN

A magyar társadalom átalakulását-átalakítását a „fordulat éve” után egyértelműen a szovjet típusú szocializmus következményeihez kívánták igazítani. Ennek alapját a munkásság, a dolgozó parasztság és a haladó értelmiség jelentette. A munkásosztály vezető szerepéről beszéltek, de a valóságos hatalom az egyed-uralkodó párt, illetve pártelit kezében volt.

Az országot vezető elit összetétele már 1945 után megváltozott. A volt államapparátus vezetői közül igen sokan Nyugatra távoztak, exponált jobboldali pártvezetők is ezt tették. A földreform pedig egzisztenciájuk jelentős részétől fosztotta meg a közép- és nagybirtokosokat. Az igazolások, a bélistázás további szűrést és váltást jelentett. A radikális államosítás 1948–49-ben, a hadsereg átszervezése, a régi tisztek menesztése, a minisztériumok pártfelülvizsgálata egy új elit kialakulásához vezetett. Ez lényegében pártelit volt, még akkor is, ha tagjainak egy része az államigazgatásban, a gyárak, az üzemek, az egyetemek élén dolgozott. A kiválasztás szempontja a megszemélyesített párt iránti hűség, eszmei elkötelezettség, engedelmesség volt. A munkásszármazás idealizálása – főleg a középvezetők esetében – különös hangsúlyt nyert. Így lett például egyik napról a másikra a cipőgyári betanított munkásból a gyár igazgatója. Számára a párt kiválasztása karizmatikus erőt kölcsönzött az akkori felfogás szerint, ami a párttól és annak vezetőjétől eredt. 1949-re a közel ne-

gyedmillió közalkalmazott 46 százaléka, a vezetők 66 százaléka az MDP tagja volt.

A szakértelem biztosítása érdekében türelmetlen intézkedéseket hoztak egy új, párthű értelmiség kinevelése érdekében. Ezt célozta az 1948-ban elindított szakérettségi, és az esti és levelező oktatás céljai között is jelentős helyet foglalt el ez a törekvés. Az utánpótlás ezen kerülő útjai nem sok eredménnyel jártak. Az iskolarendszerű értelmiségképzés átalakítása lassú volt, és akadozott. Hiába jelentkezett a reformok sokasága, amelyek a marxizmus–leninizmus szellemében kívánták képezni az ifjúságot, ezek gyakran csak zavart okoztak. Az egykori jelentések gyakran panaszkodtak arról, hogy a pedagógusok, az oktatók még nem fogadták be az új ideológiát, így nehéz elvárni tőlük, hogy szocialista értelmiséget neveljenek.

Az uralkodó társadalompolitikai elvek szerint a rendszer alapját a munkásság és a parasztság adta. Az utóbbi azonban nagyon hamar leginkább terheit látta az új berendezkedésnek. Az 1945-ös földreformot követően meghatározó csoporttá vált a közép- és kisbirokos paraszti réteg. (Arányuk a mezőgazdasági népességen belül 80 százalékra emelkedett.) Helyzetüket – az egyébként sem könnyű kezdés után (gépek, vetőmag, tőke hiánya) – a kollektivizálás veszélye fenyegette, melynek első hulláma 1948–49-ben bontakozott ki, és ezt követően folytatódott.

Az egyéni gazdálkodást ellehetetlenítette az adóterhek növekedése (ezek 1943 és 1953 között megháromszorozódtak), a kötelező beszolgáltatási rendszer kényszere (az állami készleteknek 1950-ben 22 százaléka, 1952-ben már 73 százaléka származott a begyűjtésből), a tagosítás romboló ereje. Az elviselhetetlen helyzet nyomán 1948 és 1953 között mintegy 400 ezerrel csökkent a magángazdaságok száma. A tulajdonosok többsége a földműveléssel is felhagyott, kisebb része pedig termelőszövetkezeti tag lett.

A termelőszövetkezetek száma, jelentős mértékben a kényszerhelyzet hatására, 1948-tól 1953 nyaráig 468-ról 5000 fölé emelkedett, a tagok száma 13 ezerről 370 ezerre nőtt.

A legsanyarúbb helyzetbe a gazdagabb, a vállalkozó parasztok, az ún. kulákok kerültek. Kulákká nyilvánították azokat, akik 25 kat. holdnál nagyobb földterülettel rendelkeztek. De kulákká nyilvánították azokat is, akik például 5 holdnyi vagy annál nagyobb szőlővel, gyümölcsösrel bírtak. Azok, akik felkerültek a kuláklistákra – kb. 60-70 ezer fő az 50-es évek elején –, állandó rendőri és politikai zaklatásnak voltak kitéve.

A rendszer igazán favorizált bázisát a munkásság jelentette. Innen „emelték ki” a vezetők egy részét, gyermekeik számára adminisztratív segítséget adtak a továbbtanuláshoz, és rájuk hivatkoztak különböző, gyakran megszorító vagy kegyetlen intézkedések meghozatalánál. Ugyanakkor a munkásság tömegeinek helyzete a szegénység állapotát, a rendkívül nehéz, primitív körülmények elviselését jelentette. Számuk egyre növekedett, amit a mezőgazdaságból való elvándorlás, menekülés és a nők tömeges munkába állása tett lehetővé. A munkalehetőség egyúttal munkakötelezettséggel járt, a terv nem teljesítése, a késedelem, a munkahely önkényes elhagyása bűncselekménynek minősült.

A propaganda azonban nem az árnyoldalakat, hanem a dicsőséges eredményeket emelte ki. Dicséretet, kitüntetést, hangos sajtóvisszhangot kaptak a munkaversenyek, ezek győztesei, a munka hősei, az élmunkások, a sztahanovisták. A munkásélet egyes központjai szinte kultikus jelentőséget kaptak: Vörös Csepel, Sztálinváros, Ózd élenjártak az újságok dicsőségtábláján.

Történelmietlen lenne azt állítani, hogy ennek a politikának, propagandának nem volt tömeghatása. Sok ember kezdte természetes közegnek felfogni azt, ami van. Hajlottak arra, hogy elhiggyék, vagy el is hitték, hogy ami rossz, arról nem a rendszer, hanem a körülmények, az ellenség tehet. Az előző, úri korszak bűnei, az imperialisták háborús fenyegetése miatt kell a nadrág-

szíjat szűkebbre venni. Nem a gazdasági struktúra rossz, hanem a meglévő és egyre ádázabban támadó ellenség szabotálja el az eredményeket. A szegénység egyenlőségében igazságosságot láttak. Elhitték, hogy helyzetük csak most rossz, a jövő fényes és gazdag lesz. Örülni tudtak a munkahelynek, a szegényes társbérletnek, a nem gazdag, de mégis meglévő orvosi ellátásnak. Hittek, mert hinni akartak vagy hinniük kellett a gondoskodó pártban, a tévedhetetlen bölcs vezérben, Rákosiban, aki a propaganda szerint a nagy géniusz, Sztálin legjobb magyar tanítványa volt. Tervek, propaganda, vakhit és vakbuzgalom, úgy tűnt, hogy egyben tarthatja az országot, és akik itt élnek, meg kell találniuk helyüket, mert más választásuk nem lehet. A szokás, a beletörődés, a mindennapi élet keservei és apró örömei, a szociális juttatások, nyaralás, gyermekek szervezett üdültetése, nem önként, de mégis vállalt ünnepek, üzemi, hivatali és családi vigasságok, egyéni eredmények és a folyton sulykolt jobb jövő reménye tette lehetővé a körülmények elviselését.

A Szabad Európa Rádió Magyar Osztályának munkatársai tisztában voltak ezekkel a körülményekkel. Ennek tudatában célozták meg írásaikkal, kommentárjaikkal a különböző csoportokat, társadalmi rétegeket. Harcot kellett folytatniuk a hazai propagandával, le kellett leplezniük a hamisításokat, a nyugati világ példájával egy gazdagabb, teljesebb élet lehetőségét kellett felmutatniuk, és reményt kellett adniuk ahhoz, hogy van és lesz kiút.

A SZOVJET–MAGYAR „BARÁTSÁG”

Mikes Imre kommentárjainak fókuszában hazánknak a Szovjetunióhoz fűződő viszonya, az idegen uralom és hódoltság állt. Meg volt győződve arról, hogy Magyarország társadalmi berendezkedése, rabsága és nyomorúsága a szovjet birodalom kény-

szerének következménye. Különösen elítélte azokat, akik nyíltan dicsőítették ezt a helyzetet, akik önként fogadták és másokkal is örömmel kívánták elfogadtatni a kiszolgáltatottság körülményeit. A Városliget szélén 1951 decemberében felállított nyolc méter magas, 65 mázsás Sztálin-szobor a szovjet uralom jelképévé vált.¹ A Rákosi-rendszer főideológusa, Révai József avatóbeszédében kiemelte: „Ez a szobor nemzetünk lelkéből leledzett, ez a szobor magyar szobor”,² s a nép érzelmeit, szeretetét fejezi ki. Mikes a SZER hullámhosszán reagált a dicsőítő szavakra: „A hódoltsági urak a rémuralmat ezentúl nem a nemzet, hanem a moszkvai tirannus nevében akarják gyakorolni. Ezért a szobor, s ezért az a hazug, ömledező hozsannázás, amellyel Dzsugasvilit körülrajongják.”³

Mikes Imre néhány hét múlva, 1952. január végén újból a szovjet fennhatóságról szólt, amely az ország külpolitikáját is meghatározta. A kelet-európai viszonyok ismeretében elképzelhetetlen – állította –, hogy bármely országnak a Szovjetuniótól független külpolitikája lenne. Két apró mozzanat példáját említette hallgatóinak. Az egyik az volt, hogy amikor „négy amerikai repülőgép Magyarország felé tévedt”, Moszkva tiltakozott az ENSZ ülészakán. Az amerikai gépek megsértették „légterünket” – az elszólás jól mutatja, hogy Magyarország légtere valóban

¹ *Budapest Lexikon*. II. kötet. Budapest, 1993, 359., 474. p. A Sztálin-szobor Mikus Sándor Kossuth-díjas művész alkotása volt. Helyén eredetileg az 1925–26-ban épített görög stílusú templom állt, a Regnum Marianum Egyesületé, a Damjanich utca torkolatában, a Városliget szélén. A Sztálin-szobor építésekor, 1950-ben a templomot felrobbantották, s a teret felvonulási térré alakították. 1956. október 23-án Sztálin szobrát a budapestiek ledöntötték. Az egészet nem tudták eltávolítani, a csizmák a talapzaton maradtak, ezért ironikusan Csizma térnek is nevezték a helyet.

² Sztálin elvtárs szobrának felavatási ünnepe. *Szabad Nép*, 1951. december 18. 1. p.

³ OSZK Kt. 451/21. fond. 1–3. p.

Moszkváé. A másik példát annak a *Szabad Nép*-cikknek az alapján állította össze Mikes, amely a magyar–román egyezmény aláírásának negyedik évfordulóját köszöntötte. Az írásban az olvasható, hogy a két nép szövetségének alapja a Szovjetunió iránti hűség és ragaszkodás. Vagyis a román és a magyar nép viszonyát az határozza meg, hogy külön-külön és együtt a két országnak milyen a viszonya „Sztálin birodalmával”. A külpolitika alapeleme a „hűség és ragaszkodás”, s nem fontosak a két ország adott-ságai, gazdasági lehetőségei, kultúrája stb.⁴

Darvas József közoktatásügyi miniszter ünnepi beszédét olvashatjuk a *Szabad Nép* 1952. februári számában, amelyben a magyar–szovjet barátsági, együttműködési és kölcsönös segítségnyújtási egyezmény aláírásának negyedik évfordulójára emlékezett. A politikus az Operaházban rendezett díszelőadás előtt tartotta meg ünnepi beszédét.

Elsőként azt hangsúlyozta, hogy a háború előtt az ország vezetése olyan hatalmakkal vonta szorosabbra gazdasági, politikai kapcsolatait, amelyek a reakció erőit képviselték a világ minden részén, és törvényszerűen meg is buktak, maguk után rántva a hozzájuk tartozó országokat is. A Szovjetunióval kötött szerződés azonban biztosítja a magyar nép szabadságát, függetlenségét, „...mert a világ leghatalmasabb országa, minden nép szabadságának s függetlenségének támasza, védelmezője...” Majd így folytatta: ezzel a szerződéssel az ország része lett „...egy olyan óriási világtábornak, amely az imperialista fenevadak ellen a békét és a népek szabadságát védelmezi.”⁵ Mikes a Darvas-beszédre írt kommentárjában nem értett egyet az elhangzottakkal, és gon-

⁴ OSZK Kt. 451/41. fond. 2–6. p.

⁵ Ünnepi díszelőadással megkezdődött a magyar–szovjet barátsági hónap. *Szabad Nép*, 1952. február 19. 1. p. (A magyar–szovjet barátsági, együttműködési és kölcsönös segítségnyújtási egyezmény aláírására 1948. február 18-án került sor.)

dolkodásra ösztönözte hallgatóit arról, hogy kikkel köthetett volna bármilyen szövetséget is Magyarország a múltban, amikor csak „reakciós” nagyhatalmak: Amerika, Anglia, Franciaország voltak, amely országokat imperialista fenevadaknak titulált Darvas József. Ezeken kívül maradt még a hitleri Németország, amellyel Sztálin is szövetséget kötött (1939. augusztus 23.), ezzel demonstrálva, hogyan lehet „valamelyik ragadozó hiénával parolázni” – mondta Mikes. Furcsának tartotta, hogy Darvas beszédében nem beszélt „Berlin és Moszkva nászáról”. „Úgy látszik, beteg volt, amikor e frigyét az iskolában tanították” – mondta gúnyosan Gallicus, aki a továbbiakban megkérdőjelezte a magyar–szovjet szerződés örök megmaradását. Ezzel kapcsolatban arra emlékeztetett, hogy Lengyelország lerohanása után a németek az annektált területet főkormányzósággá alakították, de természetesen ez sem maradt meg örökké. Tehát „hol lesz egy-két év múlva az az örökkévalóság, amelyről Darvas József beszélt? „Öt évben, meg vagyunk győződve felőle, a miniszter úr is ki egyeznék.” Ehhez azonban „paradicsominak” kellene látnia a magyarországi helyzetet.⁶ A helyzet valódiságát Mikes úgy igyekezett bemutatni, hogy Darvas beszédéből kiemelte azt a részt, amely a dolgozók öntudatosságát és szabadságát hangsúlyozta.⁷ Majd a *Ludas Matyi* című újságban akkor megjelent rajzot írta le a következőképpen: „Az egyik sarokban álló munkást ábrázol. Az aláírás a következő: »Ez az elvtárs azért áll a sarokban, mert csak ő egyedül nem vett kedvezményes mozibérletet, és ezzel megbontotta műhelye egységét.« Tehát a vasfüggönyön túl egységbontásnak számít, ha valaki nem vesz jegyet a szovjet propaganda filmváltozataira. És azért sarokba kell állania. Amely sarok természetesen egy internálótáborban lelhető fel. Valóban, e népi demokráciák öntudata és szabadsága nem szűnik meg álmélko-

⁶ OSZK Kt. 451/61. fond. 2–3. p.

⁷ Ünnepi díszelőadással... i. m. 2. p.

dásunkat csigázni!...⁸ Darvas beszédében felsorolta azokat a nagyszerű teljesítményeket, amelyeket az ipar és a mezőgazdaság területén ért el az ország. Beszámolt újfajta növények termesztéséről, Sopron megyében citrom-, narancs- és mandarinültetvényekkel kísérleteznek. Majd Darvas egy parasztembert idézett, aki Esterházy idején még látni se látott narancsot. „Úgy látszik – mondta állítólag a paraszt –, a kommunisták ezt is meg tudják csinálni!”⁹ Mikes másként látta a kommunisták természetet is megváltoztató képességét: Darvas „csak arról feledkezik meg, hogy e kísérleteket negyedfél évtizeddel ezelőtt Esterházy [sic!] herceg kezdte volt meg, és nyilván már a háború előtt dús déligyümölcstermése lett volna, ha eszébe jut, hogy a magyar nép legjobb barátjához, a bölcs Sztálinhoz forduljon egy kis természetátalakítási kölcsönért. De egy ilyen átkozott herceg nem nagy súlyt fektet arra, hogy a magyar nemzetnek saját, háziilag átalakított természete legyen. Bezzeg Rákosi! Ő menten kiigényelte a kölcsönt Moszkvától, és úgy átalakította vele Rajk László természetét, hogy a párt minapi hőse haladéktalanul bevallotta, hazaáruló, kém és bandita csupán.”¹⁰

Darvas kultuszminiszterként beszélt a szovjet és a magyar kultúra összefonódásáról, példaként említette Petőfi verseit, Mikszáth, Móricz műveit, amelyek közül sokat fordítottak le a Szovjetunió szinte minden nemzetiségének nyelvére. Majd hozzátette: „Az egész világhoz tudunk már szólani, Puskin, Tolsztoj, Lenin és Sztálin gyönyörű nyelvén...” A magyar nép magáénak vallja a szovjet művészet, kultúra minden alkotását.¹¹ Mikes véleménye szerint a szovjet–magyar barátság felelevenítésének egyetlen célja a „szlávositás erősítése”. Darvas ezt persze tagadta. Azt azon-

⁸ OSZK Kt. 451/61. fond. 3–4. p.

⁹ Ünnepi díszelőadással... i. m. 2. p.

¹⁰ OSZK Kt. 451/61. fond. 4–5. p.

¹¹ Ünnepi díszelőadással... i. m. 2. p.

ban elismerte, hogy a magyar kultúrörökségeket csak szovjet ideológiával tudta visszaszerezni a nemzet, ami azt jelentette, hogy a magyar hagyatékokat „deformálták, beoltották moszkvai injekcióval, orosz méreg, bolsi áfium”.¹²

A *Szabad Nép* 1952. novemberi száma a magyar–szovjet barátság jegyében a nagy októberi szocialista forradalom 35. évfordulójáról emlékezett meg. A vezércikk többek között hangsúlyozta, hogy a magyar nép kezdettől fogva szolidáris volt a szovjet néppel dicső szabadságharcában. A cikk folytatásából azt is megtudhatjuk, hogy október szelleme örökre összefonódott a magyar nép szabadságának ügyével. Az évforduló ünneplésére munkásnegyedek épültek, a falakon az októberi eseményeket hirdető jelszavakkal, ez mutatja, hogy a Horthy-rendszer rágalomhadjárata nem csökkentette a szeretetet a Szovjetunió iránt. A forradalom győzelme, a szovjet állam létrejötte, megerősödése biztonságot adott, és kijelölte a követendő utat a világ összes munkásosztálya számára. Ismerteti, milyen nagyszerű teljesítményeket ért el a szovjet nép a forradalom utáni évtizedekben. Például 1929 óta tizenháromszorosára emelkedett az ipari termelés, a búzatermelés 1940 óta 48 százalékkal növekedett. 1947-től átlagosan 50 százalékkal csökkent az élelmiszerek, iparcikkek ára, ami a munkások, az alkalmazottak és parasztok reálbérét emelte. A következő legfontosabb gondolatként a szovjet kommunista párt vezető szerepe emelhető ki, Marx, Engels, Lenin és Sztálin halhatatlan tanításai, amelyek minden nehézség közepette megmutatták a győzelemhez vezető utat, amely egyben a békéhez vezető út. A 800 milliós béketábor országai a kölcsönös segítség és támogatás légkörében élnek, közös céljaik még jobban összekovácsolják őket, egymás sikerei, eredményei bátorítást adnak a demokráciát építő dolgozók számára.¹³ Mikes Imre kommentárjában

¹² OSZK Kt. 451/61. fond. 5. p.

¹³ Október győzelmes zászlaja. *Szabad Nép*, 1952. november 6. 1. p.

konkrét eseményeket, tényeket mondott el hallgatóinak 1917 történeteiből. Október eseményei, jelszavai olyan történelmi pillanatban jöttek létre, amelyben a földön sokan meginogtak, szabadságra, boldogabb emberi jövőre vágytak. A bolsevikok olyan békejavaslatot dolgoztak ki a hadviselő felek részére, amely megoldást jelentett a végeláthatatlan pusztítás megállítására. Mikes felsorolta a békejavaslat pontjait, amelyek a következők voltak: egyik állam se vegyen el területet a másiktól; hadisarcot ne követeljenek egymástól; az államok legyenek egymástól függetlenek; minden ország „szereljen le”; az egymás közötti ellentétek megoldására fogadják el a nemzetközi döntőbíráskodást; a titkos megállapodások demokratikus és parlamentáris rendszer ellenőrzésével kiküszöbölhetők. Nem lehet csodálkoznunk – folytatta Mikes –, hogy ezen jelszavak hallatán a legkülönbözőbb rétegek hittek az oroszországi fordulatban. Sokak szeme előtt 1789 ideáljai tűntek fel egy pillantás erejéig. A jelszavak mögött ott volt a „hóhér-valóság”. „A pétervári forradalom vártatás nélkül lépett rá a rémuralmak útjára. Hogy elérkezzék mai állapotáig, amely az emberi balvész történelmében már nem stáció, hanem maga a Golgota.” A folytatásban számadatokkal és példákkal bizonyította a békejavaslat pontjainak ellenkezőjét. A másik ország területének elvételéről megjegyezte, hogy a „vörös szörny” 1939-ben 21 millió négyzetkilométert vett el, ma 37 millió négyzetkilométert, 1939-ben 170 millió ember szenvedett a bilincseiben, ma 770 millió. A hadisarcokkal kapcsolatban elmondta: „ma számtalan nép és nemzet robotol az északi kolosszusnak, közöttük hazánk is, minden fiainak minden verítékével”. Az államok függetlenségéről szóló pont szintén nem valósult meg, mert az állami függetlenségnek még az emlékét is elpusztították. Nemzetközi döntőbíráskodást akartak, „de még a Vörös kereszt szelíd, esdő és segítő küldötteit sem bocsátjuk be kapuinkon”. A titkos megállapodások megszüntetését sem tartották be, mert „Rákosiék anélkül kelnek útra idegen hatalmak fővárosa felé, hogy az elnöki ta-

nácsot értesítsék, hogy a parlament jóváhagyását kikérnék, vagy a nemzettel egyáltalában tudassák távozásukat, és hogy közöljék vele, megyünk sorsodról dönteni...” „Az önkényuralomnak ily durva válfaját, ily könyörtelen alakját még nem jegyezték fel az évkönyvek. A magyar népi demokrácia két napon át ünnepli e despotizmus születésének harmincötödik fordulóját. A rendszert mi sem jellemezhetné jobban, mint hogy legnagyobb ünnepe éppen ez a forduló, és hogy ujjongása, lelkenedezése, szolgálai hozsannája éppen azt az öklöt magasztalja, amelynél bitangabbul ezer év során öklöt még nem sújtott le a nemzetre!”¹⁴

A Szovjetunióhoz való hűséges ragaszkodást kifejező szervezetnek szánták a Magyar–Szovjet Társaságot, amely „társadalmi mozgalomként”, de szigorú központi pártirányítással működött. Érthető tehát, hogy a SZER kommentátorának figyelmét is felkeltette. A *Szabad Nép* 1953. február 14-én a Magyar–Szovjet Társaság második országos kongresszusáról tájékoztatta olvasóit. A cikk első részéből megtudhatjuk, hogy a magyar dolgozók hálójukat, szeretetüket és ragaszkodásukat fejezik ki a testvéri szovjet nép iránt. A magyar nép célul tűzte ki – olvashatjuk –, hogy jövőjét ugyanolyan széppé és gazdaggá akarja tenni, mint a szovjet emberek jelene.¹⁵ Kommentárjában Mikes a vezércikk frázisaihoz fűzött néhány nagyon is igaz gondolatot, amelyek megmutatták a szovjetunióbeli valóságot. Óriási a különbség a *Szabad Nép* bevezetőjében olvasható gondolatok (függetlenség, szabadság, szeretet, ragaszkodás) és az ezekkel egyáltalán nem rokon fogalmak (elhurcolás, gyűjtőtáborok, elaknásított határok, kényszertermelés, begyűjtések, szolgálai életforma) között. A politikai rendszer kötelező szókinccse, szófordulatai és a magyar élet valósága között olyan rettenetes különbségek vannak, hogy

¹⁴ OSZK Kt. 451/222. fond. 3–6. p. (Mikes Imre túlzásainak egyike ez is.)

¹⁵ Üdvözljük az MSZT második országos kongresszusát. *Szabad Nép*, 1953. február 14. 1. p.

„semmiféle érvelés sem vezethetne célra, semmiféle argumen-
tációnak sem lehetne értelme”. Kommentárjának ezt a részét
Mikes a következő szavakkal fejezte be: „Commedia tutta dia-
bolica! Ördögi színjáték ez, nem egyéb.”¹⁶ A vezércikk a további-
akban emlékezteti az olvasókat az MSZT 1950. decemberi első
országos kongresszusára, amelyen Révai József fogalmazta meg a
társaság fő feladatait: a szovjet nép életének és kultúrájának minél
tökéletesebb megismerését, valamint ezen ismeretek terjeszté-
sét. A vezércikk további részében az eltelt két esztendőnek az
ipar és a mezőgazdaság terén elért eredményeiről olvashatunk.
Azokban a gyárakban, ahol jól működtek az MSZT szervezetei,
millióس megtakarításokat, szervezettebb, termelékenyebb mun-
kát végeztek a dolgozók, új kezdeményezéseiket pedig a szovjet
tapasztalatokra alapozták. A vezércikk felsorol néhány élenjáró
csoportot és egyént, akik sokat tettek e két évben az MSZT erősö-
déséért, majd a dolgozó parasztság számára néhány szovjet példát
említ. Többek között arra a szívós harcra hívja fel a figyelmet,
amelyet a kolhozok népe a kulákság maradványainak, vissza-
húzó erőinek felszámolásáért vívott.¹⁷ Kommentárjának foly-
tatásában Mikes kiemelte, hogy a művelődés, az orosz kultúra
terjesztése csak álca, amely mögött valójában „a szovjet idióma
tűzzel-vassal való terjesztése” áll „iskolákon belül és az iskolá-
kon kívül hazánkban”. „A nemzet alárendeltsége, a gyarmati ki-
szolgáltatottság, a bolsevik–szláv áramlás egyik jelensége ez a
nyelvi előzönlés, amelynek annyi köze a kultúrához és a kulturá-
lis kapcsolatokhoz, mint a láncsörgésnek a beethoveni szim-
fóniához.” Mikes az MSZT valódi feladatait a következőkép-
pen foglalta össze hallgatóinak: a szovjet jövő elérése érdekében
minden áldozatot meg kell hozni, keményen kell dolgozni (ro-
botolni) városokban és vidéken egyaránt. A társaságot pedig így

¹⁶ OSZK Kt. 451/268. fond. 2–3. p.

¹⁷ Üdvözljük... i. m.

jellemezte: „Ez a társaság is csak a nemzet meghódoltatásához viszonyítva létezik és létezhet. (...) Neve szerint Magyar–Szovjet Társaság. Igazában azonban csak szovjet társaság. Aki tisztán felismeri jelentőségét és szerepét, s van-e, aki nem ismerné fel, már fel is van vértézve ellene.”¹⁸

A *Szabad Nép* 1953. május 9-én a győzelem napjára emlékezett vezércikkében. Nyolc évvel a második világháború után a győzelem napja most sokkal fényesebben ragyog, mint valaha – olvashatjuk a bevezető sorokban. Azokban az országokban, amelyeknek területén a háború folyt, de azokban is, amelyeket a fasizmus helytartói tartottak kezükben, szinte alig volt olyan család, ahol ne kellett volna féltetni valamelyik családtagot, hozzátartozót. Nyolc évvel ezelőtt az egész emberiség fellélegzett, ezért ehhez a dátumhoz sok millió embernek a szabadság, a béke, az élet újraindulása kötődik.¹⁹ Mikes kommentárjának első részében egyetértett a pártlap vezércikkének bevezető részével, a felszabadulást azonban továbbgondolta, és megfogalmazott néhány kérdést. Meddig tartott az emberiség fellélegzése? „Vajon a tirannusnak és helytartóinak rémuralma manapság nem tartja-e félelemben és rettegésben a népeket? Vajon hány olyan család van ma a földkerekség bizonyos területein, amelynek ne kellene valamely szerettéért reszketni? A népi demokráciában nem vetődnek fel ezek a kérdések, így nem is kell megválaszolni őket.”²⁰ A cikk folytatásában olvashatjuk, hogy a Szovjetunió hősi katonái szabadították fel Közép-Európa népeit a német fasizmus megszállása alól. Ezek a népek nem felejtik el a Szovjetunió hősi tetteit és Sztálin felbecsülhetetlen érdemeit.²¹ A vezércikk ezen részéhez Mikes a következő megjegyzéseket fűzte, csupán a tel-

¹⁸ OSZK Kt. 451/268. fond. 4–6. p.

¹⁹ Nagy történelmi emlékeztető. *Szabad Nép*, 1953. május 9. 1. p.

²⁰ OSZK. Kt. 451/337. fond. 1–2. p.

²¹ Nagy történelmi... i. m. 1. p.

jesség kedvéért. Elsőként azt a tényt említette, hogy 1939. augusztus 23-án Sztálin és Hitler meg nem támadási szerződést kötött Moszkvában. Kommentárja folytatásában elmondta, hogy a hitleri fasizmus felszámolása nem csak a Szovjetunió múlt. És azt sem szabad elfelejteni, a Szovjetunió ekkor nem segített a megtámadott Lengyelországnak, és hogy határait védje, kiterjesztette azokat a balti államokon túlra. A német repülőgépek orosz területen lévő üzemanyagotöltő állomásoktól kapták az üzemanyagot, amikor Angliát bombázták. A győzelmet nem csak egyedül a szovjet csapatok vívták ki, a nyugati országok „anyagsegélye”, légi offenzívái, óriási áldozatai és a partraszállás nélkül nem biztos, hogy győzhettek volna. „Hol lenne ma a szovjet hadsereg, és ki merészkedhetnék Sztálinról a história legnagyobb hadvezéréként írni?!”²²

A magyar és a szovjet nép megbonthatatlan barátságáról 1954 februárjában egy szovjet tudós, I. J. Glusczenko emlékezett meg, és ezzel ebben az évben is elkezdődött a magyar–szovjet barátsági hónap rendezvénysorozata.

Glusczenko beszédében hangsúlyozta, hogy az együttműködési okmány két szuverén állam érdekeit tartalmazza. A szerződés értelmében a két ország gazdasági, kulturális kapcsolatai az egyenjogúság, a kölcsönös megbecsülés és széles körű együttműködés alapján működnek.²³ Mikes Imre a magyar–szovjet barátsági hónap jelentőségét a következőképpen látta: „A pártifjúság színe-java február 20-a és 27-e között megrendezi a gyarmati és félgyarmati fiatalság hetét. Tiszán innen, Tiszán túl számtalan gyűlést toboroznak egybe, és ezeken kifejtve a kolóniák szívszagató sorsát, forró együttérzésükről biztosítják a sínylődő népmilliókat. Szeretnők tudni, hogy értik a pesti urak ezt a gyarmati

²² OSZK Kt. 451/337. fond. 2–3. p.

²³ I. J. Glusczenko kétszeres Sztálin-díjas tudós, a szovjet kulturális küldöttség vezetőjének beszéde. *Szabad Nép*, 1954. február 19. 2. p.

felvonulást. Tán önmagunkról fogunk beszélni? A szabad világ elé tárjuk nyomorult állapotunkat, és szolidaritásunkat fejezzük ki enmagunkkal? Mert logika szerint csak ez lehetne a gyarmati hét célja és értelme. Elvégre a leigázott országok manapság a Lajtánál, a négerek pedig Hegyeshalomnál kezdődnek.” Kommentárjának további részében leírta, hogy a szuverenitás mit jelent a két ország kapcsolatában. Lehet, hogy Gluscsenko a következőket értette szuverenitáson: 1945-től 1953. január 20-ig köteleességszerűen, nyíltan, azt követően pedig burkolt formában „sorvasztó sarcot fizetünk Moszkvának; „a vörös nagyhatalom haszonélvezeti tulajdonba” vette a földeket, a bányákat, a gyárakat, a folyókat és a légtérrel is; „immáron tizedik éve orosz okkupáció alatt nyögünk”; „hazánkban a vörös kegyuraság ügynökei országolnak, és még ezeknek ügyködését is szovjet megbízottak ellenőrzik”; az ország jogrendje széthullott, „a népfelségünk a porban hever”; „a szabad lelkiismeretet elfojtották”; az ország legjobbjai, akik nem értettek egyet a politikai vezetéssel, börtönben vagy táborokban senyvednek; az ország nyugati határát aknamezőkkel és drótsövénnyel választották el; az ország külképviseletei „otromba kémközpontokká silányultak, és a külügyeket is Moszkva bonyolítja; „nemzeti életünk rendőrkérdéssé torzul, és századokon át kialakult közszabadságainkat a Szovjetunióban edzett bajonettek szabdalják miszlikbe”. „De ha mindennek nem szuverenitás, hanem elnyomás és kizsákmányolás a neve, akkor nálunk gyarmatibb sorsba döntött népet még nem ismert a történelem.”²⁴ Gluscsenko beszédéből még egy fontos részt emelhetünk ki, amely a magyar és a szovjet nép barátságára, annak „szent és sérthetetlen összefonódására vonatkozott. A szovjet emberek nagy érdeklődést tanúsítanak a magyar nép élete iránt. Ismerik a magyar dolgozók eredményeit, amelyek megmutat-

²⁴ OSZK Kt. 451/499. fond. 1–3. p.

koznak a gazdaságban, a mezőgazdaságban és az iparban egyaránt. A szovjet nép örül a magyar dolgozók anyagi jólétének és kulturális színvonala emelkedésének. A szovjet tudósok jelentős figyelmet fordítanak a magyar tudományos életre, annak eredményeire. A magyar mezőgazdaság eredményeihez tartozik például az, hogy az országban is bevezetésre került a Micsurin-féle módszer, amely majd tovább növeli a mezőgazdaság terméshozamát.²⁵ Mikes Imre véleménye más volt a barátságról, az érdeklődésről a gazdaság, a társadalom, a tudomány és a kultúra iránt, mint a szovjet akadémikusnak. A szovjet nép barátsága, segítségével eredményeképpen „már se szenünk, se gázunk, se áramunk, miután nemzeti jövedelmünk Záhonyon át elfüstöl Észak felé, és miután életszínvonalunkat illetőleg sikerült nekünk, Európa Kanaánjának sereghajtókká zúllenünk, ellátogatnak hozzánk ezek a Gluscsenkók, és széles mosollyal meggratulálnak bennünket, hogy csak így tovább, barátocskám, ugye sose volt még ilyen tele a bendőd”! „Majd megcsipkedik pofácskákat, hogy lám, lám, milyen szépen fejlődünk, szellemi életünk észrevehetőleg terebélyesedik, már azt is észre lehet venni, hogy Tudományos Akadémiánk van, egészen tiszteletre méltó eredményeket ért el, időnként felfigyelnek rá még a szovjet emberek is. Végül barackot nyomnak a fejünkre, hogy lassan a testtel, te kis magyar nebuló, azért el ne bízd el magad, kissé többet kell még dolgozni, és ha majd teljesen magadévá tetted a micsurini tudományt, amelynek értelmében tehenecskéd a Duna mellett legel, de a Volga mellett fejik, akkor majd tovább javítjuk bizonyítványodat, és talán még felsőbb osztályba is léphetsz!”²⁶

A „nagy szovjet nép”, a Szovjetunió iránt érzett hála és ragaszkodás szinte minden hivatalos megnyilatkozásban szerepelt az

²⁵ I. J. Gluscsenko... i. m. 2. p.

²⁶ OSZK Kt. 451/499. fond. 5–6. p.

1950-es években. A politikai beszédekben vastaps köszöntötte a Szovjetunió említését, az újságcikkek pedig témájuktól függetlenül igyekeztek hivatkozni a szovjetekre. A magyar tudomány és művészet iránytűje, az iskolai tananyagban pedig valamennyi erény és eredmény példája a szovjetek teljesítménye volt. A felszabadulás ünnepének kikiáltott április 4-e mindig az elismerés, a hódolat kifejezésének adott teret. Az ünnep előtt már hetekkel megindult a felkészülés, az ünnepi munkaverseny, a túláradó méltatás. Így történt 1955-ben is, amikor a felszabadulás tizedik évfordulójának ünnepét tartották.

A *Szabad Nép* 1955. március 4-én megjelent számában Erdei Ferenc, a Magyar–Szovjet Társaság elnöke ünnepi beszédében megemlékezett a felszabadulás közelgő tizedik évfordulójáról. Írásának első részében azokat az eseményeket sorolta fel, amelyek az eltelt tíz esztendő alatt szoros szálakkal fűzték a magyar népet a Szovjetunióhoz. Az első helyen a felszabadító szovjet hadsereg hősi helytállását, a magyar nép szabadságának kivívását emelte ki. A beszéd további részében a szovjet–magyar barátsági hónap kulturális rendezvényeinek jelentőségét hangsúlyozta, s azt, hogy erre készülve munkások, parasztok és értelmiségiek számottevő eredményeket értek el az alkotómunka területén. A magyar kultúrának a szovjetek körében való megbecsülését az is jelzi – mondta Erdei –, hogy magyar szerzők műveit több kiadásban, százezres példányszámban, több nyelven adták ki a Szovjetunióban. A magyar szerzők közül Petőfit, Zalka Mátét, Illés Bélát, Balassit és Csokonait nevezte meg. A barátsági hónap kapcsán – zárta beszédét – a Szovjetunió, Kína és Magyarország az eddigieknél is szorosabbra fűzi kapcsolatait. A magyar nép a továbbiakban is arra törekszik, hogy erősítse és védelmezze a békét minden baráti nemzettel, hogy fejlessze gazdagságát, s hogy állampolgárainak minél jobb életkörülményeket teremtsen.²⁷

²⁷ A magyar–szovjet barátság ünnepe. *Szabad Nép*, 1955. március 4. 1. p.

Mikes ekképp kezdte az évfordulóra írt kommentárját: „Elképzeljük, hogy az idén, gyarmattá aláztatásunk tizedik évfordulóján a népi demokrácia lelkendező és rajongó ünnepek sorozatává avatja a szovjet–magyar barátság szokványos hónapját. Miért kételkednők benne, hogy az az érzelem, amelyet a budapesti vörös defterdárok táplálnak Moszkva iránt, tényleg a barátság érzelme? Mert ha rettegniök kell is a Magas Portától, amely korlátlan úr lelkük és testük fölött, egyben áldaniok is muszáj kegyurukat, akinek szuronyai nélkül meg sem születhettek volna, nem lennének senkik és sehol.” A népi demokrácia a szovjet és a magyar nép barátságát ünnepli, míg „a Kreml főhatóságai tartják a szolgaságot”.²⁸ Kommentárja további részében Gallicus az „ügynevezett” felszabadulást felidézve elmondta hallgatóinak, miért lehetetlen, hogy a magyar nép úgy érezzen a szovjet nép iránt, ahogyan kényszer hatására teszi. Írásában 1945. március 29-e eseményeit elevenítette fel. A történet a győri püspökvárban esett meg, ahol Apor Vilmos püspök a pincébe rejtette az asszonyokat és a lányokat a szovjet katonák előtt. A pincébe bevonuló katonák követelték tőle, hogy adja ki védenceit, ő azonban vitába szállt a „felszabadítókkal”. A katonák mit sem törődtek a püspökkel, s megtalálták az almásvermet, ahol a nők rejtőztek. „A püspök a csapóajtón keresztül felszaladt az előcsarnokba, s halálsápadtan a szovjet parancsnok után kiáltozott. Hirtelen egy géppisztoly kattant, lövéssorozat hallatszott, püspök atyánk végigzuhan a padlón, s kiömlő vére elkeveredett a részeg és röhögő felszabadítók asszonyáldozatainak vérével.” Az események leírását Mikes egy levélből olvasta fel, amely a szerkesztőségbe érkezett. Befejezésképpen csak annyit mondott hallgatóinak, hogy a felszabadítás dicső katonái és vezetőik „ott ülnek és ők parancsolnak abban a gyarmati részvénytársaságban, amelynek

²⁸ OSZK Kt. 451/721. fond. 1. p.

Magyarország és magyar kormány a neve, ott ülnek és ők parancsolnak gyárainkban, honvédelmünkben, törvényhozói és törvénykezési palotáinkban”.²⁹

A SZEMÉLYI KULTUSZ, A PÁRT ÉS A POLITIKA JELENLÉTE A MINDENNAPOKBAN

Mikes gyakran foglalkozott kommentárjaiban a magyar társadalom lelkét mételyező, alázatra, szolgaságra nevelő személyi kultusszal, amely a szovjet rezsim alapeszméjeként került Magyarországra, hogy aztán itt a „legjobb tanítványok” hódoljanak a nagy tanítónak, Sztálinnak, s ennek megfelelő elismerést követeljenek maguknak is. Mikes leleplező bírálataiban a személyi kultusszal együtt elítélte a mindenható pártot, amelynek tagjai helyett a kiválasztott, tévedhetetlennek mondott vezetők gondolkodnak és cselekednek.

A személyi kultusz megnyilvánulásának különleges ünnepei voltak a politikai vezetők születésnapjai. A sorban az első Sztálin volt, őt Rákosi Mátyás követte. A magyar pártvezető hatvanadik születésnapját munkaverseny, felajánlások, tanulmányi verseny és ajándékkészítés előzte meg. A köszöntőbeszédet Gerő Ernő tartotta a Magyar Állami Operaházban. Hozsannáit a *Szabad Nép* március 9-i száma teljes terjedelemben közölte. Gerő elragadtatással beszélt Rákosiról, hosszan sorolta azokat az érdemeket, amelyekkel a vezető és a párt elválaszthatatlanul összefonódott. Méltatta Rákosi háború utáni szerepét: az ő vezetésével önállósult az ország, szorultak ki a kizsákmányoló osztályok, s épült ki a demokrácia és a szocializmus. Ezután arra a kérdésre próbált választ adni Gerő, hogy mi tette képessé Rákosit e tettek véghezvi-

²⁹ Uo. 3–6. p. (A szerkesztőségbe érkezett levél létezése nem bizonyított, de a leírt események megtörténtek.)

telére. „Rákosi elvtárs korunk legnagyobb lángelméihez, a munkásosztály, a nép legkiemelkedőbb vezetőihez” tartozik. „Leninhez és Sztálinhoz járt iskolába”, akiknek nevéhez szintén óriási dolgok véghezvitele fűződik. A beszéd további részeiben Rákosi közvetlenségét, gyors kapcsolatteremtő képességét, szóban és írásban tett nyilatkozatainak közérthetőségét, valamint az emberekre tett hatását emelte ki. Végezetül Rákosi tanításaira hívta fel a figyelmet: az ismeretek átadására, alkalmazására, az emberek közti kölcsönös nevelésre és törődésre.³⁰

Mikes megjegyezte, hogy a „rajongó” jelzők sokasága, „az elragadtatott minősítéseknek ez a torlódása természetesen nem ritkaság Magyarországon”. Kommentárjának középpontjába az ünnepi szónokot, Gerőt állította, aki – mint mondta – „gőgös, elzárkózott, jéghideg”. „A népi demokrácia kettes számú mandarinja közismerten superiority-komplexben szenved. Tudásban, rangban, hatásban mindenki fölött áll.” Mikes azt próbálta megfejtetni, hogyan volt képes ez az ember erre az alázatra, amelybe politikai helyzete kényszerítette. Mint tudjuk, gyakran felmerült az a lehetőség, hogy Gerő első számú vezetővé lépjen elő, például 1951-ben, amikor Rákosi az MDP II. kongresszusa előtt Moszkvában járt. Akkor is felvetődhetett a kérdés, „vajon győztesként vagy vesztesként tér-e vissza, és, hogy egyáltalán visszatér-e”. Gerő azonban nem került előtérbe. „Ő [Rákosi] volt a nagy, ő a dicső, ő a tudós, a nép apja és a nép fia.”³¹ A folytatásban Mikes úgy vélte, Gerő arcáról talán először „nyilvánosan is lehul-

³⁰ Ünnepi est az Állami Operaházban Rákosi Mátyás elvtárs 60. születésnapja alkalmából. *Szabad Nép*, 1952. március 9. 2. p. (A személyi kultuszról lásd még Apor Balázs: A Rákosi-kultusz kialakulása és megnyilvánulásai 1945 után. *Sic itur ad astra*, 11. 1999. 1. 97–128. p.; Hiányos leltár. [1–2.] Jelentés a Központi Bizottságnak a személyi kultusz idején elkövetett törvénytelenégekről. [Közread., bev. és jegyz. ell.] Sipos Levente. 1994, *Társadalmi Szemle*, 49. 11. 72–94. p., 12. 69–87. p.)

³¹ OSZK Kt. 451/81. fond. 1–2. p.

lott a fagyos közönynek, a parancsoló fölénynek az a lárvája, amelyet egyébként mindenkor mindenki szemben hord, s a maszk mögül előütközött a szolga, az örök bolsevik szolgaképe. A vasfüggöny mögötti világnak etikai síkon éppen az az egyik ismérve, hogy egy bizonyos fokig mindenki korlátlan úr, s egy bizonyos foktól kezdve mindenki korlátlan szolga. Ez a kettős minőség Gerónél Rákosival végződik, s ugyanott kezdődik.” Amint Moszkva elismerte Rákosit, Gerő „azonnal hajlongó udvaroncá vált, s ez az udvaronc szólt belőle az Operában a hatvanadik évforduló maskarádéján”.³²

A személyi kultusz bűneit – a rendszeren belül – az SZKP XX. kongresszusa próbálta feltárni és egy bizonyos határon belül elítélni. A magyar társadalomban megdöbbenést és jogos visszatetszést keltett, hogy erről a kongresszusról a hazatérő Rákosi Mátyásnak volt mersze beszámolni. A személyi kultusz fő hazai képviselője, a dicsőített pártvezető cinikusan, „kívülről” állapította meg, hogy a személyi kultusz a Szovjetunió nyomán megjelent a népi demokratikus országokban, így Magyarországon is, ahol szintén súlyos hibák elkövetésére vezetett. Kioktatóan szólt arról, hogy a személyi kultusz elleni küzdelem nem egyszeri kampányfeladat, mivel feltámadása állandó veszély, amelyet a talpnyalók, a karrieristák és nemegyszer – tudatos lejáratausként – az osztályellenség is táplál. Rákosi egész beszédének az volt a stratégiája, hogy Magyarországon a pártvezetés a XX. kongresszus gondolatait nemcsak elfogadja, hanem megvalósításukat már előzőleg elkezdte. Kijelentette, hogy „az MDP és annak Központi Vezetősége helyes úton jár, jól látja a feladatokat, s helyesen szabja meg a feladatok megoldására a rendszabályokat”.³³ Mikes

³² Uo. 3. p.

³³ A Szovjetunió Kommunista Pártja XX. kongresszusáról. Rákosi Mátyás elvtárs beszámolója a Központi Vezetőség 1956. március 12–13-i ülésén. *Szabad Nép*, 1956. március 13. 1–2. p.

felháborodásának adott hangot amiatt, hogy éppen Rákosi beszél a nemzet előtt a személyi kultuszról, hiszen „ha tízmillió magyar emlékezete nem csal, a személyi kultusz éppen őbenne, éppen őáltala testesült meg hazánkban”. Ő az, aki szobrot emeltetett magának, aki félistenként tiszteltette magát. Gallicus a folytatásban a magyar történelem számos fontos személyiségét említette, akik fontos szerepet játszottak a haza megteremtésében és a magyarság megmaradásában, de „ezer év alatt soha senki nem volt annyira miénk, mint Rákosi. (...) Csak egyedül és mindenki fölött Ő. Természetesen Sztálin kivételével. Mert a georgiai egy centivel még nála is magasabb volt.” Ezért hangzik furcsán Rákosi szájából – folytatta Mikes – a személyi kultusz elítélése és az okozott károk, az elkövetett hibák következményei miatt való méltatlankodás. Mikes hosszan sorolta azokat az intézményeket, ahol Rákosi képmása lógott a falakon, s azokat a gyárakat, üzemeket, épületeket stb., amelyeket róla neveztek el.³⁴ A „cirkusz”, amelyet Rákosi rendez, akkor lenne „szemérmetesebb” és „önérzetesebb”, ha saját magát is vádolná és elítélné a személyi kultusz miatt, de ennek még a legapróbb jelei sem látszanak. Kommentárja befejezéseképpen Mikes megfogalmazta hallgatói számára, hogy ő miben látja a személyi kultusz lényegét. E kultusz „a rendszerben és annak intézményeiben gyökerezett, a rendszerből és annak intézményeiből táplálkozott”. Olyan rendszerben, amelyben sárba taposták a szabad gondolatot, a lelkiismeretet, a sajtót, „ahol a közhatalom egész szervezetével és az igazságszolgáltatás teljes hálózatával az Akadémia utcai székház rendelkezik, ahol a parlamentnek egyetlen joga és egyetlen kötelessége a taps, ott személyi kultusz van még akkor is”, ha a személyt nem kell rajongva szeretni, imádattal körülvenni, állandó jelzőkkel illetni. Rákosi hiába szónokol tehát, szavaival nem téveszt meg senkit, mert alapjában nem változott meg semmi, ha

³⁴ OSZK Kt. 451/1000. fond. 1–3. p.

még mindig ő állhat az emelvényen. „Az egész színnek kell összeomolnia, romjai alatt balsorsunk ripacsaival, hogy az elnémult nézőtér, a magyar nézőtér tapsra verje a tenyerét, s kebeléből felszakadjon a diadalmas ősi himnusz.”³⁵

Az 50-es évek Magyarországnak a párt vezető szerepe az emberek mindennapi életében éreztette hatását, nem lehetett olyan évforduló, ünnepi megemlékezés, amelyben a Szovjetunió gazdasági eredményeiről, ezeknek a magyar társadalomra és gazdaságára tett hatásáról ne esett volna szó. Így történt ez 1952 áprilisában, amikor Farkas Mihály emlékezett beszédében április 4-e eseményeire.

Beszédében kiemelte a Vörös Hadsereg szerepét Magyarországnak felszabadításában. Hangsúlyozta, hogy az eltelt hét év alatt a magyar dolgozók munkája eredményeként az ország elmara-dott mezőgazdasági országból korszerű iparral rendelkező, a mezőgazdaságot pedig új gépekkel és technikával ellátó ország lett. Ezeket az eredményeket a párt vezetésével és a Szovjetunió korábbi támogatásával tudta ilyen rövid idő alatt elérni a magyar nép. Hangsúlyozta és elítélte a Korea és Észak-Kína ellen viselt imperialista háborút. A pestis- és a kolerabacilusok bevetésével nem tudják megtrögni a békéért harcoló népek millióit – mondta. Az egész békeszerető, haladó emberiség elítéli a baktériumháború gengsztereit, az imperialista kalandorokat.³⁶ Mikes kommentárjának első részében az ünnep jelentőségét, a felszabadulás tényét emelte ki a vasfüggönyön belüli országok életében. Kiemelte azt az érdemtelen, szinte megbotránkozást és nevetségességet kiváltó ünnepeltetést, amelyet a rendszer politikai vezetése követelt a maga számára az ünnep alkalmából: „Az ünnepi égbolton repülőgépek húztak el, mögöttük vörös lobogók

³⁵ Uo. 4–5. p.

³⁶ Ragyogó díszszemle és százezrek lelkes felvonulása hazánk felszabadulásának ünnepén. *Szabad Nép*, 1952. április 7. 1–2. p.

írdatlan uszálya, rajtuk Sztálin és Rákosi fotográfiájával. „...ezek a kövér moszkvai aszkéták még csak nem is sejtik, mi a tartózkodás, a szemérem, a szerepérzék, az illedelem. Írása folytatásában rátért az ünnepi szónok, Farkas Mihály bemutatására. A szónok személye a biztosíték – mondta –, hogy a beszéd megfelelőképpen uszító, rágalmazó és gyalázkodó hangnemű lett.³⁷ Farkas beszédében támadta Amerikát a koreai háborúban bevetett bacilusok miatt, holott ő tudta a legjobban, hogy ebből egy szó sem igaz. Farkast a következőképpen jellemezte: „A hódoltsági közférfiak rengeteg tényezőből tevődnek össze, de a lelkiismeret nem lelhető fel a faktorok között. Befejezésképpen Mikes leírta, hogy a pártlap, a rendszer szónokai mind hamis állításokat áramoltatnak olvasóik felé, amelyeket – más hírközlő forrás nem lévén – nehéz megcáfolni. Ennek ellenére reméli, hogy a „Farkas-Mihályok és egyéb szovjet rendőrezredesek orációja nem fertőzheti meg a magyar nép lelkét és öntudatát”.³⁸

A *Szabad Nép* 1952. augusztus 20-án a magyar alkotmány ünnepére emlékezett. A cikk elsőként az alkotmány legfontosabb pontjait: az ország államformáját, az ország vezető erejét és pártját, a hatalom birtokosait, az állampolgárok alapvető jogait, a tulajdonviszonyokat sorolta fel. A folytatásban azt a történelmi lehetőséget hangsúlyozta, amelyet Magyarország 1945 után a Szovjetuniótól kapott. Ennek első lépéseként megszabadult az ország a fasiszta, a jobboldali szociáldemokrata és reakciós erőktől. Sikerült megvédeni az ország függetlenségét a háttérben működő amerikai és angol imperialisták magyarországi ügynökeiktől. A nép a Magyar Dolgozók Pártja és Rákosi Mátyás vezetésével létrehozta a munkások és a dolgozó parasztok államát – olvashatjuk. A cikk további része az alkotmány milyenségét mutatja be, amely hirdeti a felsőbbrendűséget a kapitalizmus felett,

³⁷ OSZK Kt. 451/99. fond. 1–3. p.

³⁸ Uo. 4–5. p.

a szocialista humanizmus megtestesítője (lényege az, hogy a legfontosabb érték az ember, mindent a dolgozó emberért), pontosan meghatározza a jogokat és kötelességeket, amelyek gyakorlása hozzájárul az öntudat, a tevékenység, az alkotóerő fejlesztéséhez.³⁹ Mikes Imre a magyar alkotmányt más megközelítésben mutatta be hallgatóinak. „Hároméves az alkotmány! Valóban, hároméves lenne már? Tovaszállottak felette az esztendő, de szegény kicsi féreg, nem tudott megnőni. Mi több, pontosan ott tart, ahol tartott születése első napján: keservesen vonaglik burkában, anélkül hogy megpillanthatná az Isten szabad égét. Az ember sosem tudhatja, hogy egy alkotmány mire jó és mire nem jó.” Majd így folytatta: az alkotmány minőségét nem a szavak, a mondatok, a cikkelyek döntik el, hanem az, hogy hol, milyen közegetben, kik fogalmazzák meg. Vannak olyan országok, amelyeknek nincs alkotmányuk, az ország mégis független és szabad. És vannak olyan országok is, amelyeknek remekbe szerkesztett alkotmányuk van, és állampolgárai mégsem szabadok. Az alkotmány értéke akkor mutatkozik meg, ha a gyakorlatban bizonyít, ez persze emberektől és megint nem a mondatoktól függ. Mikes a 71 paragrafust tartalmazó alkotmányból kettőt kiemelt, és ezeken próbálta hallgatóinak érzékeltetni, hogy mennyit ér a magyar alkotmány. Elsőként az 57. cikkelyt, amely a polgárok személyi szabadságát és sérthetetlenségét, a levéltitok és a magánlakás tiszteletben tartását mondja ki. A személyi szabadságról Mikes a következőképpen vélekedett: „A legutóbbi népszámlálás adatai szerint kilencmillió-harmincnégyezer lélek lakja hazánkat. Nosza, e kilencmillióból jelentkeznek az a kilencszáz, az a kilencven, az a kilenc, sőt az az egyetlenegy, aki személyét szabadnak és sérthetetlennek érzi a Péter Gábor-i Magyarországon! Rákosi Mátyás nagy úr, olyan nagy úr, amilyen nagy urat nem termelt még ki ezeréves történelmünk. Mögötte az irdatlan pártszerve-

³⁹ A magyar alkotmány ünnepe. *Szabad Nép*, 1952. augusztus 20. 1. p.

zet, a karhatalom, a Sztálin út hatvan véres szövevénye, sőt mögötte Moszkva minden bajonettje is. De hogy személyében szabad és sérthetetlen lenne, ezt még ő sem állíthatja. Mert a labirintus, amelyen át a Kreml érdekei és céljai kígyóznak, kiismerhetetlen. Benne rekedtek még a Markos tábornokok, Dimitrovok, Gomulák, Rajkok, Slanskyk, Pauker Annák is. Az útvesztő egyetlen moszkvai szemhunyorintásra lezárulhat, és a mai bálvány holnap már emlékezetként sem élhet tovább.” A levéltitok és a magánlak sérthetetlenségéről a következő gondolatokat mondta el hallgatóinak: ki az, aki Magyarországon le meri írni gondolatait, bízva a levéltitok betartásában? Hiszen a leírt szavak is az igazság eltitkolását, „a kétségbeesés” elkendőzését szolgálják. A magánlakás tiszteletét tartalmazó ponthoz a következőt fűzte. Ki az a magyar állampolgár – tartozzon bármilyen társadalmi réteghez is –, aki ne lenne halottsápadt, ha hajnalban becsöngetnek hozzá? „Ki az, aki útját merné állani az ÁVO benyomuló boncainak, és ki az, aki tiltakoznék, ha a kopók magukkal hurcolják?” Hogyan vélekedik az alkotmányról a táborokba zárt sok tízezernyi áldozat?

A következőkben az 58. paragrafust vette vizsgálat alá, amelyben a szabadságjogok biztosítása szerepel az ország területén lakó minden dolgozó számára. Gondolatait ismét érdemes szó szerint idéznünk: „A szabadságjogokat... horribile dictu! Vajon mit érthet a népi demokrácia szabadságjog alatt? Azt hisszük, minden szabadságjog legelemibbje a mozgásszabadság. Először a test mozgásáé. Hogy oda mehessek, ott dolgozhassam, ott élhessek, ahol akarok. A hont aknasáv és drótsövény övezi. A munkahelyet a tilalmak és szankciók dzsungele. A lakhelyet a rendőri önkény. Az alkotmányával hivalgó rendszer igazában azt a költözködési szabadságot függesztette fel, amelyet már a múlt század elején vívtak ki a negyedik rend részére forrongó eleink. A másik alapvető szabadságjog a szellem és a lelkiismeret mozgásának a szabadsága. Hogy azt higgyem, amit hitem parancsol.

Hogy azt hirdessem, amit igaznak tartok, és azt bíráljam, amit elvetek vagy megvetek. Hogy azzal szövetkezzem, akivel érdekem és meggyőződéseim szerint szövetkezni kell, és hátrány nélkül küzdhessek az ellen, akit vagy amit eltávolítandónak ítélek. Hol van az a testület, hol az az egyház, hol az az intellektuális tömörülés vagy érdekcsoport, sőt hol van az a magános, egyetlenegy, kivételes magyar, akit e szabadságjognak csak az árnya is megilletne a hároméves alkotmány népi demokráciájában?”⁴⁰

A *Szabad Nép* 1952. október 6-án megjelenő számában – nem az első oldalon ugyan – emlékezett 1849. október 6. mártírjaira. A magyar szabadságharcot a Habsburgok csak nemzetközi reakció segítségével tudták leverni, és ezután tudtak bosszút állni a 13 tábornokon. A 103 éve történt eseményekre azóta is emlékezik a magyar nép, és erőt merít az ellenforradalommal, a nemzetközi reakcióval szemben is. A nép hálával tartozik a Szovjetuniónak, amiért lehetővé tette, hogy szabadságban, boldogan éljen. A nemzetnek örködnie kell a szabadság felett, elhárítani a betolakodó nemzetközi reakció elemeit, akik a „hóhér Habsburgok”, az „orvtámadó jellasicsok”, a „fasiszta Tito-banda, a „windischgrätzek és haynauk utódai”. A Szovjetunió szövetségeseként, Rákosi Mátyást követve, a Sztálin elvtárs vezette béketábor tagjaként minden reakciótól megvédjük Magyarországot – olvashatjuk a megemlékező cikkben.⁴¹ Mikes Imre *Reflektor*ában kegyelettel emlékezett a 13 aradi vértanúra. Részletesen beszámolt hallgatóinak Batthyány utolsó éjszakájáról, majd kivégzéséről is. Majd ebből az alkalomból emlékezett 1951. október 6-ra, amikor a SZER müncheni Magyar Osztálya megkezdte működését, hogy „megszólaljon az igába tört nemzet felé az egyetlen, az utolsó szabad magyar hang”. „...október hatodikát választottuk, az aradi bitó és az aradi sortűzek hangját, mert egész lel-

⁴⁰ OSZK Kt. 451/165. fond. 1–4. p.

⁴¹ 1849. október 6. *Szabad Nép*, 1952. október 6. 3. p.

künkkel, eszmevilágunkkal, hazátlanságunkkal e naphoz köt minket végzetünk.” Kommentárjának utolsó részében visszatért a jelen politikai helyzet elemzéséhez. „Aradnál csak vérünket követelte az idegen önkény. Most borunkat, búzánkat is. Valaha kalapáccsal verték csuklónkra a béklyót. Most a szabadság moszkvai elméletébe csomagolva hozzák földünkre, és ütemesen éljenezve kell megköszönnünk, hogy viselhetjük. A honárulás dísz-egyenruhát öltött, és ezt az egyenruhát úgy nevezik, hogy bolsevista világszemlélet. Ők lennének az aradiak utódjai? Ők? Akik a vársáncot tovább építették, drótsövénnyel szegték be, aknával bélelték ki, és körülvonták vele a haza határát? Akik Kufsteint kiterjesztették a Kárpátok egész medencéjére, és a nemzet egyetemét kárhoztatták falai közé? Akiknek hét év óta egyetlenegy-
szer sem volt bátorságuk arra, hogy a márciusi ifjak tizenkét pontját elszavalják, lenyomassák, vagy akár csak meg is említsék? Mert e pontok mindegyike külön-külön, és együttvéve a tizenkettő, szegyenbélyeg lenne csak, mely ott lángolna homlokukon? Ezek lennének az örökösök? És azok, akik Szibériában senyvednek, a börtönök mélyén pusztulnak, vagy a hontalanságban romlanak, azok az árulók? A négy sortűz és a kilenc bitó az ő nemeslevelük? És nem a miénk? Ezen az október hatodikán, az utolsó szabad magyar hang első évfordulóján be keserves gondolatok hatnak lelkünkre!”⁴²

Mikes Imre kommentárjaiban csak ritkán foglalkozott külön a Magyar Dolgozók Pártjával. Véleménye szerint a párt csupán annak a néhány fős vezetésnek az akaratát fejezi ki, amelyet Moszkvából irányítanak. Semmi köze sincs a munkásmozgalomhoz és a szociáldemokráciához. Az 1952. évi párttagkönyvcserével⁴³ kapcsolatban Gallicus szólt arról, hogy a munkásmozgalom

⁴² OSZK Kt. 451/198. fond. 4–5. p.

⁴³ A párttagság összeírása gondos és pontos munkát követel pártszerveinktől. *Szabad Nép*, 1952. október 14. 1. p.

régi képviselői közül először azokat vonták ki a politikai életből, akik nem támogatták Moszkva érvényesülését hazánkban. Vagyis a magyar munkásmozgalom legkiválóbbjait (Kéthly Annát, Györki Imrét, Valentiny Ágostont, Szeder Ferencet stb.). A következő körben azokat távolították el, akik segítették a két párt egyesülését (Szakasitsot, Marosánt, Justust). A harmadik tisztogatásra a tagkönyvcseré ad jó alkalmat, ezúttal az állampolgárok között. Feltérképezik a szociáldemokrata érzelműeket, kirakják őket a pártból, „elmerülnek a tizedrendű alattvalók, a rabszolgatáborok jelöltjeinek tömegében”. Az egyszerű polgár önmagát vezeti vakvágányra, ha hitelt ad szavaiknak, ígéreteiknek. Az önkényuralom tisztogatni akar és fog is, hiszen attól önkényes, hogy mindenben és mindenki ellenességet lásson és sejtessen. Ez alól még a párt sem kivétel, pedig ők állították össze, ők határozták meg működését és mozgásterét, mégis mindenütt ellenségtől rettegnék. „Az üldözők közös tragédiája, hogy ők maguk is üldözöttek.”⁴⁴

A Magyar Dolgozók Pártja politikájával gyakran és kényszerítően avatkozott be a parasztság életébe. A parasztság egyik legfontosabb tevékenységeként a beszolgáltatási kötelezettséget határozták meg. Ezzel foglalkozik a *Szabad Nép* 1952 novemberében megjelent cikke. Az írás hírül adta: október 24-ig csaknem 200 ezer paraszt tett ígéretet arra, hogy beadási kötelezettsége túlteljesítésével ünnepli a nagy októberi forradalom közelgő harmincötödik évfordulóját. „A falu dolgozó népe egyre jobban felismeri az állam iránti kötelezettségét, s azért harcol, hogy vissza ne térjen a múlt.” A vezércikk Horthy Magyarországra emlékeztette olvasóit, ahol a bankár és a kulák volt az úr, s a nincstelen tömegek éhbérért dolgoztak. Ezután az új rendszer juttatásait, az életszínvonal emelkedését és az ipar teremtetten jólétet dicsérte. A cikk második fele a dolgozó parasztokat emlékeztette

⁴⁴ OSZK Kt. 451/203. fond. 3–4. p.

a begyűjtési törvénynek arra a pontjára, „miszerint a beadás minden más szükségletet megelőz”. A beadott terményekkel a dolgozó az államot erősíti, az állam pedig sokféle módon segít a parasztnak, korlátozza viszont a kulákot a paraszt kizsákmányolásában. Az öntudatos dolgozó paraszt tudja, hogy az állam a gépesítéssel a gazdálkodás minden területén az ő munkáját segíti. A beszolgáltatás tökéletesítése érdekében a pártszervek és a népnevelők feladata, hogy megismertessék a falu népével az eddigi eredményeket, s azt is, hogy ezek mennyiben változtatták meg a falusiak életét.⁴⁵ Mikes a vezércikk néhány fontos gondolatára reagált. A cikk azon részét idézte, amely azt fejtegette, mi történné, ha az állam lemondana a begyűjtésről, s nem lenne megfelelő mennyiségű készlet. Megkezdődne a spekuláció, s némelyek nagy összegű kölcsönök révén még lábon felvásárolnák a terményeket és az állatokat. Az árak emelkedésével a munkások fizetését is növelni kellene. Megdrágulnának az iparcikkek, s újra a jegyrendszer állapotába kerülne vissza a gazdaság. „Képmutató, hitvány, hazug ennek az érvelésnek minden szava” – hangoztatta Mikes. A háború előtt Magyarországon nem volt beszolgáltatás, mégsem indult meg semmiféle spekuláció. Azt állítják, hogy az állam segíti a mezőgazdaság gépesítését, s így nő a termelés mennyisége. „Miért rettegnék akkor áruhiánytól?” Miért félnek a spekulációtól? A legnagyobb spekuláns maga az állam, hiszen a gazdától hatvan forintért veszi át a gabonát, s kétszázhatvan forintért adja el a fogyasztónak, ráadásul többletjövedelme is származik a huszonnégy forintos forgalmi adóból. Mikes tisztában volt azzal, hogy bízhat a paraszt józan ítélőképességében, mert a paraszt tudja, hogy mi a jó s mi a rossz neki. „A *Szabad Nép* ezernyi vezércikke sem oldhatja fel, s mi ezer szónoklattal sem súlyosbíthatjuk vagy enyhíthetjük azt az

⁴⁵ A dolgozó parasztság elsőrendű érdeke. *Szabad Nép*, 1952. november 4. 1. p.

ítéletet, amelyet a magyar falu az idegen rémuralomról ha némán is, de visszavonhatatlanul megfogalmazott már.”⁴⁶

Sztálin 1953. március elején bekövetkezett haláláról a *Szabad Nép* szerkesztősége különkiadást jelentetett meg. Mikes Imre is nagy jelentőséget tulajdonított az eseménynek, de sorai mögött azt latolgatta, vajon hogyan változik meg a Szovjetunió politikája, és ez milyen hatással lesz Magyarországra.

A *Szabad Nép* 1953. március 6-án megjelent különkiadása vezércikkben méltatta Sztálin elévülhetetlen érdemeit, amelyekért a magyar nép is hálás lehet neki. „Ha népünk büszkén azt mondja, hogy szabad, úgy ez azt jelenti, hogy a Szovjetunió, a nagy Sztálintól kapta szabadságát.” Az új gyárak, a Dunát átszelő hidak, az új utak, a vasútvonalak stb., a szocialista építőmunka hatalmas eredményei – ezt mind a Szovjetuniónak, Sztálin szerető gondoskodásának köszönhetjük. A tettek méltatása után a magyar dolgozók fogadalmait ismerhetjük meg a vezércikkből. „Dolgozónk még keményebben markolják meg a szerszámot, hogy előrevigyék a nagy Sztálin tanításainak a megvalósítását országunkban.” „Magunkon érezzük a nagy Sztálin jóságos pillantását, és ez a pillantás, ez a jövőbe látó szempár most azt sugározza felénk: érezzétek felelősségteket országotok és az egész békétábor sorsáért.”⁴⁷

Sztálin halálának híre a SZER-hez, és természetesen Mikes Imréhez is eljutott. Ismerjük már Gallicust, el tudjuk képzelni, mit érezhetett, mit gondolhatott és miben reménykedett, amikor értesült a hírről. Gondolatait a tőle megszokott módon, összeszedetten mondta el hallgatóinak, abban a különleges pillanatban, amikor nekik mélységes gyászt, együttérzést, részvétet kellett mutatniuk a szovjet nép halottja iránt. Azért idézzük kommentárjának fontosabb részeit, mert az adott hangulatot, légkört,

⁴⁶ OSZK Kt. 451/220. fond. 1–3. p.

⁴⁷ A szovjet néppel együtt dobog a szívünk. *Szabad Nép*, 1953. március 6. 1. p.

gondolatait, lelkiállapotát másképpen nem tudjuk tolmácsolni. „Valóban meghalt volna? Nehéz elhinni, hogy az önkényúr, aki az agyafúrt hírverés szerint legyőzte és átalakította a természetet, éppen a saját természetét ne győzte volna le és ne alakította volna át. Öt évtizeden keresztül küzdött az istenséggel, óránként nyilvánítva diadalmas bajnoknak magát. Nehéz elhinni, mert ez a keleti kényúr egygyé vált velünk. Mindnyájunkkal. Azokkal a százmilliókkal is, akiket igába tört, azokkal a százmilliókkal is, akik szabad lényként küzdöttek ellene. Sorsunk, életünk, halálunk, jelenünk, jövődönk szorosan összeforrt személyével. E tirannustól függetlenül, tőle elvonatkozva nem volt elképzelhető senki felebarát, sem Ázsiában, sem Afrikában, sem a vasfüggönyön kívül, sem azon belül, senki-senki. Szörnyű igézete a bölcsőnknel kezdődött és a koporsónknál végződött, sőt még ott sem, mert e fekete mágus néha elkísért bennünket a sírunkon túl is, a hátramaradottaknál folytatva azt, amit velünk kapcsolatban megszakított a végzet, másodíziglen, harmadíziglen és tizedíziglen. Másvalaki következik tehát, más porhüvellyel, más eszmékkel, más eszközökkel. Vajon üdvünkre-e vagy végzetünkre? Az emberiség kutató értelme erre a kérdésre keresi a választ a moszkvai ravatala körül. Persze, senki sem tud felelni. A helyzet zűrzavarosabb, bizonytalanabb, mint valaha volt. Mert Sztálin, volt bár mégoly szörnyű kényúr, a világpolitika szilárd tényezőjének számított. Ki tudhatná, mit hoz, ha jön, Molotov? Amit ismerünk belőle, az semmivel egyenlő. Eddig nem mutatta meg magát. Urának hangja, akarata, önálló egyéniség nélküli megszemélyesítője volt, his master's voice, fonográf, amely elre-citálta, amit belémondottak. Malenkov? Rejtélyesebb úr még Molotovnál is. Mindent feltételezhetünk vele kapcsolatban, és egyben mindennek az ellenkezőjét is. Nemhiába repdes és kereskedik az emberiség kutató értelme a moszkvai ravatal körül. Van mit kutatnia, van mit keresnie. A ma és a holnap között tátongó szakadékot, úgy tetszik, egyedül Budapestnek sikerült át-

hidalnia. Sztálin halála óriási cezúrát jelent mindenütt a világon. Csak a magyar tartomány maradt rendíthetetlen, és lejt a táncot a régi ritmusra tovább. Mit csinált a nemzet, mit kellett a nemzetnek csinálnia a felravatalozás előtt? Tudjuk, dolgoztunk mindannyian, inunk szakadtából és napszállatig. Hogy mi címen robotoltunk? Természetesen a halhatatlan Sztálin iránti lelkesedésből, az ő forró szeretetéből ösztönözve, hogy végtelen adósságunk egy morzsalékát letörleszthessük. Most, hogy az évtized nagy halottját kiterítették a hűs palotán, a rabszolgairam tovább folyik, s a változás csupán annyi, hogy ezentúl Sztálin dicső emlékére, csudálatos művéért, múlhatatlan hálánk bizonyosságként köteleztetünk áldozatokra. Amíg élt, ezért illetett gyarmati sors bennünket, mert élt. Mióta megholt, azért illet a gyarmati sors bennünket, mert megholt. Ámbár a nyitott sír mellett, hagyományos tartózkodással, kerüljük a könnyed hangnemet, önkéntelenül is Sipulusz anekdotabeli özvegye jut eszünkbe, aki ezt vésette néhai férje sírkövére: Itt nyugszik Bogár József vegyeskereskedő, a legjobb férj, a legnemesebb barát. Vigasztalhatatlan neje az ő szellemében tovább vezeti a boltot. Valami efféle fejfát farigcsál a magyar népi demokrácia is. Mint özvegy vigasztalhatatlan. De a boltot tovább akarja vezetni. Mégpedig nagyobb buzgalommal, mint ahogyan vezetődött eleddig. Ugyanis nem tudja, mit veszített a halottal. Lehet, hogy nagyon sokat. Vérfagyasztóan sokat. Mivel pedig retteg, halálosan retteg, igyekezik a névtelen örököszt lelkendező hűséggel kiszolgálni. A Csepeli martinászüzem, a MÁVAG, Diósgyőr, Sztálinváros már a moszkvai halott dicső emlékére, ügyének fejlesztésére fogadkozik, száz, kétszáz, háromszáz százalékkal többre. Az ügy továbbfejlesztéséért, vagyis az új kegyúrért robotol már a nemzet, az új kegyúrért, akinek neve még nincs, de nem is fontos, hogy legyen, mert a vigasztalhatatlan budapesti özvegynek mindegy, ki jön, miként jön, miért jön, a boltot tovább akarja vezetni, a nagyérdemű megrendelőt minden körülmények között, minden feltétel nélkül

vagy éppen minden feltétel ellenére is kiszolgálja. Az emberiség kutató értelme, a ravatal körül szárnyalván, még nem fogta fel, mi történt és mi várható. Mikor Talleyrand meghalt, Napóleon a hír hallatán így kiáltott fel: Vajon mit akar elérni e ravasz trükkkel? Efféle lehetetlen kérdés szakad fel most a népmilliók ajkán is. De Budapest nem kérdez, nem töpreng, nem kutat, a magyar tömegek érdekeit és lehetőségeit nem veti össze a Kreml gyászával, hanem szolgálai alázattal meghajol az ismeretlen despota előtt, és rámutat a nemzetre: Nagyúr, a bolt, amelyet a vigasztalhatatlan özvegy tovább vezet, rendelkezésedre áll!”⁴⁸

A magyar politikai vezetés tette a dolgát, és az országgyűlés összehívásával törvényt alkottatott Sztálin emlékének megörökítésére. Erről számolt be a *Szabad Nép* 1953. március 9-én megjelent száma. A törvényjavaslatot Nagy Imre, a Minisztertanács elnökhelyettese terjesztette elő. Beszédében méltatta Sztálin felbecsülhetetlen cselekedeteit, amelyek összefonódtak a magyar nép történelmével, méltatta emberi nagyságát, feledhetetlenségét. Majd az országgyűlés elfogadta a törvényjavaslatot, amelyben Sztálin emlékét mint a magyar nép felszabadítóját, függetlenségének megteremtőjét és őrzőjét, valamint a politika, a gazdaság és a kultúra területén elért eredményeiért „a magyar nép el nem múló hálájának tanúbizonyságáért törvénybe iktatja.”⁴⁹ Mikes Imre kommentárjában komolytalannak tartotta az országgyűlés Sztálin emlékének megőrzésére vonatkozó paragrafusát. „Ennek az országgyűlésnek legfeljebb annyi köze van a magyar néphez, mint a fagyöngynek a sudár tölgyhöz. Élődik [sic!] rajta, elhelyezi büszke koronáját, fogyasztja nedveit, míg csak a kertész, és ez esetben a kertészt történelemnek nevezik, meg nem jelenik szabadító késével. Mivel indokolta az ország-

⁴⁸ OSZK Kt. 451/284. fond. 1–6. p.

⁴⁹ Törvény Joszif Visszarionovics Sztálin Generalisszimusz emlékének megörökítéséről. *Szabad Nép*, 1953. március 9. 1–2. p.

gyűlés a törvény megalkotását? – tette fel a kérdést Mikes. A függetlenség, a szabadság kivívásával, a kizsákmányoló urak hatalmának megszüntetésével. „Mit szól, mit szólhat ez indokláshoz a nemzet? Független, szabad, a gyáarak, a bányák a munkásoké?” „Hagyjuk a vitát, mert még megmosolyoghatnának bennünket odahaza szófecsérlésünkért. Nem méltó ez a téma egy pipadohányra sem” – fejezte be kommentárjának az új törvénnyel foglalkozó gondolatait Gallicus.⁵⁰

Az MDP Központi Vezetősége részéről Gerő Ernő gyásznagygyűlés keretében búcsúztatta a „nagy” halottat. A *Szabad Nép* 1953. március 20-i száma tudósított az eseményről. Gerő is, mint addig mindenki, méltatta Sztálin életművét, emberi nagyságát, tevékenységét az emberiségért, a békéért. Beszédéből csak néhány gondolatot emelünk ki. A szocializmus valóra váltója volt, a Szovjetunióból, a gazdaságilag elmaradott országból élenjáró iparilag fejlett szocialista országot teremtett. Megvalósította a mezőgazdaság szocialista átalakítását, biztosítva ezzel a parasztság boldogabb, szebb jövőjét. Segítette, támogatta a gyarmati népek felszabadulását. Sztálint a legnagyobb hadvezérként említette, aki az új haditudomány megteremtésével országa legyőzhetetlen erejét már a nagy októberi szocialista forradalom idején megmutatta. Gerő beszéde következő részében búcsúzott Sztálintól mint a magyar nép szeretett édesatyjától, jótevőjétől, tanítójától, mert Magyarország is neki köszönheti, hogy fejlett ipari országgá vált. A magyar nép nehéz időszakaiban Sztálin a nép mellett állt, és ezt nemcsak a felnőttek, hanem a gyerekek is tudják. Hiszen a háború végén ő küldött élelmet Budapest kiéhezett, az ostrom alatt elcsigázott népének, szovjetek építették az első hidakat a Dunán, az ő segítségükkel indult újra az élet. Sztálin segítségével indult el a szabad Magyarország a szocializmus építésének útján. Beszéde végén felszólította az ország népét, hogy folytassa

⁵⁰ OSZK Kt. 451/286. fond. 1. p.

a kijelölt utat Sztálin elvtárs legjobb tanítványa, Rákosi Mátyás vezetése alatt.⁵¹ Mikes, hogy kommentárjában nemtetszésének adjon hangot, egy történetet mondott el hallgatóinak, egy néhai lapszerkesztő temetésének felidézésével. „Ez a szerkesztő, aki egyébként Nagyváradon élt és hatott, híres volt keményszívűségéről. Ahogy a köznyelv mondja, áldott rossz ember volt, nem használt még a légynek se. Mégis, elhantolásakor a pap nem fukarkodott a dicséretekkel. A legjobb férj, a legkitűnőbb apa, a legnemesebb barát, a legnagyobb lelkűbb főnök, a hasonlíthatatlan kartárs és így tovább, amint már ez a nyitott sír mellett szokásos. Az újságírók, akik hosszú éveken át szenvedték a néhai zsarnokságát, önmegadólag hallgatták a kegyes magasztalásokat. Egészen addig, míg csak a legvérmesebb közülük, Katona Bélának hívták az illetőt, a hátulsó sorokból oda nem kiáltott a lelkipásztor felé: – Atyám, ön összetéveszti a halottat!” Gerő beszéde közben is elhangozhatott volna a fent említett mondat. Mikes Sztálin méltatását túl soknak, túl érdemtelennek tartotta, a legjobban „az édesapánk” kifejezésen botránkozott meg, mert ez már maga után vonja a tiltakozást vagy a derűt. „Pedig sem mosolyogni, sem mosolyogtatni nem illedelmes a még frissen dombolt hant mellett.” Gerő és minden méltató emlékező „annyira túlzásba viszik a szolgai alázatot, hogy az nem magasztalás többé, inkább halottgyalázás.”⁵²

Az 50-es évek magyar munkásosztályának hétköznapijaihoz hozzátartozott, hogy az ország valamelyik nagyvárosában az ipar vívmányaként létrehozott gyáróriást vagy üzemet a történelem egy nagy alakjáról nevezték el. Így történt ez a Diósgyőri Acélművekkel is. 1953 áprilisától a nagy múltú gyár Lenin Kohászati Művek néven működik tovább. Az avatási beszédet Gerő Ernő

⁵¹ Budapest népének búcsúja a felszabadítótól és nagy tanítótól. *Szabad Nép*, 1953. március 10. 3. p.

⁵² OSZK Kt. 451/287. fond. 1–2. p.

tartotta, amelyről a *Szabad Nép* számolt be olvasóinak. Gerő beszédében átfogóan és mindenre kiterjedően értékelte a szocialista gazdaság eddigi eredményeit, és a gyár előtt álló további feladatokat vázolta.

Megállapította egyebek mellett, hogy a nemzeti jövedelem tőkéből származó része fokozatosan csökkent (1952-ben 2 százalékra), s 1953-ban már elenyésző százalékot tesz ki. Ebből következik, hogy a szocialista gazdaságból származik a nemzeti jövedelem 98 százaléka. A továbbiakban Gerő azokat a jelentős változásokat sorolta, amelyek 1949 óta történtek a magyar nép életében. Az ipar területén kiemelte még a mezőgazdaság számára készített gépeket és az építőiparnak gyártott berendezéseket. 1949-hez képest új gyógyszeripar jött létre, amely a legmodernebb technológiákkal nagy hatású, nélkülözhetetlen gyógyszereket állít elő (penicillin, tetromicin). Az életszínvonalról megállapította, hogy 1949-hez képest jelentősen emelkedett, több élelmiszert fogyasztott a nemzet,⁵³ mint a felszabadulás előtt, a dolgozók jobban ruházkodnak, mint korábban bármikor, nagy tömegeik olyan iparcikkeket vásárolnak, amelyeket korábban csak a tehetősebb réteg tudott megszerezni (kerékpár, motorkerékpár, rádió, villanygőz). Az értelmiség helyzeténél elsősorban a műszaki értelmiségről beszélt, létszámuk emelkedéséről az 1937-es évhez képest, amikor 150 mérnök kapott diplomát, és a távlati tervekről, melyek szerint 1956-ban csaknem 4000 mérnök kerülhet ki a műegyetemekről. A továbbiakban sorolta az ország 14 legnagyobb beruházását megyék szerint. Az eredményekért köszönetet mondott elsőként a felszabadító Szovjetuniónak és Sztálinnak, majd a magyar dolgozó népnek. A Lenin Kohászati Művekkel kapcsolatban Gerő elmondta, hogy a jövőben milyen

⁵³ Gerő Ernő ezen állítása nem igaz, hiszen az erőszakolt iparosítás következtében az alapvető fogyasztási cikkek termelése nem emelkedett. Az élelmiszer-fogyasztás azonban valóban nőtt.

elvárásoknak kell megfelelnie az újjáalakított gyárnak.⁵⁴ Mikes kommentárjában Gerő Ernő beszédét összefoglalóan „hódoltsági értelemben klasszikusnak” minősítette: „Gerő beszéde minde nekfölött a múlt gyalázásában nyilvánult meg. Ne csudálkozzunk rajta, ez a gyalázat a politikai kenyerünk. Receptje így hangzik: Végy tíz deka fertelmes múltat és tíz deka dicsőséges jelent, keverd össze egy szovjet bajonettel, süsd meg az ÁVO konyháján, és kész a népi demokrácia.” „A múlt gyalázásának természetesen a népi demokratikus jelen szárnyaló magasztalás felel meg. Mert – folytatta – a jelen élet gazdag, boldog és vidám, a párt és a kormány törvényes, és törvényességet szavatol minden dolgozóval szemben.” „Ha egy-egy visszaélés adódnék, azonnal kivizsgálják és megtorolják. A mennyeknek nincs olyan fényes-séges pitvara, mint a Magyar Népköztársaság.” Gerő szerint ilyen állapotban van Magyarország, de miután minden embernek élnie kell az országban valahogy, ezért nincs értelme az el-lentmondásnak – vélte Mikes.⁵⁵

Az MDP politikai propagandájához megfelelő alkalmat szolgáltatottak a rendszer ünnepei. Az 1953. május elsejei ünnepségekről ennek szellemében tudósított a párt központi lapja. A proletár nemzetköziség ünnepén – olvashatjuk az újságban – a magyar dolgozók is büszkén vonultak zászlóikkal, transzparen-seikkel az ünnepi tribün elé, bizonyítva szolidaritásukat a nemzetközi munkásosztály mellett. A továbbiakban a *Szabad Nép* vezércikke a szocialista országokban (Szovjetunió, Csehszlovákia, Románia, Bulgária, Albánia, Kína) elért óriási gazdasági eredményekről számolt be, kiemelten a szovjet gazdaságot elemezte. Az 1940-es esztendő számadatait hasonlította össze 1952 gazdasági eredményeivel. A vezércikk említést tett a kapitalista országok

⁵⁴ A béke, a munka, a jólét és a felemelkedés programja. *Szabad Nép*, 1953. április 29. 1. p.

⁵⁵ OSZK Kt. 451/328. fond. 1–6. p.

(Franciaország, Olaszország, Nyugat-Németország) dolgozó osztályairól, amelyek megvédték a béke ügyét az imperialista háborút támogató tőkésekkel szemben. A vezércikk üdvözölte a koreai fegyverszüneti tárgyalások megindulását, ami elsősorban a Szovjetunió békepolitikájának köszönhető. Befejező része a magyar gazdaság 1949-től 1952-ig terjedő időszakának eredményeit sorolta, majd megállapította, hogy Magyarország a vas és acél országa lett. E sikerek tudatában mondott igent a dolgozó nép a népfront választási felhívásaira, mert közös célja az első öt éves terv feladatainak elvégzése. Majd e feladatok maradéktalan elvégzésére szólított fel a vezércikk írója minden magyar dolgozót.⁵⁶ „Ez a május, természetesen, diadalmas május” – kezdte kommentárját Gallicus. „Így mondják a pesti urak. Joggal mondják.” A táblákat, rajta a jelmondatokat parancsszóra készíttetik és harsogtatják a tehetetlen tömeggel – olvashatjuk a folytatásban. Kommentárjának további részében összehasonlít, ő azonban korábbi évszámot választ kiindulási pontnak, és nem a gazdaság fényes sikereit sorolja fel. Menjünk vissza az időben 1913-ig, mondta, mert akkor is voltak felvonulások, azok igazi felvonulások voltak, a „maiak [1953] csupán kivonulnak, így szól a napiparancs, nem tehetnek egyebet.” 1913-ban kényszerítés nélkül, önként szerveződtek. A felvonulók élén pedig az akkor jelentős politikai vezetők haladtak (Csizmadia Sándor, Garami Ernő, Peidl Gyula, Peyer Károly stb.). A tábláikon pedig egészen más jelszavak voltak olvashatóak, mint manapság. Például: „Éljen a 3 8! 8 óra munka, 8 óra alvás, 8 óra pihenő! Le az akkordmunkával! A darabbér állattá alacsonyítja az embert! Általános, egyenlő, titkos, aktív és passzív választójogot! Huszonöt százalékos, minden iparágra kiterjedő béremelést!” „Képzeli el ezen a májuson, amelyet diadalmas májusnak nevez a Kreml budapesti kirendeltsége, hogy a proletárok az 1913-as követelésekkel vonulná-

⁵⁶ A diadalmas májusi zászló alatt. *Szabad Nép*, 1953. május 1. 1. p.

nak ki az utcára. Mi történnék azzal a boldogtalan népi demokratikus halandóval, aki e diadalmas májuson napi 8 órai alvást és 8 órai pihenőt merészkednék igényelni? Mi sors várna arra a felebarátra, aki meghirdetné a dolgozóknak, hogy le az akkordmunkával, a darabbér állattá alacsonyítja az embert?” A közelgő választások kapcsán pedig az lehetne képviselő, aki úgy érzi, elhivatott arra a munkára, és tudna érdemben tenni valamit választói érdekében. Azt a szót, hogy béremelés senki ki nem meri ejteni, mert annak a proletárra nézve beláthatatlan következményei lennének. A sztrájkjogról⁵⁷ a következőket mondta: a munkaszerveződésben vállalt munkát mindenkinek el kellett végezni, de ha a munka feltételei rosszak voltak, a munkát fel lehetett függeszteni. Akkor az ún. darabont kormány (1905–1906) volt hatalmon, és ők sem voltak szociálpolitikai kérdésekben haladók, de a munkabeszüntetés jogát biztosították. A magyar proletáriátus helyzete az 1900-as évek első évtizedeiben nem volt túl jó, egyéni életkörülményeiről nem is beszélve, de a sztrájkjogot nem vonták meg tőlük. Most azonban „Aki afféle táblákkal bátorognék az ünnepi utcára, hogy éljen a szabad sajtó, éljen a szervezkedési és gyülekezési szabadság, éljenek a szabadságjogok! Mi történnék azzal a proletárral, aki ugyan nem követelne olyan jogokat, amelyek már a század elején is természetszerűek voltak, csupán néma maradna, amikor a politikai porkoláb beint, hogy tapsolni és hurrázni kell? Diadalmas május? Az önkényhatalom, amely ott tobzódik a nemzet felett, diadalmasnak érzi.”⁵⁸

A különféle rendezvények is a politikai propagandát szolgálták. A *Szabad Nép* 1953. június 15-én megjelent száma hosszú vezércikkben tájékoztatta olvasóit a Béke-Világ tanács Budapesten

⁵⁷ Sztrájk-mozgalmak körül a hatóságok jogköre: 55.154/1904. és a 73.078/1904. számú rendeletek. Budapest, 1904, *Magyarországi Rendeletek Tára*. 1378–1381. p.; 1396–1399. p.

⁵⁸ OSZK Kt. 451/330. fond. 1–5. p.

kezdődött üléséről. A cikkből kiderült, hogy nagyon nagy jelentőségű esemény színhelye Budapest. Az ülés eseményeit száz- és száz millió szempár követi világszerte. A világ minden részéről érkezett küldöttek tanácskozásának célja, hogy megvitassák a nemzetközi helyzet fontos kérdéseit, és hogy a sokmillió béketábor számát tovább növeljék.⁵⁹ Mikes Imre természetesen felfigyelt a tanácskozásra, de kommentárjában az ország politikai és gazdasági helyzetére hívta fel most is hallgatói figyelmét. Írása bevezetőjét a következőképpen kezdte: „Hadd világosítsuk fel azokat, akiket esetleg ez az üres propagandaszólam félrevezetett volna, hogy nemcsak az egész emberiség, de még egy árva felebarát pillantása sem szegeződik Budapest felé. Vagy ha szegeződik, nem a Béketanács kapcsán szegeződik. Hanem azt lesván, elszánja-e magát a Rákosi-rendszer a berlini példa⁶⁰ követésére. Megnyitja-e végül a börtönöket? Nyomorult agrárpolitikájában helyet enged-e valahára a magángazdálkodásnak? Felfüggeszti-e az elhurcolások és internálások barbár rendőr-ügyvitelét? Lefújja-e a gondolat és a lelkiismeret ellen vívott gyáva és könnyörtelen harcát? Kibocsátja-e a dolgozó népmilliókat a munkauzsora szörnyű kalodájából?” A politikai vezetés imént sorolt súlyos hibáira inkább odafigyelt a nemzetközi közvélemény, mert a tanácskozásról mindenki tudta, hogy az „nem más, mint Moszkva nemzetközi vándorkórusa”. A tanácskozásról a következőket mondta: a tanácskozásról a Békevilágtanács számos jelentős vezetője távol maradt (például Joliot-Curie elnök; Nenni alelnök), ez azzal magyarázható – folytatta –, hogy el akarják kerülni az ilyenkor kötelező beszédeket és az állásfoglalást „a vasfüggöny mögötti világ” zavaros, ellentmondásos eseményeiről. Mert „okos

⁵⁹ A Béke-Világtanács budapesti ülése. *Szabad Nép*, 1953. június 15. 1. p.

⁶⁰ Mikes Imre az 1953. június 17–18-án az NDK több városában kirobbant felkelésre utalt, amelyeket az NDK erői szovjet segítséggel elfojtottak. A rendszert érintő változásra nem került sor.

ember nem foglal állást, megvárja, mi bontakozik ki a kavargásból a színpalak mögött romboló válság végén” – fejezte be gondolatsorát Gallicus.⁶¹ Kommentárja folytatásában arra a kérdésre kereste a választ, hogy mi értelme van a kongresszusnak a „magyar közélet aspektusában”. Válasza egyetlen szó volt: „a robot”. Ez azt jelentette, hogy a tanácskozás előtt már hetekkel teljesíteni kellett a békeverseny tervezett feladatait. Gondolatait a következőképpen fejtette ki hallgatóinak: a politikai vezetés meghirdette „a háromhetes mozgalom” gondolatát, a 3 hét alatt elvégzendő „munkahónap” ötletét. Ez azt jelentette, hogy egy hét tervezett munkát négy-öt nap alatt kellett elvégezni, egy hónapra tervezett munkát 3 hét alatt. $3 \cdot 4 = 12$, illetve $3 \cdot 5 = 15$ nap, tehát „a népi demokrácia, melyben legfőbb érték az ember, amely megváltotta bilincseitől a proletariátust, amelyben miénk a föld, miénk a gyár és miénk a hatalom, nem óhajt kevesebbet, mint hogy a termelő népmilliók tizenkét, legrosszabb esetben tizenöt nap alatt tudják le egyhavi kötelességüket. Kétnapnyit teljesíteni egy nap alatt! Két hónapot egy hónap és két évet egy év alatt! Mindezt az úgynevezett béketanácskozás kapcsán és ürügyén.” Milyen béketanácskozás az – tette fel a kérdést ismételten kommentárja végén „amelynek vörös szerzetesei vidáman sétahajókáznak a Dunán, de nem látják meg, hogy a parti rekettyék mögött új virágzását éli az a koncentrációs, drótsövényes világrend, amelynek felszámolásáért húsz- vagy harmincmillió ifjú áldozta életét? Budapest felé szegeződnének a pillantások? Nem hisszük. De ha igen, e pillantásokat fátyolosra festi a keserűség és a könnyáradat!”⁶²

Az 1953-as fordulatot Mikes Imre gyanakvással figyelte, és ezt a fenntartást kívánta hallgatóiban is elültetni. A kormányprogramhoz kapcsolódóan a *Szabad Nép* 1953. július 26-án megjelent

⁶¹ OSZK Kt. 451/355. fond. 1–2. p.

⁶² Uo. 4–5. p.

száma közölte a Minisztertanács határozatát az internálások és kitiltások megszüntetéséről.⁶³ Mikes Imre kommentárjában rövid történeti áttekintést adott az ÁVH hatáskörébe tartozó deportálásokról, kitiltásokról. Budapest békés polgárait először 1951. május 21-én törtek az ÁVH-legények. Ilyen akciót már korábban is végrehajtottak, ez csak a deportálások nyitánya volt. Az elhurcolások ténye világszerte felháborodást váltott ki az emberek közül. A népi demokratikus politika vezetésének válasza az volt, hogy csak a főnemeseket, nagybirtokosokat, bankárokat, törzstiszteket, vagyis a régi rendszer képviselőit, összesen 926 főt érintenek ezek az intézkedések. Ma már azonban tudjuk, hogy a deportáció kb. 220 000⁶⁴ emberre terjedt ki. Az elhurcolások a Nagy Imre-kormány hatalomra kerülése után sem szűntek meg. Az elhurcoltak egy részét a magyar határon túlra szállították. Egyes szállítmányok a Duna feketetengeri csatornáját építik, mások Záhonynál hagyták el Magyarország területét. Sokuknak nyoma veszett, azt sem lehet tudni, hol vannak eltemetve.⁶⁵ A július 26-i határozat első mondatában olvasható, hogy az „alkotmányban foglalt alapelvek megvalósítása, valamint a törvényesség fokozottabb érvényesítése érdekében” születtek a határozat pontjai.⁶⁶ Mikes Imre szavaival élve ez azt jelentette, hogy a

⁶³ A minisztertanács határozata az internálás intézményének megszüntetéséről és a kitiltások feloldásáról. *Szabad Nép*, 1953. július 26. 1. p. *Törvények és rendeletek hivatalos gyűjteménye*. 1.034/1953. számú minisztertanácsi határozata a rendőrhatalósági őrizet alá helyezés [internálás] intézményének megszüntetéséről valamint a kitiltások feloldásáról. Budapest, 1953, 193. p.

⁶⁴ 1950 és 1953 között az ügyészségek összesen több mint egymillió büntetőeljárás megindítását kezdeményezték. Ezek közül 390 ezer esetében elmarasztaló ítélet született. 1953-ban 44 ezer fő mint „osztályellenség” volt az internálótáborokban, amelyeknek számát 100-ban határozták meg. Romsics Ignác: i. m. 343. p.

⁶⁵ OSZK Kt. 451/379. fond. 1–2. p.

⁶⁶ A minisztertanács határozata... i. m. 1. p.

népi demokrácia kormánya beismerte a törvénytelenéseket, elhurcolásokat, és azt is, hogy ezek alkotmányellenesek voltak. A kérdés, „hol marad a szankció?” Az elhurcoltakért, családok tízezreinek szétszakításáért, az életüket vesztettekért stb. senki nem tartozik elszámolással? Nagy Imre elmondta, hogy a kormány tagjai felelősséggel tartoznak az országgyűlésnek. „Hát hol ez a felelősség? Hol az országgyűlés?” „Senki sem áll a honatyák elé? És a honatyák sem rendelnek senkit maguk elé?” Megelégednek azzal a ténnyel, hogy sárba taposták a törvényt. Akiket felelősségre kellene vonni, most is a politikai élet színpadán vannak, maga Nagy Imre is a gépezet része volt, és Gerő Ernő is, aki most a belügyi tárca birtokosa. „Érdemes-e az ördögöt a nagyanyjánál bepanaszolni?” – tette fel a kérdést Gallicus. Ezután részletesen elemezte hallgatóinak a határozat pontjait. Az első megszüntette a rendőrségi őrizetet és az internálást. A második az internálótáborokat szüntette meg, 1953. október 31-ig. A harmadik szintén három hónapos időhatárral szüntette meg a kitelepítéseket, vagyis a deportálási határozatokat. A negyedik pontot szó szerint idézte hallgatóinak. „Ez a határozat nem érinti az egyes városokban, községekben való letelepedés engedélyhez kötéséről szóló jogszabályok hatályát. Ezek a jogszabályok azokra is alkalmazandók, akikkel szemben a kitiltást a jelen határozat értelmében fel kell oldani.” Ez a valóságban azt jelenti, hogy a deportáltak nem térhetnek vissza egyenesen otthonaikba, csak letelepedési engedéllyel mehetnek valamelyik községbe vagy városba. Sorsuk tehát függött a közigazgatási szervek kényétől-kedvétől. Ez ugyanolyan törvénytelen, mint maga a deportálás, a kitiltás volt. Mikes Imre abban bízott, hogy a hangulat nyomására Nagy Imre és kormánya tesz valamit annak érdekében, hogy a határozat visszafelé ne ugyanolyan törvénytelenül érvényesüljön, mint aminek a megszüntetésére megalkották. Az internáltak, deportáltak ügyével szemben nem lehet közömbös a világ közvéleménye, reméljük, a határozat „nem lesz, nem lehet

írott malaszt csupán”. „Ezt biztosítani kötelességünk. És kötelességünket meg fogjuk tenni!”⁶⁷

A *Szabad Nép* 1953. szeptember 21-én megjelent vezércikke a júniusi határozat⁶⁸ szellemében összefoglalva ismertette az orvosok jövőbeni feladatait: az egészségügyi teendők ellátását, a betegségek megelőzését, a betegek gyógyítását. Feladatukat akkor tudják teljesíteni, ha munkájukat a saját munkaterületeiken odaadással és lelkesedéssel végzik. A sikeres munkához számos hibát kell megszüntetni és hiányosságot pótolni, ezek a következők: az egészségügyi igények emelése, a társadalombiztosítás kiterjesztése, az egészségügyi intézmények fejlesztése, az egészségügyi dolgozók számának emelése, a körzeti és szakrendelők zsúfoltságának megszüntetése. Szigorúbban kell fellépni az orvosoknak a jövőben a munkakerülő táppénzcsalókkal szemben. Fokozottan kell figyelni az ipari települések lakosságának egészségügyi állapotára, ez a körzeti orvosok feladatai között szerepel, az ő munkájuk helyenként a legnehezebb, súlyosbítja az utak állapotát, a közlekedési eszközök elégtelensége. Az egészségügyi kormányzat és az Orvos-Egészségügyi Dolgozók Szakszervezete arra törekszik, hogy megteremtse a megfelelő élet- és munkakörülményeket az orvosok számára.⁶⁹ Mikes e cikkekre írt kommentárján most érződött először az, hogy az erre a vezércikkre való reagálás indította. A SZER müncheni Magyar Osztályára nem juthatott el az 1953. júniusi határozat szövege, Mikes le is írta, hogy nem ismeri azt. A vezércikk szövegében pedig semmiféle különös kivetnivalót nem talált, ezért a politikai vezetés általá-

⁶⁷ OSZK Kt. 451/379. fond. 2–6. p.

⁶⁸ A Központi Vezetőség határozata a párt politikai irányvonalában és gyakorlati munkájában elkövetett hibákról, s ezek kijavításával kapcsolatos feladatokról (1953. június 27–28.). Budapest, 1998, *Magyar Dolgozók Pártja Határozatai 1948–1956.* 188–206. p.

⁶⁹ Orvosaink feladatai. *Szabad Nép*, 1953. szeptember 21. 1. p.

nos hibáira hívta fel újra hallgatói figyelmét, ezáltal az orvostársadalom kapcsán. Nem valószínű – mondta –, hogy a párthatározat alapvetően megváltoztatta volna az orvosok feladatkörét, mert feladatukat „mindörökkre szóló érvénnyel megállapította Hippokratész”. Vajon mennyiben kívánhat többet a júniusi párthatározat az orvosoktól? – latolgatta Mikes „Tartunk tőle, hogy nem többet óhajt, hanem mást óhajt. Nem kiegészíteni és nemesíteni, de eltorzítani, sőt visszájára fordítani igyekeznék azt az etikát, amelyet Hippokratész öntött törvényekbe, és amelynél szebbet, jobbat, tökéletesebbet” nem lehet megfogalmazni. „Segíteni és gyógyítani! – aki ennél többet akar, az már gyanús.” Tapasztalataink – folytatta – a népi demokráciákban felvilágosított arról, hogy „az önkényuralom nem azt érti orvosi kötelességen és hivatástudaton, ami a gyógytudományok céhének sokezredes erkölcsi kódexéből következik”. A gyanús orvosi feladatokra a Szovjetunióból sorolt néhány esetet, amikor a második világháború előtt az orvosok a politikai rendőrség parancsára likvidáltak olyan személyeket, akik útjában voltak a hatalomnak; példaként Makszim Gorkijt említette. A magyar orvostársadalomban is előfordult olyan – mondta –, hogy orvosaink nem a hippokratészi eskünek megfelelően cselekedtek, elég, ha a koholt vádak alapján lefolytatott perekre gondolunk.⁷⁰ A vezércikkhez kapcsolódva egyetlen gondolatot fejtett ki, a munkakerüléssel és táppénzcsalással kapcsolatban. Véleménye szerint a párthatározat a következőkben módosította az orvosok feladatát: „Nem mondja egész nyíltan ki, de félreérthetetlen, mit akar, az orvosi rendet beállítani az önkény hajcsár-szolgálatába, hozzáigazítani a test és lélek ama kiuzsorázásához, ami a népi demokrácia tevékenységnek célja és lényege.”⁷¹

Mikes Imrének az 1953-as párthatározattal és kormányprogrammal szembeni gyanúját a régi beidegződések és a frazeológia

⁷⁰ OSZK Kt. 451/428. fond. 1–3. p.

⁷¹ Uo. 5. p.

továbbélése is táplálta. A *Szabad Nép* 1953. október 25-én vezércikkben üdvözölt tizenegy sztahanovistát, akik megkapták a Szocialista Munka Hőse kitüntetést.⁷² Mikes erre reagálva⁷³ Pióker Ignáchoz, a sokat reklámozott élmunkáshoz fordult: „Szeretnők megkérdezni Pióker Ignác gyalust, akinek mellére tegnap feltűzték a Szocialista Munka Hősenek érdemrendjét: miként érzi magát 1960-ban? Mert Pióker Ignác megelőzte kortársait. A két ötéves tervet négy év alatt tudta le, vagyis hat évvel előbbre jár, így most fordul be vagy tán már be is fordult 1960-ba. Elképzeljük, hogy mesebeli dolga van. Nemcsak azért, mert szerepét dúsan honorálják, hanem azért is, mert az óriáscsizmákban léptető sztahanovistáktól a rendszer egyébként sem tagad meg semmit.”⁷⁴ A tizenegy kitüntetett elismerést és anyagi juttatást is kapott a kormánytól. De azok az emberek, akik velük együtt dolgoznak a gyárakban, ők hogy érzik magukat? – tette fel a kérdést Gallicus. A Pióker Ignácok „a népi demokrácia kegyelméből kitűnően érzik magukat”. A névtelen tízezrek és százezrek életköriülményei viszont elviselhetetlenek 1953-ban. „Mert a rang, a dics, az arany csak e kirakati sztahanovistákat illeti. A többiek jussa viszont a magas norma és az alacsony bér.”⁷⁵ Gallicus kommentárja befejező részében feltett néhány kérdést: „Ezek lennének a szocialista munka hősei? Ezek lennének a legkitűnőbb hazafiak? Ők szolgálnának a nemzet számára követendő példa gyanánt?” Válaszában elmondta: messze van „a népi demokrácia a néptől, s a nép is a népi demokráciától”, az ilyen és hasonló szemfényvesztésnek senki se adjon hitelt. A kitüntetett medálja csak addig fog csillogni, „amíg a szabadság és a méltó emberi sors joga törvényt nem válik hazánkban”.⁷⁶

⁷² A szocialista munka hősei. *Szabad Nép*, 1953. október 25. 1. p.

⁷³ OSZK Kt. 451/441. fond. 1. p.

⁷⁴ Uo.

⁷⁵ OSZK Kt. 451/444. fond. 1–2. p.

⁷⁶ Uo. 3. p.

Mikes arra is felfigyelt, hogy egy ideig úgy látszott, a hatalmi inga átmenetileg a téesz-ből kilépő parasztok oldalán leng ki. Az 1954. január 9-én a *Szabad Nép*ben megjelent vezércikk A tsz-ből kilépett dolgozó parasztok ügye⁷⁷ címmel feltűnően más hangnemben és stílusban íródott az addigiakhoz képest, s ezt a hazai olvasóközönségen kívül természetesen Mikes is észrevette és kommentálta. „Egy pillanatra az volt a benyomásunk, hogy a központi pártújság a mi tollunkkal írta meg filippikáját. Valóban, a mi tollunkkal írta meg. Mert nemcsak a gondolatokat, az okfejtést, de még a stílust is tőlünk kölcsönözte.”⁷⁸ A vezércikk arról számolt be, hogy az ország területén sok helyen voltak visszaélések a téesz-ből kilépő parasztokkal szemben. A leggyakoribb panaszok egyike az volt, hogy a parasztokat végleg vagy hosszú időre megfosztották földjüktől, s eközben a vetés ideje már eltelt, tehát a következő évi vetőmag nem került a földbe. Előfordult az is, hogy rossz minőségű földet adtak vissza. Sok helyen szintén – a törvénnyel ellentétben – nem adták oda a parasztoknak az úgynevezett földkiadási jegyzőkönyveket, amelyek azt igazolták volna, hogy ők a föld jogos tulajdonosai. Gyakran megesett az is, hogy túl sok terhet róttak a kilépőkre, például kiosztották a sertésbeadás kötelezettségéből a kilépőkre jutó részt, de az állatok ellátásához szükséges takarmányból már nem kaptak az önálló gazdálkodóvá váló parasztok. Visszaélések fordultak elő a gazdasági felszerelésekkel is: az addig használt felszerelések és gépek értékének többszörösét követelték a kilépőktől.⁷⁹ Mikes a *Szabad Nép* vezércikkének hatására felvetette az újságban is olvasható kérdést: „Hogyan történhetett ilyen általános törvénytírárs? Hol voltak a felsőbb szervek, hol a megyei tanácsok, hol a földművelésügyi minisztérium, s hol volt a törvények első öre, a

⁷⁷ A tsz-ből kilépett dolgozó parasztok ügye. *Szabad Nép*, 1954. január 9. 1. p.

⁷⁸ OSZK Kt. 451/469. fond. 1. p.

⁷⁹ A tsz-ből kilépett... i. m.

legfelsőbb ügyesség?” „Mi válaszolunk a kérdésre: nem volt sehol. De nem is lehetett sehol. Mert a szóban forgó törvénytíprás, a vörös kereszties hadjárat és az ezzel kapcsolatos zsákmányolás azonos volt magával a kormánypolitikával.”⁸⁰

A helyzet tehát az – összegezte Gallicus –, hogy miután a politikai vezetés „ebek harmincadjára juttatta a kolhozokból eltávozott kétszázharminchétezer parasztot”, s földjüket és egyéb javukat nem adta vissza, „kihúzván fejük alól még az utolsó párnát is, most váratlanul a kifosztottak védelmére kel. Ugyan miért ez a pálfordulás?” A magyarázatot Mikes számadatokkal támasztotta alá. A kétszázharminchétezer kilépő körülbelül egymillió hold szántóföldön dolgozott. Ez a földterület így nagyrészt műveletlen maradt. Joggal félhetnek tehát élelmiszerhiánytól – következtetett Mikes –, ráadásul a Szovjetunió követeléseit is teljesíteni kell. A számszerű adatok szerint az állami birtokok területe egymillió-kétszázezer hold; ezek csak a lakosság önellátására elegendők. A kolhozosított terület körülbelül egymillió-nyolcszázezer hold, ezek is csak minimális mennyiséget tesznek ki az ellátásból. A kétmillió holdnyi állami „tartalék föld” nagy része bevetetlen, e földek amúgy sem a legjobb minőségűek. Az összesen ötmillió holdhoz jön az az egymillió katasztrális hold, amelyet nem adtak vissza a téeszekből kiváló parasztoknak. Mindez együtt hatmillió hold olyan földterület, amelyet nem művelnek. Joggal fél tehát a politikai vezetés a mezőgazdaság teljes összeomlásától. Mikes végezetül megoldást keresett a kialakult helyzetre. A *Szabad Nép*ben olvasottakkal ellentétben szerinte a kilépőket nem úgy kell kezelni, mint leendő szövetkezeti tagokat, hanem mint leendő szabad gazdákat. „Szabad termelés, szabad árusítás, szabad paraszttársadalom: ez a megoldás.”⁸¹

⁸⁰ OSZK Kt. 451/469. fond. 2–3. p.

⁸¹ Uo. 3–5. p.

Ismeretes azonban, hogy Rákosiék a hatalom csúcsán megint csak nem a szabad paraszttársadalmat, hanem újból a szövetkezetesítés erőltetését választották. Nagy Imrét revizionistának, jobboldali elhajlónak kiáltották ki, s eltávolították a vezetésből, majd a pártból is. Ez a szellem hatotta át az MDP KV 1955. júniusi mezőgazdasági határozatát is, amely visszatérés volt az 1953-as kormányprogram előtti időkhöz. Mindez Mikes bizalmatlanságát, gyanakvását és hitetlenségét igazolta.

A *Szabad Nép* 1954. január 10-én megjelent számában közölte a személyi igazolványok bevezetéséről szóló minisztertanácsi rendeletet. A rendelet szerint a 16. életévüket betöltött állampolgárok személyi igazolványt kapnak.⁸²

Mikes Imre kommentárjában egyetértett az új személyi azonosító, a személyi igazolvány bevezetésével, a népi demokráciában szerzett tapasztalatai alapján azonban most is óvatosságra intette hallgatóit, egy szállóige bölcséletén keresztül: „Timeo Danaos!... Tarts a görögöktől.” „A minisztertanácsi határozat, küllege szerint, ajándék.” Úgy tűnik – folytatta –, hogy az állampolgárok függetlenednek a „rendőrhatalomtól”. Az „ÁVH és a nemzet kapcsolata lazábbá válik. Ám gondoljuk csak el, hogy a népi demokrácia maga a megtestesült rendőrhatalom. A terror láncai és szuronyai nélkül e politikai rendszer még csak elképzelhető sem lenne.” Ezért arra kell gondolnunk, hogy a megszületett határozat mögött „valami suskus húzódik meg”. „Vajon miféle suskus? Például a rendőri feltérképezés suskusa.” A határozatban az szerepel, hogy az új igazolványokat 1955. június 30-ig kell kiadni. Az idő hosszúságából arra tudunk következtetni, hogy az új irat megszerzése bonyolult eljárások közepette lesz lehetséges. Vagyis azoknak, akik jogosultak az új igazolványra,

⁸² A minisztertanács rendelete személyi igazolványok bevezetéséről. *Szabad Nép*, 1954. január 10. 2. p.

meg kell jelenniük a rendőrségen, miután az összes szükséges nyomtatványt beszerezték és kitöltötték. Miért van erre szükség? – tette fel a kérdést Gallicus. Mert ha valóban csak egyszerű jóindulatú személyazonosító-cseréről lenne szó, akkor azokat az igazolványokat, amelyeket 1945 után mindenki megkapott, egyszerűen csak lecserélnék, viszonylag rövid idő alatt, aki pedig akkor elmulasztotta, vagy valamilyen oknál fogva nem volt megfelelő papírja, az köteles kiváltani. Ez sokkal megnyugtatóbb és egyszerűbb lett volna. Mikes ezután a nyugati államok közül Anglia példáját emelte ki, hogy ott a polgároknak magánügye és személyi joga az összes olyan kérdés, amelyekre a magyar polgároknak a hatóságok előtt újra válaszolniuk kell.⁸³ Befejező gondolatában elmondta hallgatóinak, hogy meg kell várni, mit is jelent a népi demokrácia „legújabb rendőr-papírja”. De addig is „Timeo Danaos”, mert az adományozót, a politikai vezetést és annak néha mehökkentő tetteit már ismerjük. „Álljunk résen, mert adománya szép, akár a Borgiák vérpíros almája. De belülről esetleg mérgezett! Sőt, bizonyos, hogy mérgezett!”⁸⁴

Mikes Imre kommentárjaiban az 1953-as fordulat következményeinek minden vonására igyekezett figyelmet fordítani. A *Szabad Nép* 1954. január 22-én megjelent száma egész oldalas cikkben emlékezett Lenin halálának 30. évfordulójáról. Gerő Ernő ünnepi beszédében a kor „legnagyobb” embereként, a munkások és a dolgozó parasztság függetlenségéért küzdő „lángeszű” vezéréként méltatta Lenin tevékenységét. Lenin megvalósította Marx tételét a történelemformáló erőkről, amely szerint ha a tömegek megértik és elfogadják saját sorsuk jobbra fordulása érdekében ezeket az eseményeket, akkor maguk tudnak változtatni elnyomott, kizsákmányolt helyzetükön. Lenin hozta létre azt a

⁸³ OSZK Kt. 451/470. fond. 2–4. p.

⁸⁴ Uo. 5. p.

pártot, amelyhez hasonló még nem volt a történelemben, a Szovjetunió Kommunista Pártját. Az ő vezetésével győzött a nagy októberi szocialista forradalom, amely új történelmi korszakot nyitott a világformáló események sorában. A forradalmat követő új típusú állam létrehozása, amely a munkások és parasztok szövetségére épült, szintén Lenin nevéhez fűződik. Lenin megvédte Marx–Engels örökségét az opportunistákkal, a munkásosztály ellenségeivel szemben, majd továbbfejlesztette azokat a szocializmus eszméinek megfelelően. Kimutatta a kapitalizmus egyenlőtlen fejlődésének törvényét, valamint azt, hogy egyes kapitalista országokban is győzhet a szocializmus. A szocializmus mint államforma legtökéletesebb fenntartója a proletárdiktatúra. A vezércikk további részében Gerő Lenin más, elnyomott nemzetek felszabadításáért folytatott küzdelmét sorolta, majd ezzel összefüggésben Magyarország legújabb kori történelmét említette, amelyben Lenin eszméinek örök és elévülhetetlen érdemei vannak. Lenin győztes eszméi nélkül Magyarország „elmaradt, elnyomott, az imperialista nagyhatalmaktól függő ország volna. Megmaradt volna a hárommillió koldus országának, a nyomor és a munkanélküliség országának! Lenin tételeinek, azok megvalósításának köszönhetően „Magyarország ma szabad, független és erős. (Nagy taps.)” Majd Gerő tételesen megmagyarázta, mit jelent a szabadság, függetlenség és erő az ország életében. A párt, a kormány és a nép soha nem látott egysége és ereje forrott össze Lenin tanításainak nyomán Magyarországon. Ebből az egységből épültek a gyárak tucatjai, az új városok, és vált az ország fejlett iparral rendelkező országgá. Az építő- és átalakítómunka során követtünk el hibákat – mondotta Gerő –, de ezeket „nyíltan, ország-világ előtt feltártuk”, a hibák abból adódtak, „mert olykor nem értettük meg elég mélyen és átfogóan a leninizmus szellemét, azt, hogy a marxizmus nem dogma, hanem a cselekvés vezérfonala”. „Mi azt akarjuk – idézte Gerő Lenin szavait –, hogy a kormány mindig saját országa közvéle-

ményének ellenőrzése alatt álljon.”⁸⁵ Mikes Imre kommentárját az operaházi díszlet elemzésével kezdte: a díszlet csak Lenint ábrázolta, nem volt ott sem Sztálin, sem Rákosi arcképe. Ez évekkel ezelőtt, de még a tavalyi megemlékezés alkalmával is elképzelhetetlen lett volna. Az 1953-as ünnepségek középpontjában Lenin mellett ott említették „a lángeszű Sztálint” és az ő „legnagyobb magyar hívét, Rákosi elvtársunkat, akit a magyar nép feltételek nélkül követ”. „Ma pedig?” – tette fel a kérdést Gallicus. Az 1954-es megemlékezésben Sztálin neve jelzők nélkül, a lap vezércikkének első oldalán kétszer, Rákosié pedig szintén az említett oldalon egyszer sem fordult elő. Ebből látszik – folytatta –, hogy elég egy „pártvihar” is ahhoz, hogy „a rémuralmak istenségei” eltűnjenek a politikai élet porondjáról (de ugyanennyi elegendő ahhoz is, hogy visszakerüljenek oda). Gerő 1954-es januári beszédében Lenint emelte az első helyre. A kommentár itt következő részében Mikes a cikk alapján Lenin tetteit sorolta, és úgy vélte, hogy a szónok – Gerő – a Sztálin nevéhez fűződő eseményeket is Leninhez kapcsolta. Az operaházi beszédből Mikes a szabad, független, erős Magyarországra vonatkozó részt elemezte kommentárja következő részében. Az ország szabadságára vonatkozó véleményét költői kérdések formájában fejtette ki hallgatóinak. (Ezekre a kérdésekre a hallgatóság pontosan tudta a választ.) „Ugyan hogyan vagyunk szabadok? Tán szabad parlamentünk van? Szabad a sajtónk? Szabad a lelkiismeretünk? Hazánk határát nem övezi tán véres drótsövény? Gyülekezhetünk? Felvonulhatunk? Tiltakozhatunk? Az ország függetlenségét a következőképpen látta: az ország bel- és külügyeit Moszkva határozza meg. Az ipar és a mezőgazdaság termékeit a gyarmati országokhoz hasonló módon veszik el tőlünk. Az ország erejére vonatkozó gondolatai így hangzottak: csak 6

⁸⁵ A Központi Vezetőség és a minisztertanács emlékünnepe V. I. Lenin halálának 30. évfordulója alkalmából. *Szabad Nép*, 1954. január 22. 1. p.

hónappal ezelőtt történt (1953. június 27–28. MDP vezetőségi ülés), hogy a kormánynak be kellett látnia hibáit, „meg kellett tagadniok bitor hatalmuk eltelt esztendeit”. „Azt merik mondani, hogy szabadok, függetlenek és erősek vagyunk! De számot tesz-e róluk, hogy mit mondanak?” 1953 januárjában a mezőgazdaságban betakarított termésátlagokról is úgy beszéltek, hogy azok sokkal jobbak, mint a háború előttiéek voltak. Ez volt az az időszak, „amikor még a falusi dolgozók is hajnali sort állottak a boltok előtt, hogy drága pénzen egy karéjt visszavásárolhassanak abból, amit a vörös állam hitvány fillérekért elkonzervált tőlük”. Majd megjelent Nagy Imre, és elmondta, hogy az ország egész gazdasága csődben van. 1954 januárjában pedig Gerő a szabadságról, a függetlenségről és az ország erejéről beszélt. „Elnyomatottságunkban, kiszolgáltatottságunkban mi értéke, mi hitele lehetne ez üres frázisoknak? Ami nem kong Gerő szónoklatában, amire felfigyelhetünk és amit számon tarthatunk, az az a bejelentés, hogy a mai engedmények a falu felé is csak átmeneti természetűek, és hogy a feladatok, amelyeket a dolgozó népnek meg kell oldania, nagyobbak, mint annak előtte. Az önkény, amelyet visszaszorított nemzeti ellenállásunk, ugrásra készen áll. Csak a kellő pillanatot várja, hogy ismét kibonthassa lényegét: a robotot és a terrort. Alapjában rajtunk múlik, öntudatunkon, erőnkön, áldozatkészségünkön, hogy ez a pillanat ne következék el soha!”⁸⁶

A *Szabad Nép* 1954. március 5-én megjelent száma vezércikkben emlékezett Sztálin halálának első évfordulójára. A cikk méltatta Sztálin érdemeit, és közvetítette a világ népeinek gyászát, amelyet a nagy politikus elvesztése okozott. Sztálin stabil államot hagyott maga mögött, hiszen a dolgozó nép életszínvonala tovább emelkedett, az eltelt egy évben is. Fáradhatatlan munkájával egységbe kovácsolta a pártot, és Lenin tanításai alapján

⁸⁶ OSZK Kt. 451/478. fond. 1–6. p.

megalapozta és továbbfejlesztette a szocializmust a Szovjetunióban. Létrehozta a korszerű ipart, és megteremtette a mezőgazdaság szocialista átalakítását. A harc tovább folytatódik a kommunizmus építésének megvalósításáért, amelyet Malenkov a Szovjetunió Legfelső Tanácsának ülésén, 1953. augusztus 5-én elhangzott beszédében fejtett ki. Az SZKP Központi Bizottsága határozatot hozott, amelyben szorgalmazta a mezőgazdaság fellendítését, a közszükségleti cikkek gyártásának szorgalmazását, a kereskedelem átalakítását, fellendítését. Ezen határozat megvalósítása biztosítja az életszínvonal gyors emelkedését a szovjet emberek számára. A cikk a továbbiakban a Szovjetuniónak a második világháborúban betöltött szerepét elemezte, azt a harcot méltatta, amelyet a szovjet nép vívott saját hazája és más népek felszabadításáért. A magyar nép közvetlenül tapasztalta a Vörös Hadsereg áldozatkészségét a felszabadító harcok folyamán. A Szovjetunió békepolitikája bebizonyította, hogy különböző rendszerű országok is élhetnek egymás mellett békében, és eredményes kapcsolatokat építhetnek ki egymással. A cikk befejező részében az 1953-as júniusi és októberi határozat feladatainak megvalósítását szorgalmazta, ami a munkás-paraszt szövetség összefogásával valósítható meg.⁸⁷ Mikes Imre kommentárjában arról fejtette ki gondolatait hallgatóinak, hogy a Szovjetunióban egyáltalán nem úgy emlékeztek Sztálinra, mint Magyarországon azt a sajtót tette. Sztálinról még egy évvel a halála után sem hittek el egyesek Magyarországon, hogy nincs többé. „Hogyan is győzhetett volna a halál azon a férfión, akit már életében istennek nyilvánítottak?”⁸⁸ – tette fel a kérdést Mikes. Ezzel a kérdéssel azonban nem sokat foglalkoztak az önkényúr hazájában. Moszkvában egyszerre eltűnt a sajtóból és a rádióból Sztálin neve. Mikes a United Press sajtóügynökség egyik munkatársá-

⁸⁷ Sztálinról emlékezik az emberiség. *Szabad Nép*, 1954. március 5. 1. p.

⁸⁸ OSZK Kt. 451/508. fond. 1. p.

tól, Henri Shapirótól kapott információkat arról, hogyan oszlott semmivé a nagy Sztálin nimbusza. A tudósító elmondta, hogy „a sztálini dicset a nagy nyilvánosság szeme láttára, durva kézzel tépték szét az utódok. Ámbár az elköltözött minden népek atyja, a gyermekek és aggastyánok, mozdonyvezetők, kutyatenyésztők és lakatosok legjobb barátja volt, temetését aránylag jelentéktelen külsőségek között rendezték meg, és az erről készült film vetítését sosem engedélyezték. Bebalzsamozott tetemét csak kilencedfél hónappal az elhalálozás után helyezték el a Lenin-mauzóleumba, de egyidejűleg bejelentették, hogy ezt a mauzóleumot Panteonná alakítják át, vagyis a nagy Sztálin csak egyik lesz a többi nagy között. Sem várost, sem gyárat, sem egyetemet, még csak egy árva utcácskát sem neveztek el róla... mármint halála után. Mert amíg élt, addig hódolattal mindannyian ott kuporogtak lábánál.” Hazájában a rendszer költői nem írtak róla egy éve semmit, a halála évfordulójáig azt sem tudták, hogy „egy Sztálin nevű férfiú egyáltalán létezett a földön”. Az emlékezésekben elmaradtak a jelzők, és Sztálint egyszerűen csak Lenin utódeként emlegették, és a bolsevik párt központi bizottságának vezetőjeként. „Kivételt csupán a magyar nép felszabadulása, Budapestnek a pusztulástól való megmenekülése, hazánk függetlenítődése jelent. Mert ez, mondja a népi demokrácia, személy szerint Sztálin érdeme. A halott tirannust lefokozták minden vonalon, de velünk szemben még folyton ő a régi bálvány. Miközben csörgetjük láncainkat, siratjuk nyomorunkat és keressük hazánkat, a moszkvai jövevények arcul vágnak bennünket annak a nevével, aki tragikus balvégzetünknek legfőbb oka és jelképe.”⁸⁹

Mikes Imre figyelmét kevés dolog kerülte el azon eseményekből, amelyek Magyarországon történtek. Ezek között fontos szerepet játszottak az értelmiséget közelebbről is érintő kérdések.

⁸⁹ Uo. 3–6. p.

A *Szabad Nép* 1954. június 14-én megjelent számának vezércikke az akadémia üléséről számolt be olvasóinak. Első részében az akadémia feladatait sorolta, amelyeknek megvalósításában – például a népgazdaság tervszerű fejlesztése, a mezőgazdaság átalakítása, az ipar új feladatainak megvalósítása terén – jelentős tennivalója van. Ezek végrehajtásában a népi demokrácia jelentősen támogatja a tudományos kutatásokat. A kutatóintézetek, tanszékek a kutatáson kívül azért is fontosak az államnak, mert ők nevelik a jövő tudósnevezéseit is. A továbbiakban a cikk az elért tudományos eredményekről és néhány hiányosságról számolt be a különböző tudományterületeken, továbbá hogy a kutatás eredményei miként jelentkeznek a gyakorlatban. Mi az oka annak, hogy a különböző tudományterületeken elért nagyszerű eredmények – olyanok, amelyek elengedhetetlenek lennének például a gyógyítás területén – a laboratóriumokban maradnak? Ennek az a magyarázata – olvashattuk –, hogy a különböző kutatási terveket, elképzeléseket még nem sikerült összhangba hozni az ország népgazdasági terveivel. Össze kell hangolni a tudományos terveket, hogy a műszaki és természettudományok, valamint a társadalomtudományok egyes ágazatait milyen arányban fejlesszék. A másik oka, amiért a kutatások eredményei a gyakorlatban kevésbé mutatkoznak, hogy a tudósok, a kutatóintézetek, az ipar és a mezőgazdaság között nincs meg a tervszerű kapcsolat, ez magában foglalja azt is, hogy időnként az egyes ágazatok idegenkednek az új eredményektől. Az ülés célja többek között az is, hogy a tudomány és a gyakorlat emberei kapcsolatot találjanak egymással, és ezt a népgazdaság számára hasznossá tegyék.⁹⁰ Mikes Imre kommentárját az akadémia történeti áttekintésével kezdte, olyan történelmi nagyságokat említett, akik valamilyen módon szorgalmazták, hozzájárultak az akadémia létrejöttéhez. Majd 1848. március 15-re emlékezte-

⁹⁰ Az akadémiai nagygyűlés. *Szabad Nép*, 1954. június 14. 1. p.

tett, amikor az akadémia tagjai kiálltak az általános szabadságjogok követelése mellett. Ezzel összefüggésben Mikes feltette a kérdést, hogy lehetséges-e szorosabb kötelék, mint a tudomány és a szabadság összefonódása. „Aligha” – hangzott Gallicus válasza. Az egyik a másik következménye, „az igazi tudomány nem lehetne szabadság és az igazi szabadság sem tudomány nélkül”. Ezen az akadémián elszorul az ember szíve, ha a tudósok tanácskozássra ülnek össze. Az akadémia dicső fénye korszakunkban rejtve van – mondta. „A despotizmus talajából nem növekedhetik égig a bölcselmek csudálatos mangópálmája. De e pálma gyökerei bizonyára mélyen és szívósan megkapaszkodnak most is nemzeti létünk humuszában, és ha majd jobb végzetük napja” eljön, akkor „ismét nagyszerű gyümölcsöket hajt a magyar hazának”. Ezek után Gallicus kritikái megjegyzései következtek az akadémia tagjaival kapcsolatban. „Már a pusztá tény, hogy a nagygyűlés elnökségében helyet foglalt, mi több, elsőként említett Nagy Imre, a kormányfő.”⁹¹ Mi köze az államhatalomnak, különösen az önkényhatalomnak egy tudós társaság gesztiójához? Nagyon sok köze van – válaszolta meg a kérdést Mikes –, a politikának korlátlan rendelkezési joga van az akadémián. Az akadémia munkáját, feladatait a pártkongresszus határozatai szabják meg (MDP III. kongresszus május 24–30.)” „Vagyis az akadémia államhatalmi szervvé silányult. A párt egyik kirendeltségeként működik. Függetlenségének és lelkiismereti felelősségének befellegzett. Úgy kutat, ahogy parancsolják, és oda lyukad ki, ahova a Politbüro az ujját böki.” Az akadémia munkáját, tartalmi feladatait a közhatalom irányítja. „Mivel pedig e közhatalom ügködésének tartalmát és irányát Moszkva szabja meg, önként következik, hogy a Magyar Tudományos Akadémia a Kreml gyarmati üzletkörének egyik fiókvállalata.

⁹¹ Nagy Imre 1950 decemberétől 1956 októberéig tagja volt az MTA-nak. *A Magyar Tudományos Akadémia tagjai 1825–2002*. Budapest, 2003.

Adott szerepe lényegileg nem egyéb, mint a tudomány álcájában szolgálni és hitelesíteni az idegen elnyomást.” A kommentár befejező részében Mikes Imre összefoglalta az akadémia működését az MDP második kongresszusától (1951. február 25.–március 2.). Rusznyák Istvánt, az Akadémia elnökét idézte, aki azt mondta, hogy megváltoztatják az addigi munkamódszereket, új célkitűzéseket fogalmaznak meg, olyanokat, amelyeket a kormány és a párt elvár az intézménytől. „Természetesen, az a tudomány, amelyet a kormány és a párt, egy egészen fertelmes tirannia kormánya és pártja vár el, nem tudomány. Hanem a népelelnyomó és népnyúzó politika igazolása, a tudomány álruhájában.” Majd tovább idézte Rusznyák 1951-es beszédét. „A tudomány ma már nem szakad el a dolgozó néptől és az élettől. Mint orvos erre megemlítek egy orvosi példát. Klinikámon két éve tanulmányozzuk a nehéziparban foglalkoztatott munkások szív-működését. Vizsgálataink közben érdekes megállapítást tettünk. Szemben azzal az imperialista rágalommal, hogy a munkaverse nyek és a sztahanovista módszerek tönkreteszik az egészséget, mi pontosan ennek az ellenkezőjét állapítottuk meg. Azt ugyanis, hogy a minden nehéz munkánál jellegzetes szívkiáradási tünetek a sztahanovistáknál alig jelentkeznek. Tudományos bizton sággal kimondhatjuk, hogy a sztahanovista munkarendszer nemcsak nem káros, de egyenesen kíméli a dolgozók munkaerejét.” Erre Mikes: „Lehet-e csudálkozni, hogy az efféle Rusznyák Istvánok láttán és hallatán a despotizmus mind mértéktelenebb igényeket támaszt a társaság felé, amelynek feladatkörét, munkamódszerét, céljait kongresszusról kongresszusra jelöli ki a párt pillanatnyi érdekei és taktikája szerint? A második kongresszus-tól a harmadikig ipari akadémiaánk volt, amely fekete-fehéren bebizonyította, hogy keveset keresni, sosem pihenni, mindig robotolni a hosszú élet titka. A harmadik kongresszustól felfelé pedig mezőgazdasági akadémiaánk lesz, amely legfelső tudomá nyos problémái a lóhere belterjes termelésével kapcsolatosak, és

kimutatja majd, hogy adót fizetni, beszolgáltatni, kolhozjobbágnak elállani, a fej alatti párnát elegzekváltatni az egyedül helyes agrárpolitika és magyar magatartás. Mondjuk, siralmas ez az arculat, amelyet akadémiánk nagygyűlése mutat a nemzetnek. Mégis megdobban a szívünk a hírré, hogy egybegyülemlettek. Mert ez az akadémia mégiscsak a Magyar Tudományos Akadémia. Nem az jellemzi, ami kívülről láttatik belőle, de ami ódon falai közt forr és érlelődik. Nem a pillanatnyi vörös mázolat megalázott homlokzatán, hanem épületének egész és hatalmas masszája, amely rendíthetetlen erővel elpusztíthatatlanul örködik az időket és múltó rendszereket tovasodró Duna partjain!”⁹²

A *Szabad Nép* 1955. július 2-án megjelent számában az orvosi hivatásról szóló vezércikket jelentetett meg. Semmelweis Ignác születésének évfordulója alkalmából száz magyar orvost tüntettek ki a „kiváló” és „érdemes orvos” címmel. A cikk a háború előtti Magyarország orvosi ellátásáról számolt be, majd pedig a felszabadulás óta eltelt tíz év eredményeit sorolta. Kiemelte azt a lehetőséget, amellyel az orvosok tudományos kutatómunkát végezhetnek, és tehetségükkel kiváló eredményeket mutatnak fel, például a szív-, az ideg- és a tüdősebészet területein. Majd a cikkből megismerhettük a falusi orvosok problémáit, a túlszűfolt rendelőket, a lakáshelyzetüket, gépkocsihiányukat, a tanyavilág kihívásait, ezeknek a problémáknak egy részét, ha a pártbizottság, a helyi tanács segít, meg lehet oldani – olvashattuk. A cikk írója a továbbiakban a Nyugat-Németországban dolgozó orvosok helyzetét mutatta be, leírta a létminimum alatti fizetésüket, a pályájukat elhagyó orvosokat és a munkanélkülieket. Magyarországon ezek egyike sem fenyegeti az orvosokat, biztos állás, munkalehetőség és minden feltétel a rendelkezésükre áll hivatásuk gyakorlásához. A második ötéves tervben bővíteni kell az egészségügyi intézményeket, nagyobb gondot kell fordítani az

⁹² OSZK Kt. 451/564. fond. 1–6. p.

orvosok továbbképzésére.⁹³ Mikes Imre kommentárja első részében hosszan elemezte, hogy a száz kitüntetés mit jelent, kinek a kitüntetése valójában, és miért adta a népi demokrácia az orvosoknak. Az orvosi hivatás – írta –, etikája szerint, a szabadság, a humanitás eszméinek képviselője, az ember legnemesebb istápolója. „Mit keresnek tehát az elnyomás és embertelenség uralmi rendjének érdempénzei a magyar orvosok kebelén?” Majd megnyugtatta hallgatóit, hogy az orvosoknak ezekhez a kitüntetésekhez nincs semmi közük. „Nem ők cselekedték, hanem velük cselekedték ezt a fojtogató színjátékot.” A valóságban a rendszer önmagát tüntette ki, azért, hogy a felemelkedés látszatát keltse, ahhoz a réteghez közeledjen, amelyet a nép legjobban tisztel és elfogad. „Tehát a medáliákra nem az orvosoknak, hanem a rendszernek volt szüksége.” Gallicus írása folytatásában részletesen elemezte a cikket, az egészségügy elért eredményeit és hiányosságait. A cikkben olvasott eredmények, számadatok a nemzetközi fejlődésnek felelnek meg, hiszen ez a fejlődés a tudomány nemzetközi előrehaladásával párhuzamosan alakult. Tehát a magyar egészségügy akkor érne el kimagasló eredményeket, ha az átlagon felül lenne jobb a betegségek megelőzése, a gyógyítás. Az egészségügy hiányosságairól szólva Mikes azt nem érti, hogy ha sokkal jobb az ellátás, mint a háború előtt volt, ami feltételezi azt is, hogy kevesebb a beteg, akkor miért zsúfoltak mégis a kórházak és falusi rendelők. Az orvosok gépkocsihiányáról elmondta, hogy Nyugaton a kocsi alapvető munkaeszköz minden orvos számára. Cáfolta azokat az állításokat is, melyeket a *Szabad Nép* a németországi orvosok helyzetéről írt.⁹⁴

⁹³ Orvosaink hivatása. *Szabad Nép*, 1955. július 2. 1. p.

⁹⁴ OSZK Kt. 451/819. fond. 1–5. p. (A háború előttihez képest emelkedett a biztosítottak száma, ezzel magyarázható az orvoshoz forduló betegek arányának emelkedése.)

A *Szabad Nép* 1956. március 16. száma beszámolt a Kossuth-díjak kiosztásáról. A lap vezércikkében hosszan méltatta a díj jelentőségét, amelyet azok kaphatnak meg, akik minden erejükkel azon fáradoznak, hogy a népjólét, a kultúra, a gazdaság, a tudomány színvonala tovább fejlődjön, emelkedjen. A cikk a továbbiakban ismertette a Kossuth-díjjal kitüntetettek nevét és az indoklást, amiért a kitüntetést kapták.⁹⁵ Mikes Imre kommentárjának első részében a Kossuth-díjról általánosságban írt néhány gondolatot. Például összehasonlította a Sztálin-díjjal, a két díj hasonlóságáról a következőképpen vélekedett: a Kossuth-díj úgy aránylik a Sztálin-díjhoz, „mint a kihűlt bolygók a vakító napkoronghoz”. „És mégis, a díj megalkotója, névadója, lelke és lényege, a halhatatlan Sztálin a sárban hever már.” Véleménye szerint a Kossuth-díj odaítélése társadalmi komédia, és azok örülnek igazán, akik nem kapták meg. Akik pedig megkapták, azok közül soknak az arcát öntötte el a megalázottság és a szégyen pírja a nemzet előtt. Azokat, akiket kitüntettek az I. fokozattal, jól ismerjük – mondta Mikes. Ebből azt a következtetést lehet levonni, hogy a Kossuth-díjnak semmi érdeme nincs, és nem „magasztosítja föl a kijelölteket, nem alacsonyítja le a ki nem jelölteket, egyedül a neve magasztos, már tudniillik az a név, hogy Kossuth, de a vörös illetékesek ezt is csak úgy rabolták a temetőből”. A Kossuth-díjjal kitüntetettek közül elsőként Rusznyák Istvánt, az Akadémia elnökét emelte ki, ő a díj I. fokozatát kapta, és 50 ezer forint pénzjutalmat. Az indoklásban az szerepelt, hogy a kórtani kutatások terén végzett úttörő munkájáért kapta a díját. Mikes Imre a Rusznyák István akadémikus kórtani kutatásait a következőkben vélte felismerni: „Nagy Imre, a Magyar Népköztársaság minisztertanácsának elnöke e hó elején koronáriatrombózisban megbetegedett. Egészségi állapota azóta lényegesen javult, és előreláthatóan április hó folyamán újra munkaképes lesz... Budapest, 1955. február 19-én, Rusznyák

⁹⁵ Az alkotó munka megbecsülése. *Szabad Nép*, 1956. március 16. 1. p.

István egyetemi tanár, a Magyar Tudományos Akadémia elnöke.” Azért a tevékenységéért kapta – pontosította az idézetet Gallicus –, amiért a régi Rákosi-féle gazdasági programnak utat tudott törni, Nagy Imre félreállításával. A kitüntetettek közül kiemelte még Darvas József népművelési minisztert, aki szintén a díj I. fokozatát kapta a megfelelő pénzjutalommal. Darvas József érdemeit a következő szemléletes hasonlatban foglalta össze hallgatói számára: „Ha egy akkora bolhát látok, mint a gombostű feje, még csak meg sem akad a tekintetem rajta. De ha történetesen akkora bolhát látnék, mint egy elefánt, órákig elbámészkodnék rajta, s nem felejténém sohasem.” Majd Darvas József tehetségtelenségének és törtetésének mértékét a Himalája csúcsához hasonlította. Tehát olyan, aki valóban megérdemelte volna a díjat, olyan nem akadt, sem író, sem költő, sem „színpadi szerző” stb. Majd véleményét a nyomatékosítás kedvéért a következőképpen foglalta össze hallgatóinak: „A medáliákat meg az ötvenezreket azok kapják, akik megírják a diagnózisokat, és akik olyan szellemi életet teremtenek, amelyben ezek a diagnózisok lehetségessé válnak. Logikus, okszerű, hogy az ordó és a guba a Rusznyákokat meg a Darvasokat illesse. Mert a cseléduralom azért cseléduralom, hogy önmagával legyen szolidáris, hogy szellemi cselédeket, nem pedig szellemi arisztokratákat koronázzon koszorúival!”⁹⁶

IFJÚSÁGPOLITIKA A RÁKOSI-RENDSZERBEN

A Rákosi-rendszer politikája, propagandája kiemelten foglalkozott az ifjúság kérdésével. De nem fordított erre kevesebb figyelmet a SZER sem. A rádió egyik irányelveket tartalmazó dokumentumában a következőket olvashatjuk az ifjúsági adások elkészítésére vonatkozóan.

⁹⁶ OSZK Kt. 451/1002. fond. 1–5. p.

1. A SZER-nek egyik legfontosabb és legnehezebb feladata az ifjúságnak szánt műsorok elkészítése. Ezért a különböző osztályok vezetői és szerkesztői különös gondot fordítanak ezeknek a tartalmi és formai kivitelezésére.
2. A gyerekeket a rendszer 14 éves korig akadálytalanul befolyásolhatja, kivéve akkor, ha a szülők vállalják a rendszerrel való szembenállás kockázatát. A műsorokon keresztül történő hatásgyakorlást megnehezíti az, hogy a gyerekek természetéből adódóan vonakodnak attól, hogy a közösségből kikerüljenek. „A SZER teljesen az osztályok vezetőire bízta, hogy mennyire mennek abban, hogy belekeverjék a szülőket a nehézségekbe azzal, hogy olyan lépésekre határozzák el magukat, melyek folytán esetleg saját gyermekeik jelentik majd fel őket.” [Sic!] Ezért az a javaslat, hogy ezekre a problémákra inkább csak közvetett ajánlások hangozzanak el.
3. Az ifjúságnak, a gyerekeknek szánt adások szórakoztató műsorok legyenek, „minden nyílt propaganda nélkül”, ne utaljanak a rendszerre és a politikusokra. Úgy kellene őket megírni, megrendezni, mintha a hallgatók „szabadok lennének, és a világon béke uralkodna”.

A dokumentum a továbbiakban az ifjúsági adások tartalmi összetevőire ad példát. Legyen bennük olyan sorozat, amely adásonként egy személyt mutat be, például lehet a címe „Hősök és hősnők”. A sorozat fő jellemvonásait a dokumentum a következőkben határozta meg:

1. Terjedjen ki az egész világra.
2. Hódító típusú hősök ne szerepeljenek az adásokban.
3. A kéziratok ne „átlag” életút-ábrázoláson alapuljanak, hanem olyan életrajzokat kell választani, amelyeket gyerekeknek írtak, ezzel biztosítani kell, hogy a túlságosan apró részletek ne tegyék számukra unalmassá a történetet.

A dokumentum a továbbiakban felsorol néhány példát a műsorkészítő számára (például: Kolumbusz Kristóf, Bolívar, Lincoln, Kossuth, Masaryk, Mózes, Assisi Szent Ferenc).

A forrás a kisebb gyerekek részére is ajánl programot, cserkészműsorokat, meséket, dalokat, sportműsorokat és „híreket a szabad világ gyermekeiről”.

Az irányelvben a rádió vezetői megállapították, hogy az 1951-es tapasztalatok alapján a kommunista rendszer kevésbé tudta befolyásolni a fiatalságot, mint ahogyan azt korábban hitték. Tényként kimondták a dokumentumban, hogy a célországok ifjúsága a kommunista tömegszervezeteken kívül nem tud más szervezetekben részt venni, nem lévén ilyenek. A pártvezetés különleges súlyt helyez az ifjúság nevelésére, mert a rendszer fennmaradásának utánpótlását látja benne.⁹⁷

Mikes Imre ezen irányelvek alapján készítette műsorait, és vizsgálta Rákosiék ifjúságpolitikáját, hogy ti. sikerül-e megkaparintaniuk a fiatalság lelkét. Ennek megfelelően éberén reagált azokra a sajtóban megjelent cikkekre, amelyek ezzel foglalkoztak. Behatóan elemezte és „lefordította” például a *Szabad Nép* 1952. július 12-i számának vezércikkét. Az írás közölte az MDP Központi Vezetőségének legutóbbi ülésén hozott határozatot: „A legfontosabb, hogy maradéktalanul biztosítsuk a párt vezető szerepét a DISZ-ben, pártunk legfontosabb ifjúsági szervezetében.” Ez azért fontos – olvashatjuk –, mert megnőtt az ifjúság szerepe a szocializmus építésében, az ország gazdaságának jó szakemberek egész seregére van szüksége. A cikk a továbbiakban arra a kérdésre ad választ, hogy milyennek szeretné látni a párt a magyar ifjúságot. „Azt akarja”, hogy a termelés rohamcsapata legyen, amely szívós küzdelemmel a legnehezebb felada-

⁹⁷ A Szabad Európa Rádió irányvonalai. (1952. február.) (A dokumentum Ekecs Géza iratanyagából származik. Rendezés alatt, az OSZK Történeti Intérjúk Tárában.) 21. p.; 22–23. p.

tokkal is megküzd. Az ifjúság szeresse népét, s gyűlölje a haza ellenségeit. A párt ezt a feladatot a DISZ-re bízta. A második részben a cikk azokra a hibákra mutatott rá, amelyek gyengítik a szervezet munkáját, s ez egyben a pártvezetés hiányosságait is bizonyítja. Ha a DISZ kapcsolatai nem elég erősek az ifjúsággal, az a párt tömegbefolyását is gyengíti. A legnagyobb hiba az, hogy „a DISZ nem eléggé harcos és nem eléggé nevelő szervezet”, vagyis az alapszervezetekben nincs megfelelő élet, nincsenek olyan programok, amelyek vonzanák a fiatalokat. A másik fontos, megoldásra váró feladat az, hogy az ifjúsági vezetők foglalkozzanak többet a fiatalokkal, többet legyenek velük, s ismerjék meg életüket és gondolkodásukat. E hiányosságok pótlása érdekében a pártvezetőségnek is fokozottabban kell törődnie a DISZ irányításával.⁹⁸ Kommentárjában Mikes a cikk sorait részletesen elemezte: elsőként az olvasható ki belőlük határozottan, hogy a DISZ csődben van. Az igazi feladat az lett volna, hogy a fiatalokból olyan „janicsárokat” neveljenek, akik ha kell, „habozás nélkül áldozzák vérüket a vörös önkény oltárán”; „akik lángolva szeressék Moszkvát, s minden hévvel gyűlöljék Moszkva elleneit”. A DISZ vezetőinek el kell érniük, hogy a fiatalok „tűzön-vízen át kövessék a pártot és népük nagy vezérét, szeretett Rákosi elvtársunkat”. A magyar fiatalok hűséggel legyenek Sztálin iránt, hiszen neki köszönhetik a szabadságot és a boldogságot. A vezércikkből azonban kiderült az is, hogy a magyar fiatalok nem fogadják el ezt a rájuk kényszerített magatartást, tehát „az idegen önkény, ki ne látná tisztán, csúfosan megbukott”. Hiába próbálják a legfiatalabb nemzedékekre ráerőltetni a párt filozófiáját, ez nem sikerül, e fiatalok nem lesznek a párt katonái. A cikkből kitűnik az is – folytatta Mikes –, hogy a pártvezetés ugyancsak tehetetlen azokkal a vezetőkkel szemben, „akiket kijelölt e töme-

⁹⁸ Erősítsük a pártvezetést a DISZ-ben! *Szabad Nép*, 1952. július 12. 1. p.

gek elkábítására és megszervezésére”. Az utánpótlás „nevelésben” tehát a párt teljes csődöt jelenthet.⁹⁹

A *Szabad Nép* 1953. szeptember 1-jén megjelent vezércikke az új tanévet köszöntötte. Az új tanévben az általános iskolákban több mint 1 millió 200 ezer gyermek, a középiskolákban 25 ezer diák, az egyetemeken és főiskolákon – esti, levelező – mintegy 50 ezer hallgató tanul. Az iskolák a nép iskolái lettek, a középiskolában tanulók, a főiskolákon és egyetemeken a hallgatók 60 százaléka munkás- és parasztszármazású. Ezek az iskolák már a nemes szocialista vonásokat fejlesztik ki a fiatalságban, az önzetlenséget, emberszeretetet, a tudás tiszteletét, az alkotómunka, hazánk és népünk nagy hagyományai megbecsülését. A cikk a továbbiakban a hiányosságokat sorolta, elsősorban a tanulmányi színvonal gyengeségét, a középiskolai tanulók, egyetemisták magatartását kifogásolta. Sok az elégtelen osztályzat – a tanulók és a hallgatók tudása nem elég alapos, politikai tájékozottságuk igen gyenge, sok az igazolatlan mulasztás. Évről évre emelkedik azoknak a tanköteles korú gyermekeknek a száma, akiket nem íratnak be az iskolába. Az igazolatlan mulasztások miatt sok gyermek nem kapott bizonyítványt az elmúlt tanév végén. Év közben a középiskolákból és egyetemekről a tanulók és hallgatók 80 százaléka marad ki,¹⁰⁰ elsősorban azért, mert munkát vállal. A felsorolt hiányosságok orvoslását a pártlap a következőképpen foglalta össze: a pedagógusok, a pártszervek, az ifjúsági szervezetek feladata, hogy hathatós nevelőmunkával, érvekkel megoldja a problémákat. Olyan fiatalokra van szükség, akik alapos ismeretekkel rendelkeznek a természet- és társadalomtudományok tör-

⁹⁹ OSZK Kt. 451/131. fond. 4–6. p.

¹⁰⁰ 1950 februárjában pártközponti jelentés a VKM-ben folyó ellenséges tevékenységről. A nyolc osztályt időben a „tanulók mindössze 33%-a végzi el”. *Dokumentumok a magyar oktatáspolitikai történetéből*. Összeállította: Kardos József és Kornidesz Mihály. Budapest, 1989, I. köt.: 370. p. PTI Arch. 276. f. 11/46 őc.

vényszerűségeiről, szeretik hazájukat, és kötelességüknek érzik annak felvirágoztatását. A felsorolt problémák megoldásához jól felkészült oktatókra van szükség az általános iskoláktól az egyetemekig, olyanokra, akik átérzik munkájuk felelősségét a jövő generációk oktatása, formálása területén. Az oktatásügyi szervezeteknek biztosítaniuk kell a kormányprogramban kitűzött feladatok végrehajtásához szükséges feltételeket az általános iskolákban – jobb körülményeket kell biztosítani a munkásnegyedek és falusi iskolák működéséhez. Gondoskodni kell az iskolák jobb felszereltségéről. Az oktatók ösztönzésére szolgál a kormányprogram célkitűzése, a dolgozók anyagi és kulturális szükségleteik jobb kielégítése.¹⁰¹ Mikes Imre a vezércikkről írt kommentárját a tőle megszokott elégedetlenséggel kezdte. Bevezető soraiból a hallgatóság megtudhatta, hogy ezek az iskolák már nem a régiek többé. „Az ősiség ugyanis nem a falakból, de a szellemből adódik, amely az idők mélyéből átöröklődik, és újjá válik a fiakban. Ez a nagyon régi és mindig új szellem a magyar Génius. Míg a Géniust átmentették múlt történelmünkben, és továbbadták jövőnk történelmünknek, addig iskoláink ősi iskolák voltak. Ma egyszerűen csak iskolák.” Ezek a rendszer iskolái, amelyeknek padjaiban a gyerekeken kívül professzorok is ülnek, akiknek el kell sajátítaniuk „az önkényuralom ideológiai tételeit”, és továbbadni „az ifjú szívekbe és értelmekbe”. A politikai vezetés célja, hogy mindenki tanuljon „a pendelyes csecsemőtől a tudós akadémikusig terjedő skálán, a bölcsőtől egészen a korporsóig, és mindenki ugyanazt tanulja: hogyan kell és hogyan lehet a szolgasorsot szabadság helyett elfogadni”.¹⁰² Kommentárja befejező részében azt fogalmazta meg hallgatói számára, hogy az iskolákba beültetett gyerekek nem biztos, hogy elfogadják mindazt, amit a népi demokratikus rendszer tanítani akar nekik,

¹⁰¹ Jó munkát, jó tanulást! *Szabad Nép*, 1953. szeptember 1. 1. p.

¹⁰² OSZK Kt. 451/411. fond. 1–2. p.

mert egyszer ráeszmélnek, hogy mindaz, amit megismertek, nem igaz, és keresni fogják a letűnt „magyar Géniusz szavát”.¹⁰³

Ezt az ellentmondásos helyzetet érzékelte Mikes három esztendő múlva is. Kommentárjához az alkalmat megint csak egy „pártdokumentum” adta: az MDP Központi Vezetősége levelében üdvözölte a DISZ II. kongresszusát. A pártvezetés levelében arra hívta fel a fiatalok figyelmét, hogy a tőkés-földesúri elnyomástól megszabadulva szabad ifjú nemzedékként építhetik a társadalmat. A szocialista társadalom lehetővé teszi számukra a munkavállalást, a szakmai előrelépést, a művelődést és a családalapítás lehetőségét. A falun élő ifjúság számára – a mezőgazdaság átszervezése után – könnyebb, boldogabb életet teremt. Az ifjak műveltebbé válása a biztosíték arra, hogy a politikai élet területén is tevékenykedjenek.¹⁰⁴ Mikes Imre a kongresszusi levél nyomán írt kommentárjában elmondta, hogy a hangzatos „eredményekkel” szemben a népi demokrácia állama a legalapvetőbb szabadságjogokat sem adja meg az ifjúságnak, például a gyülekezés vagy a szabad véleményalkotás és -nyilvánítás jogát. Van-e a 700 küldött között egyetlenegy olyan ifjú is – tette fel a kérdést Gallicus –, aki felállna, s bírálná a kormány gazdaságpolitikáját, a nehézipar túlfeszített ütemét, a mezőgazdaságban tervezett fokozatos szövetkeztesítést? Ez nem történhet meg a „szabadság” égisze alatt, ehelyett egymás után állnak fel a kijelölt szónokok, s elmondják előre megírt és gondosan átfésült szónoklataikat, a többiek pedig kötelezően megtapsolják őket. A valóságban az ifjúságot elnyomják, hallgatásra ítélik a „fényes terem”, a Parlament falai között.¹⁰⁵

A *Szabad Nép* 1955. június 19-én megjelent számában közölte Rákosi Mátyás felszólalását a DISZ II. kongresszusán. Beszédének

¹⁰³ Uo. 6. p.

¹⁰⁴ A MDP Központi Vezetőségének levele a Dolgozó Ifjúsági Szövetsége II. kongresszusához. *Szabad Nép*, 1955. június 15. 1. p.

¹⁰⁵ OSZK Kt. 451/803. fond. 3–4. p.

első részében, a kongresszus küldötteinek üdvözlése után, a pártvezér megköszönte a termelésben elért nagyszerű eredményeket, mindenekelőtt azt a kétszázhuszezer tonna szenet, amelyet a diszisták terven felül adtak a népgazdaságnak. Ezután a gondolat-sort a népgazdasági terv maradéktalan teljesítésének szükségességével folytatta. Felhívta a figyelmet a munkafegyelem helyreállítására, különösen azok esetében, akik az előző 20 hónapban az iskolákban, az egyetemeken nem teljesítették megfelelően kötelezettségeiket. Kiemelte a Budapesti Fémáru- és Szerszámgépgyár öntödei küldöttjének felszólalását, aki elmondta, hogy brigádjával a szovjet módszerek tanulmányozása után 280 százalékot értek el, s maguk mögött hagyták a többi brigádot ezzel a teljesítménnyel. Rákosi ezzel azt hangsúlyozta, hogy a következő öt éves terv küszöbén mennyire fontos az új technikák és a fejlett műszaki tudás alkalmazása, s e feladat nagy része a fiatalokra hárul majd.¹⁰⁶ Mikes a beszéd leglényegesebb részét elemezte, s tömören igyekezett összefoglalni a szónoklatot hallgatói számára. A gazdasági terv és az iparfejlesztési célok csak fokozott robotoltatással érhetők el – fogalmazta át Rákosi szavait. Ezt ajánlotta fel a párt a fiatal nemzedéknek. „Dolgozz, pajtás, neked is lesz! Helyesebben, pajtás, neked nem lesz. Mert ha lenne, az sértené a termelékenységi elvét, amely pedig a népi demokrácia gazdaságpolitikájának szent dogmája. Ennél fogva marad a nyers, a meztelen, a mindig növekvő, sosem elég robot.” Gallicus a 220 ezer tonna szén terven felüli teljesítését óriási teljesítményként értékelte, csak azt nem értette, hogy ha a termelés terven felül teljesül, akkor a fogyasztás miért marad terven alul. Miért nem kerül a rengeteg kitermelt szén a tűzhelyekbe? Erről a kis el-
lentmondásról Rákosi elvtárs nem nyilatkozott.¹⁰⁷ Felszólalásában a pártvezér azt mondta a mezőgazdaság átalakításáról, hogy a paraszt-

¹⁰⁶ Hűséggel a néphez – hűséggel a párthoz. Rákosi Mátyás elvtárs felszólalása a DISZ II. kongresszuson. *Szabad Nép*, 1955. június 19. 1. p.

¹⁰⁷ OSZK Kt. 451/807. fond. 1–2. p.

ság felemelkedése fontos a feladatok megvalósításában és a termelészövetkezeti mozgalom megerősítésében. Az átalakításhoz számos feladatot kell megoldani, például a gépállomások helyzetén kell javítani. Egyre több olyan mintagazdaságra van szükség, amely bizonyítja létjogosultságukat, hogy a parasztság lássa az eredményes gazdálkodáshoz vezető egyetlen lehetséges utat. Rákosi helyeselte, hogy a DISZ beszámolóiban kellő hangsúlyt kaptak az egyénileg gazdálkodó fiatalok tervei. A falvakban olyan ifjakra van szükség, akik örömmel végzik a mezőgazdasági munkákat, s ezzel hasznos tagjaivá válnak a népi demokráciának.¹⁰⁸ Mikes a mezőgazdaság átalakításáról szólva a munkavégzésre megint csak a „robot” kifejezést használta. „Arccal a kolhoz felé! Hiszen ez az érdeke a parasztnak is, a nemzetnek is.” A mintaszövetkezetekkel kapcsolatban elmondta, hogy a téeszek már így is fölényben vannak a még egyénileg gazdálkodókkal szemben. Vagy Rákosi „a köpcös ember derűjével tréfálni akart? Mert olyan vak magyar nincs az országban, aki ne tudná, hogy hajdanán, az »ántivilágban«, amikor a kolhozoknak még híre-hamva sem volt a Duna–Tisza táján, fogyatékos birtokmegosztási viszonyaink ellenére is mi láttuk el fél Európát harapnivalóval. Ma pedig a föld 30 százaléka már kollektív tulajdon, mégis kenyérgondjaink vannak.”¹⁰⁹ Mikes szerint az ifjúság a pártpropagandával szemben látja az ország igazi helyzetét, s tisztában van azzal, hogy jövője kilátástalan, ha a rendszer nem változik.

A DOLGOZÓ NŐKRŐL

A Magyar Dolgozók Pártja szavakban nagy jelentőséget tulajdonított a „nőpolitikának”, a női egyenjogúságnak. Mikes leleplezően szólt arról, hogy az egyenjogúsítás alig jelent mást, mint a

¹⁰⁸ Hűséggel a néphez... i. m.

¹⁰⁹ OSZK Kt. 451/807. fond. 2–3. p.

munkába állítás kényszerét. Gondolataihoz a kiindulópontot a *Szabad Nép* 1952. április 2-án megjelent vezércikke adta, amely a magyar nőkkel foglalkozott a felszabadulás közelgő évfordulója alkalmából. A cikk szerint április 4-e kétszeres felszabadulás a nők számára: megszabadultak a kizsákmányoló rendszertől, s mint nők is felszabadultak. 1945 után egyre többen olyan munkát kezdtek végezni, amelyet addig hazánkban csak férfiak végezhettek. Ma már – olvashatjuk a cikkben – az élet szinte minden területén megtalálhatók a női dolgozók. Egyenjogúsításukat az alkotmány garantálja. A nők munkába állásáról, továbbképzéséről és magasabb iskolai végzettségük megszerzéséről a Minisztertanács külön határozata intézkedik. A cikk további része olyan asszonyokkal ismertette meg olvasóit, akik szorgalmuknak és kitartásuknak köszönhetően addigi életükhöz és körülményeikhez képest sokkal jobban élnek, s kitüntetett sztahanovisták. A Magyar Népköztársaság az Anyasági Érdemrenddel tüntette ki azokat az anyákat, akik sok gyermeket nevelnek, s ezzel hozzájárulnak az ország népességének gyarapításához. A cikk többi része a dolgozó nők szociális kedvezményeit és juttatásait sorolta fel: a szülés előtti és utáni kedvezményeket, a kórházi ellátás szabályozását, a gyermekek révén kapott bölcsődei, óvodai ellátást stb. Élet- és munkakörülményeik gyökeres változását és boldog életüket a magyar asszonyok minden igyekezetükkel és tudásukkal meghálálják a szovjet felszabadító hadseregnek – olvashatjuk a cikk utolsó bekezdésében.¹¹⁰

A dolgozó nők a népi demokráciában sikereket érnek el, jól el-sajátítják az új módszereket, és ezeket eredményesen alkalmaz-zák a termelésben – olvashatjuk a pártújság 1953. április 17-én megjelent számában. Munkájuk folyamán az állattenyésztés te-rén új és sokrétű feladatokkal kell megbirkózniuk. A munkaver-senyek sorában a gépállomások traktorosnői egyes termelőszo-

¹¹⁰ Szabad hazánk szabad asszonyai. *Szabad Nép*, 1952. április 2. 1. p.

vetkezetekben országos szinten is a legkiválóbb eredményeket érték el, megelőzve a férfi traktorvezetőket. A dolgozó paraszt-asszonyok és -lányok jövője „népnevelőink kezében” van. Sorsuk a háború óta sokat javult, választójogot kaptak, és ezzel beleszólást nyertek sorsuk irányításába, egyenjogúvá váltak a férfiakkal. A továbbiakban a cikk születési és halálozási adatokat sorakoztat fel a két világháború közötti időből. A magas halálozási arányszámok miatt a helytelen, szegényes táplálkozást, az orvosi ellátás és a gyógyszerek hiányát okolta. A népi demokrácia anya- és csecsemővédelmi törvénnyel gondoskodott az anyákról és gyermekeikről. A szülők támogatják gyermekeiket életútjuk kezdetén, a társadalom pedig leveszi a terhet az asszonyok válláról, hogy ők teljes energiájukkal részt tudjanak venni a termelésben.¹¹¹

Mikes kommentárjában természetesnek tartja, hogy végre az 50-es évek elejére javult a csecsemőhalálozási arányszám, és jóval kevesebb, mint volt a két világháború között. Hiszen az 1930-as évek gyermekvédelmi politikája érik be az 1950-es évek elején. A gyógyításban nagyon jelentős előrelépések történtek, a szulfamidok, a penicillinkészítmények, a sztreptomycin és a különböző védőoltások és szérumok megakadályozták a csecsemők nagyszámú halálát. Mikes nem értett egyet a lapban leírtak azon részével, hogy a gyermekek nevelését a társadalom átvállalja, az anya pedig csak dolgozzon. „A jó anya ma az, aki nem nevel, de robotol” – foglalta össze egy mondatban véleményét Mikes az említett gondolatokról.¹¹²

1955. március 8-án a központi pártlap is köszöntötte a nőket a Nemzetközi Nőnap alkalmából. Az ünnep egybeesik az ország felszabadulásának közelgő tizedik évfordulójával. Ennek kapcsán a nők háború alatti megpróbáltatásairól, szenvedéseiről ol-

¹¹¹ A falu dolgozó női a jó természet. *Szabad Nép*, 1953. április 17. 1. p.

¹¹² OSZK Kt. 451/318. fond. 5–6. p.

vashattunk. Majd arról, hogy a népi demokrácia felemelte, megbecsüli, értékeli a nőket és nagyszerű munkájuk teljesítményeit. Sikereik elérésében mindvégig érezhették a Szovjetunió támogatását. A magyar anyák békében, jó körülmények között akarják nevelni gyermekeiket, ezért tiltakoznak a német újrafelfegyverzés, a hidrogénbomba és egyéb fegyverek ellen. A felszabadulás tizedik évfordulója tiszteletére rendezett munkaverseny minden mozzanatában részt vesznek szorgalmas munkájukkal, hogy hozzájáruljanak az ország értékeinek gyarapításához.¹¹³ Mikes Imre kommentárjában egy általános képet mutatott be a magyar nőkről hallgatóinak. „Lehet, hogy a magyar nők nem is tudják, nem is sejtik, hogy a rendszer, amely hazánkat sajátjának vallja, őket ünnepli ma” – kezdte kommentárját Gallicus. Azért nem tudnak az ünnepről, mert teljesen elszigetelten, észrevétlenül élnek. Az ünnep, a nőnap csak egy alkalom, hogy a népi demokrácia ismét harsoghassa politikai célját, tetteit, amelyeket a háború óta elért. Majd a felszabadulás alatti rémtetteket említette, amelyeket a Vörös Hadsereg követett el a magyar nőkön. Az ünnep fénye mögött ezek a nem túl dicső események is ott vannak, ezekről a rendszer természetesen nem beszél, hanem csak ünnepel. „E napon a rendszer, a tigris simulékonyságával hódolván hölgyeink lába előtt, júdáspénzeket próbál lepengetni a magyar asszonyok asztalára. E júdáspénzeken az a felirat ékeskedik, hogy a szovjet szuronyok segélyével felszabadította és egyenjogúvá tette a gyöngébb nemet.” Írása befejezésében elmondta, hogy a nyugati társadalmak asszonyai szabadon döntenek el, hogy élnek-e a munka jogával, anyagi helyzetük mércéjének megfelelően. A népi demokráciákban pedig a munka a „szolgává silányodott anya kötelessége.”¹¹⁴

¹¹³ A Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetősége levele a magyar nőkhöz a nemzetközi nőnap alkalmából. *Szabad Nép*, 1955. március 8. 1. p.

¹¹⁴ OSZK Kt. 451/725. fond. 1–6. p.

A *Szabad Nép* újságírója 1956 januárjában megjelent cikkében arra a kérdésre kereste a választ, miért vállalnak kevesebb politikai megbízatást a nők a pártalapszervezetek vezetőségében. Az általános vélemény az volt, hogy a nő gondja a háztartás, a gyermeknevelés, „ne terheljük őket más feladatokkal!” Volt, aki jogosnak tartotta ezt a véleményt, volt, aki nem. Volt, aki úgy vélte, hogy a nők mentesítése csak ürügy, hogy háttérbe akarják szorítani az asszonyokat. Néhány esetben maguk a nők igyekeztek saját védelmükben megszólalni, hogy a családjuk mellett szívesen vállalnának pártmunkát, és megtiszteltetésnek éreznék, ha a pártalapszervezet tagjai vezetőségükbe beválasztanák őket. Akadt olyan példa is, hogy a nők elmondták a taggyűlésen gondolataikat, és kérték, ne jelöljék őket pártmunkára. A cél azonban az, hogy a férfiak segítsenek abban, hogy a vezetésre alkalmas nők megfelelő munkát kapjanak a pártvezetőségekben. A cikkben Hajdú megye statisztikai adatából megtudhatjuk, hogy az 1956. január első harmadában megválasztott 259 vezetőségi tagból csak 44 nő, Vas megyében pedig a 250-ből 24 a nő. A pártvezetés nem nélkülözheti a nőket akkor sem, ha a család miatt sokkal elfoglaltabbak, mint a férfiak, még akkor is számítani kell rájuk, ha a szülési szabadság miatt vagy a gyerekek betegsége esetén bizonyos időre kiesnek a munkavégzésből. Azért is szükség van rájuk, mert jól ismerik a dolgozó asszonyok életét, és képviselni tudják gondolataikat a pártvezetőségben. A nők eddig is sokszor bizonyították, hogy nagyon keményen tudnak harcolni szociális körülményeik javításáért az üzemekben és a kollektív szerződéseken foglalt jogaiért.¹¹⁵ Mikes Imrének ebben az esetben is más volt a véleménye, a nők pártvezetőségi munkavállalásával kapcsolatban. Kommentárja bevezetőjében röviden, tömören adott képet hallgatóinak az 50-es évek gazdasági-társadalmi helyzetéről. „Abba még csak belenyugodnék rendszerünk, hogy megfogyatkozott a kenyérke, el-

¹¹⁵ Több asszonyt a vezetőségbe! *Szabad Nép*, 1956. január 21. 1. p.

fogyatkozott a húsocska, nincs lábas, még annak a madzagnak is szűkiben vagyunk, amivel a férfiember felköti a fehérneműjét, ha gátra kell állania, de abba már semmiképpen sem képes belenyugodni, hogy a nő is kezd hiánycikk lenni. Ugyan nem számszerűleg, mert a népszámlálási adatok szerint a gyöngébb nem határozott többséget képez az erősebbel szemben. Hanem politikailag.” A nők szinte teljesen eltűntek a politikai életből, a férfiak általában tiltakoznak a női jelöltek megválasztása ellen, „mondván, hogy van azoknak elég dolguk a ház körül, férjükkel, gyermekükkel, a seprővel meg a főzőkanállal”. Jelentős számban a nők sem vállalják a jelöléseket, így az arányok eltorzultak a nők és férfiak pártmunkavállalását tekintve. A Hajdú és Vas megyei számokkal kapcsolatban Gallicus megjegyezte, hogy a nők részvétele a politikában a megadott arányszámokat tekintve jó, de ennek a bőségnek logikai és erkölcsi buktatói vannak. Akkor, amikor a párt hiányolja a nőket a pártmunkából, negatív példaként szolgál maga is, mert a Központi Vezetőség 71 tagjából csak 7 nő. Ez alig 10%. Ez a testület egyébként sem számít, a „Központi Vezetőség csak efféle sóhivatalnak számít a párt életében, ahol jogköre és szerepe alig nagyobb, mint az országgyűlésnek a nemzet életében”. Szerepük tehát jelentéktelen. Mikes tovább elemezte a felsőbb politikai vezető testületekben a nők arányszámát. A Politikai Bizottság csak férfiakkal állt, 9 főből. A párttitkárságnak 5 férfi tagja volt. A Központi Revíziós Bizottság 19 tagjából 17 férfi és 2 nő. A Központi Ellenőrző Bizottságot 11 férfi alkotta, és egyetlen nőtagja sem volt. Ezért nem érthető a központi pártszervek reklamációja arra vonatkozóan, hogy miért nincsenek nagyobb számban nők az alapszervezetekben, a vezetés sem mutatott kimondottan pozitív példát a kérdésben. Mikes Imre a Szovjetunióban is megvizsgálta a nők politikai részvételét a pártban. Ott a párt szerveiben még annyi nő sincs, mint Magyarországon. Néhány gondolat erejéig bemutatta a nők egyenjogúságát is a Szovjetunióban. A rádió külföldi vendégeinek, például a francia nemzetgyűlés küldött-

ségének elképesztő beszámolóját említette a Moszkvában tapasztaltakról: „a szovjet fővárosban minden utcaseprő nő, az építkezéseknél meg a bányák mélyén lányok és asszonyok végzik a legnehezebb munkát...” Az egyenjogúsításnak ez a fajtája – folytatta Mikes Imre – teljesen figyelmen kívül hagyta a nők helyzetét, szerepét a családban, fizikai felépítésüket, „nem tisztelik bennük a nőt, és nem rajong bennük az anyáért” [sic!], férfiasította őket a tehervállalásban, a kötelességek teljesítésében, kifosztottságukban, az ilyen egyenjogúsítás elképzelhetetlen a nyugati társadalmakban, a népi demokráciákban pedig inkább „rabosítás”.¹¹⁶ A *Szabad Nép* vezércikke arra irányította olvasói figyelmét, hogy milyen fontos a nők szerepe a pártbizottságokban vagy abban, hogy egy egyénileg dolgozó paraszt belép-e a szövetkezetbe vagy sem. A nők szinte pótolhatatlan segítséget nyújthatnak a térszagitációhoz. Vitalitásukkal pezsgést vihetnek a pártvezetés munkájába nem véletlen, hogy néhány helyen a férfiak éppen a nők szókimondása miatt vonakodnak attól, hogy a vezetőségbe nők kerüljenek.¹¹⁷ Mikes Imre kommentárja befejezésében így fogalmazta meg a magyarországi egyenjogúsítást: „Segédszolgálat a nemzet elnyomásának, a népakarat liliomtiprásának, a gyarmati profit fokozásának, a dolgozó ember és az alkotó nép maradék függetlensége megsemmisítésének bitang hadjáratában.”¹¹⁸

A SZAKSZERVEZET TEVÉKENYSÉGÉRŐL

1953. február 27-én kezdődött Budapesten a Magyar Szakszervezetek XVIII. Kongresszusa. Ezt az alkalmat használta fel Mikes Imre arra, hogy reagáljon a magyar sajtóban megjelent kö-

¹¹⁶ OSZK Kt. 451/959. fond. 1–4. p.

¹¹⁷ Több asszonyt... i. m.

¹¹⁸ OSZK Kt. 451/959. fond. 5. p.

szöntésekre, s elmondja véleményét a magyarországi szakszervezeti mozgalomról. A szakszervezetek feladata rendes körülmények között a mostoha proletársors elleni küzdelem lenne, harc a nagyobb fizetésért, a jobb munka- és életkörülményekért. Ezzel szemben Magyarországon a szakszervezetek kötelessége a párt által meghatározott feladatok megvalósítása, a szocializmus építésének szolgálata. Ha igazi szakszervezetek volnának – hangzott el a SZER adásában –, akkor fel kellene lépniük a kiszipolyozó államhatalom könyörtelensége ellen. Ezzel szemben a szakszervezetnek „egyéb törekvése, egyéb célja nincs, mint a jelszavakban felszabadított, de gyakorlatilag annál inkább megbilincselte munkaerő kamatoztatásának növelése. (...) A magyar proletariátus elmondhatja, hogy amióta felszabadították, századokat zuhant vissza. Miért lelkesedik, miért üdvözlöget hát a központi pártlap, a hússzagató és csonttörő hódoltsági államkapitalizmus szócsöve? Mondjuk, rossz ómen, nagyon rossz ómen. (...) E szakszervezetek hosszú évtizedek küzdelmes múltjára tekinthetnek vissza. Lobogójukon sosem állt más, mint a kisebb robot, nagyobb bér követelése. Ezzel szemben mai célkitűzései az egykori vállalkozók, a néhai nagytőkések követeléseinek felelnek meg. A munkaerő mind belterjesebb kiaknázása, a munkaidő mind tökéletesebb hasznosítása, a termelékenység szerinti bérezés, vagyis a darabmunka, a versenyző ütem, a hajcsárszisztéma. A profitszerzésnek az eszközeiről a felvilágosultabb kapitalizmus a haladottabb országokban jobbadán le is mondott már. A magyar szakszervezetek nem mondtak le róla. E szakszervezetek körülbelül ott tartanak, ahol a magántőke nyolcvan-kilencven évvel ezelőtt.”¹¹⁹

A *Szabad Nép* 1953. október 23-i száma közölte a III. Szakszervezeti Világkongresszus záróokmányait, a felhívásokat és a határozatot. (A kongresszust október 10-e és 21-e között rendezték

¹¹⁹ OSZK Kt. 451/279. fond. 2–4. p.

Bécsben, 79 ország 819 résztvevőjével.¹²⁰) Gallicus kommentárjának első részében azt próbálta elmondani hallgatóinak, hogy a népi demokratikus országok szakszervezeti képviselőinek semmi keresnivalójuk nincs a bécsi kongresszuson, mert azok a jelszavak és célok, amelyeket ezekben az országokban fogalmaztak meg, Nyugaton teljesen másként hangzanak. Egyetlen példát említett: a munkásegységet. „Ki ne tudná, mi rejtőzik e jelszó mögött? A hóhér és az áldozat egysége. A halott és a koporsó szövetsége. A bilincs és a csukló fúziója. Ugyan, hogy képzelik az önkény bécsi delegátusai? (...) Higgyék el, ha mondjuk, hogy könnyebb a tevének a tű fokán átbújni, semmint a vörös rémuralomnak bejutnia a proletáregység paradicsomába.”¹²¹ A vilá kongresszus politikai és szociális feladatokat határozott meg. (Bezzeg a Magyar Szakszervezetek XVIII. Kongresszusán, 1953. február 27-én valahogy nem az alábbiak szerint fogalmazták meg őket.) A legfontosabbak: a szakszervezetek feladata a dolgozók helyzetének javítása, a munkabérek emelése, a teljes foglalkoztatottság elérése, az egyenlő munkáért egyenlő bért elvének megtartása; nemre, korra, fajra és nemzetiségre való tekintet nélkül a nehéz, „izzasztó” munkamódszerek megszüntetése, a veszélyes és egészségtelen munkahelyek biztonságossá tétele, az adók csökkentése, széles körű társadalombiztosítás kiépítése, a munkásellenes törvények hatályon kívül helyezése. A munkabérek növeléséért folytatott harcnak támadó jellegűnek és állandónak kell lennie, s a harcot ki kell terjeszteni a megélhetési költségek emelése ellen, az árak csökkentéséért és a reálbérek növeléséért. Így szólt a határozat legfontosabb része, amely egy valódi szakszervezeti kongresszus záradokumentumaként nagyon komoly olvasmány volt 1953-ban.¹²²

¹²⁰ A III. szakszervezeti vilá kongresszus határozata. *Szabad Nép*, 1953. október 23. 3. p.

¹²¹ OSZK Kt. 451/441. fond. 1–2. p.

¹²² A III. szakszervezeti... i. m.

Mikes azt írta, nem hisz a szemének: valóban ezeket követelnék a népi demokratikus országok szakszervezeteinek küldöttei is? Gallicus ezek után nekilátott, hogy a követelések néhány fontosabb pontját elemezze, s elmondta hallgatóinak, mit jelentenek e tömondatok. Elsőként a fizetésemelés, az egyenlő bérezés: ez „a hajcsármódszerek és elsősorban a normák, versenyek megszüntetését” jelenti. Az antiszociális törvények eltörlése a munkásság szervezkedési szabadságát teszi lehetővé. A továbbiakban Mikes joggal méltatlankodott: „Persze, a népi demokrácia hallgat, s nem mozdul. Mert a vörös világrend a magas jövedelmet, egyenlő bérezést, méltó javakat és jogokat csak a vasfüggönyön kívüli országokban követeli, ott sem a haladás és a társadalmi igazság, hanem a felbujtás és a robbantás jegyében. A bécsi reformpolitika nem vonatkozik a vasfüggönyön belüli siralomvölgyre. Ott a törvény, változatlanul, a kancsuka és az uzsorázás marad.”¹²³ A határozat politikai követelései közül a legfontosabbak a következők voltak: a gyarmati, félgymati országok függetlenségének kivívása, a koreai háború befejezése, a munkásosztály egységével a világbéke védelme, a vitás nemzetközi kérdések békés rendezése, a béke és a demokrácia megőrzése és kiszélesítése stb.¹²⁴ Mikes szerint a politikai követelések megegyeznek a Nyugat törekvéseivel. Elmondta hallgatóinak, hogy ezért van szükség minden olyan szervezetre (itt a Keresztes Hadjárat a Szabadságért¹²⁵ nevű mozgalmat említette), amely Nyugatról hallatja hangját „az aláaknázott és véres határo-

¹²³ OSZK Kt. 451/441. fond. 3–4. p.

¹²⁴ A III. szakszervezeti... i. m.

¹²⁵ A Keresztes Hadjárat a Szabadságért (Crusade for Freedom) magánalapítású szervezet volt, amely évenként országos gyűjtéseket indított a Szabad Európa Rádió anyagi támogatására. Első elnöke 1950-től Lucius D. Clay tábornok volt, őt követte II. Henry Ford autógyáros. Két év alatt a jelentések szerint huszonötmillió amerikai polgár sok millió dollárt adományozott a rádió támogatására. Borbándi Gy.: i. m. 22. p.

kon át” Kelet felé. A függetlenséget Magyarország is akarná. „Nos hát, váltsák valóra a *Szabad Nép* követeléseit, vessék el az orosz jármot, s állítsák helyre nemzeti életünk alkotmányos, parlamentáris formáit! De a népi demokrácia ismét néma és mozdulatlan. Mert az önkény függetlenséget és szabadságot csak a vasfüggönyön kívül képzel el, persze, ezúttal is a felbujtás és a robbantás jegyében, mert egyébként ők is tudják, hogy a függetlenségben és szabadságban a vörös orbituson kívül nincs hiány. Ami pedig a vasfüggönyön belüli nemzeteket illeti, ott maradjon továbbra is a szovjet ukáz és bilincs az úr! Ám legyen mégoly kétlaki, kétarcú közlemény is a központi pártújság vezércikke, korszakunk nevezetes megnyilvánulása marad. Mert bizonytságot szolgáltat afelől, hogy a tirannia bölcsen tudja, mit jelent a népjog, az emberi sors, a haladó társadalompolitika, a közszabadság és a nemzeti szuverenitás, bölcsen tudja, ha nem róla van szó. Mivel pedig bölcsen tudja, sőt papírra is vetette, a dolgozó magyar millióknak nincs egyéb feladatuk, mint minden öntudattal odavágni a tirannia szemébe: ide azt a jogot és kenyeret, amelyet oly szárnyalva követeltek másoktól és másoknak!”¹²⁶

Gáspár Sándornak, a SZOT elnökének beszámolóját olvashatjuk a *Szabad Nép* 1956. szeptember 11-én megjelent számában. Az elnök beszédében kiemelte: a MDP Központi Vezetősége júliusi ülése után az országban kedvező politikai légkör alakult ki. A szakszervezetek feladata, hogy a bérből és fizetésből élő állampolgárok szempontjainak figyelembevételével vizsgálják meg a határozatok nyomán kialakult helyzetet. Ezért a SZOT elnöksége a IX. ülés napirendjéül a dolgozók élet- és munkakörülményeinek vizsgálatát tűzte ki célul. Elsőként a dolgozók nemzeti jövedelemből való részesedését elemezte; elmondta, hogy a második ötéves terv során a fogyasztási alap mintegy 35 százalékkal

¹²⁶ OSZK Kt. 451/441. fond. 4–6. p.

növekszik, ami a dolgozók számára azt jelenti, hogy 1960-ig, az 1955-ös évhez képest a reálbérek 25 százalékkal emelkednek egy főre kivetítve. Ezt a célt évről évre egyenletes ütemben kell megvalósítani. Ennek teljesítése az egész dolgozó nép munkáján múlik. A bérrendszerről a SZOT titkára a következőket mondta: a bérrendszer átmeneti jellegű, már nem kapitalista, de még nem szocialista, mert nem a munka szerinti elosztás elvén működik. Ez akkor valósul meg, ha a dolgozók anyagi érdekeltisége összhangba kerül a társadalmi és egyéni érdekekkel. A dolgozók számára pedig érthetővé kell tenni a túlzottan bonyolult és centralizált bérrendszert. A titkár beszélt még a munkaverseny szerepéről a termelés gazdaságosabbá tételében, valamint az üzemi bizottságok hatáskörének, önállóságának növeléséről. Az utóbbinál az egyik legfontosabb gondolata a munkásosztály anyagi és erkölcsi megbecsülése, mert ők a szocializmus építésének alappillérei, és közülük is azoké, akiknél a kevesebb előállított termék többet jelent, mert a mennyiséggel szemben minőségi munkára törekшенek. Beszédéből még egy fontos gondolatot emelünk ki, amely a Munka Törvénykönyv előírásainak érvényesítésére vonatkozott az üzemekben, a vállalatoknál. A SZOT elnöksége nemrég vitatta meg a nők és a fiatalokúak helyzetével kapcsolatos tapasztalatait, ezek magas baleseti arányszámáról és a fiatalokúak nem megfelelő védelméről tanúskodtak, amin változtatni kell.¹²⁷ Mikes Imre összefoglaló kommentárt készített Gáspár Sándor beszámolójához, amelynek csak néhány gondolatát emeljük ki. Elsőként a dolgozó rétegek helyzetét igyekezett bemutatni hallgatóinak. Elmondta, hogy a havi 650 forintos bér, a képesített dolgozóknál a havi 800 vagy 900 forintos átlag messze az európai jövedelmi lista végén van. A fiatalokúak fog-

¹²⁷ Gáspár Sándor elvtárs beszámolója. *Szabad Nép*, 1956. szeptember 11. 1–2. p.

lalkoztatásával kapcsolatban elmondta, hogy a legutóbbi határozatban a rájuk vonatkozó korhatár a 14–16. év volt, és munkavégzésüket napi 4–6 órában határozták meg. A 6 órai munkára fizetett 250–350 forint viszont olyan kevés, hogy ennivalóra sem elég. Ez az összeg 7–8–9 dollárnak felel meg, ami Amerikában nem egyhavi keresete egy fiatalnak, hanem egynapi, arról már nem is beszélve, hogy egy 14 éves amerikai nem kényszerül arra, hogy napszámosként dolgozzon.¹²⁸ Kommentárja befejezéseként Gallicus azt fogalmazta meg, hogy nem szabad a jövőben sem komolyan venni, hogy a munkások sorsa és jövője a SZOT javaslati alapján és nem a párt irányítása szerint dől el. A munkások pontosan ismerik helyzetüket, és azt is tudják, hogy sorsukon csak saját maguk változtathatnak, az erre gyűjtött öntudatból és akaratból pedig eddig nem volt hiány.¹²⁹

A POLITIKA ÉS AZ EGYHÁZ VISZONYA

Mikes Imre a magyar társadalom életét elemző kommentárjaiban a párt által irányított mozgalmak és szervezetek mellett az egyházakkal is foglalkozott, mint olyan intézményekkel, amelyek a rendszer a legnagyobb erőfeszítései ellenére is csak részben tudott megtörni. Az 1952 márciusában elhangzott SZER-adásban Gallicus átfogó képet adott az egyházpolitika helyzetéről Magyarországon: „Célkitűzéseinél és módszereinél fogva eddig nem volt más, mint a rendőrpolitika egyik ágazata.” A politikai rendszer politikamentes egyházat szeretett volna, amelyben az egyház feladata az igehirdetés, a rászorulókat támogatása és az „idvezülésre” való felkészítés. Akárhányszor indított támadást a politikai vezetés az egyház ellen (Mindszenty, Ordass,

¹²⁸ OSZK Kt. 451/1112. fond. 1–2. p.

¹²⁹ Uo. 5. p.

Grósz¹³⁰), mindig a politikamentesség jelszával indult harcba. Ezzel az üressel avatkozott bele az oktatásba, dúlta szét a rendházakat és a püspöki palotákat, hurcolt el főpapokat, s záratta táborokba az alsópapság tömegeit. „Politikamentes egyházat! – folytatta Mikes. – Tessék befelé fordulni, s megadni az Istennek, ami az Istené! Tessék kifelé fordulni, s megadni Caesarnak, ami Caesaré! De a két kötelességet, a két magatartást, a belsőt és a külsőt semmiképpen sem lehet összekeverni. Még perspektívájukban sem.” A belső az Úr imádása, amelyet titokban is lehet csinálni. A külső a hódolás az uralomnak, a politikai vezetésnek. Ha ez így történik, akkor nem lesz elégedetlenség. „Ha az Örökkevaló megkapja, ami illeti, s az Önkényúr is megkapja, ami őt illeti, béke ural a térségeken. (...) Pax nobiscum!” A politikai vezetésnek az egyházhoz fűződő viszonya változáson megy keresztül – állította Mikes. „Óhaja, hogy az egyház ne csupán az Igéből, az Úr szavából merítse ihletét, hanem egyben a szemináriumi tananyagból és a törvényerejű rendeletek gyűjteményéből is.” Tehát Lenin, Sztálin és Rákosi műveinek is szerepelniük kell az egyházi tanítás során felhasznált irodalomban. Márpedig ezzel megghiúsul a politikamentes egyház jelszáva. „Aki még mindig követelné, reakciós és áruló. Éljen a politikus egyház! A pártos egyház! Még egyszerűbben: a pártegyház!”¹³¹

Az egyházak megtörését célozták azok a koncepciós perek is, amelyekben megvádolták, megalázták és bebörtönözték vezetőiket, papjaikat. A megaláztatások sorába tartozott az is, hogy a börtönből „kegyelemmel” szabaduló egyházi vezetőktől „hűségnyilatkozatot” csaltak ki. Erről beszélt Mikes Imre a SZER 1956 májusában elhangzott adásában. A *Szabad Nép* május 13-án

¹³⁰ Mindszenty József (1892–1975) esztergomi érsek, bíboros, Magyarország hercegprímása; Ordass Lajos (1901–1978) bányakerületi evangélikus püspök; Grósz József (1887–1961) kalocsai érsek.

¹³¹ OSZK Kt. 451/71. fond. 1–3. p.

megjelent számában – szólt a kommentár – rövid cikkben olvashatjuk Grósz József érsek nyilatkozatát.¹³² Mikes a hűségnyilatkozat kapcsán felidézte hallgatóinak az 1951. június 24-én, a Grósz-per tárgyalásának második napján történt eseményeket, a vádlottak vallomásai alapján. Elsőként a korabeli *Szabad Nép* bevezetőjét felhasználva jellemezte a vádlottak padján ülő egyházi személyeket, akiket az akkori források banditáknak, gyilkosoknak, kémeknek, valutaüzéreknek, besúgóknak, a régi világ söpredékének neveztek.¹³³ Mikes a vádlottak közül a Vezér Vizes Ferenc tetteiről szóló történetet emelte ki, amely akkor a népi demokráciát, a politikai vezetést erősítve az egész dolgozó népet az egyház ellen fordította. Vezér Vizes elmondta, hogyan öletett meg mintegy harminc szovjet katonát, majd a tetteseket feloldozta tettük alól. Ezután ő maga is megölt egy szovjet katonát a pálosszentkúti rendházban. Fehér reverendája véres lett, a padlóról is feltörölte a vért, majd megebédelt. Később elvette a halott katona derékszíját, mert szüksége volt egy bőrvögre a bicikliútjához.¹³⁴ Gallicus a következőképpen reagált a vallomás szövegére: az olvasottak tartalma minden képzeletet és fantáziát felülmúlt. Amit a népi demokrácia rendőri és ügyészi apparátusa kitalált a per folyamán, az rémregénybe illő történet volt. A per kapcsán a rendszer „terrorbűvészete” a vádlottakat kiforgatta személyiségükből, „megtagadtatta velük önmagukat, erkölcsi énjüket, még életösztönüket is”. Majd feltette a kérdést hallgatóinak: volt-e valamennyi igazság is a per anyagában? Nem lepleződött-e le a népi demokrácia gépezete a túlzottan egybehangzó vallomások állításai alapján, amelyekben egyhangúlag megerősítették, hogy

¹³² Hegedüs András elvtárs fogadta Grósz József kalocsai érseket. *Szabad Nép*, 1956. május 13. 3. p.

¹³³ OSZK Kt. 451/1049. fond. 1. p.

¹³⁴ Döbbenetes bűneikről vallottak a népellenes összeesküvők a Grósz-per második napján. *Szabad Nép*, 1951. június 24. 3. p.

az érsek irányításával és Titóval szövetkezve akarták kirobbantani a háborút, amely az ő hatalomra kerülésüket szolgálta volna? Ez a történet csak a Beriják és a Péter Gáborok fejében szülehetett meg. A kalocsai érsek pere valótlan volt. Hegedüs András a kormány nevében még 1956-ban is csak kegyelmet adott Grósz Józsefnek, de nem rehabilitálta. „Nem elégtételt, hanem gráciát, amelyet netán alázatosan háláljon meg.” A kegyelemadással a népi demokrácia nemcsak régi tetteit titkolta tovább, hanem megerősítette működő terrrorszervezetét is. A kegyelem azt jelenti, hogy a vádakat fenntartják, az ítélet marad, vagyis Grósz köztörvényes bűnöző. Kommentárja befejezésében Mikes Imre megjegyezte, hogy a népi demokráciában Moszkva hatására végbemenő apró módosításnak volt az egyik mozzanata Grósz kegyelmi ügye. De a nép követelései mikor érnek fel a vezetés szintjéhez, s ha orvosolni próbálják is őket, ki hiszi ezt el nekik, ha az eszközökön és az intézményeken nem változtatnak? Amíg a politikai vezetés azonos önmagával, addig senkit sem tud megtevesztetni mesterkedéseivel.¹³⁵

AZ ORSZÁGGYŰLÉSRŐL ÉS AZ ORSZÁGGYŰLÉSI VÁLASZTÁSOKRÓL

Mikes Imre figyelmét nem kerülte el a magyar országgyűlés működése és az országgyűlési képviselők megválasztásának folyamata sem. Most következő néhány kommentárjából megismerhetjük, hogyan mutatta be és magyarázta hallgatóinak ezen intézmény működését és egy választási kampány folyamatát.

Rákosi Mátyás az országgyűlés 1952. december 15-én kezdődött ülészakán elmondott beszédében elsősorban az Egyesült Államok Kelet-Európa felé irányuló hidegháborús törekvéseiről

¹³⁵ OSZK Kt. 451/1049. fond. 2–5. p.

mondta el gondolatait, amely a *Szabad Nép* másnapi számában jelent meg. A politikus hangsúlyozta, hogy az USA vezető monopolkapitalista körei hatalmuk birtokában egyre nyíltabban a harmadik világháború előkészítésére törekszenek. Ezért egyre erősödik az uszítás a Szovjetunió és a többi népi demokratikus ország ellen. Az amerikaiak világuralmi terveik megvalósítása céljából hatalmukat a kapitalista országokra is kiterjesztették a Marshall-segély révén. Az amerikaiak ezekre a nyugati országokra óriási ütemű fegyverkezést erőltetnek, ami számukra anyagi hasznot jelent, hiszen a fegyvereket ők szállítják ezen nyugati országokba. Elkezdték felfegyverezni Nyugat-Németországot és Japánt is, új haditámaszpontokat építenek, és különböző szövetségeket kötnek céljaik megvalósítása érdekében. Nem kímélik nyugati szövetségeseik gyarmatait sem, angol, francia érdektérületekre vonulnak be, elsősorban az iráni olaj megszerzése céljából. A piacokért folytatott küzdelem azért is erősödhetett meg, mert a második világháború után Európa keleti részén a Nyugat nem terjeszkedhetett tovább. Beszédének egyik következő fontos gondolata az Egyesült Államokon belüli készülődés az agresszióra. Az USA-ban üldözik a demokratikus szervezeteket, kommunistákat, haladó gondolkodású polgárokat. Üldöznek mindenkit, aki nem ért egyet a háborús uszítással, besúgókat, provokátorokat alkalmaznak, titkosrendőrségük ujjlenyomatokat vesz a munkásoktól. A városokban táblák hívják fel a figyelmet arra, hogy az emberek figyeljék egymást, és jelentsék tapasztalataikat a titkosrendőrségen. Ezt a titkosrendőrséget Rákosi olyannak ítélte meg, amelyhez hasonlót még a régi rendőrállamok sem tartottak fenn. Ilyen eszközöket felhasználva, a demokrácia, a szabadság megvédését hangoztatva, a háttérben agressziós terveiket készítik elő.¹³⁶ Mikes Imre Rákosi Mátyás beszédéről, a parlament hangulatáról festett általános képet hallgatóinak kom-

¹³⁶ Rákosi Mátyás elvtárs beszéde. *Szabad Nép*, 1952. december 16. 1. p.

mentárja első részében. Dübörgő ütemes vastaps köszöntötte a Minisztertanács „szószékre szálló” elnökét, majd a „lelkesedési felelősök beintettek, a vörös honatyák bömbölve, harsogva, verítékezve rázendítettek a kórusra, míg csak tüzesre sem verték tenyerüket”. Lelkesedésük állandó volt, mindegy, hogy Rákosi miről beszélt. A tapsvihar akkor is olyan erővel tört fel, amikor a szónok bejelentette, hogy egy újabb háború esetén a Nyugat ellen küldi a magyar fiatalságot. „Meddő véráldozatot, szörnyű vérontást még nem üdvözölt e föld kerekén ily tomboló lelkesedés.” Bejelentésének azért sem volt értelme, mert Rákosi mint a „szolga mondta, aki alázatosan ismételte a moszkvai pártkongresszus propagandaszólamait”. „És szolgák hallgatták, akik ordítva, üvöltözve helyeseltek a főszolgának.” A magyar nemzet léte, jövője, bel- és külpolitikája vázolódt ki Rákosi beszédéből, de ezek a lehetőségek szívszorítóak, „omlás, romlás, vér, háború”. A parlamenti képviselők részéről egyetlen kérdés vagy aggály nem hangzott el. Egyetlen kéz sem emelkedett a magasba, hogy jelezze tiltakozását az elhangzottak ellen. „Csak a nyáj ütemes, fergeteges, orkánló éljenzése, amellyel tépelődés nélkül, ellenállás nélkül alázatosan a szakadék felé haladt.” Rákosi külpolitikai helyzetelemzésére Mikes Imre a következőképpen reagált. A szónok „szélsőségesen durva hangnemben, valótlanságot valótlanságra halmozva gyűlöletet” igyekezett kelteni az Amerikai Egyesült Államokkal szemben. A Rákosi által felvázolt harmadik világháborús elképzelés és a kegyetlen rendőrállam elmélete teljesen hamis. Ezzel szemben Gallicus felvázolta a kelet-európai és a magyarországi helyzetet, a határnál húzódó aknamezőt, a drótkerítéseket, az internálótáborokat, az ÁVH tevékenységét. De Rákosi Mátyás ennek ellenére elégedetlen az amerikai szabadságjog lehetőségeivel. 1942–43-ban Moszkvában, a rádióban tartott beszédeiben, valamint a *Pravda*-ban megjelent cikkeiben, az USA-t „a haladás, a demokrácia” országának nevezte Rákosi Mátyás. Ami a nyugati titkosrendőrséget illeti,

Magyarországon bizton működik a Közérdekű Bejelentések Hivatala, ahol üzleti tevékenységként működik a besúgóhálózat. Ezért számtalan érvet lehetne még felsorakoztatni Rákosi „szégyentelen merészségére”, amiért Amerikát rendőrhatalomként említette beszédében. „De végül is nem tartozunk Homérosz hősei közé, hogy a viadalt útszéli szópárbajjal nyissuk meg.” Azért sincs ilyenre szükség – folytatta Mikes Imre –, mert a magyar nép rég kinőtt a „politikai gyermekcipőből”, és pontosan tisztában van a politika irányával, az azt irányító erővel. A harmadik világháború kirobbantásával kapcsolatban Mikes elmondta, hogy Rákosi „vágýálma”, hogy a háború a nyugati hatalmak között fog kirobbanni, és a Szovjetunió kimarad belőle, majd utána a maga törvényeit erőlteti rá a világra, nem fog megvalósulni. Ha pedig ezt Kelet nem tudja elérni, akkor kész feláldozni katonáit.¹³⁷ Rákosi Mátyás erről beszédében a következőket mondta: A magyar népi demokrácia a gazdaság erejének növekedési arányában fejleszti honvédelmét. Semmilyen áldozattól nem riad vissza a béke és a jövő fejlődésének megőrzésétől, ezért a fiatal magyar honvédséget olyan fokra fejleszti, hogy meg tudjon felelni a rá háruló feladatoknak.¹³⁸ Óriási tapsvihar tört ki – folytatta Mikes Imre – Rákosi mondatait követően. A parlament tehát tételesen örömet fejezte ki a lehetőséget hallva, hogy a magyar fiatalok a „moszkvai önkényhatalom érdekeinek” megfelelően kivonulnak majd a frontokra.¹³⁹ Kommentárja végén ismét Rákosi beszédéből emelt ki egy rövid részletet, amelyben Rákosi arról beszélt, hogy a magyar nép a béketábor elkötelezett tagjaként részt vesz a békéért vívott küzdelemben, az imperialista háborút támogatók leleplezésében. „Szakadatlanul résen vagyunk, készen arra, hogy megghiúsítsuk az amerikai imperialisták

¹³⁷ OSZK Kt. 451/232. fond. 1–4. p.

¹³⁸ Rákosi Mátyás... i. m.

¹³⁹ OSZK Kt. 451/232. fond. 4. p.

és csatlósaik ellenünk irányuló támadásait.” A béke érdekében erősítjük kapcsolatainkat nemzetközi téren is, a Szovjetunióhoz fűződő barátságunkat pedig szilárdítani fogjuk¹⁴⁰ – mondta a Minisztertanács elnöke. Rákosi Mátyás ezen azt értette – folytatta Gallicus –, hogy ezután még éberebb, még kíméletlenebb lesz a népi demokrácia rendőri szervezete, mint eddig volt. Pedig eddig is ártatlanokat zártak börtönbe, hurcoltak el, és a pincékben „a poklok költőinek fantáziájával verseng már bakáik leleménye”.¹⁴¹

1953. április 8-án a Szabad Nép vezércikket közölt az országgyűlési választások előkészítésének szellemében. A párt egységre szólította fel a dolgozó népet a választások sikere érdekében. A taggyűléseken az a feladat, hogy elmagyarázzák a közelgő választások jelentőségét, fontosságát. A párt azt akarja – olvashatjuk –, hogy a nép öntudata erősödjön, látóköre bővüljön a választások előkészületei során, valamint hogy a nép ne csak szavazataival, hanem a választási munkaversenyben vállalt feladatok minél jobb teljesítésével is járuljon hozzá a célok megvalósításához. A választás előkészületeinél a dolgozók mondják el véleményüket, tárják fel a hibákat, fejtsék ki kívánságaikat. A beszélgetések során egyre erősödik a kapcsolat a párt felső vezetése és a dolgozó nép között. A gyűléseken el kell magyarázni, milyen fontos a választások népfrontjellege, és hogy a népfront munkája milyen döntő a pártonkívüliek meggyőzésében, az agitációban.¹⁴² „A népi demokrácia ugyan nem vígjáték, de időnként derülni lehet rajta” – kezdte kommentárját Mikes Imre. A párt egyetlen célja, hogy a választásokra előkészített egyetlen listát megismertesse a választókkal, és felkészítse őket az egyetlen lehetséges válasz, az „igen” bejelölésére. Ha a népi demok-

¹⁴⁰ Rákosi Mátyás... i. m. 2. p.

¹⁴¹ OSZK Kt. 451/232. fond. 5. p.

¹⁴² A nagy felkészülés taggyűlései. *Szabad Nép*, 1953. április 8. 1. p.

rácia vezetésének lenne egy kis humora, azt mondaná: „Lépjen fel, aki akar, és voksoljon mindenki, ahogy akar.” Teljesen mindegy. Ebben az esetben is azt az eredményt hirdethetnék ki, amit akarnak, azon lista alapján, amelyet már régóta a Belügyminisztérium páncélszekrényében őriznek. A nép pedig kiélhetné ellenzékiességét. Így a „kecske is ennék egy falatkát, a káposzta is megmaradna”. Az „önkényuralom” azonban nem rendelkezik humorérzéssel.¹⁴³ A vezércikk írója kifogásolja, hogy a párt-szervezetek és a tagság bizonyos részei nem veszik komolyan a választási előkészületeket, nem fektetnek kellő energiát a tömegek megnyerésébe. Ez a felfogás súlyos károkat okozhat a pártnak.¹⁴⁴ A jelöltek már megvannak, a szavazás csak formalitás, a végeredmény biztos, mitől fél hát a rendszer – tette fel a kérdést Gallicus. Attól, hogy lesz ellenjelölt, vagy hogy a nép másra szavaz? Számít talán, hogy mi lesz az urnákban? A választási eredmények manipulálására említette meg hallgatóinak 1947 példáját, amikor egymillió embert töröltek a névjegyzékből különböző okokat koholva. 1947 óta a helyzet annyiban változott, hogy „most már senkinek sincs joga, mégis mindenki rájuk szavaz”. Más lehetőség nincs.¹⁴⁵ A *Szabad Nép* cikkében a továbbiakban a legfontosabb gondolat az agitáció a gyárakban, üzemekben, termelőszövetkezetekben, a termelőmunka minden területén. Azért kell mozgósítani a munkaversenyre, mert az ötéves terv megvalósítása a legfontosabb feladat, és elvégzése tükröződik a választási eredményekben.¹⁴⁶ A felhívásra természetesen robotol mindenki, a rendszer politikai irányítói rettegnek, de a „kancsukát” egyetlen percre sem teszik le a kezükből. A nemzet minden energiáját latba vetve termel, hogy a termékek Moszkvába jussa-

¹⁴³ OSZK Kt. 451/310. fond. 1–2. p.

¹⁴⁴ A nagy felkészülés... i. m.

¹⁴⁵ OSZK Kt. 451/310. fond. 3–5. p.

¹⁴⁶ A nagy felkészülés... i. m.

nak. Ez ellen tiltakozásképpen egyetlen hang sem szólalt meg, egyetlen kéz sem emelkedett a magasba.¹⁴⁷

1953. április 13-án közölte a párt központi lapja a Magyar Fügetlenségi Népfront választási felhívását. A felhívás röviden összefoglalta a gazdasági eredményeket, a nép gyarapodását. A cikk emlékeztetett az 1949. évi választásokra, ahol a népfrontban egyesült erők az MDP vezetésével sikert értek el. A népfront most az 1953. május 17-i választások előtt az eddig elért eredmények alapján kérte a választók bizalmát. A nép egysége, a dolgozók ereje bizonyította, hogy az első ötéves terv célkitűzéseinek egész sorát három év alatt sikerült megvalósítani. 1952 végéig 40 milliárd forintot fektetett be az állam a népgazdaság fejlesztésébe. A vezércikk a továbbiakban részletezte a széntermelés adatait, a villamosenergia-termelést, az ipar munkáslétszámának emelkedését. Véglegesen megszűnt a munkanélküliség, nőtt a társadalombiztosításban részesülők száma. Törvényt szülött az anya- és csecsemővédelemről, növekedett a szülő nők állami segélye. A többgyermekes szülők családi pótléka az 1949. évi 240 millió forintról 1952-ben 750 millió forintra emelkedett. Vidéken jelentős számú kultúrotthon, mozi, falusi könyvtár létesült, Magyarország minden dolgozó ember számára korlátlan lehetőségeket kínál. A cikk további részeiben a közelgő választások szellemében olvashatunk arról, hogy mennyire fontos a választás az ország életében. A választások kiírása arról tanúskodik, hogy az ország lakossága politikailag felkészült arra, hogy ismételten hitelt tegyen a népi demokrácia mellett. A folytatás a népfront programját tartalmazza; ennek jelentősebb pontjai: a második ötéves terv végrehajtása, amelynek keretében megvalósulhat a szocialista társadalom építése, az ipar és a mezőgazdaság egyes ágazatainak emelése. A cikk részletesen megismerteti olvasóit a második ötéves terv alkotási tervével, amelyben szere-

¹⁴⁷ OSZK Kt. 451/31. fond. 5. p.

pel a Budapesti Földalatti Vasút, a nagy Dunai Vízerőmű építése, a mezőgazdasági földterületek öntözhetővé tételének javítása. A cikk befejező része arról szól, hogy a választások sikere érdekében minden dolgozónak teljesítenie kell vállalt feladatait.¹⁴⁸ Mikes Imre kommentárja a Függetlenségi Népfront programjának általános elemzése a hallgatók számára. A népfront választási programját egyiptomi sírtábla hieroglifáihoz hasonlította. A sírtáblán felsoroltak minden jót, amit az illető cselekedett, és minden nemes jellemvonását. A hibáit és negatív cselekedeteit azonban nem rótták fel sírtáblájára. Életében az elhunyt úgy gondolta, ha csak egyoldalúan a jó tulajdonságait sorolják fel, a túlvilági hatalmasságok ezek alapján a paradicsomba irányítják. Hát ilyen a népfront programja is, felsorolt minden eredményt, amit az emberek a népi demokrácia nehéz körülményei között szívós munkával hoztak létre. Egyetlen szó sem esett az ország függetlenségének elvesztéséről, az emberi szabadságjogok eltörléséről, a nyugati határnál telepített aknamezőről, az emberek tömeges internálótáborokba hurcolásáról, a városokban és a falvakban élők mostoha sorsáról, vagyis a Moszkva által irányított életről, amelynek következtében a hódoltság e korszaka ezeréves európai létünk legbitangabb fejezetévé silányult. A választási „sírtáblán” tehát rajta van minden jó, ami valójában egyáltalán nem létezik, és nincs rajta semmi rossz, ami annál inkább van. A politikai rendszer erkölcsi szegénységére vallott – folytatta Gallicus –, hogy hallgatás helyett a népnek azokról az érdekekről beszélt, amelyek valóságtartalmával a dolgozók teljesen tisztában voltak. A népfront programja elsősorban a nehézzipar fejlesztését emelte ki. A magyar nehézziparról mindenki tudta, hogy előállított termékei a szovjet hadigépezet részévé váltak. A felhívás számszerűen kimutatta, hogy a széntermelés milyen fantasztikus módon emelkedik. A fűtetlen lakásokban fagyosko-

¹⁴⁸ Béke, munka, jólét, felemelkedés. *Szabad Nép*, 1953. április 13. 1. p.

dó emberekről egyetlen szót sem ejtett. A mezőgazdaság mesés eredményei mellett a kenyérhiányról nem szólt. Ha miénk a föld! És miénk a gyár! – ahogyan a felhívásban olvashatjuk, akkor miért kell a tömegeknek úgy robotolniuk, ahogyan a rabszolgatartó társadalmakban sem kellett az ókor századaiban?¹⁴⁹

A *Szabad Nép* 1953. április 13-án és 14-én megjelent számában olvashatók azoknak a nevei, akiket országgyűlési képviselőnek jelöltek a különböző gyárak, üzemek, termelőszövetkezetek dolgozói. Az április 13-án megjelent cikkben a kunszentmártoniak Rákosi Mátyást és Gerő Ernőt jelölték képviselőknak. A jelölőgyűlést Oláh József elvtárs, párttitkár nyitotta meg. A jelölőgyűlés jelentőségéről elmondta, hogy a népi demokráciában a dolgozó népnek joga van dönteni az ország dolgairól, a gyűlésnek tehát az a feladata, hogy okosan és jól éljen törvény adta jogával. Olyan jelölteket kell választani, akik bebizonyították, hogy a dolgozó nép érdekét szolgálják. Az első jelölt Rákosi Mátyás volt, mindenki lelkesen ünnepelte, hozzászólók sokasága támogatta Rákosi jelölését. Elsőként K. Kovács Istvánné elmondta azokat az eredményeket, amelyeket a falu elért, és megfogalmazta a beszolgáltatással kapcsolatban az elmaradásokat is. De mindezek ellenére kérte Rákosit, vállalja el Kunszentmárton képviselői tisztségét a parlamentben. Majd Biró István, a Zalka Máté Termelőszövetkezet elnökhelyettese sorolta, mi mindent kapott a falu, a termelőszövetkezet az államtól. Ezek után ő is bizalmáról biztosította a pártot és Rákosi Mátyást, akit kért, vállalja el a jelölést. Vince Lukács, aki idős téjesztág volt a Zalka Máté Termelőszövetkezetben, második jelöltként Gerő Ernőt javasolta. Hozzászólásában elmondta, hogy jól ismeri Gerőt, együtt harcolt vele az 1919-es időkben, de az ország népe is ismeri. Gerő Ernő fáradhatatlanul dolgozik a nép jólétéért, a gazdaság eredményeiért, a nép és a párt hí fia – ezért javasolja Vince Lukács képviselő

¹⁴⁹ OSZK Kt. 451/314. fond. 1–3. p.

lőnek. A lelkes ünneplés elcsendesülése után a hozzászólók sora következett: Siklósi Mihály, a MÁV forgalmi dolgozója, Balla Frigyes, aki a Tanácsköztársaság idején együtt harcolt Gerővel, Kocsis Ilona tanítónő. Mindannyian a jelölt tevékenységét méltatták, és kérték, vállalja el képviselőtük az országgyűlésben. A harmadik jelölt Dávid Ferenc, a megyei pártbizottság első titkára volt. Az ő támogatására Kovács Géza orvos, Baranyai József malomipari dolgozó, Vereb Sándor egyénileg dolgozó paraszt szólaltak fel. Hozzászólásaikban elmondták, hogy Dávid Ferenc szívén viseli Szolnok megye minden lakójának sorsát, sokat tett a megye fejlődéséért, gyarapodásáért. A jelölógyűlés résztvevői egyhangúan szavaztak Dávid Ferenc jelölése mellett is, ezek után táviratot küldtek Rákosi Mátyásnak és Gerő Ernőnek.¹⁵⁰

A *Szabad Nép* április 14-én megjelent száma a Pécsi Bőrgyár és az Újszegedi Kendergyár jelölógyűléseiről tájékoztatta olvasóit. A Pécsi Bőrgyárban Gungl János, a pártvezetőség titkára nyitotta meg a gyűlést. Első jelöltnek Rákosi Mátyást javasolta. A hosszasan tartó éljenzés után Godor Ferencné munkásnő emelkedett szólásra, és elmondta, hogy ő már kétszer is találkozott Rákosi Mátyással, aki figyelemmel hallgatta az ott köréje gyűlt emberek szavát. Rákosi Mátyás jól ismeri az emberek gondjait, kívánságait, és mindig azon fáradozik, hogy a dolgozók életét szebbé, boldogabbá tegye – ezért javasolta Godor Ferencné Rákosit képviselőnek. Második jelöltként Farkas Mihály neve hangzott el, őt Tészás Károly minőségi ellenőr javasolta. Részletesen ismertetett a jelölt eddigi tevékenységét, és felkérte, vállalja el ismét a megye képviselőt az országgyűlésben. Majd Bukovecz II. Lajos bányász beszélt Farkas Mihály képviselői tevékenységéről, a megyében tett látogatásairól, elmondta, hogy „mindig arra tanított minket: erőssé naggyá kell tennünk hazánkat, mert az erő a

¹⁵⁰ „Meg kell mutatnunk, hogy méltóak leszünk nagy jelöltünkhöz.” *Szabad Nép*, 1953. április 13. 3. p.

béke biztosítóka”. A vele való beszélgetésekben mesélt a régi világról, és biztatott mindenkit az új Magyarország további építésére, védelmére. Ezt követően Meckl Teréz takarítónő hozzászólása következett, ő elmondta, hogy átélte a két világháborút, és most „védeni akarja az új életet”. Farkas Mihályt olyan embernek ismerte meg, aki „él-hal a dolgozókért meg a katonáiért”. „Mi is nagyon szeretjük őt – még mi, öregek is az ő katonái vagyunk.” Viharos taps közben jelölték a nőgyár dolgozói Farkas Mihályt képviselővé. A gyár dolgozói jelölték még Egri Gyulát, a megyei pártbizottság titkárát és Bárdosi Lajos sztahanovistát. Bárdosi Lajosról munkatársai elmondták, hogy kétszer is megkapta a sztahanovista jelvényt 1950 óta. Nemrég kitüntették a Munka Érdemrend bronz fokozatával is, és hamarosan befejezi ötéves tervét. A gyűlés végén táviratot fogalmaztak meg Rákosi Mátyásnak, amelyben ígéretet tettek a tervek túlteljesítésére, a béke és a haza védelmére. Az Újszegedi Kendergyár jelölőgyűlést Csóti József, az üzem párttitkára nyitotta meg. A Kendergyár első jelöltje Rákosi Mátyás lesz. A párttitkár elmondta, mennyit újult, fejlődött a város, a megye a Rákosi névvel jelzett időszakban. Molnár József kendergyári munkás második jelöltnek Révai Józsefet javasolta. Röviden összefoglalta Révai tevékenységét, kiemelte segítségét, irányítását a város újjáépítésénél, a *Délmagyarország* című lap megjelenése (1944. november 19.) is az ő nevéhez fűződik. 1949 után 1953-ban újra képviselőnek jelöljük – mondta Molnár József. A kendergyár harmadik jelöltje a gyár dolgozója, Vig Istvánné. Munkatársai elmondták róla, hogy régi jó munkatárs, tehetségét és hűségét bizonyította az egész nép ügye iránt.¹⁵¹ „A magyar dolgozók most elmondhatják, hogy jelölgetünk, hej, Uram Isten, jelölgetünk! Mert jelölgetnek.” Így kezdte a jelölőgyűlésekre írt, általános gondolatokat tartal-

¹⁵¹ Munkánkkal és szavazatainkkal tesszük még erősebbé népünk egységét. *Szabad Nép*, április 14. 3. p.

mazó kommentárját Mikes Imre. A jelölés megszervezéséről a következőket írta: a gyárak tábláira vagy a tanácsháza kapujára kifüggesztik, hogy mikor lesz a jelölőgyűlés, és mindenki vegyen részt „alkotmányos jogainak” gyakorlására. Mindenki megjelenik. Próbálna csak valaki is távol maradni! Az első jelölt Rákosi Mátyás. A népakarat mindenhol egyértelműen őt jelölte. Gallicus a következőképpen festette le hallgatóinak a jelölés folyamatát: „Amint megnyitják a gyűlést, az emelvényre hág a párttitkár elvtárs, meglepő eredetiséggel közli, hogy éljen forrón szeretett Rákosi elvtársunk, a jelenlevők pedig harsány szóval ráhaggyintanak, hogy éljen sokáig.” Ez a jelölés. A demokrácia jegyében felkerült még a jelöltek közé Gerő Ernő és Révai József neve is. Ezután a dolgozók hazaindultak, azzal a jóleső érzéssel, hogy atyát adtak a hazának. A folytatásban Mikes Imre egy feltételezését közölte a hallgatókkal. Olyan esetet, amely sohasem történhet meg Magyarországon. Tételezzük fel, mondta, hogy feláll a párttitkár, és azt mondja, hogy ő nem Rákosit vagy Gerőt javasolja, hanem „Ikszet, Ipszilont vagy Zét”. Vagyis olyan valakit, aki a központi listán nem szerepel. Ez azért sem fordulhat elő, mert az 1953. évi 2. törvény *c)* pontja nem ad választójogot annak, aki rendőrhatalósági őrizetben vagy rendőri felügyelet alatt van. A *c)* pontból következik, hogy olyan polgár, aki a jelölt személyére már egyéni javaslattal állna elő, nem lehet a gyűlésen. Mert milyen demokrácia az, ahol önálló javaslattal rendelkező polgár a rendőri szervek felügyeletén kívül esne, és még a választásokban is részt vehetne? Az önálló javaslat megtételére azért nem kerülhet sor, mert az „Isten irtalmazzon árva fejének, aki effélére még csak gondolni is merne”! A továbbiakban Gallicus a választójogi törvény 8. paragrafusának 3. és 4. bekezdésére hívta fel hallgatói figyelmét. Az Országos Választási Bizottság a jelölést vagy törvényesnek, vagy törvénytelennek nyilváníthatja. Ha törvénytelennek ítéli, akkor nem fogadja el a jelölést, ebben az esetben a népfront 3 napon belül új jelöltet állíthat. Azt azonban

tudjuk, hogy az Országos Választási Bizottság és a Függetlenségi Népfront azonos a kommunista párttal, amelytől „sem testben, sem lelkében nem tér el”. A jelölógyűlés tehát vagy megszavazza a jelöltet, vagy nem. Ha igen, rendben a dolog, ha nem, akkor is rendben. Mert más ajánlást egyértelműen törvénytelennek nyilvánít a Választási Bizottság. Mindenki akarata érvényesül, csak a népe nem. „Az önkényuralom önmagát jelöli, önmagát választja, csak a nemzet nem jelöl és nem választ senkit. Nem esetek a fejük lágyára ezek a moszkovita urak, elismerjük mi is.”¹⁵²

A választási nagygyűlések sorában Farkas Mihály Pécssett elmondott beszédét közölte a pártlap 1953. április 27-én megjelent száma. Választási beszédét az 1949. május 15-én megválasztott, most leköszönő országgyűlés munkájának értékelésével kezdte. Elmondta, hogyan sikerült megszilárdítani a népi demokráciát, hogyan vált az ipar fejlett szocialista nagyiparrá, a mezőgazdaság, a kereskedelem, az egészségvédelem, a kultúra és a tudomány eredményei a szocialista társadalmak fejlődésének példájává. Ezeket a fantasztikus sikereket a Szovjetunió és a többi szocialista ország támogatásával tudta elérni Magyarország. Az új választásokról elmondta, hogy a választójogi törvény szélesebb, demokratikusabb alapokon áll, mint 1949-ben. „A nép maga jelöl szabadon, és a nép maga szabadon választ.” Az új országgyűlés tehát a nép akaratát fogja majd képviselni. A második ötéves terv célkitűzéseivel felépül az a társadalmi rend, amelynek további útja a kommunizmushoz vezet, amely a bőség, az általános jólét birodalma lesz. A választási békeversennyel kapcsolatban elmondta, hogy a vállalt feladatokat minden iparágnak, az üzemeknek, a bányáknak és a mezőgazdaságnak is teljesítenie kell. Beszéde befejező részében kiemelte, hogy a május 17-i választások és a béke megőrzése között szoros összefüggés van, mert a népfront választási győzelme egyet jelent a béke erősítésével.

¹⁵² OSZK Kt. 451/315. fond. 1–3. p.

„Aki a népfontra szavaz, az a békét erősíti!”¹⁵³ Mikes Imre Farkas Mihály beszédét a Kossuth adó hullámhosszán hallgatta, majd a *Szabad Nép* hasábjain olvasta. Véleménye szerint az olvasott szöveg nem volt azonos a rádió által közvetítettel. Gallicus az eltelt négy esztendő Farkas Mihálytól eltérően értékelte. A négy év alatt egyetlen interpelláció, egyetlen kétkedő kérdés, ellenjavaslat, tiltó szó sem hangzott el. A népi demokráciának sikerült „feltalálni a néma parlamentet”, ami eddig még ismeretlen volt, az országgyűlés szolgálja és tehetetlen. A négy év alatt „elhurcoltak egy államfőt, kivégeztek két-három minisztert, eltüntettek még két-három minisztert és az országgyűlésnek mintegy további harminc tagját, de nem akadt honatya, aki megkérdezte volna, miért, mi okon, mi jogon, és ha egy szék megüresedett mellettük, szép csendesen ráhelyezték az irattáskájukat, mintha ennyi lenne az egész probléma”. Tehát Farkas Mihály jól mondta, hogy olyan törvényhozói működés, mint amilyen az elmúlt négy év volt, még nem volt a magyar történelemben. Mikes Imre megjegyezte, hogy még a világtörténelemben sem. A beszédhez kapcsolódva a mezőgazdaság fejlődéséről azt mondta, nem érti, miért volt Magyarország a háború előtt fejletlen mezőgazdasággal rendelkező ország. Idézte Rákosi Mátyás 1942. október 3-án a moszkvai rádióban mondott beszédét, bírálta a magyar kormány háborús élelmiszer-megszorításait, és amelyben felsorolta: a statisztikai adatokból kiderül – mondta Rákosi –, hogy 1938-ban egy év alatt több mint 10 millió mázsa búzát, 483 ezer sertést, 139 ezer mázsa disznózsírt, 103 ezer mázsa tojást, 732 ezer mázsa lisztet, 584 ezer mázsa friss gyümölcsöt, 0,5 millió mázsa malátát... sok ezer mázsa húst, bort, kenyeret vittek ki az országból. És mégsem kellett korlátozni az élelmiszer-fogyasztást Magyarországon. Vagyis Magyarország Európa éléskamrája volt, habár ezt Rákosi akaratán kívül ismerte el. Miért mondta tehát Farkas

¹⁵³ Megkezdődtek a választási nagygyűlések. *Szabad Nép*, 1953. április 27. 2. p.

Mihály választási propagandabeszédében, hogy az ország mezőgazdasága elmaradott volt? És hogyan merészelte az állítani, hogy 1953-ban fejlett agrárország? 1953-ban, amikor „hol jegyrendszer van, hol kenyér nincs, amikor az elkobzás és a kényszerbeszolgáltatás a falu törvénye, és amikor a terror vasmarkában vonaglik a magyar föld százezernyi és milliónyi művelője”. „A múltnak és a jelennek ezt a képtelen, szemérmetlen, bődületes párhuzamát tapsolta volna meg Baranya?” – tette fel befejezésül a kérdést Mikes Imre. A beszéd másik eleme, amelyet cáfolt, az iparra vonatkozott, vagyis hogy a háború előtt az ipar is fejletlen volt. Gallicus felsorol egy sor találmány, és ipari terméket, amelyek ennek ellenkezőjét bizonyították (például a Kandó-féle elektromos mozdonyok, a Ganz-motorvonat, az Orion rádió, a Danubia műszerei, a Csepel vasáruai, a Wolfner bőrtermékei, az Egyesült Izzó elektrotechnikai berendezései, a Goldberger textiláruai stb.). Az akkori statisztikai adatok alapján az export 16 200 000 dollár volt, míg 1952-ben 10 millió dollár alá esett, de ebben nincsenek benne a Szovjetunióba szállított termékek. Majd Mikes Imre feltette a szovjet exportra vonatkozó kérdéseit: „De vajon a Záhonyon át északra robogó magyar szerelvények kivitelt vagy gyarmati szolgáltatást jelentenek-e? Mi haszna a nemzetnek abból, hogy pirkadattól napszállatig és alkonyattól pitymallatig termel? Mi haszna a moszkvai hadiszolgálatra szánt új magyar nehézipar kényszerhozamából? Mi köze a népnek, mi köze az államrezonnak és a nemzeti érdeknek e haditermeléshez és e koloniális exporthoz?” Mikes Imre szerint maga Farkas Mihály is elismerte, hogy semmi. A termelés növelése, az ipar fejlesztése nem öncélú – mondta Farkas Mihály. A hódoltság céljait szolgálja, Magyarország termelése a moszkvai központot gyarapítja – zárta gondolatait Mikes Imre.¹⁵⁴

¹⁵⁴ OSZK Kt. 451/326. fond. 2–5. p.

Újabb választási beszédek 1953. május 4-én közölt az újság. Ezek között Gerő Ernőét, amelyet Szolnokon tartott, 50 000 ember előtt. Ebben az 1949-es választásokra emlékezett, elmondta, hogy azóta a népgazdaság, a munkásosztály, a parasztság, az értelmiség nagy változáson ment keresztül. Az ipar legjelentősebb eredményeit az egy lakosra jutó termelés alapján lehet érzékelteni. 1938-ban egy lakosra 1 tonna szén jutott, 1952-ben pedig 2 tonna. Acélból 70 kg, 1952-ben 154 kg, cementből 37 kg, 1952-ben 111 kg. A villamos energiát illetően 1938-ban 153 kilowattóra, 1952-ben 436 kilowattóra. Majd az arányszámokat a nyugati országok termeléséhez hasonlította, például: Magyarországon az egy főre jutó acéltermelés kétszerese az olaszországinak. Az ipar fejlődésével nőtt az iparban dolgozók száma is, 300 ezer fővel többen dolgoznak az iparban 1949 óta, ebből a nők száma ezen idő alatt 140 ezer fővel emelkedett. Hatalmas változásokon ment át a mezőgazdaság, melynek közel 40 százaléka termelőszövetkezet vagy állami gazdaság. A mezőgazdaságban bekövetkező nehézségeket (vetőmag, takarmány, vetőburgonya) a baráti országok, elsősorban a Szovjetunió segítségével sikerült megoldani. A szónok a továbbiakban Szolnok megye fejlődésének eredményeit ismertette. A szövetkezeti parasztsággal kapcsolatban elmondta, hogy az állam jelentős segítséget nyújtott munkájához, de ugyanúgy támogatja az egyénileg gazdálkodó parasztságot is. Az eredmények mellett a nehézségekről is beszélt, így az életszínvonal emelésének korlátairól. Gerő Ernő beszédének utolsó részében arra buzdított, hogy a békeversenyt mindenkinek képességei legjavát adva kell teljesítenie.¹⁵⁵

Révai József Szegeden tartott választási beszédet mintegy 70 ezer dolgozó előtt. Gondolatai közül néhányat emeltünk ki, például hogy folytatni kell az iparosítást Magyarországon, ezen be-

¹⁵⁵ Előre a Magyar Függetlenségi Népfrent győzelméért! *Szabad Nép*, 1953. május 4. 2. p.

lül a nehézipar fejlesztését, mert anélkül nincs független ország. Majd a parasztság és a munkásság két világháború közötti életét mutatta be, és azt a változást, amely 1953-ig végbement a mezőgazdaság területén. Sikerült a parasztságot megtanítani a földművelés és az állattenyésztés tudományos módszereire, amelyek a Szovjetunióban beváltak. A továbbiakban a termelőszövetkezeti mozgalomról, a szövetkezés önkéntességének elvéről és az egyénileg gazdálkodó parasztság támogatásáról beszélt. Majd a kultúra és az oktatás területeiről elmondta, hogyan kívánja a kormány emelni a különböző szintű oktatásban részt vevők számát. Az új értelmiségre fontos feladatok várnak a következő gazdasági tervek megvalósításában. A külpolitikával kapcsolatban hangsúlyozta, hogy a legfontosabb feladat a béke védelme. A békés egymás mellett élés jegyében Magyarország nem avatkozik más országok belügyeibe, de megköveteli, hogy Magyarország ügyeibe se avatkozzon senki. Mindent meg kell tenni a béke megőrzéséért, ehhez támogatni kell a Szovjetunió békepolitikáját, amely a világ minden népének érdekét képviseli. Ezeknek a gondolatoknak a szellemében kell szavazni a május 17-i választásokon, a népfront jelöltjeire.¹⁵⁶

A választási beszédekhez Mikes Imre összefoglaló kommentárt készített, az azonos gondolatokat ragadta ki belőlük, lelkesen beszéltek a társadalmi osztályokról, elsőként a falvak dolgozó parasztságáról, melyet – erről nem szóltak – a rendszer kegyetlen eszközeivel megfoszt szinte minden javától. Az ipari munkásság helyzetéről Gallicus elmondta, hogy semmivel nem jobb a falvak parasztságáénál, még akkor sem, ha őket a népi demokrácia vezető rétegének nyilvánították, övük a gyár, a közhatalom, életkörülményeik és teljesítményük, a bérük és a jogaik között azonban óriási szakadék tátong. Révai József az értelmi-

¹⁵⁶ A választás bizalmi szavazat a népi egység politikájára. *Szabad Nép*, 1953. május 4. 1. p.

séggel kapcsolatos gondolataira Mikes Imre a következő megjegyzéseket fűzte: a népi demokrácia azt nevezi boldog értelmiségnek, ha meggyőződését, világnézetét a saját képére formálja. És a rendszer valójában ezt is követeli az értelmiségtől. Gallicus így jellemezte hallgatóinak az ország választások előtti belső állapotát: „A valóságban a nemzet tényleg a lázadás, a néma forradalom állapotában találódik, de nem önmaga, hanem a zsarnokság ellen. E néma felkelés az igazi magyarázata annak, hogy a népmilliókat egy listára engedik csak szavazni, és ez a magyarázata annak, hogy minden kis szónokló satrapa visszautasítja Eisenhower elnök nagyszerű javaslatát: döntsenek a népek szabadon kormányformájuk felől! Mi sem avatkozunk bele mások belügyeibe, mások se avatkozzanak bele a mi belügyeinkbe! Szabadságot a saját portánkon! – kiáltják a mandarinok. Szabadságot a saját portánkon! A szabad görény a szabad tyúkketrecben! – ez az ő szabadságuk.”¹⁵⁷

Május 17-én választott az ország, erről számolt be a *Szabad Nép* 1953. május 18-án. A lap cikkírója részletesen elemezte a választást, az összefoglalóból az olvasó tájékozódhatott a szavazás hangulatáról, amelyet jókedv, derű, boldogság és lelkesedés jellemezett. Vidám daltól és tánctól visszhangzottak az utcák és terek. A párt és népfront hívó szavára az urnákhoz járult a társadalom minden rétege és annak minden korosztálya. 700 ezer fiatal első választóként adta le szavazatát. A parasztság soraiban például voltak olyan fiatalok, akik lóháton, bokrétás kalappal, az idősebbek közül pedig fellobogózott szekereken, májusfával mentek a szavazóhelyiségekhez. Részt vett a választáson a magyar értelmiség is, a néppel együtt szavaztak művészek, műszaki értelmiségiek, írók, pedagógusok, orvosok. A cikkben a továbbiakban arról olvashatunk, hogy a magyar dolgozók hogyan fejezték ki hűségüket és szeretetüket Rákosi Mátyás iránt. Egy

¹⁵⁷ OSZK Kt. 451/332. fond. 3–5. p.

78 éves parasztember a következőket mondta, amikor leadta szavazatát: „Én a mi Rákosi apánkra szavazok, aki nyugodt öregséget és vidám fiatalságot adott a népnek.” A szavazóhelyiségekben elhelyezett ívekre a szavazók üzeneteket írhattak megválasztott képviselőiknek. Szabó Jánosné a 6. számú szavazóhelyiségben például a következőket írta: „Vezessen bennünket Rákosi elvtárs egy még szebb, boldogabb élet felé, erőben, egészségben sokáig. A többi képviselőjelölttől pedig azt kérem, hogy soha ne térjenek le arról az útról, amelyet Rákosi elvtárs mutat, mert ő mindig a dolgozó nép javát szolgálja.” Május 17-én a magyar nép a rendszer és a függetlenség mellett szavazott, és egyben visszautasította az ország belügyeibe való beavatkozási kísérleteket, a szabadság, a függetlenség megcsonkítását célzó minden mozzanatot – hangsúlyozta a cikk írója. A kapitalista országokéval összehasonlítva a magyarországi választásokat, megállapította, hogy a nyugati országokban ilyen nincs. A magyarországi választások szabadok és tiszták, az emberek százezreit és millióit nem fosztják meg jogaiktól, mint Nyugaton. Magyarországon nem „kortestrükkök” készülnek a jelöltekkel kapcsolatban, hanem a „nép egész élete agitált a mi jelöltjeink mellett”.¹⁵⁸

Mikes Imre kommentárjának elején arról írt, hogy a magyarországi választásokat nem lehet komolyan venni. „A népi demokrácia az a kormányforma, amely még a kegyes ámítást sem tartja szükségesnek.” „Mert a követállítás tegnapi karneválja után valóban csak a félkegyelmű hiheti, hogy a magyar népnek bármi köze van a kormányzathoz, sorsának intézéséhez, önnön ügyeihez. Tésznek, vesznek és rendelkeznek vele, parancsokat kap és teljesít, és e mostoha végzetét helybenhagyó voksokat csúsztat az urnába: ezt jelenti az alkotmányosság, a parlamentarizmus, a szabad közélet manapság a Duna–Tisza mentén.”

¹⁵⁸ Népünk győzelmi ünnepe. *Szabad Nép*, 1953. május 18. 1. p.

Ezért nem lehet a választásokat komolyan venni, és nem is vesznek, sem a nép, sem a nyugati világ, sem az önkényuralom. Eből következően teljesen egyet lehet érteni a pártlap vezércikkében azzal a mondattal, hogy olyan választás, mint amilyen Magyarországon van, Nyugat-Európában nincsen. A népi demokráciákban folytatott választási gyakorlat nem lehetséges „a moszkvai gyarmatvilág határain kívül”. A választások külsőségeit tekintve az „alkotmányos látványosság” a megtévesztésig hasonlított a középkori vásárookra. „A tánc-brigádok, ének-brigádok, hangulat-brigádok és rigmus-brigádok már szombaton nekiláttak a csinnadrattának.” „A tereken örömtüzek, a mezőkön tábortüzek lobbantak föl, az aktívák lampionos felvonulással szórakoztatták a nagyérdemű közönséget. Az utcasarkokon állt a bál, a nyílt színpadokon a kirendelt művészek csillogtatták objektív és szocialista talentumukat, az egykori Műszínikör ígézetes színvonala elterjengett az egész magyar haza felett. Csupa lobogó, drapéria, lepedőnyi arckép, harsogó jelszó, piros mezbe bújtatott szobor és házfal a falu, a város egyaránt. A lizsé arculata és szelleme a polgári jogok legmagasztosabbjának, a választásnak napjára úrrá lett a hon felett.” A választások külső jellemzését, hangulatát követően Gallicus a tartalmi vonatkozásokra kívánta felhívni hallgatói figyelmét: lényegi része nem volt a választásnak, nem is lehetett, mert választás sem volt. A választójogi törvény értelmében a szavazásnak titkosnak kellett volna lennie. Ha több lista között nem is lehetett választani, legalább elvben arra lett volna joga a szavazónak, hogy az egyetlenegy meglévő lista mellett vagy ellen szavazhasson. A politikai vezetés – mint korábban mondta – ugyan már megszabadult minden ellenségétől, de azt a kockázatot, hogy titkosan szavazzanak, nem vállalta. „Tehát a százezreket és milliókat nyíltan szavaztatták le.” „Kiadták a jelszót, hogy minden becsületes ember leeresztett sisakrostéllyal a népfontra voksol. Csak az árulók vonulnak vissza a zárt fülkébe, hogy ott áthúzza a szavazócé-

dulát, a haza ellen és a béke ellen, a reakció mellett és a háború mellett foglaljanak állást. A háztömböket, az utcákat, a gyárakat, a falvakat, a tanyákat együtt, nyájként hajtották az urnák elé. Együtt dolgozunk, együtt szavazunk! – hangzott a napiparancs.” Egyetlenegy magyar sem volt, aki ellenőrzés nélkül szavazhatott volna, de ha mégis, mint ahogy Budapest a híryanagyban állította, minden ezerből egy-kettő akadt, aki a népi demokrácia ellen szavazott. „Valóban, akadt volna? Alig hihető. De ha akadt, akkor a nemzetnek kivételes hősei támadtak. Tisztelet és csudálat adassék nekik.” A szavazás számadataival kapcsolatban Mikes Imre az MTI első francia nyelvű beszámolójára hivatkozik. A választás napján este 7.30-ig 103 747 szavazatot számoltak össze. Ebből 250 „nem” szavazat volt, ami 2,4 tized ezrelék. Az eredmények alapján a politikai vezetés Magyarországon százszázalékos győzelem kihirdetésére készül. De teljesen mindegy, hogy hány százalék, mert akárhány százalékban határozzák is meg a győzelmet, annak erkölcsi értéke egyáltalán nincs. „A nemzet még idegenebbül, még megvetőbben áll az idegen uralommal szemben, mint valaha.”¹⁵⁹ A *Szabad Nép* cikkében befejezésképpen a következők olvashatók a választással kapcsolatban. A május 17-én leadott szavazatok garanciák arra, hogy a szocializmus építésének útja a helyes út, és ezt folytatni kell. A dolgozók készülnek az ipar, a mezőgazdaság, a tudomány és a művészetek terén az új feladatok megoldására. A népfront jelöltjeire leadott szavazatok mögött az egész nép egysége áll.¹⁶⁰ Mikes Imre a pártlap befejező gondolatában látta a választások igazi magyarozatát, vagyis a termelés növelésében. Hiszen a választások vidámságában „mi magunk szavaztunk rá, minden zsarnokság ősi játékrendje és törvényei szerint”!¹⁶¹

¹⁵⁹ OSZK Kt. 451/344. fond. 1–4. p.

¹⁶⁰ *Népünk...* i. m.

¹⁶¹ OSZK Kt. 451/344. fond. 5. p.

A HAZAFIAS NÉPFRONTRÓL

A Hazafias Népfront megalakításának kezdeményezése Nagy Imre nevéhez fűződik. A szervezet alakuló kongresszusának megnyitóbeszédét Dobi István, az Elnöki Tanács elnöke tartotta. Ennek szövegét a pártlap 1954. októberi számában olvashatjuk. A szónok a küldötteket arra szólította fel, hogy közös összefogással segítsék megvalósítani a kormány új gazdasági célkitűzéseit, a mezőgazdaság korszerűsítését, a közszükségleti cikkek gyártásnak növelését, a lakásépítési politikát, az egész nép életszínvonalának emelését. Legyen a Népfront olyan tömegbázis – hangsúlyozta –, amely a kormány támogatója, de ugyanakkor kifejezésre juttatja a nép vágyait, kezdeményezéseit, és kritikáját is közvetíti.¹⁶² Mikes Imre kommentárjában Dobi István megnyitóbeszédére reagálva azt mondta el hallgatónak, hogy mit mondtak volna azok, akik csendben, némán ültek a kongresszus küldötteiként, ha lehetőségük adódik a megszólalásra. Például: „A paraszt nem mondhatott volna egyebet, mint hogy vörös balvégzetük sárba taposta a magyar föld ősi törvényét, a termés és értékesítés szabadságát.” „És a proletár, ha beszélni kezdett volna? Csak a megfojtott munkássajtoról, a prostituált szakszervezetekről, az egyiptomi fáraók újjáéledt szolgarendjéről és a megláncolt, éhségükben sápadó gyárnyegyedekről adhatott volna tanúságot. Az írók pedig? Még az eszmétől is rettegnek, amely álmukban kísérti őket. A papok, a kongresszusra kivezényelt tehetetlen és kétségbeesett pásztorok? Hallgathattak volna-e Magyarország prímásának bilincseiről, Kalocsa érsekének börtönéről, Zirc apáturának rabságáról, a Szibéria felé elhajtott szerzetesekről és az éjszakába kikorbácsolt apácákról?” A mártírokról, akik már nem lehetnek az Erkel Szín-

¹⁶² Tömörüljünk széles, megbonthatatlan egységben a Hazafias Népfront zászlója alá. Dobi István megnyitó beszéde. *Szabad Nép*, 1954. október 24. 1. p.

ház nézőterén, „vádoló ujjukat a nemzeti színekkel ékített rivalda felé szegezték”; „néma kérdésük túlharsogta a szónokokat”... Ők mindig ott lesznek az élők között – fejezte be mondanivalóját Gallicus –, és mutatják az utat a népnek a szabadság és függetlenség felé.¹⁶³

Mikes Imre nagy érdeklődéssel olvasta és elemezte Darvas József beszédét, amely szintén a *Szabad Nép* 1954. október 24-i számban jelent meg. Darvas József üdvözölte a küldötteket, és elmondta, mennyire örül, hogy a magyar társadalom minden rétege képviseltette magát a kongresszuson. Majd olyan történelmi példákat sorakoztatott fel a magyar történelemből, amikor összefogott a magyar nép szabadsága, függetlensége kivívására. Szervezetként kiemelte a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front megalakulását (1944. október, Szeged) és jelentőségét, amely egységbe forrasztotta a nemzet erejét, és egyben megmutatta, hogy ez az erő milyen célok elérésére képes. A beszéd folytatásában elmondta, mi az új a Hazafias Népfrontban mint szervezetben, beszélt a szervezet felépítéséről, majd rátért arra, mit vár a kormány a Népfronttól. A legfontosabb feladat az 1953. júniusi határozat megvalósítása, a nép széles tömegeinek bevonásával. Az első számú legfontosabb tennivaló a mezőgazdaság gyors fejlesztése. A júniusi határozat óta a falvakban javult a parasztság hangulata, nőtt a termelési kedv. Még rengeteg tennivaló van hátra, pótolni kell a talaj termőerejét, növelni kell az állattálmányt, meg kell állítani a visszaesést a baromfityenyésztésben, újra kell telepíteni a szőlő- és gyümölcskultúrákat, meg kell oldani a vetőmag-előállítás. A mezőgazdaság fellendítéséhez tehát az egész ország erejére szükség van. A Hazafias Népfront feladata, hogy a mezőgazdaság átszervezésének, újjáalakításának fontosságát az egész nép ügyévé tegye. Támogatni kell az egyenileg gazdálkodó parasztságot, ellátni gépekkel, szerszámokkal,

¹⁶³ OSZK Kt. 451/649. fond. 5–6. p.

műtrágyával, növényvédő szerrel, jó minőségű vetőmaggal, hogy termelni tudjon a maga gyarapodására, és ha úgy gondolja, szabadon lépjen be a szövetkezetbe. A gazdaság másik sarkalatos pontja az ipar átszervezése. Figyelembe kell venni az ország adottságait, a nyersanyagkészletet, és reális célokat kell kitűzni az ipar fejlesztése területén. A nagy, bonyolult konstrukciójú gépeket át kell állítani közszükségleti cikkek gyártására. Az ipar átszervezése a műszaki értelmiségre támaszkodva az egész nép feladata.¹⁶⁴

Mikes Imre nem hitte el, hogy amit olvas, az igaz, ennek szellemében készítette el kommentárját hallgatóinak. Hiányolta azt, hogy az 1953-as júniusi határozat nem jelent meg, ezért csak a különböző beszédekből lehetett következtetni, hogy mit tartalmazhat. A Darvas-beszédben olvasottakat határozottan cáfolni tehát nem tudta, de nem hitt az új gazdaságpolitikában, abban, hogy az akkori politikai vezetés képes lesz végrehajtani a gazdaság teljes átalakítását. Kételyeit a következőképpen fogalmazta meg. Az átalakításhoz szükséges „program egyáltalában nem is létezik, a bizottság, amely állítólag kidolgozza majd, eddig meg sem alakult, szélhámosság és zsonglőrködés a miniszter úr egész szónoki tudománya. Arra való, hogy a szavak művésztévével könnyebbé tegye a nép számára a keserű lényeg elfogadását. Ködfelhő, amely elrejtje a valóságot.” A valóság kihámozása az ünnepi beszédből nem kis feladat. „Tolvajkulcs kell hozzá. Hideg értelem és a tettesek ismerete.” A beszéd azon része, amely a mezőgazdaság átalakítására, az egyéni gazdálkodók támogatására vonatkozott, valójában a szocialista termelőszövetkezetekbe tömörülést sugallta, ehhez kérte a szónok a Népfront segítségét. „Magyarán: be a kolhozba!”, amely ugyanazt eredményezné, mint korábban, vagyis a termelési és értékesítési szabadság teljes

¹⁶⁴ Darvas József beszéde. A mezőgazdaság fejlesztése nemzeti érdek. *Szabad Nép*, 1954. október 24. 1–2. p.

megszűnését. Az új program megvalósításához a dolgozó nép minden erőfeszítésére szükség van – olvashattuk korábban a miniszter beszédében. Ezen mondat mögött Gallicus a következő valóságot értette: „a normát, a szupernormát, az extranormát, a felajánlásokat, versenyeket, ünnepi műszakokat, rendkívüli őr- ségeket, a túlteljesítés és termékenység ördögös csízióját és mindezekkel párhuzamosan Európa legnyomorúságosabb, leg- kizsákmányoltabb bérrendszerét.”¹⁶⁵ A Hazafias Népfront felada- ta az országgyűlési választások előtt „gondoskodni arról, hogy olyan feddhetetlen életű, a nép bizalmát bíró állampolgárok ke- rüljenek be a jelöltek közé, akik valóban a nép, a köz érdekeit képviselik.”¹⁶⁶ Gallicus úgy vélekedett, hogy a törvény semmibe- vételét, a nép jogainak lábbal tiprását, amit eddig a párt és a kor- mány művelt, most átruházzák a Hazafias Népfrontra. „A régi firma, új névvel a cégtáblán!”¹⁶⁷ Darvas beszédének nemzetközi kapcsolatokra vonatkozó részében tiltakozását fejezte ki az ellen a provokáció ellen, amelyet az Amerikai Egyesült Államok támo- gatásával hajtottak végre, nevezetesen lázító röpcédulákat jut- tattak el Magyarországra területére.¹⁶⁸ Mikes Imre valószínűleg na- gyon megörült, amikor Darvas József beszédében felfedezte a röpcédulák elleni tiltakozásra vonatkozó mondatokat, mert ezek a szórólapok a SZER müncheni Magyar Osztálya szervezésében jutottak át a határokon. A röpcédulákon a Nemzeti Ellenállási Mozgalom (NEM) 12 követelése szerepelt (néhány közülük: gyülekezés- és szólásszabadság, béke, függetlenség, törvényes- ség, jogrend, működő gazdaság, biztos megélhetés, szabad szelle- miség, egyetemes művelődés stb.). Mikes Imre feltette a kérdést Darvas Józsefnek: „vessen egy pillantást a NEM 12 követelésé-

¹⁶⁵ OSZK Kt. 451/651. fond. 3–5. p.

¹⁶⁶ Darvas József... i. m. 3. p.

¹⁶⁷ OSZK Kt. 451/651. fond. 5. p.

¹⁶⁸ Darvas József... i. m. 3. p.

re a miniszter úr! Ez a 12 követelés sem sürget egyebet, mint az ön Hazafias Népfrentja. „Hol itt az uszítás, hol itt a lázítás? Mondják már meg, miniszter úr, mit kifogásolnak, mit vetnek el, mi ezekben az óhajokban az aljas és ellenséges elem? A Nemzeti Ellenállási Mozgalom lebecsült sisakrostéllyal lépett a közvélemény elé. Bocsássák hát le önök is a sisakrostélyukat. Hadd lássa a hon és a nép, ki kivel áll szemben!”¹⁶⁹

A Hazafias Népfrent a nép széles rétegeit tömörítő szervezet, amely a nemzeti összefogás alapja. Így kezdte beszédét Nagy Imre 1954. október 25-én, amit a párt hivatalos lapja is közölt. A szervezet a hazaszeretet, a függetlenség, a szabadság eszméjét szilárdítja meg, és lehetőséget biztosít minden állampolgárnak, hogy tetteivel, legjobb tudásával a magyar haza javait gyarapítsa – mondta a miniszterelnök. A Népfrent tevékenységébe bekapcsolódva minden tag közéleti emberre válik, és így a nemzet sorsáért is nagyobb felelősséggel tartozik. A kormányprogramról elmondta, hogy az a kormány tevékenységének alapja, és megvalósításától semmi nem térítheti el a politikai vezetést, ezért ehhez szükség van a Népfrentba tömörülő munkájára, segítségére. Az 1953. júniusi határozat óta jelentős előrelépések történtek, számos célkitűzés valósult meg. A júniusi határozat megerősítette a kormányprogram helyességét, aki pedig azt gondolta, hogy a fordulat után visszafordul „az ország szekerének rúdja, az láthatja, hogy tévedett, és semmi oka nincs az aggodalomra”. A kormány a programban meghatározott feladatokat hajtja végre, a mezőgazdasági termelés fejlesztését, az ipar átszervezését, a közszükségleti cikkek fokozottabb gyártását, a lakosság életszínvonalának állandó javítását. A gazdaságban mutatkozó nehézségeket nem lehet lebecsülni. „Nagy és nehéz feladatokat kell megoldani.” Ezen feladatok megoldásában a kormány a Hazafias Népfrentre mint a nép erejét összefogó szervezetre kíván

¹⁶⁹ OSZK Kt. 451/649. fond. 3. p. (Lásd léggömbakció 42–54. p.)

támaszkodni. A nagy erőpróba a november 28-án lezajló választások lesznek – mondta a miniszterelnök, mert a Népfront jelöltjeire leadott szavazatokkal bizonyítani kell a világ előtt, hogy „a Magyar Népköztársaságban minden hatalom a dolgozó népé.”¹⁷⁰ Mikes Imre Nagy Imre beszédéhez írt kommentárjában az új gazdasági program megvalósításának kérdéseivel, nehézségeivel foglalkozott. Kérdésként fogalmazta meg, hogy vajon megadják-e a Népfront-küldöttek a kormánynak a szükséges támogatást a júniusi kormányprogram megvalósításához. „Nem a haza és a hazafiság, hanem ez a lényeg, Miniszterelnök úr. Az tudniillik, hogy ön és a rendszer már ismét csődben van, ön és a rendszer már újból kátyúba juttatta a nemzetgazdaságot, és a nyomor örvényének szélére sodorta magyar népet.” A Hazafias Népfontra vonatkozóan elmondta, hogy az egy álarc, amelyet azért öltött magára a kormány és Nagy Imre is, mert nincs erkölcsi erejük kiállni nyíltan a nemzet elé. „Ennek a Moszkvában kiagyalt alakulatnak a révén remélik önök a nép maradék vérért és verítékét kisajtolhatni.” A kongresszusi küldöttekről elmondta, hogy a 2000 küldött természetesen hosszan tartó tapssal támogatta a kormányt. Az ellenállást a nép a gyárakban, a bányákban, a köhökben és a földeken gyakorolja elnyomóival szemben.¹⁷¹

KULTÚRA, SPORT

Mikes Imre gazdasági, politikai kommentárjai mellett figyelmet fordított a kulturális eseményekre is. A *Szabad Nép* 1952. július 10-én megjelent száma tudósított egy hamarosan megnyíló Mun-

¹⁷⁰ A mai zászlóbontással a Hazafias Népfront elindul, hogy betöltse nagyserű elhivatottságát, a nemzeti egység megteremtéséért. *Szabad Nép*, 1954. október 25. 1. p.

¹⁷¹ OSZK Kt. 451/650. fond. 3–4. p.

kácsy-kiállításról. A rövid híryanagból megtudhatjuk, hogy a Műcsarnok 9 termében több mint 200 alkotást állítottak ki.¹⁷²

Mikes a Munkácsy-kiállításról kommentárja elején úgy írt, mint egy csodának számító eseményről, mert a rendszer bármennyire akarta is, nem tudta eltemetni azokat a művészeket és műveiket sem, akik nem a „Kremltől és Sztálintól” származtatták magukat. Vagyis a politikai vezetés ráeszmélt, hogy „nincs olyan nemzet és nincs olyan rendszer, amely múlt nélkül élhetne”. Mikes végigvette Munkácsy alkotásait, hogy vajon melyik az, amely tartalmaz valamit a rendszer eszmei őseiből. De az önkényuralom messze állt a festő világától. „Munkácsynak népi demokratikus eszményként való kiválasztása egyébként is reménytelen vállalkozás a rendszer részéről.” Mikes mégsem adta fel, keresett két olyan festményt, amelyet valamilyen kapcsolatba tudott hozni a magyarországi politikai rendszer annak bírálataival. Az egyik alkotás az 1873-ban készült *Búcsúzáson* című. Két parasztasszony köszön el egymástól. „Kezük simán egymásba szorul, és pillantásuk mélabúsan keresi a másik tekintetét” – írta le Mikes a festmény tartalmát hallgatóinak. Talán a rendszer kritikusa is e búcsúpillantásokban ismerték fel a falu bánatát és a művészen a mezőgazdaságban dolgozók siralmas helyzetének ábrázolóját. A másik kép az *Ásító inas* című. „Ugyan, hol vannak ma a Duna–Tisza táján ásító inasok? Ha valamelyikük valóban ásítani merészelne, a javító-nevelő munka menten lecsapna rá, és többet még az egek sem mosnák le róla a gyanút, hogy igazában a nyugati imperialisták szolgálatában áll.”¹⁷³ Így kapcsolta össze Mikes a rendszerről kialakult és egyre szilárdabb véleményét Munkácsy alkotásaival.

1954. július 25-én a párt lapja vezércikkben számolt be a magyar irodalmi és filmalkotások sikereiről a világban. A cikk felsorolja a bemutatott darabokat, és a bemutató színhelyét is közli, néhány

¹⁷² Szombaton nyílik meg a Munkácsy-kiállítás. *Szabad Nép*, 1952. július 10. 5. p.

¹⁷³ OSZK Kt. 451/132. fond. 1–4. p.

példa: Novoszibirszkben a *Bánk bánt*, Pekingben a *Ludas Matyit*, Franciaországban a *János vitézt* mutatták be. A cikk beszámolt Fischer Annie nyugat-európai hangversenykörútjáról. A magyar filmek is nagy sikereket értek el – számolt be a lap – a Karlovy Vary-i nemzetközi filmfesztiválon. A továbbiakban azt olvashatjuk, hogy egyre természetesebbek a magyar kultúra sikerei külföldön, vagyis a magyar történelem forradalmára volt szükség ahhoz, hogy az évszázados elszigeteltség megszűnjön. „Újra és újra emlékeznünk kell arra, hogy a magyar kultúra nagy világsikereit is népünk felszabadulása tette lehetővé...” A Szovjetunióban irodalomtörténészek sokasága foglalkozik a mai magyar irodalom tanulmányozásával. Majd a cikk írója felhívta olvasói figyelmét arra, hogy ne bízzák el magukat a magyar nemzet kulturális sikerei látán, hiszen ezen a téren is sok még a javítanivaló. Például J. Reichmann lengyel kritikus egy költészeti antológiát bírált, mert az összeállítók kihagyták belőle Balassit, a kuruc költészetet, a *Ludas Matyit*, és így rosszul tükröződött a magyar líra forradalmisága, szabadságharcos szelleme. Magyarországot külföldön leginkább Petőfi, Jókai, Móricz műveiből ismerik. Feladatunk tehát, hogy a népi demokrácia életéből is hiteles képet adjunk a világnak, olyanokat, mint a nagy elődök adtak, Petőfi, Munkácsy, Erkel, Liszt, Eötvös Loránd.¹⁷⁴

Mikes a cikkhez írt kommentárját a következőképpen kezdte: „A *Szabad Nép*, mely elnevezés alatt automatikusan a központi pártújság értendő, hiszen egyéb szabad nép nem egzisztál ama politikai függöny mögött, szóval a *Szabad Nép* ma vidáman ébredett. Azt álmodta ugyanis, hogy kultúránknak, mármint a népi demokrácia kultúrájának vakító nemzetközi sikerei vannak.” A folytatásban megkérdőjelezte a híradás igazságát a bemutatott művekről, de ha mégis igaz, akkor „Istenben boldogult Fazekas Mihály és Katona József ugyancsak foroghatnak sírjukban. Nem azért, hogy

¹⁷⁴ Kultúránk és a világ. *Szabad Nép*, 1954. július 25. 1. p.

mivé korcsosult versmértékük az ékes szovjet–kínai átköltésben. Mert ez még hagyján! Hanem azért, hogy mivé korcsosodtak eszméik, mire eljutottak a novoszibirszki színpadig, illetve a pekingi nyomdagépig. Hiszen ez ideálokra nem lehet már ráismerni a vörös Budapest változatában és interpretálásában sem.” A *Szabad Nép* cikkének írója minden fenntartás nélkül örül a nemzetközi sikernek. Nyugat-Európában már korábban is voltak sikereik a magyar filmeknek, és Fischer Annie is koncertezett már a világ több országában ezelőtt is. Nyugati utazásai miatt meg is gyűlt vele a bajuk az ÁVH embereinek, majd szabadulása után¹⁷⁵ újra kellett művészi karrierjét kezdenie. A filmekkel kapcsolatban Gallicus elmondta hallgatóinak, hogy Karlovy Varyban, „ahol a csatlóstestvérek egymásnak osztogatják az olajágot, természetesen mindenkinek bőven kijut az elismerésből. Te dicséred az én giccsemet, én rajongok a te ponyvádért: körülbelül ez a platformjuk.” De Cannes-ban, ahol az egész világ országai bemutatják alkotásaikat, hallgat a *Szabad Nép*, de hallgathatna a népi demokrácia más kulturális sikereiről is, mert ezeket a kulturális termékeket, amelyeket a Rákosi-rendszer alkot, nem kíséri igazán kiugró siker Nyugaton. „Pártszerű irodalma, kötött és kötetlen változatában egyaránt, merőben ismeretlen a szabad társadalmakban, illetve csak annyiban ismert, amennyiben az élclapok ezt a literatúrát időről időre figyelemre méltatják. A vörös Budapest költészetével jelentkezni Nyugaton? Azzal a költészettel, amely nem egyéb, mint Marinetti nyeszlett, torz imitációja, a zsarnokság propagandaszolgálatában? Vagy tán a rendszer képzőművészetére figyelne föl a Nyugat esztétikai köztudata, arra a képzőművészetre, amely párhuzamosan fut az üzbégi kirakatmázolással és a kirgiz levelezőlap-festészettel? Esetleg szobrainkon maradjon a kultúr-emberiség szája tátva? Például a Gellért-hegyi emlékművön, amely Horthy István tragikus dicsét volt hivatva hirdetni, vagy a Sztálin-szobron, amelynél

¹⁷⁵ Fischer Annie sohasem volt letartóztatva vagy börtönben.

ormótlanabb és lelketlenebb bronz-dorongot még nem szültek a századok?” A népi demokrácia kultúrája ismeretlen és idegen a Nyugat előtt. Kommentárja további részében évszázados elszigeteltség megszűnésére reagált. Felháborodását a következőképpen tolmácsolta hallgatóinak: „Ha a pimaszság, ha a hazug hetvenkedés, a tolakodó orcátlanság nem vezércikkben, hanem mondjuk hegyóriásokban fejeződnek ki, akkor a Himalája három milliméteres homokkupac lenne a Szabad Nép eszmefuttatásához viszonyítva. Azt állítani, hogy évszázadokon át kulturális elszigeteltségben éltünk, és ezt ők szüntették meg! Hát ez már igazán a képtelenség telje a százmilliomodik hatványon! Herczeg Ferenc írta a *Pogányok*ban, hogy amikor az első magyarok, bizonyára sóvárgó nosztalgiával, lemondtak az ősmagyar szellem ékeiről, és Nyugat felé fordultak, a magyar Géniusz számára nem volt többé visszaút. Valóban, nem volt többé visszaút, annyira nem, hogy a világkultúrával való kapcsolatunk nemcsak szerves volt, de egyé váltunk ezzel a világkultúrával.” A *Szabad Nép*ben leírtak képtelenségét bizonyítva a magyar történelem honfoglalás kori kultúrájához tért vissza, majd Szent István államalapítása után megemlítette, mennyi szálon kapcsolódott a magyarság a Nyugat kultúrájához, s a századok folyamán hogyan vált annak szerves részévé. Felsorolta a középkor híres egyetemeit (Genova, Padova, Bologna, Róma stb.), amelyeken nagy számban tanultak magyar diákok. Majd a közelmúlt történelméből, az 1920–30-as évekből gyűjtött bizonyítékot a pártlap kijelentésének cáfolására. Megemlítette a Nyugaton oktató professzorokat, a magyar származású Nobel-díjasokat. Ezeket a korábbi sikereket tehát nem a népi demokrácia érte el a tudomány, a művészet területein.¹⁷⁶

A sport sem került el Gallicus figyelmét. 1953. november 26-án a *Szabad Nép* egész oldalas cikket jelentetett meg a magyar labdarúgó-válogatott Anglia elleni 6:3-as győzelméről. A párt lapja a meg-

¹⁷⁶ OSZK Kt. 451/590. fond. 1–6. p.

szokott hangnemben és stílusban cikkét a következő mondatokkal kezdte. „Sikerült. A magyar nemzeti válogatott beváltotta a hozzá fűzött reményeket, megfelelt dolgozó népünk szeretettel teli bizalmának...” A cikk a továbbiakban elismeréssel szólt erről a világraszóló győzelemről, és leírja, milyen nehéz körülmények között vívták ki labdarúgóink ezt a nagyszerű teljesítményt. Az angol sajtóban megjelent néhány cikkre reagált ezek után a *Szabad Nép*: például arra, hogy hiába írták az angol újságok a magyar csapat technikájáról, hogy gyönyörű labdaművész-bemutató, mert mégis ezzel a labdaművészettel győzte le a csapat „a labdarúgás feltalálóit, első mestereit”. A magyar csapat tudásban és technikában is egyaránt jobb volt az angol válogatottnál. Ehhez a győzelemhez lelkesedésre, küzdeni tudásra, önfeláldozó állhatatosságra, a haza, a nép szeretetére volt szükség. A győzelmet most egy olyan ország csapata vívta ki, amely „szabadon, nagyszerű építőmunkában egész népét, egész ifjúságát nagy hazafias tettekkel lelkesíti”.¹⁷⁷ Mikes Imre kommentárja bevezetőjében lelkesen üdvözölte a magyar sportteljesítményt. A folytatásban azonban felhívta hallgatói figyelmét arra, hogy ez „semmi esetre sem politikai siker”. Ezt a következő érveléssel támasztotta alá: „Mert ha igaz lenne az, hogy a londoni győzelem a népi demokrácia nagyszerűségét tanúsítja, akkor igaznak kellene lennie az ellenkező tételnek is, annak ugyanis, hogy az angolok veresége a brit nemzet állapotának siralmasságából következik. Pedig ez az állapot politikai, művelődésbeli, civilizációs, erkölcsi szempontból egyaránt az emberi haladás summáját fejezi ki. Ámbár, hála az egeknek, hat gólt kaptak, mégse feledkezzünk, nem is feledkezhetünk meg arról, hogy szuverénebb nép és magasztosabb személy, mint az angol nép és az angol személy, nem volt még eddig soha.” Kommentárja további részében újra visszatért a magyar belpolitikai helyzet elemzésére, Boldizsár Iván¹⁷⁸ azt mondta, hogy a magyar

¹⁷⁷ Világraszóló magyar sportsiker London. *Szabad Nép*, 1953. november 26. 4. p.

¹⁷⁸ Boldizsár Iván: író, újságíró. 1912–1988.

labdarúgók londoni sikere „a népi demokrácia erényeiről zeng”. „A Puskások, Bozsikok, Hidegkutik hazája csak nagyszerű haza, pompás társadalmi rend lehet” – mondta Mikes. „Így gondolja ezt Boldizsár Iván. Illetve dehogyis gondolja, dehogyis gondolja! Csak így mondja. Erre szerződtek, erre utasították, megfogalmazta hát a tételt. Gondolni azt gondolja, hogy de jó lenne hátat fordítani a népi demokráciának és kievickélni abból a posványból, ahova alá-süllyedt. Meg is próbálta már, fél lábbal felkapaszkodott a szabad partokra, de azután észrevette, hogy senki se várja, senki se fogadja. Így visszacsúszott az ingoványba. Vannak sorsok, amelyekből nincs többé megváltás”.¹⁷⁹ Majd a későbbiekben azzal folytatta írását, hogy a londoni győzelem nem az egyetlen magyar diadal, példaként említette a kb. kétszáz magyar egyetemi tanárt, akik különböző egyetemeken tanítanak. „És ha a szabad világ feléjük tekint, látván szemükben a honvágy és a honfibanat könnyfátylát, akkor ugyancsak kevésbé tételezheti fel, hogy a népi demokrácia az az eszményi államrend és társadalom, amilyennek a Boldizsárok – csengő arany ellenében – Budapestről meghirdetik. A számkivetett magyar zenészek, képzőművészek, szépírók, államférfiak, papok, publicisták fel-alá szántják Európa és mindahány világrész térségeit. Ők sem viszik, nem is vihetik hírül a nagyvilágnak, hogy hazánk a szabadság és a kultúra földje. Tragikus mozzanatok tanúsítják, hogy a labdarúgás és nemzeti sorsunk között nem szerves az összefüggés, nem állanak ok és okozati kapcsolatban egymással, az egyikből nem lehet következtetni a másikra, a másiból az egyikre.”¹⁸⁰

*

A magyar társadalom helyzetén végigtekintve Mikes Imrében újból és újból megerősödött az a meggyőződés, hogy itt csak gyökeres változás segíthet, az óvatos módosítások, a meghirdetett, majd

¹⁷⁹ OSZK Kt. 451/456. fond. 1–3. p.

¹⁸⁰ Uo. 4. p.

visszavont reformok nem elegendőek. Ezért fogadott fenntartással minden olyan hírt, amely változtatást ígért. Így volt ez akkor is, amikor „a nagy bálvány”, Rákosi Mátyás menesztésének híre megérkezett. A MDP Központi Vezetőségének döntését Gerő Ernő ismertette a *Szabad Nép* 1956. július 19-i számában. Gerő beszámolt az új összetételű Politikai Bizottság megalakulásáról is, valamint arról, hogy a párt első titkára ő maga lett.¹⁸¹ Mikes erre reagálva azt a kérdést tette fel: valóban új-e ez a vezetőség? Elsőként Gerőről szólt hallgatóinak: az első titkári tisztséget betöltő személy új, de Gerő Ernő a régi. Ő az, aki Sztálin hetvenedik születésnapja alkalmából az Operaházban tartott ünnepségen összegyűjtötte „a magyar nyelv leghódolóbb, legalázatosabb jelzőit”. Elmondhatatlan szeretettel, tisztelettel, megbecsüléssel, reménységgel és bizalommal beszélt Sztálinról. S ő az, aki 1951-ben a pártkongresszuson az egyszemélyes vezetés célszerűségét fejtegette, a mezőgazdaságban pedig meghirdette a „falusi inkvizíciót”, a kulákság teljes felszámolását. Gerő után Révai Józsefről szólt, aki Rákosi politikáját követve bilincsbe verte a magyar értelmiséget. Marosán Györgynek azt rótta fel, hogy gátlás nélkül asszisztált a szociáldemokrata párt felszámolásában, „ő szolgáltatta ki elvbarátait a megsemmisítő önkénynek”. Gáspár Sándor pedig a „bérencszakszervezetekben” hajtotta végre ellenvetés nélkül a hatalom utasításait. „Új-e hát, vagy nem új” ez a vezetőség? – tette fel a költői kérdést Mikes. A választ hallgatóira bízta, ő maga csupán azt állapította meg, hogy nem is ez a fontos, hiszen a fejlődést, a belső erők munkálkodását semmiféle új garnitúra nem tudja befolyásolni átlátszó programjával. Mert a történelem „a nemzet töretlen akaratából” következik, s visszavonhatatlan. „Annak a Rákosinak, aki gátat akart emelni, mennie kellett. Annak a Gerőnek, aki gátat akarna emelni, szintén mennie kell majd.”¹⁸²

¹⁸¹ A párt közé – munkára fel! *Szabad Nép*, 1956. július 19. 1. p.

¹⁸² OSZK Kt. 451/1104. fond. 1–6. p.

V. A győzelem reményében

IFJÚSÁG, ÉRTELMISSÉG

Mikes Imre 1956. október 23-án késő esti kommentárjában elemezte és foglalta össze a nap eseményeit. Az ifjúságról a következőket mondotta: a nemzeti célok elérése érdekében a fiatalok egységesen léptek fel, társadalmi, ideológiai és származási hovatartozástól függetlenül. Együtt vonult az utcákra az egyetemek, a gyárak és a falvak ifjúsága. A továbbiakban Mikes az ifjúság pontokba foglalt követeléseiből ismertetett néhányat. „Először egyenrangúságot követelt minden népek viszonylatában” – azaz nemzeti függetlenséget. Az orosz nyelv kötelező oktatásának eltörlését. Ennél a pontnál Mikes hangsúlyozta, hogy nem az orosz nyelv ellen emelték fel szavukat, hanem „a magyar értelmeket és érzelmeket mérgező kultúrdespotizmus ellen”. Március 15-e legyen a nemzeti ünnep, ne április 4-e, mert az ifjúság a szabadságot és a függetlenséget, nem pedig az elnyomást akarja ünnepelni. S április 4-e az utóbbit jelenti az egész magyar nép számára.

„Szabad egyetemet! Szabad munkásságot!” – említette még a kommentátor. A nap eseményeit és az ifjúság követeléseit Gallicus 1848 márciusához hasonlította, mintha „a Pilvax kávéház ifjai támadtak volna új életre az 1956-os ifjakban, s mintha a vértanúk diadalmasan ott léptetnének az új generációk élén”.¹

¹ OSZK Kt. 451/1144 fond. 1–3. p. Elhangzott 1956. október 23-án 20 óra 26 perckor.

Az ifjúság október 23-ra tervezett tüntetését a hatalom először nem engedélyezte, majd mintegy két óra múlva visszavonta a tilalmat. Miért? – tette fel a kérdést Gallicus. „Mert a rendőri sorfal már eleve meghátrált a szellemi torlasz egysége előtt.” Meghátrálásával azonban leplezte önmagát. A sztálini erőszakszervezet arra is képes, hogy látszólag fejet hajt a szabadság eszméje előtt, ám valójában, ha teheti, megakadályozza, még hozzá belügyi rendelkezésekkel és karhatalommal. Most azonban a karhatalom sorfala visszavonult, látva az ifjúság egységét és erejét. A kommentátor a továbbiakban ennek az erőnek a megszilárdítására hívta fel a figyelmet, mondván: a hatalom „nem fogja könnyen feladni bástyáit”, megpróbálja az egységet minden eszközzel kívülről és belülről egyaránt bomlasztani. S ennek tudatában kell lenniük az 1956-os ifjaknak is. „Akik győzni fognak, feltétlenül győzni fognak. Ha együtt maradnak, s bölcsen maradnak együtt.”²

A rádió rendkívüli falusi adásában Kovács K. Zoltán³ (álnév: Zoltán Károly) október 24-i kommentárjában elemezte az ifjúság szerepét az eseményekben, s rámutatott azokra az okokra, amelyek arra késztették a magyar fiatalságot, hogy megfogalmazza követeléseit, s nyilvánosan hangot adjon nekik. A magyar ifjak a saját helyzetükből kiindulva vállalták, hogy kimondják „a hosszú esztendőik óta hallgatásra ítélt nép” panaszait. Bátor megnyilvánulásaiknak történelmi gyökereik voltak, hiszen a magyar társadalom valamennyi rétege képviseltette magát soraikban: ők voltak a magyar falu, a munkásság és az értelmiség fiataljai. Feltehető, hogy az ország minden falujából akadtak olyan tehetséges fiatalok az ország főiskoláin és egyetemlein, akik a magasabb szintű tudás megszerzésének reményében vállalták a tanulást, azzal a

² Uo. 5. p.

³ Kovács K. Zoltán, 1924–. Agrárszakértő, politikus, közíró. 1951-től 1986-ig a SZER munkatársa.

feltett szándékkal, hogy egyszer majd tudásukkal, hűségükkel és odaadásukkal szolgálják azt a réteget, ahonnan elindultak, s hogy javára legyenek az ország fejlődésének.

Az ifjúság követeléseinek kinyilatkoztatására és bátor fellépésére a lengyelországi események⁴ is nagy hatással voltak. A 23-án szervezett budapesti tüntetésen a tömeg a lengyelországi példa követését kérte a kormánytól és a párttól. A hatalom azonban a „több kenyeret, több szabadságot, emberibb életet követelő” tüntetőkre lövetett.⁵ A magyar parasztság fiai is a „puskacsövek elé kerültek”, pusztán azért, mert az esztendő folyamán felgyűlemlett szenvedéseiknek látható jelét merték adni.⁶

⁴ 1956. június 28-án a lengyelországi Poznańban mintegy százezer munkás tüntetett élet- és munkakörülményeinek javításáért és a szabad választásokért. A tüntetést a fegyveres erők szétverték. A fegyveres beavatkozásnak mintegy száz halálos áldozata és több száz sebesültje volt, körülbelül hatszáz tüntetőt pedig letartóztattak. *1956 Kézikönyve. Kronológia.* Budapest, 1996, 1956-os Intézet, 56. p.

1956. október 20-án Gomulka a Lengyel Egyesült Munkáspárt központi bizottsági ülésén elmondta nagy hatású beszédét, amelyben átértékelte a poznańi eseményeket, ígéretet tett az élet- és munkakörülmények javítására, elítélte a korábbi időszak törvénytelenégeit, meghirdette a szocializmus „lengyel útját”, a reformfolyamatok folytatását. Uo. 69. p.

⁵ 1956. október 23-án fegyveres harcra csak a Magyar Rádió épületénél került sor, ahová a délután folyamán harminc ÁVH-s érkezett fegyverekkel az épület védelmére. Tizenhat óra negyven perckor és tizenhét óra után még két ÁVH-s századot vezényeltek az épülethez. Délután öt óra körül a rádióhoz érkező tüntetők az ifjúság tizenhat pontjának beolvasását kérték. A rádió vezetői erre nem voltak hajlandók, főleg azt a pontot kifogásolták, amelyben a szovjet csapatok kivonását követelték. A harc a rádiónál húsz és huszonegy óra között éleződött ki, és szünetekkel hajnalig tartott. A Kossuth teret a tüntetők késő este elhagyták. *1956 Kézikönyve. Kronológia,* i. m. 76–78. p.

⁶ A Magyar Rádió Archívuma: Kovács K. Zoltán. Rendkívüli falusi adás. 1956. október 24., 1–3. p. Elhangzott 1956. október 24-én 12 óra 50 perckor. (A Szabad Európa Rádió 1956-os hanganyagai és azok frott dokumentumai 1996 februárjától a Magyar Rádió Archívumában található. Az Országos Széchenyi

PARASZTOK, MUNKÁSOK

Kovács K. Zoltán október 24-én felhívással fordult a magyar parasztsághoz. Hangsúlyozta, hogy kísérik figyelemmel a SZER adásait, s gondoljanak azokra a fiatalokra, akik a nemzet érdekeit képviselik, s részt vesznek a budapesti eseményekben. Nyugalmukat megőrizve kövessék a történéseket, mert a küzdelem értük is folyik, a paraszti tulajdon önállóságáért, a munka becsületének, értelmének helyreállításáért, a jogtalan terhek felszámolásáért és a sérelmek orvoslásáért. Olyan eszmékért harcolnak, amelyekről egyetlen nép, így a magyar sem mondhat le. A magyar parasztság lelkében felgyülemlett elkeseredettség vezetett a kialakult eseményekhez. A parasztság tehát legyen tudatában annak, hogy az események tragikus alakulásáért csakis egyedül a pártvezetés és a kormány a felelős. Őket terheli a felelősség „minden csepp magyar vért”, hiszen még hajlandóságot sem mutattak az ország lakossága érdekében semmiféle reformkísérletre – gondoljunk csak a lengyel példára. Most egy egész nép jogos élni akarása és szabadságvágya áll szemben „a hatalomhoz mindenáron ragaszkodó politikai kalandorok táborával”. „Az igazság, a jog a nép, a tüntetők oldalán áll.” Az ő követeléseiknek csak a fegyverekre támaszkodó katonai és rendőri túlerő vethet gátat. A fegyveres konfliktus áldozatai mérhetetlenül fájdalmasak. De abban a tudatban kell ezt elviselni, „hogy nemzetünk, a jövő generációk történelme íródik, amelynek fontos és erős tényezője a magyar parasztság”. Ezért fegyelmezetten, éberén kell figyelemmel kísérni az eseményeket – mondotta a kommentátor –, de tartózkodva minden olyan cselekedettől vagy

---

Könyvtár 1997-től folyamatosan kapta meg a SZER Magyar Osztályának megmaradt írott és hangdokumentumait, kivéve az 1956-os kommentárokat. Az 1956-os hangdokumentumok másolatai 2001 őszén érkeztek meg a koblenzi Bundesarchivból a nemzeti könyvtárba. Ezért szerepel a jegyzetekben a Magyar Rádió Archívuma leőlhelyként.)

megnyilvánulástól, amely felesleges véráldozatot követel. Bízni kell „az események végső irányítójában, a Gondviselésben”, a magyarság dicső történelmi múltjában, az embereknek pedig saját magukban. Kommentárját Zoltán Károly a következő gondolatla-
lattal zárta: „Olyan fajta vagyunk, amelyet ha minél jobban ütnek, annál keményebbek leszünk!” Majd a SZER munkatársai nevében kifejezte szolidaritását a budapesti események áldozataival.⁷

Németh Zoltán⁸ (Agrárius) október 26-án elhangzott kommentárjában arra a kérdésre próbált válaszolni, mit kell tennie a magyar parasztságnak ebben a történelmi helyzetben: a végsőkéig a szabadságharcosok mellett kell állnia. A harcokban olyan fiatalok, parasztok, munkások és katonák vesznek részt, akiket az „istentagadó kommunista mótely” nem tudott megváltoztatni.

A kommentátor szerint Nagy Imre és kormánya lépésről lépésre visszakozott, óránként felhívásokat tett közzé, szinte könyörgött a lakosságnak a rend helyreállításáért, a legfontosabb órákban is csak ígéreteket tett, de nem intézkedett, s egyetlen konkrét javaslatot sem valósított meg. A kormány minden bizalmát elveszítette azoknak a paraszti rétegeknek, amelyek támogathatnák, s amelyeknek segítségével talán a válságból kivezető út is megtalálható lenne. Nagy Imre a magyar néprétegek követeléseinek teljesítése helyett a szovjet páncélosok segítségét kérte, s ezzel a nép legcsekélyebb bizalmát is elveszítette.⁹

A valóság – ma már tudjuk – ennél bonyolultabb volt. Gerő Ernő október 23-án este nyolc óra után telefonon beszélt Andropov budapesti szovjet követtel, s a szovjet csapatok segítségét

⁷ Uo. 4–6. p.

⁸ Németh Zoltán, 1900–1967. Agrárszakértő, 1955-től 1966-ig a SZER munkatársa.

⁹ A Magyar Rádió Archívuma: Németh Zoltán. Figyelem! Paraszt testvéreink, figyelem! 1956. október 26. 1. p. Elhangzott 1956. október 26-án 13 óra 55 perckor.

kérte a rend helyreállításához. (Időközben megkezdődött az MDP KV rendkívüli ülése, amely 24-én hajnalig folytatta munkáját.) Andropov azt mondta Gerőnek, hogy meg kell kérdeznie a Minisztertanács és a Központi Vezetőség megjelent tagjaitól, részt vegyenek-e a Magyarországon tartózkodó szovjet csapatok a rend helyreállításában Budapesten. A jelenlevők arra gondoltak, hogy 1953-ban Kelet-Berlinben is megoldotta a helyzetet a szovjet tankok megjelenése, tehát a vér nélküli vagy kevés véráldozattal járó szovjet jelenlét ebben az esetben is kiút lehet. Ezzel mindenki egyetértett, még Nagy Imre is, de nem mondhatjuk azt, hogy ő hívta segítségül a szovjet csapatokat. „Ott ült karos-székeben, fáradt volt, az egész helyzet kétségbeejtő, s nem reagált. Nem mondta, hogy nem. Senki sem mondta. Gerő kérdésére mindenki azt mondta: »Igen, rendben van, természetesen.« Inkább olyan bólogatás volt. Senki sem szólt igazán mellette meg ellene sem. Inkább mindenki tudomásul vette a bejelentést, hogy jó, rendben van, igen.” A döntésről szóló levelet Gerő fogalmazta meg, s arra kérte Nagy Imrét, írja alá. Nagy Imre nem mondott semmit, azt sem, hogy aláírja, azt sem, hogy nem. „Gerő ment utána kezében a levéllel, hogy írja alá. Nagy Imre meg egyre gyorsuló lépésekkel – a végén már majdnem futott – ment előtte.” A beavatkozásról szóló dokumentumot 26-i dátummal Hegedüs András írta alá.¹⁰

Németh Zoltán a továbbiakban szólt arról, hogy a harcok a vidéki városokra is áttérjedtek, a munkások mellett a parasztok is letették a szerszámokat. A kormány pusztá ígéreteire senki sem vette fel újra a munkát. Nagy Imrének be kellene látnia – vélekedett a kommentátor –, hogy az ország sorsáról olyan kormánynak kell döntenie, amely magában foglalja a nép minden rétegét, tehát a parasztságot is. A kormány feladata ebben a helyzetben a szovjet beavatkozás megállítása, majd annak elérése, hogy a szov-

¹⁰ Hegedüs A.: *Élet egy eszme árnyékában*. Bécs, 1985, 262–263. p.

jet csapatokat vonják ki az ország területéről. Ebben az esetben újra megindul majd a termelés a városokban és a falvakban. A parasztságnak tehát az a feladata, hogy szolidaritást vállaljon a szabadságharcosokkal és a munkát beszüntető városi munkásokkal, csakis ez az öntudat töltheti el a falvak népét. Az elmulasztott munka nem a parasztság bűne, s a rend helyreállítása után pótolható. A továbbiakban a kommentátor felhívta a parasztság figyelmét arra, hogy vigyáznia kell minden szem gabonára és minden egyes állatra, mert szükség lesz rájuk az ország újjáépítéséhez. A kommentár végén Németh biztatásul megjegyezte, hogy a szabadságért hozott áldozatok eredménye csakis a szabadság lehet.¹¹

Kovács K. Zoltán október 26-án arra kérte a magyar parasztokat, szolidaritásukkal támogassák a városok munkásait, és szüntessék be a munkát a földeken, hiszen a munkabeszüntetés a parasztság fegyvere is. Bár az időszerű munkák elmulasztása a földeken nagy károkat okozhat, a szabadság, amelyért a harc folyik, sokkal nagyobb érték, mint a földeken el nem végzett munka anyagi vesztesége. A kommentátor feltette a kérdést hallgatóinak: vajon hosszú esztendőkön át nem vette-e el megtermelt javaikat a hatalom az idegen hatalmat szolgáló párttitkárok révén? A harc a magyar szabadságért, a teljes függetlenségért folyik, azért, hogy szabadon választott országgyűlés és kormány irányítsa az ország életét. Mit jelent ezzel szemben az, ha néhány mázsa búza kiesik az őszi munkák késedelme miatt? Mindez elhanyagolható ahhoz a célhoz képest, amelyért „vér folyik Budapesten”, s amelyet az egész nép akar elérni. A magyar falunak a szabadságharcosok oldalán kell állnia, hogy gyengítse az idegen hatalom szuronyaira támaszkodó kormány hatalmát.¹²

¹¹ A Magyar Rádió Archívuma: Németh Zoltán. Figyelem!... i. m. 2–3. p.

¹² Kovács K. Zoltán október 26-i kommentárjában munkabeszüntetésre szólította fel a parasztságot. Ekkor az országban szinte minden megyében tünte-

A szabadságharcban szolidaritást vállal egymással minden népréteg – állította Kovács –, de hol van ezekben a sorsdöntő órákban a szakszervezet? Vezetőik „patkányokként elbújtak valahová”, nem a sztrájkoló munkások mellett lépnek fel. Ki mellé állt a szakszervezet országos vezetése? Miért nem szervezi az idegen hatalom ellen vívott harcot? A SZOT-ot elsodorták az események, új mozgalom született, amely a munkások érdekeit képviseli. Nem osztogathat parancsot többé a párttitkár és az üzemi megbízott. Kommentárja végén Kovács a szabadságért küzdő magyar népet és a szabad munkásmozgalmat élte.¹³

A rádió rendkívüli kommentárjában október 28-án Molnár József¹⁴ a munkás- és forradalmi tanácsok, valamint a nemzeti bizottságok szerepét mutatta be. Az idegen hatalmat elsöpörte a magyar nép gyűlölete, „a győztes nemzeti forradalom, a győztes nemzeti szabadságharc az utóbbi napok során az ország jelentős részében konszolidálódott” – kezdte mondandóját Molnár. Országszerte sorra alakultak a munkás- és forradalmi tanácsok. A lakosság nemzeti bizottságokat szervezett, koalíciós alapon, a pártok bevonásával. E szervezeteknek az volt a céljuk, hogy az adott helyen létrehozzák az új közigazgatást, érvényesítsék a forradalom vívmányait, s helyreállítsák a rendet és a nyugalmat. A kommentátor példaként az első között létrejövő borsodi forradalmi tanács megalakulását és felhívását hozta fel. Követeléseik – a

---

tést tartottak, s több helyen fegyverhasználatról és halálos áldozatokról is szóltak a jelentések. A tüntetők számos helyen középületeket foglaltak el, s megrongálták a hatalom jelképeit. 1956 *Kézikönyve. Kronológia*, i. m. 103–112. p. (A rádió célja és szerepe minden kétséget kizáróan ebben a kommentárban is megmutatkozik.)

¹³ A Magyar Rádió Archívuma: Kovács K. Zoltán. Magyar vidék! Falvak népe! Parasztok! 1956. október 26. 1–2. p. Elhangzott 1956. október 26-án 15 óra 40 perckor.

¹⁴ Molnár József, 1918–. Író, szerkesztő, kiadó, nyomdász, 1955-től 1957-ig a SZER munkatársa.

szovjet katonai hadmozdulatok megszüntetéséről, a szovjet csapatoknak az ország területéről való kivonulásáról, új országgyűlés és nemzeti kormány megalakításáról, valamint a bűnözők megbüntetéséről – eljutottak Nagy Imréhez is. Petíciójuk nyomatékosítása érdekében a borsodiak általános sztrájkra szólítottak fel.

A kommentátor a Győr-Sopron megyei munkástanácsok megszervezéséről és működéséről is beszámolt hallgatóinak. Elmondta, hogy a várost munkások, katonák, parasztok és értelmiségiek tanácsai vezetik. A borsodiak követeléseit annyival egészítették ki a győriek, hogy ők az ÁVH azonnali felszámolását is kérték a kormánytól. Győrben az üzemek a munkástanácsok vezetése alatt álltak, s általános sztrájk volt érvényben, amelynek végét a Budapesten zajló szovjet hadmozdulatok és fegyveres harcok befejezésétől tették függővé.

A következőkben a Vas megyében szerveződő nemzeti bizottság tevékenységéről számolt be a kommentátor. A Vas megyeiek azzal a kikötéssel egészítették ki petíciójukat az előző két megyéhez képest, hogy ők csak olyan nemzeti kormányt ismernek el, amely az ország minden rétegének képviselőit tömöríti.

A kommentátor a nemzeti bizottságok és a munkástanácsok általános feladatait is összefoglalta. Egyebek között mindenáron meg kell akadályozni, hogy a kompromittált kommunista vezetők beépüljenek a nemzeti bizottságokba, hogy az áruló elemek felülkerekedjenek, s megszilárdítsák hatalmukat. Figyelni kell arra is – hangoztatta Molnár József –, hogy a munkástanácsokba csak olyan munkások kerülhessenek, akik az előző években és különösen a közelmúlt eseményei során a szabadságért küzdő munkásosztályhoz tartoztak.¹⁵

¹⁵ A Magyar Rádió Archívuma: Molnár József. Rendkívüli kommentár. 1956. október 28. 1–5. p. Elhangzott 1956. október 28-án 13 óra 35 perckor. A SZER müncheni Magyar Osztályának rádiólehallgató részlege (László László vezeté-

Molnár József október 31-én elhangzott kommentárjában egységes fellépésre, erejének kinyilvánítására szólította fel a parasztságot. Figyelmeztette a társadalomnak e széles rétegét arra, hogy ha érdekeit akár helyi, akár országos pártérdekeknek veti alá, elveszíti befolyását, s nem tud beleszólni a sorsdöntő kérdések megválaszolásába. Példaként az 1945 után kialakult helyzetre emlékeztette hallgatóit, amikor is sikerült az egységes parasztságot két táborra osztani, majd ellentétet szítani. Azokból a hibákból, amelyeket a parasztság akkori vezetői és tagjai elkövettek, fontos tanulságokat kell levonni. 1945-höz képest 1956-ra eltűntek a parasztság rétegei közötti különbségek, egységesebb lett ez a társadalmi osztály. Az elmúlt tíz esztendőben elszenvedett kizsákmányolásnak és szenvedésnek az volt az igazi oka, hogy a parasztok nem tudtak fellépni az elnyomó hatalommal szemben. „Ennek még egyszer nem szabad megtörténnie” – figyelmeztette hallgatóit Molnár. A magyar parasztságnak a jövőben egységesen kell fellépnie, meg kell védenie érdekeit, s egységben kell óvnia az ország függetlenségét. Össze kell fognia az ipari munkássággal is, hiszen mindkét osztály érdekeit képviselték fegyverrel a kézben, általános sztrájkot hirdetve. Rákosi propagandája a parasztelnyomó politikát a munkásosztály vezető szerepének hangsúlyozásával próbálta ellensúlyozni. Október 23-ának eseményei azonban bebizonyították, hogy a magyar munkások sohasem álltak Rákosi politikája mögött, hiszen maguk is áldozatai voltak.

Az októberi forradalomból kiderült, hogy a munkásság nemcsak önös érdekeiért harcol, hanem a parasztság jogaiért és élet-

---

sével) a forradalom napjaiban nemcsak a Kossuth rádió adásait figyelte és rögzítette, hanem a folyamatosan megalakuló szabad rádióállomások adásait is. Így voltak információi az országban történő eseményekről, amelyeket a kommentárok készítésekor is hasznosítottak, s informálni tudták általuk az ország hallgatóságát.

helyzetének javításáért is. A munkások képviselői a többpárt-rendszer elismertetésén kívül síkraszálltak a beszolgáltatás eltörléséért és a hátrányos árpolitika megszüntetéséért is. Mindkét réteg megértette – állította a kommentátor –, hogy a szabad, közös jövő építéséhez új alapokra helyezett munkás-paraszt szövetségre van szükség, maguk köré gyűjtve a többi társadalmi réteget is.¹⁶

POLITIKAI VEZETŐKRŐL ÉS KORMÁNYPROGRAMOKRÓL

Béry László¹⁷ (Balogh Balázs) október 24-i kommentárjában Gerő Ernőt, a párt újonnan megválasztott első titkárát mutatta be hallgatóinak. Ki ez az ember? – tette fel a kérdést. Statárium van az országban, orosz tankok a városok utcáin, „folyik a vér, a drága magyar vér”. A budapesti eseményeket mély megdöbbenéssel figyeli a világ. Ki az, aki felelős ezért a szörnyűségért, aki kivírta az egész magyar nép, sőt az egész világ gyűlöletét? „Ha az érzelmekkel ölni lehetne, Gerő Ernő már nem volna az élők sorában.” Most pedig újra őt választotta meg a párt első titkárnak.¹⁸ Az ő kezében van a hatalom, amelyet a szovjet megszállóktól kapott, noha ennek gyakorlásához soha egy pillanatig sem volt semmiféle erkölcsi alapja. Az ő parancsára vonult a karhatalom az utcára, s támadt a tüntetők-re, akik szabadságban akartak élni és dolgozni. Gerő pedig vállalja a felelősséget azért, hogy az orosz csapatok a magyar nép ellen vonulnak, s ezzel megmutatja igazi arcát az egész világnak.

Gerő Ernőnek a háború előtti tevékenysége is bizonyíték arra, hogy „nincsenek erkölcsi gátlásai, nincs benne más, csak min-

¹⁶ A Magyar Rádió Archívuma: Molnár József. Rendkívüli kommentár, 1956. október 31. 4–6. p. Elhangzott: 1956. október 31-én 19 óra 50 perckor.

¹⁷ Béry László, 1898–1971. Újságíró, 1951-től 1967-ig a SZER munkatársa.

¹⁸ Gerő Ernőt az MDP KV megerősítette első titkári megbízatásában.

denre kész hatalomvágy és szolgálai alázat a vérgőzös moszkvai diktatúra előtt. Gyűlöli és mindig is gyűlölte a magyar népet, s egész életén át hűvös számítással készült arra, hogy ezt a gyűlöletet kitombolhassa.” Béry beszámolt hallgatóinak arról is, hogy közvetlenül az első világháború után Gerő a GPU szolgálatába állt, ahol értékelték és megfizették tevékenységét. Egyéniségéből hiányzik minden emberi vonás. Az 1920-as években Franciaországban a különböző nemzetiségű kommunista ügynököket felügyelte, majd Madridban a KOMINTERN hivatalos megbízottjaként dolgozott. Egy munkatársa így nyilatkozott róla: „Sohasem ismertem a nemzetközi militáns kommunisták között ilyen hideg, számító, gátlás nélküli, mindenre kapható figurát, és soha rosszabb emlékem emberről még nem volt.”¹⁹ S ezt a „hétpróbás ügynököt” választotta meg újra első titkárnak a magyarországi kommunista párt. 23-án, kedden este elhangzott rádióbeszédének mondanivalója és hangneme az események hatására sem változott.²⁰

Beszédében – mint tudjuk – Gerő Ernő hangsúlyozta az MDP Központi Vezetőségének azokat az 1956 júliusában hozott határozatait, amelyeket a magyar nép minden rétege helyesléssel és megalégedéssel fogadott. A határozat – állította – szilárd alapokra helyezte a pártegyeséget, amelyet tovább kell fejleszteni a pártban, az állami élet minden területén és az egész társadalomban. Kijavítva a múlt hibáit, az elért eredményekre támaszkodva tovább kell haladni a szocializmus útján, a lehetőségekhez képest emelni kell a munkásosztály, a nép életszínvonalát. Az elért vívmányokat minden körülmények között meg kell védeni, bármely oldalról érkezzenek is a fenyegetések. A nép ellenségeinek legfőbb célja a munkásosztály hatalmának kétségbevonása, a

¹⁹ A Magyar Rádió Archívuma: Béry László. Nézzük meg, kedves Hallgatóim. 1956. október 24. 1–3. p. Elhangzott: 1956. október 24-én 11 óra 30 perckor.

²⁰ Uo. 5. p.

munkás-paraszt szövetség lazítása, a nép hitének megrendítése az MDP-ben, valamint a baráti kapcsolatok gyengítése Magyarországon és a többi szocialista ország, elsősorban a Szovjetunió között. „Rágalmakat szórnak a Szovjetunióra”, azt állítva, hogy az ország kereskedelmi kapcsolatai nem egyenrangúak a Szovjetunióval, s hogy az ország függetlenségét nem az imperialisták ellen, hanem a Szovjetunióval szemben kell megvédeni. Az október 22-én és 23-án lezajlott eseményekkel kapcsolatban Gerő elmondta, hogy következetes harcot kell folytatni az antiszemitizmus, a reakció, a népgyűlölő irányzatok és nézetek ellen. Elítélte azokat, akik „az ifjúság körében a sovinizmus mételjét igyekeznek terjeszteni”, s az állam által a népnek adott demokratikus szabadságjogokat „nacionalista jellegű tüntetésre használták fel”. Az MDP vezetését azonban a tüntetés nem ingatja meg abban az elhatározásában, hogy „tovább haladjon a szocialista demokratizmus fejlesztésének útján”.

Beszéde befejező részében Gerő az ország előtt álló lehetséges útra mutatott rá. A pártszervezetek „fegyelmezetten, teljes egységben lépjenek fel minden rendbontó kísérlettel, nacionalista kútmérgezéssel, provokációval szemben” – szólította fel hallgatóságát. Nyíltan meg kell mondani, hogy most az a tét: „szocialista demokráciát akarunk-e, vagy burzsoá demokráciát?” Az országban a szocializmust akarjuk-e tovább építeni, vagy rést akarunk ütni társadalmi berendezkedésünk építményén, „majd ajtót, kaput nyitni a kapitalizmusnak”? Válaszában az első titkár az egyetlen lehetséges útként a pártvezetés szilárd elhatározását fogalmazta meg, amely a szocialista demokrácia útja és annak „teljes kibontakozása felé” vezet.²¹

Gerő a karhatalom utcára vezénnyelésével az egész magyar nép ellen követett el merényletet – hangsúlyozta kommentárjában Béry László. Ő most érzi jól magát, „amikor statáriummal azon-

²¹ *A forradalom hangja*. Budapest, 1989, Századvég Füzetek 3. 23–26. p.

nal akasztani lehet, amikor igazi hazájának, a Szovjetuniónak csapatai vonulnak fel a magyar városok utcáin, amikor löni, gyilkolni lehet a népet, amelyet Gerő Ernő szinte beteges megszállottsággal nyomorgat és gyűlöl”. A politikai hatalom birtokosaként most teljhatalma van, „de talán érzi, hogy ez volt az utolsó alkalom”. „A harc még áll! Gerő Ernő még a szovjet fegyverek védelme alatt parancsol és intézkedik, de sorsa és vele együtt a sztálini diktatúra visszatérési kísérlete már megpecsételődött.”²²

Mezőfy László²³ (Lovas László) október 25-én elhangzott kommentárjában a statárium²⁴ kihirdetésével és életbeléptetésével foglalkozott. Nagy Imre rögtönítélő bíraskodást és halálbüntetést mért azokra a tüntetőkre, akik az általa lázadásnak minősített szabadságharcban részt vettek – kezdte kommentárját Mezőfy. Halállal kell büntetni a bűncselekményeket, a lázadásra való szövetkezést, az engedély nélküli fegyvertartást és még számos, a társadalomra veszélyes bűntettet, most azonban a kormány a saját népe ellen alkalmazta a statáriumot. Az ellen a nép ellen, amely a szovjet tankokkal szemben a szabadságért küzdött. Ez az intézkedés a „rémuralkomnak” a végső esetre tartogatott szokásos fegyvere volt. A nemzet szabadságküzdelse egyenlőtlen, s még egyáltalán nem dőlt el. Ennek bizonyítékai a „felülről megrendelt hűségnyilatkozatok” és a hatalom minden alapot nélkülöző győzelmi jelentései. Eközben pedig igyekeznek mű-

²² A Magyar Rádió Archívuma: Béry László. Nézzük meg, kedves Hallgatóim, i. m. 5–6. p.

²³ Mezőfy László, 1909–1982. Újságíró, 1955-től 1974-ig a SZER munkatársa.

²⁴ 1956. október 24-én reggel nyolc óra negyvenöt perckor Nagy Imre miniszterelnök aláírásával kihirdették a statáriumot, amely a fegyverletétel időpontját is megjelölte: először tizennégy óráig, majd meghosszabbítva tizen-nyolc óráig mentesül a felelősségre vonás alól az, aki leteszi a fegyvert. Ezzel az intézkedéssel akkor Nagy Imre is egyetértett, később azonban már nem, s a döntést visszavonta. Hegedüs A.: i. m. 266–267. p. 1956. október 23-tól november 4-ig nem működött a rögtönítélő bíróság, így egyetlen ítélet sem született.

ködésbe hozni a rögtönítélő bíraskodás gépezetét. Ez a gépezet azonban nem élettelen rémekből, hanem emberekből áll, mégpedig polgári és katonai személyekből, feltehetőleg magyarokból.

E sorsdöntő órákban a kommentátor néhány fontos körülményre hívta fel hallgatóinak figyelmét. Újra hangsúlyozta, hogy a harc még folyik, s kimenetelét, következményeit senki sem ismeri. Ki vállalja majd a felelősséget a kapkodva hozott és végrehajtott, egymásnak ellentmondó döntésekért? „Hogyan és milyen alapon követheti tehát a statáriális rendelkezések végrehajtását ugyanaz a népi demokrácia, amelynek uralmát a saját maga által is törvénytellennek és igazságtalannak vallott vészítéletek ezrei és tízezrei, mártírok végtelen sora jellemzi?!” Saját érdekében ezt mindenkinek végig kell gondolnia, hiszen egy pillanatig sem gondolhatja senki, hogy a statáriális bíraskodásban részt vevőket tetteikért valamilyen formában nem fogják felelősségre vonni. Arra is akad példa, akár a közelmúltból is, hogy a felelősségre vonást maguk a parancsot kiadók, azaz a statáriumot kihirdetők kezdehetik. De a számonkérést „a legfőbb érdekelt, a legfőbb bíró, maga a nép” is végrehajthatja. Felvetődik a kérdés – folytatta Mezőfy László –, hogy a névtelenség mentesít-e a felelősségre vonás alól. A statáriális bíróságok munkájában részt vevő különböző rangú funkcionáriusok számíthatnak-e arra, hogy megbújhatnak az ismeretlenség homályában? Számíthatnak-e arra, hogy döntésükről nem készül írásos dokumentum, s hogy a meghozott ítéletekről hiányzik majd az aláírás? Számos történelmi példa bizonyítja, hogy az írásos dokumentumok nélkül végrehajtott halálos ítéletek és döntő bizonyítékaik egyaránt megmaradtak. Tanúk fogják majd igazolni a névtelenségbe temetkezettek szerepét, részvételük jelentőségét és súlyát. A rögtönítélő bírák magatartását „a mindenütt jelen levő és semmit sem felejtő nép” fogja bizonyítani. Hivatkozhatnak-e a statárium kihirdetői erkölcsi alapra? Saját lelkiismeretük megnyugtatósa érdekében mond-

hatják-e azt, hogy akik felett ítéleztek, azok rablók, gyilkosok, felforgató elemek voltak? Ki ad hitelt a hivatalos szervek megbélyegzéseinek? Ki az, aki nem tudja, hogy az idegen elnyomók ellen és az alapvető emberi jogokért, a mindenkit megillető szabadságért harcolnak „ezek az állítólagos gonosztevők”? Emlékezzünk csak Poznań példájára: a népet először ott is fosztogató csőcseléknek nevezték, majd később – ugyanazok, akik ezt kiáltozták – elismerték a küzdelem jogosságát. Vagy azt gondolják a rögtönítélő bíróságok résztvevői, hogy nem eshet bántódásuk, mert parancsra cselekedtek? „Enyém a felelősség, mondják odafönn, te csak végrehajtod a kapott utasítást.” Megáll-e a mentesség efféle okoskodás esetében? Megint csak a tények bizonyítják – mondta Mezőfy –, hogy senki sem védekezhet a felsőbb parancssal, senki, akinek a legcsekélyebb köze is van vagy lesz ezeknek a törvénytelenségeknek a végrehajtásához. Példaként említette a kommentátor a nürnbergi pert, amelyben a nemzetközi bíróság, azaz a világ közvéleményének képviselői nem mentesítették a felelősségre vonás alól azokat, akik arra hivatkoztak, hogy felsőbb parancsot teljesítettek.²⁵

Kommentárja végén Mezőfy arra a kérdésre próbált választ adni hallgatóinak, mit tegyenek, ha bármilyen módon belekeverülnek a rögtönítélő bíróságok testületébe. Sok mindent tehet ilyenkor az ember: bebizonyíthatja, hogy a konkrét ügyben az adott személyre nem vonatkozik a statárium, haladékat javasolhat az eset tisztázására, fiatalkorúak esetében pedig az életkor pontos megállapításával megmentheti az ifjú életét. A magatartási formákat természetesen nagyban befolyásolják a körülmények. A bíraskodásban részt vevő személy azonban soha egy pillanatra sem feleltheti el, hogy az a rendszer, amelynek nevében ítéleznie kell, gyenge, s nem kerülheti el az általános amnesztia

²⁵ A Magyar Rádió Archívuma: Mezőfy László. A statárium kihirdetésével, 1956. október 25. 1–4. p. Elhangzott 1956. október 25-én 13 óra 50 perckor.

kihirdetését. Ezért is van az, hogy gyilkosságot követne el a halálos ítélet elrendelője és végrehajtója. „Ne felejtse el, hogy emberről helytállása egyben önvédelem is. Különösen akkor, amikor a nemzet szabadságharca még folyik.”²⁶

Gellért Andor²⁷ október 25-i kommentárjában Nagy Imre felelősségéről beszélt. „Budapest utcáin még ott hevernek a holtak, a házak füstölnek, s a gyilkos küzdelem még sok helyen folyik tovább, de a nagy dráma utolsó fejezete, a felelősségre vonás máris megkezdődött” – kezdte kommentárját drámai hangon a SZER Magyar Osztályának főszerkesztője.²⁸ A felelősségre vonás két síkon zajlik. A rendszer, Nagy Imre rendszere vonja felelősségre az események résztvevőit, s börtönbe veti vagy rögtönítélő bíróság elé állítja őket. Egy hosszabb folyamatban azonban, amely talán évszázadokig is eltarthat, a rendszer vezetői állnak majd a vádlottak padján, s a történelem ítéli meg örök időkre tetteiket. Lesznek, akiknek ítélete rövid lesz. Gerő Ernő például egyszerűen kijelenti majd, hogy egy idegen hatalom ügynökeként dolgozott, s nem tartozott a magyar nép sorsközösségébe, így minden lelkiismeret-furdalás nélkül „lövetett magyar emberekre, s ontott magyar vért”. Lesznek azonban a történelmi felelősségre vonásnak nagyobb súlyú vádlottjai is, például Nagy Imre miniszterelnök.

²⁶ A Magyar Rádió Archívuma: Mezőfy László. A statárium kihirdetésével, i. m. 5–6. p.

²⁷ Gellért Andor, 1907–1990. Újságíró, 1954-től 1957-ig a SZER Magyar Osztályának vezetője.

²⁸ 1956. október 25-én a főváros több pontján fegyveres összetűzésre került sor, például a délelőtti folyamán a Jászai Mari téren a felkelők tűzharcot folytattak a szovjet erőkkal. Támadás érte a Pest Megyei Kiegészítő Parancsnokság budapesti épületét. A Kossuth téri sortűznek mintegy hatvan-hetven halálos áldozata és száz-százötven sebesültje volt. A történeteket máig sem tisztázták teljesen. Este súlyos harcok dúltak a Nagykörút és az Üllői út kereszteződésében, a Corvin köznél. Az áldozatok száma száz húszra tehető (a Kossuth téri sortűz halottjai nélkül), ők a VIII., a IX. és a XIII. kerületben estek el. *1956 Kézikönyve. Kronológia*, i. m. 91–94. p.

Nagy Imre személyisége nem az ismeretlenségből bukkant elő – állította Gellért Andor. Azon kevés kommunisták közé tartozik, akikhez a társadalom szinte minden rétege bizalommal fordult, s reményeket fűzött hozzá. Nagy Imrének volt lehetősége arra, hogy változtasson az ország gazdasági és politikai válságán; segítséget, támogatást kérhetett volna a nem kommunista rétegekből is. Ennek az embernek a felelőssége éppen ezért sokkal nagyobb, mint a párt más vezetőié. Felelnie kell először is azért, hogy október 23-ról 24-re virradóan ki hívta be a szovjet alakulatokat a rend helyreállítására hivatkozva, s a szovjet katonákat ki vezényelte a magyar ifjúság, munkások és katonák ellen. Ha kiderül, hogy mindezt Nagy Imre követte el, „új pályája olyan tehertétellel indul, amely személyét lehetetlenné teszi az első és az eljövő magyar nemzedékek előtt”. Ha ő tette a felsoroltakat, káinbélyeggel a homlokán pecsételi meg a személyéhez fűződő illúziók sorát. A szovjet csapatok behívása ugyanis olyan merénylet volt a magyar nép ellen, amelyre nem akadt példa történelmünk során. Volt példa árulásokra, de arra, hogy az árulást az ország legfőbb vezetője követte volna el, még sohasem.

Október 24-e és 25-e eseményei pillanatnyilag még nem láthatók át – folytatta Gellért –, s nem kaphatunk még választ a felelősség kérdésére sem. Nagy Imre azt állítja, hogy nem ő, hanem a Hegedüs-kormány hívta be a szovjet csapatokat. Ez azonban nem mentesíti őt a felelősség kérdésében, mert ha tudta mindezt, akkor miért vállalta a helyzetet örökségként? Miért vállalta a miniszterelnökséget a szovjetek támogatásával? A miniszterelnöki szék elfogadásával miért vállalt szolidaritást a „muszka vezetés” aljas árulásával? Jól tudjuk – folytatta a kommentátor –, hogy azokban a válságos órákban óriási fejetlenség uralkodott a kommunista vezetés körében, s a vezetők „bőrükért remegtek”. Ebben a helyzetben is mindenki tudta, hogy a megoldás, a kulcs Nagy Imre kezében van. Sarokba szorított elvtársai mindent megadtak volna azért, hogy kihúzza őket a kátyúból. Miért nem

kötötte Nagy Imre a miniszterelnöki szék elfoglalását feltételekhez, például a szovjet beavatkozás azonnali befejezéséhez? Miért nem kötötte személyes segítségét és közreműködését ahhoz, hogy a kormány és a párt – tárgyalások után, lehetséges kibontakozást ígérve – tegyen eleget a tömeg követeléseinek, s vessen véget ezáltal a további tüntetéseknek és zavargásoknak? Nagy Imre mélyen, részleteiben ismerte a megmozdulások okait, ismerte a résztvevőket, tudta, mi a tüntetők célja. Tudnia kellett azt is, hogy a helyzet kulcsa az ő kezében van. Néhány megnyugtató gesztussal lecsillapíthatta volna a zavargásokat, az idegen beavatkozás elkerülésével pedig megelőzhette volna a vérontást.

A 23-i események nem váratlanul, előzmények nélkül robbantak ki. A helyzetet létrehozó tényezők között fontos szerepe volt annak az agitációnak, amelyet Nagy Imre hívei és barátai folytattak az ő érdekében az ország különböző részeiben és a politikai élet területein. A tömeg által megfogalmazott kívánalmak Nagy Imre alakjában öltöttek testet, tőle várták céljaik megvalósulását. A tüntetők neki követeltek politikai szerepet, érte vállalták életük kockáztatását, az iránta érzett bizalmukat juttatták kifejezésre. Az ő reakciója ezzel szemben az volt, hogy felvonultatta a tömeggel szemben a szovjet katonaságot. „Hála helyett tehát árulás volt az új miniszterelnök első ténylekedése.” Nagy Imre elfogadta Gerőék átlátszó hazugságait az ellenforradalmi erőkről, a reakciós népről és az idegenek mótelyeiről, amelyek a tömeget irányították. Pedig jól tudta, hogy nem ezekről az elképesztő kitalációkról volt szó, hanem arról, hogy a tömeg a magyar nép „egyetemes érzelmeit, fájdalmait, óhajait és követeléseit képviselte: az egész magyar nemzet lelki és fizikai keresztmetszete volt, amelynek megmozdulásában tíz esztendő elfojtott szenvedése, megalázása és indulata tört a felszínre”. A tüntetők, a rendszer ellen tiltakozók Nagy Imre szövetségesei voltak, harcba szálltak mellette, visszasegítették a politikai hatalomba. Ő azonban új pozíciójában megtagadta, elárulta őket,

hozzájárult a szovjet csapatok bevonulásához és a rögtönítélő bíróságok felállításához. „Ez a lépése már a mai napon a magyar történelem nagy árulásainak sorába vonult be, amelyet talán még századok múlva is emlegetni fognak.”

Nagy Imre nem tagadta meg kommunista mivoltát – állította a kommentátor –, közömbös az iránt, amit a történelem a magatartásáról mond majd. A cél szentesíti az eszközt, az ő célja pedig a hatalom megszerzése volt, s azt elérte. A történelem azonban a későbbiekben ugyanolyan gyorsan fog Nagy Imre magatartása felett ítélni, mint az általa létrehozott statáriális bíróság. S bár a történelem ítélete közömbös lehet Nagy Imrének, a közvélemény, a magyar nép ereje nem lehet közömbös számára. A szovjet páncélosok, a hatalom az ő oldalára állt, a nép azonban szembefordul vele, s ugyanúgy elvész, mint dicstelen elődei. Az ő sorsa a falvakban, a városokban, a kisemberek tetteiben dől el, csakis velük együttműködve sikerülhet kivezetnie az országot abból a csődből, amelybe elődei taszították. Nagy Imrének volt lehetősége arra, hogy ezt megtegye, 23-ról 24-re virradóan azonban azzal, hogy a nép helyett az orosz csapatok oldalára állt, eljátszotta ezt a lehetőséget.²⁹

Mikes Imre október 25-én elhangzott kommentárjában a pártfőtitkárt és a miniszterelnököt mutatta be. „Küzdést kívánok, diszharmóniát, / Mely új világot szül, s új életet ad!” – kezdte kommentárját Gallicus, Lucifert idézve *Az ember tragédiájából*. A budapesti események bemutatása során az Akadémia utcában kialakult helyzetet akarta érzékeltetni ezáltal hallgatóival, azzal a különbséggel, hogy a műhöz képest – mint mondta – itt nem születik új élet, „legalábbis nem születik általuk és miattuk”. Ezt bizonyította Kádár János pártfőtitkárnak és Nagy Imre miniszterelnöknek a nemzethez intézett beszéde, amelyekre a nép nem igazán figyelt oda, „mert némileg elfoglalta vérének hullatása. Egy kis sza-

²⁹ A Magyar Rádió archívuma: Gellért Andor. Kedves Hallgatóink! 1956. október 25. 1–6. p. Elhangzott 1956. október 25-én 17 óra 9 perckor.

badságért és egy falatnyi kenyérért. Ezt pedig a szűzbeszédek nem nyújtották neki. Csak szavakat. Nem is telített szavakat, egészen üres, szívszorítóan kongó szavakat. Nehéz lenne velük az anyák gyászát és az árvák könnyét elmulasztani.” Mikes emlékeztetett arra, hogy október 25-én kora délután a Kossuth rádió bejelentette Gerő Ernő felmentését első titkári tisztségéből, majd közölték, hogy közvetítik Kádár János és Nagy Imre beszédét. A beszédek késlekedtek, de ez érthető, hiszen „az ezer sebből vérző nép” előtt elsősorban arról kellene számot adni, hogy „az idegen szuronyosokat ki szabadította rá a magyar életekre, cafattá tépvén még amúgy is csak szóbeli nemzeti függetlenségünk látszatát”. Ez döntő kérdés – folytatta a kommentátor –, hiszen Varsóban a lengyel népnek és közhatalomnak sikerült visszafordítania a szovjet páncélosokat, amelyeket egyébként senki sem kért arra, hogy vonuljanak a város köré. Pedig Varsóban is van párt és politikai bizottság, s a vezetésben akadnak Moszkva iránt elkötelezett hívek, de „olyan elszánt, olyan elvetemedett nem akadt közöttük, aki a lengyel nép sóvár szabadságvágyát, emberi és polgári igényeit idegen sortűzekkel, portyázó páncélszörnyetegekkel fojtotta volna vérbe”. Ha ilyen ember akadt volna, akkor azt a párt és a varsói nép is kizárta volna soraiból. A párt új főtitkárának és az új miniszterelnöknek a késedelme a mikrofon előtt így érthető, hiszen felelniük kellett azért, ki követte el egy ezredév kétségtelenül legnagyobb árulását, kit terhel a felelősség a halálos áldozatokért, a gyárak összeomlott berendezése miatt, a kulturális értékek pusztulásáért, valamint azért, hogy „a nemzet sajogva szabadságot kért, s gyilkos golyót kapott, kenyeret követelt, és sortűz volt a válasz”. El kellett volna mondaniuk azt is, miért bukott meg Gerő Ernő, milyen körülmények között ment el végre ez a Hérosztratosz³⁰ a magyar közéletből, s hogyan fog felelni mérhetetlen bűneiért.

³⁰ Hérosztratosz (epheszoszi görög) Kr. e. 356-ban felgyújtotta Artemisz istennő templomát, hogy nevét ismertté tegye.

Az új főtitkár beszédét megelőző várakozás teljesen hiábavaló volt – jelentette ki Mikes –, egyetlen utalás sem hangzott el arról, hogy Gerőnek miért kellett távoznia, s milyen büntetést kap majd tetteiért. Gerő 23-án este elhangzott beszédével³¹ „kirobantotta a tragédiát, s gyászba borította a hont”, ezért óriási felelősséggel tartozik a népnek. Kádár viszont meg sem említette elődje nevét, mintha nem is lett volna. Szónoklatának üres mondatai semmit sem adtak a barikádon küzdő népnek, akár Gerő Ernő is elmondhatta volna őket. Ha ennyi az egész, akkor teljesen feleslegesnek bizonyult a főtitkár cseréje. A beszédnek volt egy pozitív része is, ha egyáltalán annak nevezhető: a szovjet hadsereg behívását a pártvezetőség egységesen határozta el, mert úgy ítélte meg, hogy a felkelést „minden lehetséges eszközzel vissza kell verni” – idézte Kádár szavait Mikes. Tehát úgy ítélték meg, hogy nincs más megoldás, csakis a szovjet bajonettekkel állítható helyre a rend. Az egész vezetőség, amelyről Kádár beszélt, sok embert érint, nagy kört jelent, hogy alaposan megosztható legyen. „Gyermeteg furfang! Mert ezt a felelősséget, a maga óriási súlyában, nem lehet annyifelé osztani, hogy minden darabja külön-külön, legyen bár mégoly mikroszkopikus, ne nyomja agyon azt, akinek hordoznia kell.”³²

Kádár ebben az október 25-én elhangzott beszédében elsőként a kialakult helyzetről szólt. Elmondta, hogy az ifjúság békés, céljaiban becsületes szándékú felvonulását néhány óra múltán ellenforradalmi elemek zavarták meg, amelyeknek célja a népi demokratikus államhatalom elleni fegyveres támadás volt. Ebben a súlyos helyzetben a pártvezetőség egységes döntést hozott a további fegyveres támadás megakadályozására. A Magyar Népköztársaságban a dolgozó nép, a munkásosztály és a paraszt-

³¹ *A forradalom hangja*, i. m. 23–26. p.

³² OSZK Kt. 451/1147. fond. 1–4. p. Elhangzott 1956. október 25-én 22 óra 10 perckor.

ság hatalma szent és sérthetetlen, s az kell legyen minden olyan ember számára, aki nem akarja, hogy a régi hatalom képviselői (tőkések, bankárok, nagybirtokosok) újra rátelepedjenek a népre. A fegyveres harcok sok kárt okoznak mindaddig, amíg a dolgozó nép segítségével fel nem számolják a küzdelmet. A folytatásban a rend helyreállításához Kádár a dolgozók, a főváros lakóinak segítségét kérte, majd arra szólította fel az ifjúságot, hogy vonja meg támogatását a rend megbontóitól, s bízson a párt vezetőségében, mert az a nép érdekeivel összhangban kíván cselekedni. A Központi Vezetőség azt javasolja a kormánynak – mondta Kádár –, hogy a rend helyreállítását követően tárgyaljon a Szovjetunió és Magyarország kapcsolatáról, az egyenjogúság, a baráti együttműködés és az internacionalizmus szellemében. Végül Kádár felszólította a munkásokat, a kommunistákat arra, hogy szilárdan védjék meg a népi hatalom rendjét, a szocialista államot, a dolgozó magyar nép jövőjét.³³

Nagy Imre beszédét Gallicus olyan tartalmatlannak és idegennek ítélte, mintha a szónok nem is Magyarországon élne, vagy képtelen volna felfogni a tragédiát, amely „a nemzeti színen zajlik”. Azt reméltük – jegyezte meg Gallicus –, hogy „ahhoz a mérsárláshoz, amelyet rászabadítottak a magyar szabadságküzdelemre, kevés köze van csupán, nevével inkább visszaéltek, szerepét misztifikálták. De nem, egyáltalában nem.” Mikes ezt követően Nagy Imrét is idézte: „A szovjet beavatkozást szocialista rendünk létérdeke tette szükségessé, s majd véget ér, ha a rend helyreállt.” A szocialista rend – elemezte Mikes e szavakat – nem szocialista, nem rend, „hanem fasiszta és káosz”. Azért kell az ifjoknak, a munkásoknak meghalniuk, hogy a szocialista rend megmaradjon, s az Akadémia utca hatalma ne szenvedjen csorbát. A miniszterelnök beszéde értéktelen volt, hiszen az egész ország tudta, miről van szó, vallomásnak azonban tökélete-

³³ *A forradalom hangja*, i. m. 71–72. p.

sen megfelelt, mondta Mikes: „A szabadságharc leveretése után nagyszerű programmal jön a kormány, a leveretés után ez a kormány tárgyalásokat kezd Moszkvával a két ország kölcsönös egyenjogúságáról és függetlenségéről. Mi több, a dráma után igyekezni fog a megszálló csapatokat elvonultatni az országból. Mindent csak után. De miért után, s miért nem előtt? Ha pedig már nem előtt, akkor miért nem azonnal, hogy végül megszűnhessen az életek és javak omlása, romlása?” Beszédében mindkét politikus elismerte: „nem bitangok és nem banditák”, hanem fiatalok, munkások és katonák harcolnak a barikádokon. De miért mondanak a harcoló népnek üres szavakat? – tette fel a kérdést a kommentátor. Ha a nép küzd, jogokat követel, áldozatokat hoz, akkor „mit jelent a kenyér helyett a szurony, mit jelent a jog helyett a sortűz”?³⁴

A miniszterelnök idézett október 25-i beszédében többek között elmondta, hogy ellenforradalmár, felbujtó csapatok fegyveres támadást intéztek a népköztársaság rendje ellen, s harcukat a főváros dolgozói az ország sorsáért érzett elkeseredettségük miatt támogatták. Nagy Imre elismerte az elkövetett politikai és gazdasági hibákat, s ígérte kijavításukat. A rend helyreállítását követően – folytatta a miniszterelnök – összeül az országgyűlés, s reformprogramot készít, amely a nép életének összes fontos kérdését magában foglalja. A program megvalósításához szükség van a Hazafias Népfront kiszélesítésére, bevonva a nemzeti erők széles bázisait. Ehhez azonban a harcok azonnali beszüntetésére, a rend helyreállítására és a termelés újraindulására van szükség. Nagy Imre felhívta az ország lakosságát arra, hogy minden erejével segítse ezt a folyamatot. Bejelentette továbbá, hogy a kormány tárgyalásokat kezdeményez a Magyar Népköztársaság és a Szovjetunió közötti kapcsolatok rendezéséről és a szovjet csapatoknak az országból való kivonásáról. Felszólította a fegy-

³⁴ OSZK Kt. 451/1147. fond. 4–5. p.

verrel harcolókat tevékenységük befejezésére és fegyvereik beszállítására. Ígéretet tett arra, hogy ez esetben nem kerülnek rögtönítélő bíróság elé, ám azok, akik tovább harcolnak, fosztogatnak, s a rend helyreállítását zavarkeltéssel és rémhírterjesztéssel akadályozzák, a törvény teljes szigorára számíthatnak. Beszéde végén Nagy Imre mély együttérzéssel nyilatkozott az elesettekről, majd újra a további harc és a felesleges vérontás befejezésére szólított fel. Utolsó mondatában arra kérte a magyar népet, hogy haladjon együtt a párt vezetésével a jobb, szebb szocialista jövőért, a békés építőmunka új útján.³⁵

Gallicus végezetül október 25-én elhangzott kommentárjában a Kossuth rádió bejelentését³⁶ idézte: „Az ellenforradalmi bandákat lényegében felszámoltuk” – hangzott el immár ötször is. „És mégis, e felszámolt bandákkal szemben – minden szovjet horda és minden robogó páncélszörnyeteg ellenére – lépésről lépésre, pillanatról pillanatra hátrálnak.” Negyvennyolc óra alatt a nép visszaszorította a túlerőben levő betolakodókat. „Ugyan mi lesz, ha e népnek erejéből még más negyvennyolc órára is futja?”³⁷

Mikes Imre október 26-án elhangzott kommentárjában Nagy Imre és Kádár János hatalomra kerüléséről egyáltalán nem olyan lelkesedéssel számolt be, mint a Kossuth rádió tette Budapesten. A politikai vezetésben a személyi váltást az utolsó pillanatban meghozott helyes döntésként értékelték. Mikes szerint azonban ez az utolsó pillanat már régen elmúlt. Addig engedték fajulni az eseményeket, amíg a tragédia be nem következett. Milyen erkölcsi joga hirdeti a budapesti kormányzat – tette fel a kérdést –, hogy az utolsó pillanatban nagyszerű döntés született? Azt neve-

³⁵ *A forradalom hangja*, i. m. 72. p.

³⁶ „A Lánchíd előtt százhusz főnyi ellenforradalmár és közéjük sodródó fél-revezetett fiatal kitűzte a fehér zászlót, s megadta magát.” *A forradalom hangja*, i. m. 32. p.

³⁷ OSZK Kt. 451/1147. fond. 5–6. p.

zik utolsó pillanatként, hogy a magyar földet szovjet csizmák tapossák, s tönkretesznek mindent, amit az évezredek kultúrnép megteremtett? „Az lenne a még kellő időben elcsípett utolsó pillanat, az lenne a bölcs megoldás, hogy a nemzet kint pusztul a barikádokon, szemben vele Nagy Imre vörös tankjai, fölötte pedig Nagy Imre statáriumma? Nem megoldás ez, hanem árulás és méészárszék, kiáltványszerkesztő urak!”

„Az utolsó hajót is arról lehet megismerni, hogy már elment” – tette hozzá Mikes. Nagy Imre személye pedig már régen nem megoldás, eljátszotta azt a lehetőséget, amelyet meg kellett volna ragadnia. A lehetőség adva volt: nem a nép ellen, hanem a nép élén kellett volna átvennie a hatalmat. A nép mögötte állt, követelte visszahívását, „a nép emelte ki a politikai kriptából, ahová örök hatalmi harcukban moszkvai vetélytársai letaszították”. Történelmünk során talán még sohasem volt egyetlen államférfinak sem olyan lehetősége, ütköztetője, s az események és a véletlenek talán sohasem alakultak olyan kedvezően, mint Nagy Imre esetében. Tudjuk róla, hogy az Akadémia utcában „uralma első hat esztendejét” Moszkva iránti hű szolgálattal töltötte. Sztálin halála után fontos politikai szerepet kapott, de Rákosi újra letaszította posztjáról, Moszkva pedig tétlenül szemlélte az eseményeket. Szinte természetes volt, hogy az utóbbi hónapokban, a szabadságküzdelem előestéjén ismét az ő neve került előtérbe. A Petőfi Kör értelmisége, az ifjúság, a parasztság és a munkásság jó része is tőle várta a kibontakozást. Az események kezdetén a magyar nép egy emberként Nagy Imre mögött állt, neki csak cselekednie kellett volna, ahogyan Gomułka tette Varsóban. Határozottan az Akadémia utca asztalára kellett volna ütnie, s „a bűnös múlt már nincs is többé”, a reformfolyamatok elindulhattak volna. „Békén, boldogan, a néppel és a nép által, a hulló vér áradata és a gyász égne a törő kétségbeesése nélkül.”

„De Nagy Imre nem ütött az asztalra. Illetve nem az asztalra ütött, hanem arra a népre, amely hajlandó lett volna őt vezérének

elfogadni, hogy új utakon, új sorsra vezesse. Statárium és szovjet hordák:³⁸ ez volt az ibseni népbárát válasza a nemzetnek.”

Gallicus a továbbiakban azt latolgatta, vajon miért választott így Nagy Imre. Talán azért, mert a magyar nép elfelejtette múltját, de ő maga nem? „Vagy talán a vörös vetélytársak lépre csalták, hogy így zúzzák semmivé könnyen szerzett, de tényleg mérhetetlen presztízsét?” Egyelőre nincs válasz ezekre a kérdésekre, csak döntő tények vannak: kenyér helyett sortűz, szabadság helyett az orosz csapatok „mészárlási joga”, a barikádokon pusztuló néppel szemben Nagy Imre a szovjet csapatok védelmében és a statárium.

„Miféle utolsó pillanatról, miféle megváltó döntésről beszélnek tehát a perfid kiáltvány megfogalmazói?” – tette fel újra a kérdést Mikes, majd összefoglalta Nagy Imre október 25-én elmondott beszédének³⁹ a jövőre utaló részét: elítélte Nagy Imrét azért, hogy mindent csak halogat és ígér, s ködös biztosítékok nélküli jövőt vázol fel a magyar népnek. „Nem szavak, nem ígéretetek kellene most, legyenek bár mégoly fennkölt szavak és mégoly szárnyaló ígéretetek is, hanem tettek, cselekedetek, azonnal és meggondolás nélkül.” Mindenekelőtt azonnal vonják ki a szovjet csapatokat az egész országból – követelte Gallicus. Ne ígérjen semmit Nagy Imre, mert nem a programjára kíváncsi a nép, hanem „az aláírására”, amellyel „ránk szabadította martalócait, s amellyel e martalócoktól megmentheti a nemzetet”. „Visszahívni a szovjet divíziókat, vissza haladéktalanul, itt kezdődik és itt végződik minden, itt kezdődik vagy végződik Nagy Imre uralma is.” „Ezen a ponton dől el, van-e benne csak csöppnyi jóhiszeműség is, van-e benne – túl a moszkvai engedelmen – csak csöppnyi összetartozás is az ezer sebből vérző nemzettel. Az utolsó pillanat már régen elmúlt. Elmúlt akkor, amikor az első

³⁸ Hegedüs A.: i. m. 266–267. p.

³⁹ *A forradalom hangja*, i. m. 72. p.

vértanú, e szabadságharc első mártírja elhullott a kövezeten. Az utolsó pillanatot elmulasztotta Nagy Imre. De még a kezében egy véglehetőség. A hon és a nép parancsa. Vissza az oroszokkal! És ha nem, örökre vissza vele!”⁴⁰

Béry László a kormány és a nép programjáról beszélt október 26-án elhangzott kommentárjában. A budapesti rádió aznap délután közzétette az Elnöki Tanács amnesztiarendeletét azon szabadságharcosok számára, akik este tízig leteszik a fegyvert.⁴¹ Béry feltette a kérdést, hogyan ígérhet amnesztiát az a kormány, amelynek ebben a pillanatban semmiféle hatalom sincs a kezében. Magyarországon két hatalom küzd egymással: az egyik a magyar nép, amely az életéért harcol, a másik az állig felfegyverzett szovjet hadsereg. „A rejtekhelyén bujkáló pártvezetőség és a kormány tehetetlen.” Sem büntetni, sem kegyelmezni nem tud. Hogyan tudna a kormány parancsolni egyetlen orosz katonának is, milyen garanciákkal tudná betartatni az amnesztiarendeletet, ha maga a kormány is ennek a hadseregnek a védelme alatt áll, a hadsereg pedig fütyül a kormányra és a pártra is? Az sem garancia, ha maga a szovjet hadsereg hirdetne amnesztiát, mert a történelemből ismerjük a hadseregnek a becsületét és a megbízhatóságát.⁴²

Az MDP Központi Vezetősége október 26-án elhangzott nyilatkozatában ismertette az új nemzeti kormány programját, amelyben a függetlenség és egyenlőség alapján folytatandó magyar–szovjet tárgyalások, az üzemi tanácsok támogatása, a bérek emelése és a gazdaság irányításának új alapokra helyezése szerepelt. Mindezek megvalósulásának alapfeltétele a fegyveres har-

⁴⁰ OSZK Kt. 451/1148. fond. 1–6. p. Elhangzott 1956. október 26-án 13 óra 10 perckor.

⁴¹ 1956 Kézikönyve. *Kronológia*, i. m. 102. p.

⁴² A Magyar Rádió archívuma: Béry László. Mi a kormány programja? 1956. október 26. 1. p. Elhangzott 1956. október 26-án 19 óra 10 perckor.

cok beszüntetése volt. A felkelőket már nem minősítették ellenséges jelzőkkel, a tovább harcolókkal szemben azonban szigorú fellépést ígértek.⁴³

Ez nem program, nem tárgyalási alap, nem reform, amelyet „jóhiszemű ellenfél ajánl fel. Ez csalás. Ügyefogyott szemfényvesztési kísérlet” – vélte a kommentátor. Bizonyíték arra, hogy a kormány ma sem tudja, mi történik valójában az utcákon, miért folyik a küzdelem, s mit akar a nép. Pedig Budapesten és külföldön egyaránt tudják, hogy a szabadságharcosoknak van programjuk, s készek tárgyalni a kormánnyal. Követeléseik a következők:

1. A szovjet csapatokat azonnal vonják ki Magyarországról.
2. Szabad választások megtartása Magyarországon.
3. A munkások életminimumának garantálása.
4. A földreform teljes végrehajtása.
5. Az állami gazdaságok földjeinek felosztása.
6. A politikai foglyok azonnali szabadon bocsátása.
7. Teljes vallásszabadság és Mindszenty bíboros rehabilitálása.

Mely követeléseket teljesítette eddig a kormány, melyeket nem, melyikre foghatjuk rá, hogy reakciós vagy demokráciaellenes, s melyik nem fejezi ki a nép akaratát? – tette fel hallgatóinak a kérdést Béry. Miért nem válaszol a kormány a követelésekre? „Miért lapít?” A kabinet folyton csak zűrzavaros általánosságokat ismétелget, újra meg újra elvágja a tárgyalások minden lehetőségét, s ragaszkodik a saját népi demokratikus vívmányaihoz.

A béke megteremtésének és a reformoknak a lehetősége megvan, s aki ezt elszalasztja, azé a felelősség minden további véráldozatért. Nem érnek el semmit nyilatkozatokkal, ígéretekkel és fogadkozásokkal, ennek a kormánynak már nincs hitele, senki

⁴³ 1956 Kézikönyve. Kronológia, i. m. 101. p.

sem veszi komolyan. Csupán egy feladata lenne minden perc késedelem nélkül: tárgyalni a szovjet hadsereg azonnali kivonásáról. A szabadságharcosok programjának és a nép akaratának teljesítése volna a dolga, hiszen ezt „a négynapos szörnyű harcban elhullajtott vér pecsételte meg”. „Mi kell még, mennyi áldozat, milyen gyötrelem, hogy ezek a gonosztevők a budapesti bunkerekben magukhoz térjenek, s hajlandóságot mutassanak az általuk felidézett vérengzés megszüntetésére?” – fejezte be kommentárját Béry László.⁴⁴

Mikes Imre október 27-én elhangzott kommentárjában Nagy Imre új kormányát⁴⁵ mutatta be hallgatóinak. „Nagy Imre vezetésével megalakult az új, nemzeti és demokratikus magyar kormány” – jelentette be újra és újra a budapesti rádió. „Új? Szelmetgetjük a névsort, s keressük, de nem leljük ezt az újdonságot. Demokratikus? Ugyan miben fejeződik ki demokráciájuk? Tán a statáriumban vagy a szovjet martalócok tatárdúlásában? Magyar? De hiszen a magyar nép elsöpörte őket, már hírük sem lenne, emlékük is alig, ha nyomorult létüket nem védenék a vörös szuronyok és páncélszörnyetegek. Végül pedig nemzeti? Nemzeti kormányt csak a nemzet alakíthat. Ez a nemzet pedig kint vérzik a barikádokon.” Az áldozatokat nem ezért a kormányért hozta a nép, hanem azért, hogy valódi kormánya legyen. Új, demokratikus, nemzeti, magyar – ismételte Gallicus. Miben nyilvánul meg mindez? „Ez a kormány bunkerek mélyén bujdosik,

⁴⁴ A Magyar Rádió Archívuma: Béry László. Mi a kormány programja? I. m. 3–5. p.

⁴⁵ Nagy Imre új kormányának tagjai: Babics Antal egészségügyi, Gyenes Antal begyűjtési, Janza Károly honvédelmi, Kossa István pénzügyi, Kovács Béla földművelésügyi, Lukács György népművelési, Münnich Ferenc belügyi, Nezvál Ferenc város- és községgazdálkodási miniszter, Ribiánszky Miklós, az állami gazdaságok minisztere, valamint Tildy Zoltán államminiszter. Kiss Árpád lett az Országos Tervhivatal, Vass Zoltán pedig a közellátási kormánybizottság elnöke. *1956 Kézikönyve. Kronológia*, i. m. 115. p.

nehogy szembetalálkozzék a néppel, amely valóban nemzeti és valóban magyar.” Ezekben a nehéz, küzdelmes órákban „mindennél jellemzőbb, hogy a hatalomhoz görcsösen ragaszkodó lakájok halottak százairól beszélnek”, pedig jól tudják, ők tudják legjobban, s az egész ország, sőt a világ közvéleménye is tudja, hogy halottak ezreiről⁴⁶ kellene beszélniük. „Ám ezek a demokratikusak, ezek a nemzetiek megfutamodnak”, elrejtőznek a vértanúk elől. Tudják, hogy minden áldozatért őket terheli a felelősség, minden halottért „az ő homlokukra éget, ámbár nincs rajta több szabad hely, újabb és újabb bélyeget” a történelem. „Nem százak és százak, hanem ezrek és ezrek. Mi nem tagadjuk, nem lopjuk ki őket sírjukból, a mi mártírjaink és az ő áldozataik!”

A továbbiakban Mikes a szabadságharc helyzetéről és eredményeiről számolt be hallgatóinak. A forradalom elsöpörte a rémuralom rendszerét, pozdorjává zúzta az „agygóriást”. Kiderült, hogy nem állt mögötte senki és semmi, karhatalma, janicsárjai, „sőt saját maga sem”, sem pedig a pártja, amelyben megtestesítette és megszemélyesítette hatalmát. „Az Északi-sark csonttörő hidege szaharai kánikula ahhoz a fagyos úrrhoz képest, amelyben ez a bitor hatalom hazánkban élt.” Most azonban a nemzet egyetlen lehelettel elfújta, hogy ne legyen többé.

A harc azonban tovább folyik a „kegyurak”, vagyis az oroszok és a magyar nép között. „Mégis miféle arcpirító, miféle pimasz és szentségtörő helyzet adódik!” Magyarországon olyan erő ad kegyelmet a győztesnek, amelyet „oly erővel, szenvedéllyel és

⁴⁶ Az SZKP KB dokumentumaiból kiderül, hogy 1956. október 27-ig a fegyveres harcokban a lakosság köréből több mint háromezren megsebesültek, a halottak száma pedig meghaladta a négyszázat. A belügyi csapatok és a rendőrség vesztesége százötven halott és kétszázhuszonhét sebesült volt. A jelentést Szerov készítette, aki 1956 októberében és novemberében az állambiztonsági szervek működését irányította Magyarországon. *Hiányzó lapok 1956 történetéből.* Dokumentumok a volt SZKP KB levéltárából. Budapest, 1993, Móra Kiadó, 119, 325. p.

gyűlölettel hányt ki magából, ahogyan nemzet még sosem végzett tirannusaival”. Tehát a legyőzött ad amnesztiát a győztesnek. „A bunkerben bujkáló poltron a torlaszokon vérüket osztó harcosoknak.” A kormány amnesztiarendelését Mikes a következőképpen tolmácsolta hallgatóinak: „Az első időpontot szerdán délután két órára tűzték ki. Figyelem, figyelem, még négy perc, még három perc, még két perc, s azután mindenkit felkoncolunk.” Az óra ütött, s következett a meghosszabbítás. „Még négy perc, még három perc, még két perc, s utána mindenki felkoncolunk. Újabb meghosszabbítás, újabb koncolás, és így tovább, mind a negyedik nap estjéig, pergett a sötét és gyáva rémdráma, anélkül hogy bárkit is megriaszthattak volna.” „Ázsiai hordáikkal” úgy gondolták, hogy úrrá lehetnek a magyar nép testen és lelkén. Ez a nép azonban megmutatta, hogyan kell győzni. „Halál vagy szolgaság? Nem habozott egy pillanatig sem. A halált választotta.” Inkább a halált, mintsem azokat, akik demokratának, nemzetinek, magyarnak mondják magukat, s az országot a szovjet tankok védelmében „bunkereik mélyéről” akarják tovább irányítani. Ők akartak kegyelmet adni a népnek? „A retteggő, megfutamított áruló gráciát nyújt a bajnoknak? A hőhérnak nemcsak kötele, hanem már olajága is van a mártír részére? Ott tartunk, hogy a bűn ülhet úriszéket az erény felett?” Az utcákon még harc folyik, amely számtalan magyar életet követelt, „mégis a nemzet győzött, s a lakájhatalom takarodott el”. A győztes magyar népnek nem amnesztiát kell adni, hanem a feltételekről kell tárgyalni a szovjet megszállókkal.

Ezután a forradalom nemzetközi megítélését foglalta össze Gallicus. A bécsi sajtó így ír: a magyarok megmutatták a világnak, hogyan kell meghalni. A müncheni lapokban az olvasható: a magyarok az egész emberiség szabadságeszméit képviselik tetteikkel. Londonban úgy ítélik meg, hogy a nemzet nagysága előtt csak leborulni lehet. „Ennek a nemzetnek kínálják kegyelmüket az ázsiai hordák cselédei?” Nem amnesztiára, hanem tár-

gyalásra van szükség a győztesekkel. A megbékélés szempontjából az első és legfontosabb teendő: „Vissza a vörös légiókkal hazánkból!”

Nem kegyelemre, hanem tárgyalásokra van szükség – ismételte Mikes kommentárja végén. „Nem olaját nyújtani, hanem feltételekért esdeni.” „Hiába böködnek a vörös szuronyok erdeje felé, hiába pislogatnak az asszonyokat és gyermekeket eltaposó páncélosokra, nincs más lehetőség, nincs más megoldás az ő részükre sem.” A párt és a kormány vezetői sohasem békélhetnek meg a magyar néppel, ha a szabadságért áldozott vért „a szovjet serlegbe töltik duhaj italul”. Csak a saját nemzetüktől várhatnak támogatást, idegen „kegyúrtól” nem. „Mert a kegyúr bajonettjeinek hegyére felkapaszkodtak ugyan, de megülni és megmaradni a bajonett hegyén, ilyen fakírt még nem szült a történelem!”⁴⁷

Béry László október 28-án este elhangzott kommentárjában Nagy Imre délutáni rádióbeszédét⁴⁸ úgy ítélte meg, hogy a párt részéről újabb visszavonulás volt, s ezzel együtt a szabadságharc újabb győzelme is. Nagy Imre elítélte a pártot, a rendszert, önmagát és azokat a nézeteket, amelyek a nép harcát ellenforradalomnak minősítették. Megállapította, hogy a megmozdulásban az egész népet átfogó nemzeti demokratikus mozgalom bontakozott ki. Elismerő szavakkal méltatta az eseményeket, majd arra a helytelen régi politikára utalt, amely e tragikus „testvérharcra” és sok magyar hazafi pusztulására vezetett. De ha mind ezt Nagy Imre elismeri, akkor miért harcol még mindig ő és rendszere az egész népet összefogó demokratikus mozgalom el-

⁴⁷ OSZK Kt. 451/1149. fond. 1–6. p. Elhangzott 1956. október 27-én 13 óra 10 perckor.

⁴⁸ Lásd *A forradalom hangja*, i. m. 131–132. p. A kommentátor nagyon pontosan ismerte Nagy Imre beszédének szövegét, ez a László László által vezetett figyelőszolgálatnak köszönhető.

len? – vetette fel a kérdést a kommentátor. Miért nem vette ezt észre már akkor, amikor a nemzetet „reakciós, fosztogató, ellenforradalmi rendbontásnak” titulálta,⁴⁹ s behívta az orosz tankokat segítségül?

Vallomásai mellett Nagy Imre politikai engedményeket is tett. Elkésett engedményeket arra, hogy a szabadságharcosok tegyék le és adják át fegyvereiket. Nem az első ilyen felhívás volt ez a miniszterelnöktől, s a fegyveres ifjak, munkások és katonák tudták, hogyan kezeljék. Miért várt ezekkel az engedményekkel Nagy Imre hat napig? Miért hazudozott, fenyegetőzött, bujkált a szovjet tankok védelmében? Miért engedte az eseményeket fegyveres összetűzésbe torkollni? Azt nem mondhatta, hogy nem ismerte a tüntetők követeléseit, hiszen azok már 23-án este ismertté váltak. Ígéreteit a budapestiek hősi helytállása kényszerítette ki? Milyen ígéretek ezek, s lehet-e hinni bennük, ha kényszer hatására születtek?

A folytatásban Béry László a beszéd legfontosabb részeire hívta fel hallgatói figyelmét. Nagy Imre például új karhatalom megszervezését jelentette be, amely a honvédség és a rendőrség alakulataiból, valamint a munkásság és az ifjúság felfegyverzett osztagaiból tevődne össze. Az új karhatalom megalakulásával egy időben a szovjet csapatok kivonulnak Budapestről. Kérdés: mikor alakul ez meg, s ki szervezi egységbe? Nem lenne szerencsés, ha az új karhatalmat a jelenlegi párt és kormány szervezné meg – vélte a kommentátor. Volt már példa az ÁVH létrehozásakor arra, hogy milyen az a karhatalom, amelyet a párt szolgálatában szerveznek meg. Ez lett a diktatúra leggyűlöltebb kiszolgálója, amelyet hatalmának megővására a politikai vezetés vetett be a nép ellen. Mi a biztosíték arra, hogy az új karhatalom nem a régi kommunisták szándéka alapján szerveződik meg? Addig, amíg az új karhatalom a régi vezetés kezében van, a nép nem le-

⁴⁹ A Minisztertanács közleményét lásd *A forradalom hangja*, i. m. 29. p.

het bizalommal íranta. A miniszterelnök a szovjet csapatok kivonulásának időpontját az új karhatalom megalakulásának idejéhez kötötte, hogy a rend helyreállítása folyamatos legyen. A Szovjetunióban azonban más felfogás van érvényben a rendről, mint a magyar nép körében. Ezért a csapatok kivonásának időpontja bizonytalanná válik. A miniszterelnök azt ígérte továbbá, hogy tárgyalásokat kezd a Magyar Népköztársaság és a Szovjetunió közötti kapcsolatokról, valamint a szovjet csapatok kivonásáról. Ez az ígéret annyit jelent – mondta tapasztalatainak alapján Béry László –, hogy a szovjet csapatok egyelőre maradnak az országban, hacsak a szovjet kormány nem kezdeményezi e lépést. De vajon hajlandó-e a Szovjetunió tárgyalásokat kezdeni csapatai kivonásáról, s ha nem, az milyen következményekkel jár?

Ha a Nagy Imre-kormány valódi békét akart volna, a kormányfőnek nem kellett volna megtartania ezt a beszédet, hanem konkrét döntéseket kellett volna közölnie a magyar néppel a csapatkivonásokról és a szabad választásokról. Ehelyett az elhangzottak csak bizonytalan ígéretek maradtak. A bizonytalanságot tovább növeli az is, hogy a párt vezetését egy hattagú elnökség vette át. S ebben a testületben még a miniszterelnök is kisebb-ségben van, amíg a pártot a régi kommunisták vezetik.

A párttagokról a kommentátor elmondta, hogy ők csak névleg tagjai a pártnak, hiszen sokan közülük ott harcoltak a barikádokon „a bűnös és végleg kompromittált pártvezetőség ellen”. Az új elnökségtől és a Nagy Imre vezette kormánytól azonban sem ők, sem a társadalom más rétegei nem várhatnak semmit. Feltételezhető, hogy a ravasz ígérgetések mögött nem a kormány őszinte szándéka állt, hanem külső nyomással kényszerítették ki, hogy ezzel is csökkentsék az ENSZ Biztonsági Tanácsának érdeklődését és a világ közvéleményének felháborodását, amely a Szovjetunió ellen irányult.

Kommentárját Béry a következőkkel zárta: a magyar nép, amely ezt a harcot nemcsak „csodálatra méltó hősiességgel, hanem páratlan okossággal is vívta”, kellően tudja értékelni a miniszterelnök nyilatkozatát.⁵⁰

Gellért Andor november 2-i kommentárjában a magyar szabadságharc döntő óráiról és a további feladatokról tájékoztatta hallgatóit. „Az események drámai gyorsasággal” követik egymást – jelentette ki –, s a magyar szabadságharc, amelyet a nyugati sajtó a XX. század legnagyobb csodájának nevezett, hatalmas próbatétel előtt áll. A magyar nép győzött, a legnagyobb elismeréssel tekint rá a szabad világ, millió segítő kéz nyúlik feléje Nyugatról, Keletről pedig tankok és harci repülőgépek zúgása hallatszik. Az elmúlt huszonnégy órában három irányból közelednek a szovjet csapatok Magyarország felé.⁵¹ A hírügynökségi jelentések szerint azokat a hadosztályokat, amelyek a beavatkozást kezdték, kivonják az országból. „A szovjet militarizmus ökle

⁵⁰ A Magyar Rádió Archívuma: Béry László. Vasárnap este a budapesti utcán. 1956. október 28. 1–5. p. Elhangzott 1956. október 28-án 20 óra 10 perckor.

⁵¹ 1956. november 1-jén ülést tartott a Minisztertanács szűkebb kabinetje, s részt vett rajta a szovjet nagykövet, Andropov is. Nagy Imre számon kérte tőle azt a tényt, hogy a szovjet csapatok átlépték a magyar határt, s az ország belseje felé nyomultak. Tildy Zoltán csatlakozott Nagy Imréhez, de sokkal nyugodtabb hangnemben beszélt. Elmondta, hogy ha a szovjet csapatok előrenyomulása tovább tart, akkor botrány lesz, s a kormánynak le kell mondania. Majd azal folytatva, hogy azok a szovjet hadtestek, amelyek a Varsói Szerződés alapján jöttek Magyarországra, vonuljanak vissza. Nagy Imre továbbra is magyarázatot követelt a szovjet kormánytól a csapatok előrenyomulásának kérdésében, s közölte, hogy ha nem állítják le a csapatmozgásokat, kezdeményezi Magyarországnak a Varsói Szerződésből való kilépését és az ország semlegességének nyilvánítását, valamint ennek érvényesítését az ENSZ segítségével, a négy nagyhatalom garantálásával. Az ülés ideje alatt a Külügyminisztérium jegyzéket juttatott el a szovjet kormánynak. Az állt benne, hogy a szovjet csapatok beáramlása a magyar kormány tiltakozása ellenére folytatódik, ezért a Magyar Népköztársaság felmondja a Varsói Szerződést. *Hiányzó Lapok 1956 történetéből*, i. m. 127–128. p.

újra fenyegetőleg emelkedik az ország fölé.” A kormány egyetlen és legfontosabb feladata, hogy lépéseket tegyen a magyar nép védelmében a meginduló katonai invázióval szemben. A Minisztertanács nyilatkozatában közölte a szovjet kormány nagykövetével, hogy vonják vissza a Magyarországra vezényelt szovjet alakulatokat, s hogy azonnali hatállyal felmondja a Varsói Szerződést, amellyel addig a szovjet csapatok magyarországi tartózkodását indokolták. Közölték továbbá, hogy az ország semleges kíván maradni. E semlegességnek védelmére a kormány az ENSZ segítségét kérte.⁵² A Budapestre akkreditált követek és nagykövetek tájékoztatást kaptak a kormány szándékairól, s kérték, hogy az összeülő közgyűlés soron kívül vegye napirendjére a magyar kérdést.⁵³

Nagy Imre miniszterelnök különböző nyilatkozataiból egyértelműen kitűnt – mondta Gellért –, hogy a kormány nehéz helyzetben is kifejezésre juttatta külpolitikai programját, amelynek célkitűzései megfeleltek a magyar szabadságharcosok követeléseinek. Hiszen nincsen egyetlen ember sem az országban, aki ne akarná a szovjet csapatok távozását vagy a Varsói Szerződés felbontását. A megalakuló nemzeti tanácsok programjaiból az is

⁵² Nagy Imre miniszterelnök és megbízott külügyminiszter november 1-jén küldött táviratot az ENSZ főtítkárának, amelyben újabb szovjet csapatok magyarországi bevonulásáról számolt be, majd november 2-án megerősítő táviratot küldött. Beszámolt arról is, hogy a Magyar Népköztársaság ellen irányuló szovjet hadmozdulatokról tájékoztatta a külképviselőket is. Emellett konkrét javaslatot adott a szovjet kormánynak a csapatkivonásokról és a Varsói Szerződésből való kilépés megtárgyalására a magyar kormányküldöttség névsorával. Kérte a főtítkárt, hogy segítse a Szovjetunióval való tárgyalásokat Magyarország semlegességének ügyében. Békés Csaba: *Az 1956-os magyar forradalom a világpolitikában. Tanulmányok és válogatott dokumentumok*. Budapest, 1996, 1956-os Intézet. i. m. 97–99. p.

⁵³ A Magyar Rádió Archívuma: Gellért Andor. A magyar szabadságharc döntő óráit éljük. 1956. november 2. 1–2. p. Elhangzott 1956. november 2-án 14 óra 10 perckor.

egyértelműen kitűnt, hogy Magyarország semlegességét követelték. A legfontosabb próbatétel az, hogy milyen elszántsággal, őszinteséggel, erővel lép fel a miniszterelnök és kormánya a magyar követelések megvalósítása érdekében.⁵⁴

Kommentárja befejező részében Gellért Andor a nemzet együttműködési készségéről, politikai felelősségéről és áldozatvállalásáról beszélt. Ugyanezt várja a nép a kormánytól és a miniszterelnöktől is. Nagy Imrének „tisztá vizet kell öntenie a pohárba”, nem húzhatja tovább az időt a kormány összetételének fokozatos változtatásával, hanem gyorsan és határozott lépéssel meg kell válnia mindazoktól a kormánytagoktól és pártvezetőktől, akiknek jelenléte a sztálinista múltra emlékeztet, akiknek „a pusztá neve is kihívás a nemzet ellen”. Ha ők nem érzik, hogy változás következett be, meg kell értetni velük, hogy a politikus személye mindig célokat és elkötelezettséget is megjelenít, s ha nem távoznak, tönkreteszik a jelenlegi kormány politikai és erkölcsi hitelét is. A gyors változások a nemzeti egység megszületését is jelentik, s ez erőt, biztonságot adhat Nagy Imrének és kormánynak a célok megvalósításához és az ország függetlenségének kivívásához, amelynek érdekében „tízezrek⁵⁵ adták életüket”.⁵⁶

⁵⁴ Uo. 4–5. p.

⁵⁵ Lásd Szerov jelentését in *Hiányzó lapok 1956 történetéből*, i. m. 119, 325. p.

⁵⁶ A Magyar Rádió Archívuma: Gellér Andor. A magyar szabadságharc döntő óráit éljük, i. m. 6–7. p.

VI. Harc, véráldozat, bukás

A HADSEREGHEZ, A KATONÁKHOZ

Borsányi Julián¹ (Bell ezredes) október 27-én elhangzott kommentárjában azokat a legfontosabb elveket foglalta össze, amelyeket a magyar katonáknak tudniuk kell. A szabadságért harcoló katonák büszkéek lehetnek arra, hogy tetteiket az egész szabad világ figyelemmel kíséri, de a véráldozatoknak csak akkor van értelmük, ha elérik céljukat. Most, hogy a katonaság jó része a forradalmárok oldalára állt, a győzelem többé már nem ábránd, még akkor sem, ha a szovjet katonaság túlerőben van. Inkább a technikai eszközökön, mint az erőviszonyok arányán múlik a győzelem.²

A korabeli dokumentumból azonban kiderül: nemhogy a Budapesten harcoló alakulatoknak, de még a Magyar Néphadseregnek sem lett volna esélye a győzelemre a 23-án Magyarországon állomásozó, majd a későbbiekben az ország területére induló szovjet csapatokkal szemben. Zsukov és Szokolovszkij marsall különféle feladatokkal bízta meg a többfelé állomásozó csapattesteket. Október 23-án huszonhárom órára riadókészültségbe helyezték a szovjet csapatok Magyarországon állomásozó külön-

¹ Borsányi Julián, 1903–1992. Hadtörténész, újságíró, 1951-től 1969-ig a SZER munkatársa.

² A Magyar Rádió Archívuma: Borsányi Julián. A magyar nemzeti felkelés. 1956. október 27. 1. p. Elhangzott 1956. október 27-én 13 óra 50 perckor.

leges hadtestét, két gépesített hadosztályt. Feladatuk az volt, hogy vonuljanak be Budapestre, foglalják el a város legfontosabb objektumait, s állítsák helyre a rendet. Erőik egy részével az osztrák–magyar határ irányából fedezték magukat. Ezzel párhuzamosan riadókészültségbe helyezték a Kárpáti Katonai Körzet lövészhadtestének állományában levő lövészadosztályt, amelynek az volt a feladata, hogy vonuljon be Magyarország területére, s foglalja el a keleti területeken található közigazgatási és ipari központokat, így Debrecent, Jászberényt és Szolnokot. A Romániában állomásozó önálló gépesített hadosztályt is Magyarországra vezényelte a szovjet hadvezetés, méghozzá azzal a feladattal, hogy az ország délebbi részén foglalja el Szegedet és Kecskemétet.

A rend helyreállítására a szovjet vezetés további öt szovjet hadosztályt helyezett riadókészültségbe: 31 550 katonát, 1130 harckocsit és önjáró löveget, 615 tüzérségi löveget és aknavetőt, 185 légvédelmi löveget, 380 páncélozott szállító harcjárművet, valamint 3930 gépkocsit. Ezekkel az intézkedésekkel egyidejűleg a hazánkban állomásozó csapatok közül riadókészültségbe helyeztek egy vadászpilóta- és egy bombázópilóta-hadosztályt, valamint két ugyanilyen hadosztályt a Kárpáti Katonai Körzetből, összesen tehát 159 vadászpilóta- és 122 bombázó állt bevetésre készen bárhol és bármikor.³

A magyar hadseregben 1955-ben és 1956-ban nagyarányú létszámleépítést és átszervezést hajtottak végre. A Minisztertanács a hadsereg létszámát százötvenezer főből tizenötezerrel, míg a tisztek számát négyezer-ötszázzal akarta csökkenteni. A forradalom napjaiban a Magyar Néphadseregben két lövészhadtest három lövész- és két gépesített hadosztályba szervezve harcra kész állapotban várakozott. Bevethető volt még tizenkét lövész-, öt

³ *Hiányzó lapok 1956 történetéből*, i. m. 99–100. p.

gépesített, három harcokcsi-, tizenkét tüzer- és öt harcokcsi-rohamlövég-ezred. Ezeken kívül szükség esetén még a 8. lövészhadosztály kötelékéből két lövés-, egy gépesített, egy közepes-harcokcsi-, egy tüzer- és egy harcokcsi-rohamlövég-ezred volt harcra kész állapotban.⁴

Minden, a nép köréből induló nemzeti megmozdulás sikerének legfontosabb feltétele az egységes vezetés megteremtése, főképp katonai és hadműveleti területeken – folytatta Borsányi Julián. A hadműveletek pontos megtervezése és összhangja, az emberi és az anyagi tartalékok kellő pillanatban és helyen való felhasználása katonai sikerekre vezethet. A kommentátor az általános számszerű katonai fölény helyett a súlypontot, vagyis az egy bizonyos területen elért fölényt tartotta fontosabbnak. A hadműveletek sikeres végrehajtásához fontos tudni, hogy az, aki a parancsokat kiadja, hatáskörét felelősséggel tölti be.⁵

A harcok folyamán nagy feladat hárul a polgári lakosságra, például abban, hogy a nemzeti csapatok mozgási irányáról ne adjanak információt a szovjet alakulatoknak. A lakosság élelemmel is segítheti a harcoló egységeket; a viszonylag helyben levő élelemforrás jókora előnyhöz juttathatja a magyar katonai erőket.

Kommentárja végén Bell ezredes megjegyezte, hogy a szovjet túlerővel szemben legfeljebb egy-két heti harcra lehet gondolni. A szovjet beavatkozás miatt viszont óráról órára nő a nemzetközi felháborodás, s ez bizonyára valamilyen lépésre készíti majd a szovjet politikai és katonai vezetést.

Összefoglalásképpen Borsányi még egyszer nyomatékosította, hogy a harcoló csapatok csak akkor érhetnek el viszonylagos sikereket, ha meg tudják valósítani az egységes katonai vezetést,

⁴ Györkei J. – Horváth M. (szerk.): *Szovjet katonai intervenció, 1956*. Budapest, 1996, Argumentum Kiadó, 29. p.

⁵ A Magyar Rádió Archívuma: Borsányi Julián. A magyar nemzeti felkelés, i. m. 1–2. p.

megszervezik az utánpótlást, s a polgári lakosság segítséget nyújt a katonáknak.⁶

Bell ezredes következő, október 28-án elhangzott kommentárjában elmondta a magyar katonáknak, hogyan egyenlíthetik ki leleményességgel és talpraesett vezetéssel a létszámban és fegyverekben túlerőben levő szovjet csapatokat. A világ közvéleménye bámulattal figyelte a magyar szabadságharcosok helytállását, a katonákat, akik hűségesek maradtak népükhöz, s a harcok oldalára álltak. Az ellenállás megéri az áldozathozatalt, hiszen az ENSZ Biztonsági Tanácsának 28-ra történő összehívása is azt bizonyítja, hogy a nemzetközi szervezetek szintén figyelemmel fordultak Magyarország felé.⁷

Mint ismeretes, a magyar kormány 1956. október 28-án tett nyilatkozatában felhívta az ENSZ Biztonsági Tanácsának figyelmét arra, hogy azok az események, amelyek Magyarországon október 22-én és utána történtek, valamint az ezeket követő intézkedések kizárólag a Magyar Népköztársaság belügyének tekinthetők, így nem tartoznak az ENSZ tárgyalási jogkörébe. A magyar kormány hangsúlyozta, hogy az országban történt események semmilyen tekintetben sem fenyegetik a nemzetközi békét és biztonságot. Az ENSZ alapokmányára hivatkozva, a fentiek figyelembevételével a Magyar Népköztársaság kormánya tiltakozott az ellen, hogy az ország belügyeivel foglalkozó bármilyen kérdés a szervezet napirendjére kerüljön.⁸

Olyan hírek érkeztek a SZER müncheni Magyar Osztályára, hogy Moszkva Romániából és Kárpátaljáról újabb három vagy négy hadosztályt rendelhet Magyarországra. „Ezek az erők tízö-

⁶ Uo. 5–6. p.

⁷ A Magyar Rádió Archívuma: Borsányi Julián. Bell ezredes elmondja. 1956. október 28. 1. p. Elhangzott 1956. október 27-én 14 óra 50 perckor.

⁸ Békés Cs.: *Az 1956-os magyar forradalom a világpolitikában*, i. m. 89–91. p.

raira megeszik a szabadságharcosokat, vélik a kishitűek.” Mi viszont azt mondjuk – folytatta Bell ezredes –, nem kell megijedni „ezektől a nyomasztó túlerőnek feltüntetett számoktól”. Magyarországon két szovjet hadosztály és egy harmadiknak a részei állomásoztak, körülbelül huszonötezer fő. Nagy részük páncélos volt, „túlerőről mégsem beszélhetünk” – vélte a kommentátor. A néphadsereg létszáma ugyanis a laktanyákban körülbelül százezer fő, s ha csak az egyharmaduk cselekvően vesz részt a harcokban, „máris helyreállt a számbeli egyensúly”. Kérdés azonban, hogy az esztergomi és a gyöngyösi páncélos-hadtestek kinek az oldalára állnak, s meg tudják-e akadályozni a szabadságharcosok ellenállásának felszámolását. Természetesen négy újabb szovjet seregtest nagy erő, így még nehezebb a védők feladata. A szovjet csapatoknak azonban nagy területeket kellett volna megszállniuk. „Ha a magyar nemzeti erők ügyesek, s vezetésük talpraesett, a keletről és északkeletről esetleg közelítő szovjet erősítések két-három hét alatt még a Duna vonalát sem érik el.”⁹

A harcok sikeréhez meg kell teremteni az egységes katonai vezetést és a seregtestek közötti kifogástalan összeköttetést – hangsúlyozta Bell ezredes. Fontos a lakosság támogatása és a vele való együttműködés. A lakosok segítségét kell kérni az ÁVH helyi szervezeteinek maradéktalan felszámolásában, mert azok veszélyt jelentenek a partizáncsoportokra és a szabadságharcosokat támogatókra is.¹⁰

Borsányi Julián október 29-én írott kommentárjában a „tüzet szüntess!” parancs végrehajtása mögött megbúvó veszélyekre figyelmeztette a magyar katonákat. Ha az éberség a döntő pillanatban hanyatlik, az beláthatatlan következményekre vezethet

⁹ A Magyar Rádió Archívuma: Borsányi Julián. Bell ezredes elmondja, i. m. 1–3. p.;

¹⁰ Uo. 5–6. p.

– mondta Bell ezredes. Mindent eldönthet az, miképp értelmezik a szabadságharcosok parancsnokai a „tűzet szüntess!” parancsot, s hogyan viselkednek ezt követően a harcoló hazafiak, „akik még fegyvert tartanak a kezükben, s a külső, elsősorban a külföldi események alakulása folytán egyelőre politikai értelemben is urai a helyzetnek”.¹¹ A fegyveres harcok megszüntetését kérő kormánynak nem az volt az igazi célja, hogy megakadályozza az újabb vérontást, s hogy a katonák maradjanak kaszárnyáikban, hanem az, hogy „ezzel a körmönfont fogással, a fogalmak és a jelszavak csereberéjével kihúzza a politikai talajt” az eddig győztes hadmozdulatokat folytató szabadságharcosok lába alól. „Ravasz, korszerű formában akarják megismételni a trójai ló esetét” – vélte a kommentátor. A kommunisták fő erőssége a meglepetésekkel keltett zavar kihasználása. Ilyen szándék rejlett a „tűzet szüntess!” parancs kiadása mögött is. E gondolatait fejtette ki Bell ezredes kommentárja folytatásában. A „tűzet szüntess!” parancsot a katonák eddig csak békében, a gyakorlótereken hallhatták, a fegyveres harcok történetében ugyanis vagy fegyverszüneti megállapodás jön létre az ellenfelek között, vagy elrendelik a kapitulációt, azaz a teljes fegyverletételt. Ezért nem egyértelmű a kormányzat szándéka ezzel a paranccsal. A továbbiakban a fegyverszünet fogalmának boncolgatásával igyekszik megfogalmazni kételyeit a kormányzat által kiadott paranccsal kapcsolatban a kommentátor. A fegyverszünet mindig kétoldalú megállapodás, amelynek értelmében a szemben álló felek átmenetileg beszüntetik a harcot. Ennek azonban következményei lehetnek: a harc folytatása, békeszerződés vagy az egyik fél kapi-

¹¹ Borsányi Julián itt csak az ENSZ október 28-ra összehívott ülésére gondolhatott, valamint arra, hogy a Nyugat üdvözli a forradalom eddigi eredményeit, s támogatást ígér Nagy Imre miniszterelnöknek az október 28-án elmondott nyilatkozata alapján. *A forradalom hangja*, i. m. 131–132. p. (A Nyugatról érkező bármiféle katonai segítségnyújtás sejtetése felelőtlenség volt.)

tulációja. Sejthetjük, hogy a magyar politikai vezetés az utóbbit, azaz a kapitulációt sugallta a „tüzet szüntess!” parancs kiadásával. Ez a parancs „a nemzeti harcosok kapitulációja, a fegyver kicsavarása kezükből”. Ilyesmiről azonban szó sem lehet, ezt a szabadságharcosok is pontosan tudják. Ezért ravaszkodik a kormány a fegyverszünet nélküli „tüzet szüntess!” rendelkezésével. A kommentátor zavartnak, határozatlannak látta a Nagy Imre-kormány lépéseit, mert a kabinet „önmagát is hol nemzeti-nek, hol forradalminak titulálja, megzavarva a magyarok tisztánlátását. Pillanatokra elfeledteti velük, hogy az annyit hangoztatott átalakítások után Nagy Imre társaságában még változatlanul a vonalhú moszkovitaké a túlsúly.” A veszélyt a kommentátor éppen abban látta, hogy a véráldozatokat követő harcok után a „tüzet szüntess!” parancsra, amelyre az orosz csapatoknak kellenie megszüntetniük az öldöklést, csak a hazafiak tennék le a fegyvert.

Összefoglalva tehát leszögezhetjük – mondotta Bell ezredes –, hogy a „tüzet szüntess!” egyoldalú katonai intézkedés, s fegyverszüneti megállapodás nélkül értelmetlen. A fegyverszüneti megállapodás ugyanis kétoldalú. Egyben politikai szándéknyilatkozat is, amely tartalmazza a szabad választások lehetőségét, a többpártrendszer megszervezésének feltételeit stb. A „tüzet szüntess!” viszont egymagában csak nemzeti szerencsétlenségre vezethet.¹²

Borsányi Julián október 31-én a magyar katonaságnak a forradalom napjaiban tanúsított áldozatos helytállását dicsőítette. A forradalom sikerében oroszlánrészről vállaltak a magyar fegyveres erők alakulatai. Létszámuk lehetővé tette volna, hogy csírájában elfojtsák a fiatalság, a munkások és a parasztok meg-

¹² A Magyar Rádió Archívuma: Borsányi Julián. Bell ezredes a „tüzet szüntess!” parancsra. 1956. október 29. 1–6. p. Elhangzott 1956. október 29-én 12 óra 10 perckor.

mozdulását, ám ennek éppen az ellenkezője történt: a katonaság átállt, s „cselekvő magatartásával a nemzeti forradalom gerince, a nemzeti akarat hordozója lett”. Ismert mondás – folytatta Borsányi –, hogy a hadsereg „nemcsak kard, hanem pajzs is”. Minden demokratikus és szabad országban a törvényes rend, az alkotmányosság védelmezője. A nemzeti haderő „a szabadon választott törvényhozás akaratának kifejezője”. Tisztikarát és politikai vezetőit csakis erkölcsi és szellemi alkalmasságuk, szakmai tudásuk és műveltségük alapján választhatják ki. A magyar hadsereget is sikerülhet igazi nemzeti haderővé formálni, ha a vezetésből, „inkább ma, mint holnap, eltávoznak azok a kommunista vezetők, akiknek egyébként sem volt ott semmi keresnivalójuk”. Kommentárja végén Bell ezredes felhívással fordult a szabadságharcban részt vevő katonákhoz: „Követeljétek azonnal magatoknak a honvédelmi tárcát, a főparancsnoki és a vezérkari főnöki tisztséget! Ez lenne a legnagyobb szavatosságotok.”¹³

A HARCOKRÓL, MINDENKINEK

Mikes Imre október 24-én elhangzott kommentárjában a nap eseményeinek felelőseit kutatta. „Vajon miért hullottak, hol hullottak ezen a tragikus és magasztos, a magyar történelem örök századaira szóló október 24-én az első életek?” – kezdte mondanóját Gallicus. A hírek, amelyek eljutottak hozzájuk, szövevényesek és áttekinthetetlenek voltak, mert rajtuk „ezer szállal húzódik keresztül a budapesti hatalom számolhatatlan hamisítása, torzítása, elszánt hazugsága”. A hírek alapján az első halálos

¹³ A Magyar Rádió Archívuma: Borsányi Julián. Bell ezredes szól a magyar szabadságharcosokhoz. 1956. október 31. 1–3. p. Elhangzott 1956. október 31-én 13 óra 25 perckor.

lövések a Sztálin-szobornál dördültek el,¹⁴ amikor „a hon szerelmétől és szabadságától megittasult magyarok le akarták dönteni a georgiai Nérót kihívó, arcpirító magasságából”. „Tíz éven át azért szenvedte az igát, azért nyögte az államrendszerre intézményszerített inkvizíciót a nemzet, mert e szobor élő eredetije bálvány volt.” Most viszont azért vállalt véráldozatokat is a nép, hogy végre fellélegezhessen, s elhiggye, hogy többé nincs a bálvány. A XX. kongresszuson szárnyaló szavakkal beszéltek a népek szabadságáról és egyenrangúságáról, az országok függetlenségéről, az emberek jogairól „az állítólag megtérő despoták”. Ám amikor az emberek el akarták távolítani a „vörös tirannus” szobrát, sortüzet vezényeltek, s „az ifjú magyarok vére megfestette a pesti aszfaltot”. Szívbe markoló tanúság ez arra, milyen szabadságot, függetlenséget szántak az országnak és a népnek a „díszsírhelyes bűnbánók”.

Ezután Mikes Imre ismét feltette a kérdést: miért és mennyien haltak meg eddig? A gyors egymásutánban érkező hírekből tudható, hogy hol itt adta meg magát egy csoport, hol ott „hódolt meg egy lázadó osztag”, majd miután mindenkit lefegyvereztek, bejelentették, hogy lökhajtásos szovjet repülőgépek jelentek meg a főváros légterében. „Milyen elsodró lendülettel törhetett utat az elnyomott és kiszípolyozott nép szenvedélye, ha a vörös önkényhatalomnak egész hadi képességét szárazföldön és levegőben egyaránt mozgósítania kellett a szabadságküzdelem jobbadán fegyvertelen körei ellen.” Október 24-e gyászkerettel és örök borzadállyal vonult be történelmünkbe, mert 1848–49 ismétlődött meg ezen az októberen, a magyar nép áldozataiban és a zsarnokság árulásában egyaránt. A szabadságharc idején az

¹⁴ A Sztálin-szobor ledöntésével az esti órákra végeztek, s a romokat tehergépkocsikon a Blaha Lujza térre vonszolták, majd később szétverték. Fegyverhasználatra itt nem került sor. *1956 Kézikönyve. Kronológia*, i. m. 78. p.

orosz csapatokat az ellenség hívta be, s ő adta a parancsot a megszárlásra.

Gallicus így folytatta: „Újra feltesszük a kérdést: ki a felelős azért, hogy a nép szabadságot kért, és sortüzet kapott, hogy több kenyeret követelt, s halál volt a válasz?” Ki a felelős azért, hogy tizenegy évvel a háború befejezése és nyolc évvel a békeszerződés aláírása után „kénykedvére, sőt honi kérelem alapján” ismét „idegen horda tizedelheti sorainkat”, semmibe veheti akarataunkat, megszárolhatja honfitársainkat, mintha „veszett ebek lennének”? Ki a felelős érte? Gerő Ernő, Hegedüs András, Nagy Imre vagy „tán maguk nemes barátaink és szövetségeseink, akik esetleg elindultak a vidám vadászatra, mielőtt felkérték volna őket”? Lehet, hogy a felelősség nem terheli mindegyiküket, vagy éppen együttesen terheli őket, ezt még nem tudjuk. Azt azonban igen, hogy Varsó előtt megálltak a „vörös dandárok”, mielőtt vérbe fojtották volna a lengyel nép szabadságmozgalmát. Varsóba nem hívta őket senki, a lengyel kormány a nép mellett, nem pedig ellene döntött, mert a nemzet, nem pedig „Moszkva szolgáinak vallották magukat”. Ezekben az „apokaliptikus percekben” nem állapítható meg a felelősség mértéke, egy azonban biztos: olyan árulás történt, amelynek nincs „párja vihardúlt századéveinkben”. Az is biztos, hogy a nemzet számára még az is halott, aki „talán csak a nevét adta ehhez a rémdrámához”. Tettéért „a verdiktet nem is a népmilliók hirdetik ki. Kihirdeti ő, enmaga ellen, megfellebbezhetetlenül.”

Kommentárja befejező részében a szovjet csapatok Magyarországon tartózkodásának „enyhítő körülményét”, vagyis a Varsói Szerződés 8. cikkelyét¹⁵ elemezte Gallicus. A szerződés értelmében a felek a függetlenség és a szuverenitás kölcsönös tiszteletben tartásával nem avatkoznak bele egymás belügyeibe. Ez a

¹⁵ Lásd *Törvények és rendeletek hivatalos gyűjteménye*. 1955. évi III. törvény, 4–7. p.

megállapodás lenne „az árulás és mészárlás jogalapja”? Ha az egyezmény valóban arra hatalmazná fel és kötelezné a magyar vezetést, hogy saját népe ellen vezényelje az idegen fegyvereseket, „ez a vezényszó és ez a roham még akkor is Hérosztratoszokká bélyegezte volna őket”. „Mert minden parancson túl van egy mindennél szentebb, mindennél érvényesebb parancs: a haza parancsa. Azé a hazáé, amelyet e halhatatlan október 24-e felelősei nem ismernek, amelyhez semmi közük és semmi tartozásuk, s ezért oly nyomorultul árulják el, oly bitangul szolgáltatják ki, mint ahogyan a náluknál sokkal csendesebb, de igaz magyarok ma meghaltak érte.”¹⁶

Mikes Imre október 25-én elmondott kommentárjában arra a kérdésre kereste a választ: „Ki küzd a barikádokon?” A kommunista rendszer képviselői azonban nem kapkodták el a választ „a szovjet bajonettek tetejéről”. Szerintük „a fasiszták küzdenek, a reakciós felbujtók, az alvilág, a fosztogatók és gyilkosok”. A rendszer szellemi cselédei, a Szakasitsok, Erdey-Grúzok, Rusznyák professzorok bizonygatják, hogy „a bitang, a vandál, a véres csőcselék kelt fel a nemzet vívmányainak, a nép szabadságának eltiprására”. Velük szemben pedig a hivatalos propaganda szerint „igaz magyarok, a becsületes magyarok szilárdan tömörülnek a kormány és a párt mögé”. Valóban így volna? – tette fel a kérdést Mikes. Annyi haramia lenne Magyarországon, hogy a közhatalom együttes fegyveres ereje sem tud megbirkózni velük? Annyian lennének, hogy az orosz páncélosok és repülőgépek nélkül nem tudja őket legyőzni a magyar karhatalom? „Az alvilág erősebbnek bizonyult, mint a felvilág, a banditák diadalmaskodtak a rendőrállam számtalan fegyverével és az egész tízmilliós honnal szemben? Bakonyi vadonná vált a haza, amelyben Zöld Marcik és Savanyú Jósikák szabják a törvényt?” „Ki adna hi-

¹⁶ OSZK Kt. 451/1145. fond. 1–6. p. Elhangzott 1956. október 24-én 18 óra 25 perckor.

telt ennek az ostoba, perfid mesének?” Ki hinné ezt el Magyarországon vagy a világ bármely részében? Ha végighallgatjuk a budapesti rádió felhívásait és az ott említett gyárak, üzemek neveit, ahol előzőleg vagy még mindig harcok folynak, kiderül, hogy a Hajógyár, a győri Pieck gyár, a Ganz gyár, az Egyesült Izzó, a Danuvia, a Lőrinci Fonó, az Optikai Művek, az Április 4-e Gépgyár, a Duclos Bányatelep, a Pamutipar, a Duna cipőgyár munkásairól van szó. Őket vagy Ferencváros, Újpest, a Váci út, Óbuda, Tata, Ózd nyomorfertályának népességét nevezi haramiáknak az Akadémia utca, őket bélyegzik pirátoknak Szakasztok és Marosánok? Ha ők, a munkások „a hordalék, a csőcselék, az öldöklő és rabló pirátok bandája”, akkor ugyan kik azok a magyarok, akik állítólag a párt és a kormány mögé tömörülnek? Talán azok a fiatalok, akiknek koporsóján ott zokog édesanyjuk és testvérük? Vagy a honvédség, amely a barikádokon együtt harcol „a lázadó néppel”? Vagy talán Budapest polgárai, akik pusztá kezükkel szálltak szembe a szovjet páncélosokkal a főváros számtalan posztján? De nem kell találgatnunk tovább – jelentette ki Gallicus. Mindenki tudja, sőt ők maguk tudják legjobban, hogy az egész nemzet kelt fel ellenük, a nép minden rétege együtt harcol a „vörös rémuralommal” szemben.

Ha végignézzük határainkon, azt kutatván, hogy várhatunk-e segítséget valahonnan, vagy hogy földrajzi szempontból nézve van-e még egy olyan ország, amely alkalmatlanabb a védtelen tömegek harcára, akkor meg kell állapítanunk, hogy nincs, és sehonnan sem várhatunk segítséget. El kell tehát gondolkoznunk: mennyi keserűségnek, fájdalomnak és kétségbeesésnek kellett felgyűlnie ahhoz, hogy ez a kis nép fegyverrel a kézben harcoljon igazáért, s felvegye a harcot a „mortalócok ellen”! „Felvegye, s úgy söpörje el őket nem órák, de percek alatt, hogy füstjük sem látszanék már a magyar látóhatáron, ha megszárlásra nem indulnak védelmükben moszkvai kegyuraik vörös zsoldosai.”

A kormány és a párt vezetői előzőleg még ígéretet tettek, hogy „tisztá lapot nyitnak történelmünkben”. De nem ők nyitották, hanem „a véres szerda és a véres csütörtök mártírjai”, a magyar nép. Azok viszont, akik a nép ellen vezényelték a szovjet csapatokat, „örökre, félre ne értsük, örökre törvényen kívül helyezték magukat”. Ehhez fogható árulást nemzet ellen még nem követtek el, de nemzet sem tagadott még úgy meg árulót, mint ahogy „a vérző és gyászoló magyar nép tagadja most meg hóhérait”.¹⁷

Borsányi Julián október 26-án elhangzott kommentárjában a magyarországi események drámai fejleményeiről beszélt hallgatóinak. Elmondta többek között, hogy a szovjet csapatok által elkövetett „felkoncolásokért és statáriális akasztásokért Bata István honvédelmi minisztert is felelősség terheli”.¹⁸

Bell ezredes ezután a magyar katonai alakulatok tagjaihoz szólt. „Ne lőjetek testvéreitekre! Azok, akik az elnyomó rendszer ellen fegyvert ragadtak, a ti szabadságotokat, a ti földeteket, a ti jövőtöket is védik!” Felhívta a katonák figyelmét, hogy tankjaikkal honfitársaik reményeit is eltiporják. Óvakodjanak tehát a vérontástól, mert tettük törvénytelen és alkotmányellenes, ha engedelmeskednek a rendszer parancsainak. A páncélosok parancsnokait intette, hogy az ő felelősségük még nagyobb. Ne lőjenek tehát a szabadságharcosokra: honfitársaikra, testvéreikre.

A folytatásban Borsányi a kormány politikáját helyezte kommentárja középpontjába. Elmondta hallgatóinak, hogy Nagy Imre a magyar parasztság számára politikai és erkölcsi halott. Az 1953. évi programban a mezőgazdaságnak nyújtott kedvezmények ha-

¹⁷ OSZK Kt. 451/1146. fond. 1–4. p. Elhangzott 1956. október 25-én 16 óra 10 perckor.

¹⁸ A Magyar Rádió Archívuma: Borsányi Julián. A magyarországi események... 1956. október 26. 1. p. Elhangzott: 1956. október 26-án 17 óra 20 perckor. (A Borsányi Julián által elmondottak túlzások, mert ilyen események nem történtek.)

tására a magyar falu bízott Nagy Imrében, ezért kérte tőle helyzetének javítását 1956-ban is. Nagy Imre azonban a döntő pillanatban a nép támogatása helyett az orosz tankok segítségét fogadta el. Így most már az sem segít rajta, hogy a miniszterelnök időközben felismerte jöváthetetlen tévedését. A szovjet beavatkozás elfogadása és a rendkívüli állapot kihirdetése megbocsáthatatlan, hiába tesz már ígéretes kijelentéseket. Olyan politikus, akinek a hatalma biztosítéka nem a saját népe, hanem idegen fegyveres segítség, nem kaphat támogatást az ország lakosságától.

„Elérkezett a cselekvés órája, nem kell több ígéret, vonják ki a szovjet csapatokat a harcokból és az ország területéről!” – hangzott Borsányi Julián felhívása.¹⁹

Mikes október 28-i kommentárjában a szovjetek kettős arculatát mutatta be. Elsőként a győri szovjet katonai parancsnok nyilatkozatát ismertette, amely szerint a parancsnok jogosnak tartja a magyar nép szabadságharcát az elnyomókkal szemben, ezért nem is avatkozik bele a belügyekbe. Véleménye szerint mély barátság alakult ki a szovjet és a magyar emberek között. A szovjet és magyar családok kölcsönösen segítik egymást, kapcsolatuk „csupa idill” és összhang. Ugyanezek a szovjet katonák, akik Győrben, Szombathelyen és más vidéki városokban „lírai remekműveket címeznek a szabadságharc hőseinek, akik utolérhetetlen gráciával hajolnak meg hölgyeink előtt, és szláv elérzékenyüléssel tejecskét meg kenyerecskét nyújtanak gyermekeinknek... Budapestén másfajta arculatot mutatnak, fegyver csörög, haló hörög, a nap vértóba száll”. A Kossuth téren békés, fegyvertelen tömeg gyűlt össze, hogy kinyilvánítsa a magyar nemzet akaratát. „Mégis, a szovjet emberek, akiket távolabbi provinciáinkban oly keresztényi érzelmek hatnak át, megindultak acélszörnyetegeikkel, s a hernyótalpak alatt ott maradtak a véres asz-

¹⁹ Uo. 1–3. p.

falton azok a magyar anyák és magyar csecsemők, akiket Győrött tejescskével meg kenyerecskével vendégelnek meg, ott maradtak százan, kétszázan vagy háromszázan, nem tudjuk, mennyien.”²⁰ A kommentátor ezután szemtanúk elbeszélését idézte, amelyeknek alapján az 1945-ös élmények elevenedtek meg a lányok és asszonyok megerőszakolásáról, „a durva hímösztrönök szabad vadászterületének tekintvén hazánkat”.²¹

A vidéki orosz „garnizonparancsnokok” tehát jogosnak tartják a magyar nép szabadságküzdelmét, ezért nem avatkoznak be. De akkor mit jelent az, hogy „vérszagra gyűl az éji vad Pest-Budán”? A főváros népe nem a zsarnokság ellen vívja jogos harcát?

Mikes a továbbiakban is a szovjetek kettős arcát igyekezett bemutatni hallgatóinak a következő történettel: a budapesti rádión keresztül üzenetet küldtek a Kilián György laktanya közelében harcoló forradalmároknak: „Az a két parlamentер beszél, aki alig egy órája járt köztetek. Válaszotokat átadtuk a szovjet csapatok parancsnokságának. Feltételeiteket elfogadhatatlannak tartják. Ha leteszitek fegyvereiteket, teljes amnesztiát kaptok, és szabadon hazatérhettek.”

Megértettük ezt? – tette fel a kérdést Gallicus. A laktanya hősei már öt napja állják „a tornát a vörös világhatalom légióival szemben”. Elvonulhatnának, hazamehetnének, „tehát nem ez a probléma”. Ők nem magukkal, nem a családjukkal törődnek, hanem olyan sorskérdésekkel, mint a függetlenség visszaszerzése, hogy maga a nép dönthessen saját életéről. A szovjet parancsnok azonban ezeket a feltételeket nem fogadja el. Inkább az asszonyok, a gyermekek lemészárlása mellett dönt, de „az Akadémia utcát ne érintse senki”. Ugyanakkor Győrben és Szombathelyen „a meghatottságtól reszkető szónoklatokat szerkesztenek Moszkva dandárnokai, szent küzdelemnek nyilvánítják szabadsághar-

²⁰ A Kossuth téren történtek lefolyása máig nem tisztázott.

²¹ 1956-ban nők megerőszakolásáról nincs tudomásunk.

cunkat, s keblünkre borulnak, keblükre ölelnek”. „Miféle két hang, két arc, két kéz ez: az egyikről tej csurog, a másiktól vér?” Ha a győri városparancsnok szerint az igazságért, a kenyérért hoz a nemzet történelmi áldozatot, akkor „miért az ezernyi tetem fővárosunk utcáin, miért lángolnak házaink, miért szabja meg Budapestén a szovjet tábornok, hogy mennyi a jogunk, ki az ország-ló urunk, mit akarhatunk, s mit nem akarhatunk”?

Hogy miért? A válasz egyértelmű a nemzet számára. Amikor a szovjet csapatokat a fővárosba vezényelték, az oroszok „úgy gondolták, afféle sétakocsizásról van szó, gyarmati büntető hadjáratról, a magyar az az ember, aki a pofont kapja. S nem számoltak az-
zal, hogy esetleg a magyar az az ember, aki a pofont adja. Ezért van két arcuk, két hangjuk és két kezük, az egyik a tejtől csurog, a másik a vértől.” Ahol erejük gyenge, ott egyetértenek a szabadságharccal, s „ölelkeznek és fegyverszüneteznek”. S közben a Kilián laktanyában könnyedén lemészárolhatják a magyar katonákat, hogy megtörjék hihetetlen ellenállásukat.²² Időt is akarnak nyerni, hogy felkészülhessenek a magyar szabadságharc eltiprására.

Kommentárja végén Mikes a „tüzet szüntess!” parancsot elemezte hallgatóinak. Pontosán lehet tudni, hogy a parancs mögött csak taktika, az idő hasznosítása és a magyar erők megosztása áll. Az időt azonban ezek az erők is hasznosítani fogják. Sőt, az egész szabad világ is, amely csodálattal tekint hazánkra, amely még „bilincsből is vállalta azt a mártíriumot, hogy ne csak saját szabadságának, hanem az egész emberiség szabadságának halhatatlan hőroza legyen”.²³

²² A Kilián laktanyában Maléter Pál ezredest és katonáit a felkelők elszigetelték, a Kossuth Tüzér Tisztiiskolából egy század érkezett a segítségükre, de a növendékek megtagadták a parancsot, s nem segítették a támogatásukra küldött szovjet harcokcsikat. *1956 Kézikönyve. Kronológia*, i. m. 115. p.

²³ OSZK Kt. 451/1150. fond. 1–5. p. Elhangzott 1956. október 28-án 14 óra 10 perckor.

Litteráti-Loótz Gyula²⁴ (Patkó Gyula) október 28-án elhangzott kommentárjában azt mondta el hallgatóinak, elsősorban a katonáknak, hogyan folytathatnak eredményes harcot a páncélosok ellen. Az alapszabály az, hogy kézfegyverekkel már csak takarékosági okokból sem szabad az ellenséges páncélkocsikra tüzelni. Ezek a fegyverek úgysem használhatók a centiméteres vastagságú páncéllemezek átütésére. A páncélosok legyőzésére a módszer megválasztását az is meghatározza, hogy egy vagy több harcokcsi ártalmatlanná tételéről van-e szó. Azt is tudni kell, hogy a harcokcsik egyedül nagyon sebezhetők, így a legritkább esetben tűnnek fel magányosan. Erre például városokban vagy falvak utcáin kerülhet sor, útkereszteződések biztosítása-képpen.

A folytatásban Litteráti a második világháborúban a partizánoktól tanult, Molotov-koktélnak nevezett benzines üveg elkészítési módját ismertette hallgatóival. Szükség van hozzá egy literes borosüvegre, amelybe benzint kell tölteni, s néhány darab sárga foszfort is bele kell tenni, majd az üveget erősen bedugaszolni. Eredményesen úgy használható, ha a palackot a páncélos végénél elhelyezett motor feletti rácsos szellőzőre tudjuk dobni. Az üveg széttörik, a benzin a foszfor segítségével lángra kap, majd a motor szívóhatására kigyullad, s a páncélos mozgásképtelenné válik. A legénység elhagyja a tankot, s ekkor már használhatók a kézfegyverek. Ha foszfor nem áll rendelkezésre, akkor tökéletesen helyettesíthető egy rongydarabbal is. Ezzel a palackot úgy kell bedugaszolni, hogy a rongy egy része kanócként ki-lógjon, s közvetlenül a használat előtt meg kell gyújtani.

A páncélosok elpusztítására igen hatásos még az „aknahúzo-gató” módszer. Ehhez egy beélesített tányéraknára és néhány méter erős zsinegre van szükség. A zsinegnek kétszer olyan hosszú-

²⁴ Litteráti-Loótz Gyula, 1922–1987. Szerkesztő, 1951-től 1983-ig a SZER munkatársa.

nak kell lennie, mint az utca szélessége, középen ketté kell vágni, majd az akna két oldalára kell kötni. Az egyik ember az egyik kapualjban, a másik a szemben levőben várakozik. Az aknát a járdára kell tenni, hogy a páncélos ne vehesse észre. Amikor a tank már csak néhány méterre van, az aknát a harckocsi hernyótalpa alá kell húzni, s az azonnal robban. A páncélos személyzetének megsemmisítése újabb feladat, amely hátulról, kézigránát bedobásával érhető el.

A páncélos lövegcsövének ártalmatlanná tétele már nem egyszerű, kell hozzá két félkilós robbanó agyagkocka. Ezeket egy tizenöt-húsz centiméteres spárgával össze kell kötni, majd gyuttaccsal és rövid gyújtózsínórral ellátni. A spárgán függő két kockát a löveg csövére kell akasztani úgy, hogy a cső két oldalán lógjon. Működésbe hozatalakor a torony mögötti rész védelmet nyújt a végrehajtóknak, a csőből viszont a robbanás következtében csak egy csonk marad.

A magyarok sohasem alkalmaztak alattomos eszközöket a történelem folyamán – közölte végezetül Litteráti. Nem szabad azonban elfelejteni, hogy az ellenség csak a saját fegyvereivel és módszereivel győzhető le. „Egyébként is, a magyar szabadságharcosok mai jelszava: szabadság vagy halál!”²⁵

Mikes október 28-án elhangzott kommentárjában a szabadságharc győzelméről írt.²⁶ A kormány rendelete értelmében a

²⁵ A Magyar Rádió Archívuma: Litteráti-Loótz Gyula. Legutóbb elmondtuk... 1956. október 28. 1–6. p. Elhangzott 1956. október 28-án 14 óra 50 perckor.

²⁶ Nagy Imre miniszterelnök október 28-án elhangzott kormányprogramjában a nemzet függetlenségét, önállóságát, szuverenitását, a társadalom és a gazdaság kibontakoztatását, a politikai élet demokratizálását tűzte ki célul, mert csak ezek alkothatják a szocializmus alapjait Magyarországon. Programjában többek között tervezett még átfogó, a munkásság régi követelését, egyebek mellett a bérek kérdését, a nyugdíjak és a családi pótlékok emelését rendezni kívánó elképzelést. A kormány tervezte a lakásgondok enyhítését, az állami,

szovjet csapatoknak be kell fejezniük hadmozdulataikat, s ki kell vonulniuk Budapestről. Ez „a forradalmi nemzet már nem is valószínű, szinte nem is hihető diadalát jelenti”. Hat nappal azelőtt még senki sem gondolta, nem is gondolhatta, hogy egy kis nép, „hétrét görnyesztve a zsarnokság igájában, felkelne a despotizmus oly mérhetetlen karhatalma és egy kétszázmillió birodalom már nem is elképzelhető ereje ellen”. Ennek a kis népnek még sohasem adatott meg a lehetőség arra, hogy egy nálánál sokkal erősebb birodalommal hosszabb ideig eredményesen harcolhasson. De „a logika minden drámai bizonyosságával szemben fegyvert ragadott, s megdöntvén a logika törvényszerűségeit, megbirkózáva a lehetetlennel”, sikerült egy új világot kiharcolnia, s győzött. A kormány végül azért fogalmazta meg a tűzszünetet, mert „a nemzet történelmi, örök századévekre szóló hőstette, nem is hőstette, csudatette erre kényszerítette”. Mikes azonban emlékeztette hallgatóit arra, hogy négy nappal azelőtt ugyanaz a csoport szabadította rá a magyar népre az idegen hatalmat. „Az idegen zsoldosok vérbe, gyászbáborították az országot. (...) Készen állott mindenre, hogy hatalmát, a kényhatalmat tovább gyakorolhassa”, a hatalom tehát nem magától fejezte be a harcot. Súlyos áldozatok, „vértanúk ezrei, özvegyek és árvák tíz-

---

szövetkezeti és magánerejű lakásépítést. A termelőszövetkezeti mozgalom és a tagosítások során elkövetett törvénytelenéseket is orvosolni kívánta. A magyar kormány megállapodott a szovjet vezetéssel a szovjet csapatok Budapestről való azonnali kivonásáról, az új karhatalom megalakulásával egy időben. Ezenkívül a kabinet tárgyalásokat kezdeményezett a teljes szovjet haderő Magyarországról való kivonásáról, a rend helyreállítása érdekében pedig az ÁVH megszüntetéséről és új államrendőrség megszervezéséről. Az országgyűlés elé terjesztendő javaslatban szerepeltetni tervezték még, hogy az ország címere legyen újra a Kossuth-címer, s hogy március 15-ét ismét nemzeti ünnepként ünnepelhessék. A *forradalom hangja*, i. m. 131–132. p. Mikes Imre az új kormány programjából kiindulva reménykedett a forradalom győzelmében, kommentárjában később elemezte is a program bizonyos pontjait.

ezrei tanúskodnak és fognak tanúskodni mindennap arról”, hogy a nemzet ezt a győzelmet nem kapta, hanem kiharcolta magának. A továbbiakban a kommentátor csodálattal beszélt a szabadságharc győzelméről, amelyet ez a kis nép aratott a szovjet fegyverekkel és „páncélszörnyetegekkel” szemben. Azt mondhatjuk, csodatett volt, de talán nem is az, hiszen ha egy nemzet egységes, céltudatos, s nem retten meg, akkor elérhet mindent, még a lehetetlennek látszó célokat is.

„Győzött tehát a nép, győzött, fegyverrel a kezében. De megnyerte-e a háborút?” – tette fel a kérdést Gallicus. Mert nem elég győzni a csatátéren, a békét is meg kell nyerni. A kormánynak a mérhetetlen győzelem láttán nem szabad egységét, törhetetlenségét elveszítenie, mert a fegyverek elhallgatása után most kell megteremteni a szabadság valós biztosítékait. A teljes győzelem még messze van, azt nem az a program tartalmazza, amelyet Nagy Imre meghirdetett. A győzelmet tartalmazó programban engedményeknek, lényeges változásoknak kell szerepelniök, például a bérkérdés rendezése, a nyugdíjak emelése, a lakáskérdés megoldása, az üzemi demokrácia kialakítása és a rendőri önkény visszaszorítása. Mikes itt külön felhívta hallgatói figyelmét arra, hogy nem a mezőgazdasági termelés és értékesítés szabadságáról van szó, hanem a „terroreszközök” felfüggesztéséről. „A senyvesztő kárt nem orvosolni, csupán szépségtapasszal lera-gasztani ígéri a budapesti hatalom.” Ennél azonban sokkal többet kell ígérni: a fiatalok „sorvasztó nyomorának enyhítését”, közigazgatási önkormányzatokat, új rendőrséget és a Kossuth-címet is. A magyar nép nem felemás eredményekért áldozta fiai vérért. Nem férhet össze a mártírok emlékével az sem, ha „a reformok aprópénzével az fizetné ki az ezer sebből vérző nemzetet, aki a maga és zsoldosai törével e sebeket ejtette”. Tehát a háború után a békét is meg kell nyerni – nyomatékosította újra Gallicus. A Szabad Győri Rádió azonnal reagált Nagy Imre beszédére: „Nem fájdalomcsillapító szerekre, nem átmeneti meg-

oldásokra, nem sorvasztó koncessziókra, hanem megdönthetetlen biztosítékokra és végleges elrendezésekre van szükség.” Az első feltétel a szovjet csapatok azonnali kivonulása Magyarországról. A második feltétel olyan szabad választás kiírása, amelyen minden párt indulhat, még a kommunista párt is, s a nép majd eldönti, kit akar. Addig is Nagy Imre alakítson kormányt a „diadalmas forradalom” képviselőiből.

Ez a megoldás – erősítette meg Gallicus a győri rádióban hallottakat. A nép azért hullatta véré, hogy ő rendelkezzen saját sorsa felett, a győztes nemzet szabjon feltételeket. „Hódító csizmától mentes, független Magyarország és önkénytől mentes, szuverén magyarság” – ezért haltak meg a vértanúk.

Kommentárját Mikes bizakodó gondolatokkal fejezte be. A háborút már megnyerte a magyarság, a békét azonban még nem, az önkény vesztett, de a nép még nem győzött. Reménykedésének adott hangot utolsó mondatában: „Az a nép, amely megvalósította a barikádokon a lehetetlent, megvalósítja majd e lehetetlent a béke megszerező mezején is.”²⁷

Mikes Imre október 29-én úgy érezte, veszélybe kerültek a forradalom addigi eredményei. Kommentárját egy idézettel kezdte, amelyben Tacitus azt mondta Hannibálról: „Vincere scis Hannibal, sed victoria uti nescis.” Azaz: „Győzni tudsz, Hannibál, de a győzelmet kihasználni nem tudod.” Miután a magyar nép megvívta a magyarság, sőt az egész emberiség történelmének egyik leghősibb csatáját, s fegyverrel a kezében győzött, elérte a tűzszünet életbeléptetését. Azonnal, még fegyverrel a kézben kell tehát megnyerni a békét is, mert fegyver nélkül a nép biztosan elveszít mindent.

Elgondolkozván egy kicsit a történteken, vajon miért tárgyalt a kormány az oroszokkal, s miért hátráltak meg, „legalábbis egyelő-

²⁷ OSZK Kt. 451/1151. fond. 1–5. p. Elhangzott 1956. október 28-án 19 óra 10 perckor.

re, az ázsiai rohamcsapatok”? Nem azért, mert a magyar szabadság és függetlenség, az igazság „eszméi hirtelenjében áthatották volna keblüket, mintha a vörös Sínai-hegy sztálini csipkebokrából lángnyelvekkel előtört volna a magyar Ige, s megvilágosította volna lelkiismeretüket”. Inkább azért, mert a barikádokon a nemzet legjobbjai küzdöttek, s ha egy elesett, tíz új lépett a helyébe. A harc vonal mögött pedig a nép sztrájkokkal bénította meg az életet, mert „az egységes ország hajlíthatatlan öntudata nem tört meg: szabadon élni vagy meghalni”. A forradalom győzelmét a magyar nép fegyverrel vívta ki. A fegyverek létfontosságúak voltak, mert nélkülük azok az erők, amelyek a szovjet tankokat behívták, nem haboztak volna, hogy saját nemzetük asszonyait és gyermekeit eltapossák, és sírba döntsék az egész népet. Most viszont a béke megszerzése a legfontosabb, itt dől el a szabadságharc eddigi sikere. Kinél maradnak a fegyverek? „Ha a győzelmes forradalom kezében, akkor a magyar nép, úgy lehet, végképpen győz és felszabadul. Ha a legyőzött tirannia kaparintja meg, akkor feltétlenül eljátszottuk mártírjaink véráldozatát.”

A továbbiakban a kommentátor arra figyelmeztette a hallgatókat, hogy óvakodjanak a „larvati prodeunt”, vagyis az álcázva közeledőktől. Azoktól a „poltronoktól”, akik befurakodnak a harcosok soraiba, igyekeznek megbontani egységüket, megpróbálják félrevezetni őket, s el akarják téríteni őket céljaiktól. Mi sem szemléltethetné jobban ezt a taktikát, mint az, hogy a *Szabad Nép* 29-én már a Kossuth-címerrel jelent meg. A Kossuth-címeres pártközlöny megad mindent, amit csak a nép kíván, s úgy tünteti fel az eseményeket, hogy a győzelmet nem is a nép vívta ki, hanem a vezetéstől kapta. „Kossuth nevében két marokkal osztogatja a történelmi javakat.” Ezért cserébe csak egyetlenegy „picurka ellenszolgáltatást” kér. „Annyit csupán, hogy tedd le a fegyvered, polgártárs. Vagy ha nem tennéd le, csatlakozz a megszállók és a nevükben országglakók karhatalmá-

hoz. Hiszen úgyis győztél! Vagy, hogy szó szerint idézzük őket, szabadságharcodban kivívtad a végviadalt.” Ez az a pont, ahol a kommentátor eljutott az eseményekben a „larvati prodeunt”-hoz, vagyis az álcázva közeledőkhöz. A magyar nép kivívtá győzelmét, de nem a végdiadalt. Azt csak akkor éri el, ha a szovjet csapatok elhagyják hazáját, az ország független lesz, és szabad választásokon dönthet sorsáról. Ezért hozott a nép véráldozatokat, nem pedig azért, hogy ugyanaz a hatalom „országoljon felettünk, amely miatt és amely által el kellett hullanunk azokon a barikádokon”.

Gallicus újra figyelmeztette honfitársait arra, hogy ne engedjék magukat félrevezetni hamis jelszavak által. Ne engedjék, hogy azok álljanak az események élére, akik már be is futottak a szabadság révébe: „a Kossuth-címeres, agyonkokárdázott, a győztes forradalommal együtt ünneplő, sőt azt túlünneplő” hazafiak. Mert akkor a háborút valóban megnyerte a nép, de a békét elveszítette. Ne hagyják el őrhelyeiket, még mielőtt „a szabadság aranyára váltotta volna a mártírok áldozatát, mert akkor a zsarnokság elvesztette a háborút, de megnyerte a békét. Megnyerte a nemzet szabadságát.”

A Kossuth-címeresek tehát az álcázva közeledők, akik magukhoz édesgetik a barikádok ifjúságát, s azt mondják neki: „Tiéd a győzelem, miénk a fegyver. Vagy ha nem, tartsd meg fegyvered, de olvadj bele államvédelmi alakulatainkba, hiszen együtt vagyunk, mindannyian a forradalom lelkes katonái vagyunk.” A barikádokon harcoló ifjaknak azonban fel kell ismerniük azokat, akik beszélnek hozzájuk, s meg kell érteniük azt is, mit mondanak. Tudniuk kell, kik kínálják nekik a vívmányokat, amelyekért ők hullatták vérüket. A párthatalomnak kell igazodnia a nép kezében levő fegyverekhez. „A szabadságharc nem öl, nem mérsárol, ez a szabadságharc csak a nép jogain őrködik. Az ő kezében maradjon tehát a fegyver és e fegyverek fölötti rendelkezés joga. Hannibál, győzni tudsz! Magyar Hannibál, csodálatosan

győztél!... A magyar sors dől el azon, hogy e győzelmet a diadal után ne veszítsd el.”²⁸

Béry László október 29-én elhangzott kommentárjában az orosz csapatok kivonulásának körülményeiről és feltételeiről beszélt hallgatóinak. A Szovjetunió külügyminisztere kijelentette, hogy a szovjet csapatok csak akkor hagyják el Budapestet, ha a főváros felkelői leteszik a fegyvert. Arról azonban nem szólt, hogy Magyarországról mikor vonulnak ki.²⁹

Nagy Imre nemrégiben elhangzott beszédében a szovjet csapatok kivonulását a felkelők fegyverletételéhez kötötte.³⁰ A hírügynökségek a felkelők fegyverletételeiről számoltak be, hogy mire az új karhatalom megszerveződik, ők már régen nem lesznek a színhelyen. Ez az ígéretés teljesen átlátszó volt, nem valószínű, hogy akadt olyan ember, aki – ha ismeri a kommunista taktikát – egyetlen pillanatig is komolyan vette volna. Ha mégis akadt olyan, aki Nagy Imrének a szovjet csapatok kivonulásáról tett bejelentését komolyan vette, az most ráébredhetett a valóságra: a kivonulás feltételeit és idejét Moszkva állapítja meg.

Gyanút keltett Nagy Imrének az a bejelentése is, hogy a kormány tárgyalásokat kezdeményez a szovjet csapatok kivonulásáról. A tárgyalásokhoz ugyanis általában két félre van szükség, ez esetben viszont a másik fél, a Szovjetunió tudomást sem vett a miniszterelnök tárgyalási szándékáról. Ezért magyarázza ezt úgy a szovjet külügyminiszter, hogy „a varsói paktum résztvevőinek”

²⁸ OSZK Kt. 451/1152. fond. 1–5. p. Elhangzott 1956. október 29-én 15 óra 10 perckor.

²⁹ Október 29-én az esti órákban bejelentették, hogy másnap délután megkezdődik a szovjet csapatok kivonása a fővárosból. Ezt néhány órával később a moszkvai rádió is megerősítette. *1956 Kézikönyve. Kronológia*, i. m. 140. p.

³⁰ Nagy Imre október 28-án elhangzott kormányprogramjában az szerepelt, hogy a rend helyreállítása érdekében általános, azonnali tűzszünetet rendel el. A szovjet csapatok Budapestről való kivonásának feltétele pedig az új karhatalom megalakulása. *A forradalom hangja*, i. m. 132. p.

kell döntenüik. Előfordulhat ugyanis, hogy a Varsói Szerződésben részt vevő „szabad és független államok” valamely képviselője aggodalmát fejezné ki a szovjet csapatok Magyarországról való kivonulásával kapcsolatban. Merthogy az ottani vezetők valószínűleg „halálra rémülnek arra a gondolatra, hogy a kivonás problémája náluk is felmerül”.

Nagy Imre hazugságai órák alatt semmivé váltak – vélte Béry László. „Milyen ember az, aki ezekben a véres, nehéz órákban ilyen elszántan és felelőtlenül hazudik?” Tudhatná a miniszterelnök, hogy a nép tizenkét év alatt megismerhette a kommunista taktikát, s átlát a hazugságokon. Lehet-e tárgyalásokat kezdeni, lehet-e tűrni, hogy egy ilyen „elszánt hazudozó kezében legyen csak egy pillanatig is az államhatalom talán még megmaradt párányi töredéke”? Nagy Imre magatartására a harcoló fegyveresek és az egész magyar társadalom adhatja meg a választ azzal, hogy nem teszi le a fegyvert mindaddig, amíg az utolsó szovjet hadosz-tály el nem hagyja Magyarországot.³¹

Mikes Imre október 30-án *Vigyázat, magyarok!* című kommentárjában baljós sejtéseit hozta hallgatói tudomására. „A hegyről alászakadó lavina, amely mindent elsodor és összetör útjában, nyomorult csiga az események viharló áradatához képest hazánkban.” A viharló áradatot a magyar nép hozta létre bátor harcával, s győzte le „e legelszántabb tirannia inkvizíciós erejét”. A magyar nép ezt a mártíromságot nemcsak saját szabadságáért vállalta, hanem az egész emberiség egyetemes szabadságáért is. „A világ ott hajlik előtted boldog rajongással és múlhatatlan hálával.”

A harc tehát tovább folyik. A híradások, amelyek korántsem meggyőzőek, azt adják tudunkra, hogy a szovjet csapatok kivo-

³¹ A Magyar Rádió Archívuma: Béry László. A hír, hogy Sepilov szovjet külügyminiszter... 1956. október 29. 1–3. p. Elhangzott 1956. október 29-én 23 óra 45 perckor.

nulnak az országból. „Összekulcsoljuk-e kezünket imára? Nem kulcsoljuk össze. Hitetlen Tamásokká váltunk, s ezen ne csodálkozzék senki.” Hitetlenkedünk, hiszen annyi megaláztatás, gyálat és gyász után, amennyi a mögöttünk levő esztendőkből felgyülemlett, nem is viselkedhetünk másképp. „Kétkedünk hát, miért ne kétkednénk, hiszen a tündérmeséket is emberek írják, s akik megírták a nemzet részére a poklokat, megírják-e, megírhatják-e a nemzet részére a mennyeket?” Sokan azt mondják, hogy feleslegesen aggódunk, vége az ellenségeskedésnek, mostantól csak testvér van, aki „együtt és egy céllal győzött a barikádokon”. A megnyugvás, a béke korszaka következik. Mi mégis úgy gondoljuk – mondta Gallicus –, hogy „vigyázz, forradalom, elveszítheted a fegyvernagyvason azt, amit a fegyvercsörgecsel világgraszólón megkerestél”. A kivívott győzelemnek semmi biztosítékát nem tapasztaljuk; „aki beletörődik abba, hogy megállapodjék az elején, az nem jut messzire”.³²

Kommentárja végén Gallicus arra biztatta hallgatóit, hogy őrizték meg fegyvereiket, folytassák a sztrájkot a gyárakban, az üzemekben és a földeken, s vállalják a megnyugvás helyett a forradalom nehézségeit addig, amíg „nem támadhat többé olyan belügyminiszter, aki a puskákat” a tiszta szemeknek szegezheti. Addig, amíg az ígéretekből valóság nem lesz, függetlenség és alkotmány. „Nem azt akarjuk, hogy fegyveredet használd, csak azt, hogy fegyveredet nem használdatd legyen hiába, gyermeked nem hullott el legyen semmiért a barikádokon.”³³

„Akié a fegyver, azé a hatalom” – kezdte rendkívüli kommentárját Gallicus október 31-én. Azért ismételte meg százszor és százszor ezt a mondatot, mert csak így lehet a népé a hatalom. A karhatalmat a Belügyminisztérium felügyeli, a katonai erőt a

³² OSZK Kt. 451/1154. fond. 1–3. p. Elhangzott 1956. október 30-án 20 óra 51 perckor.

³³ Uo. 5. p.

Honvédelmi Minisztérium. A politikai vezetés, amely ellen felkelt a nép, a „megvert lakájrejszim” most azon igyekszik, hogy a hatalomnak e két fontos bázisa a forradalmárok ellenőrzése alól „hétpróbás, elszánt, szándékaikban és megkööttségeikben félreismerhetetlen moszkoviták” kezébe kerüljön. Az egyik Münnich Ferenc belügyminiszter, a másik Janza Károly hadügyminiszter. Egyikük sem felel meg a népnek, sem személyük, sem múltjuk miatt. „Lehetetlen, hogy a nemzet győzött, a hatalom mégis a legyőzöttnél maradt. A győztes forradalomnak forradalmi kormányra lenne szüksége, új, feddhetetlen hírv emberekre. Nem ismétlődhet meg még egyszer 1945 taktikája, az, hogy a fegyveres erők megkaparintásával a hatalom úrrá tudott válni a népen. Mert még most is övök a belügyi és a hadügyi tárca...”

„Ne adjátok, szabadságharcosok! Szögre ne akasszátok puskátokat, egy csepp szemet, egy csepp olajat se adjátok addig a budapesti kormánynak, amíg a belügy és a hadügy nincs a kezetekben.” Majd ha az új Magyarország megszületik, ha megbízható karhatalom alakul, s ha „az igazság forradalma politikai valóság-gá” válik az országban, akkor majd valóban győzelemről beszélhetünk, s nyugodtan élhetünk. Addig azonban fenn kell tartani az állandósított forradalmat, nehogy a politika asztaláról elvesszen mindaz, ami fegyverrel megszületett.³⁴

Mikes Imre október 31-én egy óriási büntetthez kereste a tettet. Tévedésen alapult a Szabad Európa Rádiónak az a híre, amely szerint Nagy Imre hívta be a szovjet csapatokat – jelentette be Gallicus. A szovjeteket Hegedüs András hívta be kedden éjszaka, ezt ő maga mondta el az íróküldöttségnek. „Nagy Imrét az áruló Gerő-klikk kijátszotta, becsapta.” Az ő tudta és beleegyezése nélkül hoztak intézkedéseket, „bemocskolták becsü-

³⁴ A Magyar Rádió Archívuma: Mikes Imre. Akié a fegyver... 1956. október 31. 1–2. p. Elhangzott 1956. október 31-én 11 óra 50 perckor.

letét”. Az említett klikk megtevesztett mindenkit, így a SZER is azt mondta, hogy a szovjet csapatok behívásáért és a statárium kihirdetéséért Nagy Imrét terheli a felelősség. „Úgy látszik, tévedtünk – ismerte el Gallicus. – Nem Nagy Imre dobott oda tizenöt-ezer ifjú³⁵ életet a vörös vérebnék, hanem ő maga is a vértanúk, az erkölcsi vértanúk közé tartozik. (...) Szóval tévedtünk.”

„De igazán tévedtünk-e?” – tette fel az óvatosan hitetlenkedő kérdést Gallicus. Elfogadható, hogy szerdára virradó éjszaka odahamisították Nagy Imre nevét a statáriális rendelet alá. Ez valóban történhetett így. De mi történt szerdán délután? Hat óra múlva Nagy Imre mint miniszterelnök felszólította a fegyvereseket arra, hogy tizennégy óráig szüntessék be a harcot, tegyék le a fegyvert, s akkor mentesülnek a rögtönítélő bíróság eljárása alól. „Hajnali hatkor még odahamisították a nevét, de déli tizenkettőkor már teljes közösséget vállalt ezzel a hamisítással”, s csak kétórányi haladékot adott a fegyverek letételére.

Haladjunk tovább az eseményekben! – folytatta Mikes. Huszonnégy óra múlva, csütörtökön délután fél négykor ismét megszólalt Nagy Imre, s a harcok haladéktalan befejezésére szólított fel. Ekkor már nem volt ott sem Gerő Ernő, sem Hegedüs András, „csak statárium volt, sok-sok halott volt, s Nagy Imre volt”. „Lehet tehát, hogy tévedtünk. (...) De akkor maga Nagy Imre tévesztett meg bennünket, s azok az ifjak, azok a proletárok tévesztettek meg bennünket, akiknek tetemét most fogadja be az anyaföld.”

Mikes a továbbiakban arról szólt, hogy csütörtökön délután Kádár János is ott állt a mikrofon előtt, s többek között azt mondta: a párt teljes vezetősége egységben állást foglal amellest, hogy „a népköztársaságunk államhatalma ellen irányuló fegyveres tá-

³⁵ A megadott szám Mikes Imre túlzásaihoz tartozik. Pontos adatok nincsenek arról, hogy hány fiatal vesztette életét az 1956-os eseményekben. Lásd 1956-os veszteséglisták. Halálos ősz. *HVG*. 2002. november 9. 83–85. p.

madást minden lehetséges eszközzel vissza kell verni”. Tehát mindenki egyetértett azzal, hogy az „idegen martalócokat” a nemzetre kell szabadítani. Nagy Imre ott volt, s „nem cáfolt egyetlen szóval sem”. Sőt, ő maga is megerősítette a korábban elhangzottakat. „Azoknak a szovjet csapatoknak a visszarendelése, amelyeknek a harcokba való beleavatkozását szocialista rendünk létérdeke tette szükségessé, a béke és a rend helyreállításával haladéktalanul meg fog történni.”

Nem akarunk vitatkozni, szenvedélyeket szítani – zárta le mondandóját Mikes. Még csak arra hívta fel hallgatói figyelmét, hogy a magyar nép a saját kezével szabadította meg magát „a zsarnokság rémétől”, s e halhatatlan erkölcsi diadal után, egy új korszak kezdetén nem vezethetik tovább az országot azok, akik „tegnap a halálról döntöttek”.³⁶

Mikes Imre november 1-jén az okos fegyverhasználatról beszélt hallgatóinak. Megismételte előző felhívását: „Ne add ki fegyveredet kezedből, nép!” A fegyver ugyanis egyet jelent a győzelemmel, akié a fegyver, azé a hatalom. „Ha tehát kiadnád, ha tehát letennéd, amint erre éppen azok ösztökélnek, akik ellen ezt a fegyvert tegnap megragadtad, egyszeriben visszájára fordulna a helyzet”: maradna a nemzet a győzelmével fegyvertele nélkül, s maradna a fegyveres önkény a hatalmával. Jelenleg a szabadság és függetlenség egyetlen biztosítéka a fegyver. Gallicus ezután azt hangsúlyozta, hogy a fegyvert nem értelmetlenül használni kell, hanem vigyázni kell rá. „Egy csepp vér nem sok, nagyon kevés. De egy csepp vér, amely feleslegesen ömlik, végtelenül sok lehet. Tragikusan sok.”³⁷

A későbbiekben Gallicus arra figyelmeztetett, hogy nem szabad hinni azoknak, akik csupán a győzelem pillanatában csatla-

³⁶ OSZK Kt. 451/1155. fond. 1–6. p. Elhangzott 1956. október 31-én 17 óra 10 perckor.

³⁷ Uo. 451/1156. fond. 1. p. Elhangzott 1956. november 1-jén 16 óra 10 perckor.

koztak a barikádon harcolókhoz. Vigyázni kell velük, mert ha a harcolók a fegyvereket megőrzik, akkor azok használatára biztatják őket a bomlasztó elemek.³⁸

Írása végén még egyszer megismételte felhívását: „Ne add ki tehát fegyveredet, bármily szárnyaló szavakkal és acéléles argumentálással noszogatnak is, ne add ki kezedből, szabad magyar!” A fegyvereseket arra is felszólította, hogy őrhelyeiket se hagyják el.

A bűnösök könnyörtelenül bűnhődnek tetteikért, de a számonkérés csakis a magyar törvényeken alapulhat. Meg kell mutatniuk a barikádon harcolóknak, hogy a véráldozatokban és a polgári öntudatban is emberfeletti az erkölcsi tartásuk.³⁹

Mikes november 2-án elmondott kommentárjának címében arra utalt, hogy nem törvényszerű, ha egy forradalmat vak gyűlölet követ. Mindszenty hercegprímás szavaival kezdte írását: „Senkivel szemben sincs gyűlölet szívemben.” A forradalomnak győznie kellett ahhoz, hogy a nemzettel együtt ő is szabad lehessen – állította Gallicus.

A gyűlölet csak bosszút sugall, a bosszú pedig nem az igazság. A bosszú kezdete egyben a jogállam és az erkölcsi társadalom vége is. A dzsungel pedig ott kezdődik, ahol az igazság végződik. Ha a független bíróság tiszta törvények alapján ítélezik, akkor az ítéletet el kell fogadni, még ha könnyörtelen is, mert a nemzet erkölcsi erőiben gyarapodott. Ha azonban az önkény, a düh hirdet igazságot, legyen az olykor könnyörületes is, „az őserdő hódít el tőlünk még egy kultúrsávot”.⁴⁰

A folytatásban Gallicus a magyar és a francia történelemben vont párhuzamot. A magyar szabadságharc azért maradt olyan

³⁸ Uo. 3. p.

³⁹ Uo. 5. p.

⁴⁰ Mikes Imre itt a budapesti pártbizottság Köztársaság téri épületének ostromára gondolhatott (október 30.), de ezt nem mondta el konkrétan hallgatóinak.

tiszta és példaértékű a világ szemében, mert az elnyomókon kívül a saját haragja és indulatai felett is uralkodni tudott a magyar nép. A franciák győztek ugyan elnyomóik felett, de önmagukat nem tudták legyőzni, s ideáljaik a nyaktiló alatt végezték. Nevüket a hosszú évtizedek sem tudták tisztára mosni. A magyar forradalom fényét azonban semmi sem homályosította el, „tiszasága foltatlan maradt”.

Párizs népe 1944-ben az idegen hódítót, a hitleri zsarnokságot űzte el. Budapest népe 1956-ban lázadt fel a szovjet zsarnokság ellen, s a *Marseillaise* hangjaira szállt harcba ellene. Budapest népe hasonló küzdelmet vív, mint amelyet Párizs népe vívott az önkény ellen. A különbség az, hogy Párizs népét a szabad világ minden fegyveres erejével segítette. A budapestieket azonban viadalukban nem támogatta semmilyen fegyveres erő. A szabad világnak csak a polgárai siettek segíteni, tiltakozva a „vörös tiránia” ellen.

A magyar forradalom sikere tehát onnan merített erkölcsi erőt, hogy nemcsak hősiességében, hanem „lelkijében is felülmúlta önmagát”. A magyar nép hasonlíthatatlan diadalának az az egyik legnagyobb értéke, hogy a magyar katonák nemcsak a legnagyobb elismerést vívták ki maguknak, hanem az ország népét is polgároknak tekintik Nyugat-Európa szabad népei. Így válhat a magyar nép tette mintaképpé az utókor számára.

A hercegprímás szavaira visszatérve: Mindszenty a szabadság legnemesebb ígétét hirdette, amikor azt mondta, szívében nem él gyűlölet. Nem szabad azonban félreérteni e szavakat. A rettegésben töltött éveknek, a megszámlálhatatlan fájdalomnak és a társadalom vérző sebeinek okozói számára nem lehet kegyelmet hirdetni. „Legyünk törvényeink és bíránk alapján irgalmatlanok.” Hiszen a nép éppen azért áldozta vérét, hogy ne legyen többé „önkény a jog, hogy ne a gyűlölet szabja a törvényt, hogy az emberi személy ne legyen préda”. A bitangokat azért kellett elűzni, mert „kényük-kedvük szerint forgatták és forgathatták

ocsmány pallosukat”. Most viszont a győztesek forgathatnák a pallost. Ám a véráldozatokkal új társadalmat teremtett a nép, s ha ezt tennék, az a forradalom megcsúfolása, megtagadása lenne. Figyelni kell tehát, mert „az anarchia gyeplőit” azok akarják megkaparintani, akiket a forradalom elsepert. „A véres múlt ügynökei, a rendőrpincék hóhérai, a vörös tirannia fullajtárjai.”

Mi azt mondjuk tehát – fejezte be gondolatait Gallicus –, hogy ha ők az elmúlt rendszerben irgalmatlanok voltak, mi is azok leszünk, de nem gyűlölettel, hanem a törvények betartásával. „Mert ha nem, mert ha megtevesztenek bennünket, mert ha az ösztönök nyaklótlan tombolása váltja fel forradalmunk nagyságos öntudatát, akkor végül nem is velük, hanem önmagunkkal leszünk irgalmatlanok.”⁴¹

November 4-i kommentárjában Gallicus egy kis nemzet hősi küzdelmét elevenítette fel hallgatóinak. „A magyar szabadság vérfolyamain útjukra indultak a kalózok, a magyar vértanúk még ki sem hűlt tetemén ott rágódnak már a férgek, megalakult a szovjet ágyútankok kormánya”, Kádár János vezetésével. Ezt követően Mikes felsorolta a kormány tagjait. Úgy vélte, a névsorhoz nem kell magyarázatot fűzni; ismert múltjuk, jelenük, tehát jövőjük is.

Tételezzük fel, hogy a kormány tagjai ismeretlenek lennének, de vállalnák „e tragikus percben a moszkvai orgyilkosok szolgálatát”. Találnánk-e a magyar nyelvben egyetlen szót is védelmükre, hogy árulásukat enyhítsük? „Lehet, hogy az 1956-os muszkavezetők az idegen szuronyokkal időre-órára visszahódítják a hatalmat”, nem fordulhat azonban elő, hogy a magyar nép életében joguk és helyük legyen valamikor is.

A kormány azzal védekezik, hogy a munkásság és a parasztság, a dolgozó nép védelmében hozta meg döntéseit. A valóság ellen-

⁴¹ OSZK Kt. 451/1157. fond. 1–5. p. Elhangzott 1956. november 2-án 17 óra 10 perckor.

ben az, hogy a munkásság és a parasztság, az egész nép kelt fel ellenük, s életét adta azért, hogy ne ők legyenek a vezetők. „Ezek a Kádárok mernek a nemzet és a haza nevében beszélni? (...) De hiszen ugyanez a Kádár János rövid hetvenkét órával ezelőtt beismerni kényszerült, hogy pártját úgy fújta szét, úgy fújta a semmibe a forradalom megmozdulásának orkánja, mint a pitypang bóbítáját a tavaszi szél.” A nemzet ügyének szolgálatába állt a néppel a párttagság is, hiszen a párttagság is a magyar nép. Kádárék mögött egyetlen ember sem állt, a szovjet fegyverekre támaszkodtak, azok tartották életben őket. Az új kormány élén Kádár jellemző módon mindenről beszélt, csak az áldozatokról nem. Mi közülük ezeknek a magyar néphez? „Mégis újból itt maradnak. Hajóznak a vérfolyamon, miniszteri foteljeiket a magyar szabadságharc mártírjainak sírján állítják fel.” Ehhez nem kell magyarázat, felesleges minden hang. Tetteik hirdetnek felettük visszavonhatatlan ítéletet.

A magyar nép, egy tízmilliós kis ország egy kétszázmilliós birodalom legyőzhetetlen erejével állt szemben. A forradalom első részében a győzelem a katonai erénynek, a halálmegvető bátorságnak és a nemzet összefogásának volt köszönhető. Ez az akarat, a cél elérése a legfőbb parancs a szabadságharc ezen óráiban is. A nép csodát művelt tegnap, s csodát tesz ma is. Küzdelmében az egész világ rátekingt. „Nem tudjuk és nem tudhatjuk, hogyan végződik az a történelmi viadal, amelyet mi, kis nép, de nagy nemzet folytatunk a ránk zúduló zsarnoksággal szemben.” Azt azonban mindenki tudja, hogy azok a barikádok, amelyeken vér hullik, „a századok végezetéig megmaradnak mint az emberi szabadság legfényesebb bástyái, s azok, akik nagy áldozatunk óráiban e barikádokon rést akarnak nyitni, a századok végéig átkozottak lesznek”.⁴²

⁴² OSZK Kt. 451/1160. fond. 1–3. p. Elhangzott 1956. november 4-én 10 óra 23 perckor.

Thury Zoltán⁴³ (Nótárius) november 4-én elhangzott rendkívüli kommentárjában a szovjet beavatkozásról szólt. A szabad világ valamennyi országában mélységes felháborodással fogadták a szovjet „merénylet” híret. Nagy Imre miniszterelnök hajnali bejelentése⁴⁴ után a nyugati hírügyenökségek néhány perc múlva működésbe léptek, s hamarosan a nyugati adók is megszólaltak. A rádiók megszakították adásukat, s némelyek félóránként, mások tizenöt-húsz percenként számoltak be a magyarországi hírekről. Thury úgy vélte, hogy a szovjetek a Magyarország elleni támadást azért időzítették a hajnali órákra, mert ezzel időt akartak nyerni a nyugati közvéleménnyel szemben. Számításuk azonban nem vált be, a nyugati kormányok azonnal reagáltak a történetekre.

Az orosz beavatkozás ellen a nyugati politikai élet és diplomácia vezetőin kívül pártok, egyesületek és más nemzetközi szervezetek is felemelték szavukat, többek között tiltakozó gyűlések szervezésével. A szabad világ véleménye és nyomatékos figyelmeztetése egységes volt a beavatkozással kapcsolatban. Amerikában például a szállítómunkások bejelentették, hogy nem hajlandók a Szovjetunióba irányuló szállítmányok berakodásán dolgozni. Elhatározásuk nyomán megmozdultak a nyugati munkástömegek is, hogy tiltakozásukat fejezzék ki a beavatkozás ellen. A szabad világ cselekedeteiből arra lehet következtetni – vélte befejezésképpen Thury –, hogy Moszkva nem számított a nyugati közvélemény ilyen arányú tiltakozására.⁴⁵

⁴³ Ifj. Thury Zoltán, 1921–1995. Író, újságíró, 1951-től 1957-ig az SZER munkatársa.

⁴⁴ Nagy Imre drámai hangú rádióbeszéde 1956. november 4-én 5 óra 20 perckor hangzott el először, majd nyolc óráig többször megismételték. *1956 Kézikönyve. Kronológia*, i. m. 202. p.

⁴⁵ A Magyar Rádió Archívuma: Thury Zoltán. Rendkívüli kommentár... 1956. november 4. 1–2. p. Elhangzott 1956. november 4-én 12 óra 35 perckor.

Mezőfy László november 4-i rövid rendkívüli kommentárjában szintén az eseményeket elemezte. A magyar főváros ellen támadást indító szovjet csapatok fogságba ejtették a kormány tagjait. „A Nagy Imre-kormányból kizárt Kádár János néhány hazaárulóval úgynevezett ellenkormányt alakított. A szovjetek páncéltankjából előbukkanó Kádár-féle Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány” bejelentése a moszkvai rádió balkáni adóállomásán hangzott el.

Mi a nemzetközi jogi helyzet ebben az esetben? – tette fel a kérdést Mezőfy. Egyetlen pillanatig sem lehet vitás, hogy a történeteket nemzetközi fórumon, vagyis az ENSZ-ben kell megtárgyalni. A Magyarországgal diplomáciai kapcsolatokat fenntartó országok pedig csak a Nagy Imre által vezetett kormányt ismerhetik el. Azt a kormányt, amely a nemzet akaratát figyelembe véve követelte a megszálló csapatok kivonását, külpolitikájában pedig megfogalmazta a Varsói Szerződésből való kilépést és az ország semlegességét.⁴⁶ Mezőfy László szerint ez a körülmény azért fontos, mert a harcok közepette így a „hazaárulók” körül légüres tér keletkezik, senki és semmilyen erő nem támogatja őket. A Kádár-kormányt nem ismerik el a diplomáciai szervezetek sem, csak a magyar nép hivatalos, Nagy Imre által vezetett kormányát. A szabad világnak nemcsak a jogszabályok értelmében, hanem saját érdekében is ez a feladata.

Kommentárja utolsó gondolataként Mezőfy még egyszer nyomatékosan leszögezte, hogy az ENSZ alapokmánya értelmében „a Kádár-féle hazaáruló cimboraság nem kormány”, nemzetközi viszonylatban semmilyen szerepe vagy hatásköre sincs.⁴⁷

⁴⁶ Mezőfy László véleménye is megváltozott Nagy Imréről, de sajnos, később, a fordulat már nem hozhatott politikai sikert az akkorra a jugoszláv nagykövetségén tartózkodó miniszterelnök számára.

⁴⁷ A Magyar Rádió Archívuma: Mezőfy László. Rendkívüli kommentár. 1956. november 4. 1–2. p. Elhangzott 1956. november 4-én 12 óra 57 perckor.

Molnár József november 4-én elhangzott kommentárjában az új kormány megalakulásáról és a forradalom bukásáról beszélt hallgatóinak. „Az áruló Münnich Ferenc⁴⁸ a szovjet főhadiszálláson szalagra mondott egy beszédet, amelyben bejelentette, hogy megalakult a nemzeti forradalmi munkás- és paraszttanácsok kormánya.” Azt azonban nem közölte a magyar néppel, hogy az új kormány, „az árulók bűnszövetkezete”, a szovjet főhadiszálláson alakult meg. „Forradalmi kormánynak nevezik magukat, de kinek a forradalma ez? A magyar népé?” Miért kellett a forradalmat a szovjet főhadiszálláson megrendezni? Hány magyar ember támogatja a kormányt? Egyetlenegy sem, csak szovjet tankok vannak mögöttük. „Ezer szovjet tank és sok ezer szovjet katona forradalma ez a magyar nép dicsőséges szabadságharca ellen.” A hősi magyar nép ellen tankok ezreivel hozták a forradalmat a magyar történelem „leggaládabb, leggyalázatosabb árulói”, azok a magyarok, akiknek a magyar néphez, azonkívül, hogy „magyar levegőt szívtak, hogy a magyar nép munkájának eredményeit a múltban maguk és gazdájuk számára elrabolták, semmi közük sincsen”. „A Münnicheket, a Marosánokat, a Rónaiakat, az Aprókat és a hozzájuk hasonló többi árulót a nemzet dicsőséges forradalma kivetette magából mint undorító szennyet. Most összegyülekeztek azon a helyen, ahová mindig tartoztak, a szovjet gyilkosok táborában.” A világtörténelem az emberiség leggyalázatosabb árulóiként fogja emlegetni nevüket. Most a szovjet tankok árnyékában megfogalmazzák a győztes forradalom követeléseit: a gyárat a munkástanácsok vezetik majd, nem lesz beszolgáltatás stb. Így a szovjet szuronyok mögé akarják állítani azt a magyar népet, amely tizenegy napon át hősieen harcolt, olyan hősie-

⁴⁸ Hajnalban közlemény hangzott el az ungvári rádió sugárzásában a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány megalakulásáról. A kormány tagjait, névsorát Kádár János miniszterelnök ismertette. *1956 Kézikönyve. Kronológia*, i. m. 201. p.

séggel, hogy elhomályosította a történelem legnagyobb szabadságharcait.

A magyarországi események alakulását tizenkét napon át az egész szabad világ lélegzet-visszafojtva figyelte, az elszánt, hősi-es küzdelem megmozgatta lelkiismeretét. Az ENSZ Biztonsági Tanácsa tárgyalta a magyar ügyet, a karitatív szervezetek gyűjtést rendeztek. „Az egész világ dicső nemzeti szabadságharcunk oldalára állt.” Megkezdődtek a tárgyalások a magyar kormány és a szovjet katonai parancsnokság között a csapatkivonásokról és a külpolitikai kérdések egyeztetéséről. „S ekkor az éj leple alatt a világtörténelem leggaládabb imperialista hatalma rázúdította tankjait a békésen alvó magyar népre.” Ez az árulás, akár-milyen döbbenetes is, nem lepte meg a világ közvéleményét. Az már annál inkább, hogy „akadnak magyar anya szülte árulók is, akik az ellenséggel együtt törnek rá a szabadságát tíz körömmel védő, tankok ezreivel és állig felfegyverzett szovjet katonákkal harcoló magyar népre”. Ők merik magukat „nemzeti forradalmi munkás- és paraszttanácsok kormányának nevezni”, s mernek forradalomról beszélni? Cselekedetük valóban forradalom volt, „a hazaárulás forradalma”, amelyet a szovjet tankok árnyékában követtek el a magyar nép ellen. „Bármilyen legyen ennek a gyalázatos forradalomnak a sorsa, ezek az árulók nem kerülnek el végzetüket, még a magyar föld is ki fogja vetni magából őket, nevük örökké átkozott lesz!”⁴⁹

*

Megalakulásakor, 1951-ben a Szabad Európa Rádió fő céljául tűzte ki a vasfüggöny mögött maradt rab népek felszabadítását. Ennek közvetlen lehetősége mutatkozott meg 1956 októberében és novemberében, a magyar forradalom napjaiban. Az októ-

⁴⁹ A Magyar Rádió Archívuma: Molnár József. Az áruló Münnich Ferenc. 1956. november 4. 4–6. p. Elhangzott 1956. november 4-én 10 óra 13 perckor.

ber 23-án kezdődő tüntetés fegyveres konfliktussá fejlődésére az Englischer Garten (Angol Kert) Magyar Osztálya ugyanúgy nem számított és nem készült fel, mint a magyar politikai vezetés. Az osztály munkatársai személyes életükben is változást reméltek a hazai események kedvező fordulatától, így érthető volt törekvéseik közvetlen mozgatóereje. Kommentárjaikban azonban az egész magyar nép támogatása, a követelésekkel való teljes azonosulás jelenik meg. Az olvasó számára sok esetben mégis úgy tűnik, hogy a Magyar Osztály tagjai kívánták volna diktálni az eseményeket és sürgetni a kormányt lépéseinek megtételére.

Október 23-án a SZER Magyar Osztályán dolgozó munkatársaknak nagyon kevés ismeretük volt a hazai eseményekről. Tájékozódásra négy forrást vehettek igénybe, de nem mindegyik állt folyamatosan rendelkezésükre. Az első és talán legkézenfekvőbb a magyarországi sajtó volt, a második a külföldi hírügynökségek információja, a harmadik a László László vezette rádiólehallgató osztály (munkájukat az adászavarások gyakran akadályozták), míg a negyedik forráshoz saját ismereteik, Közép-Európáról, a Szovjetunióról és Magyarországról szerzett politikai tapasztalataik tartoztak. A SZER amerikai vezetésétől a Magyar Osztály nem kapott irányadást a magyarországi események kezelésére, az amerikaiakat ugyanolyan váratlanul érte a fegyveres konfliktus kibontakozása, mint a Magyar Osztályt. Ez a bizonytalan és zűrzavaros helyzet is utat nyitott a kommentátoroknak gondolataik és érzelmeik fésületlen, esetenként átgondolatlan továbbításához. Saját régebbi személyes benyomásaik is befolyásolhatták értékítéletüket. Ez vezethetett például Nagy Imre szerepének téves megítélésére, amely szinte a forradalom egész ideje alatt végigkísérte kommentárjaikat. Nem tudták őt másképp megítélni, mint a párt többi, sztálinista eszméket valló tagját, nekik ő ugyanolyan kommunista volt, mint Rákosi, Gerő vagy Hegedüs. Ismerték Nagy Imre régebbi szerepét és funkcióit, s ez szintén rossz irányba vitte gondolataikat. Sokáig úgy vél-

ték, hogy a szovjet csapatok behívása és a statárium gondolata az ő nevéhez fűződik. Később azért kárhoztatták (főleg Mikes Imre), mert ilyen körülmények között – a szovjet fegyverek árnyékában – vállalta a miniszterelnökséget. A kommentátorok, bár tisztában voltak a szovjetek katonai erejével, mégis azonnali, radikális rendszerváltást követeltek. A forradalom kirobbanásakor alig volt megbízható információjuk, később pedig azért követtek el hibákat, mert a meginduló információáradatból azokat a híreket, amelyeket fel akartak használni a kommentárok elkészítéséhez, nem ellenőrizték elég körültekintően. Pedig a rádió működésének alapszabálya volt, hogy csak azt a hírt volt szabad felhasználni, amelyet két, de inkább három, egymástól függetlenül működő hírügynökség megerősített. Erre azonban valószínűleg nem volt lehetőség, hiszen ugyanarról a hírről az adott pillanatban nem állt rendelkezésre más hírügynökség megerősítése, s a Magyar Osztályon kialakult helyzet sem tűrte az ilyesfajta ellenőrzést. Ezért fordulhatott például elő, hogy a magyar áldozatok számát eltúlozták (több ezerről beszéltek már október 24–25-én), ugyanakkor a radikális törekvések következményeivel nem számoltak. Vagy a Kossuth téri vérengzést is azonnal a szovjet tankoknak tulajdonították, holott az ottani események pontos leírása még ma sem áll a történészek rendelkezésére. Ugyancsak tévedtek a statárium kihirdetését követő ítéletekkel kapcsolatban, mert gyakorlatilag egyetlenegy ítélet sem született a forradalom napjaiban.

Nagy Imre szerepének értékelése kezdett megváltozni Mikes Imre kommentárjában, valószínűleg az október 31-én Münchenbe eljutó híradások hatására. Ekkorra már ismertté vált a miniszterelnök október 28-án elhangzott beszéde, amely a forradalom győzelmének reményét csillantotta fel. A SZER Magyar Osztályának Nagy Imréről alkotott véleménye azonban alapjában csak november 4-e után változott meg, ezután már a forradalom igazi árulójának Kádár Jánost tartották.

A fegyveres harcokhoz gyakorlati tanácsokat is adtak, például a Molotov-koktél előállítására vagy harcokcsik ártalmatlanná tételére, s több ízben a fegyverek megtartására szólítottak fel. Nem biztos azonban, hogy ezek a kommentárok mindig jó irányba terelték kezükben fegyverrel harcoló magyar honfitársaik gondolatait. Külső segítségként a szabad világ együttérzését és csodálatát tolmácsolták, s az ENSZ Biztonsági Tanácsának közbenjárását ígérték. Katonai beavatkozásról – a ma rendelkezésünkre álló dokumentumok alapján – közvetlen formában nem esett szó a SZER adásaiban.

A kommentárokból megfogalmazott programpontok – a szovjet csapatok kivonása, szabad választások tartása, demokratikus többpárti parlament létrehozása stb. – valóban alapvető politikai rendszerváltozásra vezettek volna. A Magyar Osztály azon munkatársai, akik ezt mondták hallgatóiknak, őszintén kívánták ennek bekövetkezését, s lelkük mélyén bíztak is benne.

VII. Vizsgálat a Szabad Európa Rádió ellen

ÉRVEK, ELLENÉRVEK

A magyar forradalom leverése után a megosztott nemzetközi közvélemény nyomására amerikai és európai vizsgálat is indult a SZER szerepéről. Ezek közül a legtöbb információ az Adenauer kancellár által elrendelt ellenőrzésről maradt fenn. E vizsgálatok alapját a német sajtóban megjelent tájékoztatók, nyilatkozatok adták. A SZER tevékenységét a nyugatnémet újságok a forradalom alatt és után is folyamatosan követték.

Az FDP központi lapja, a *Freies Wort* például felelőssé tette azokat az amerikai magánszemélyeket, akik anyagilag támogatták a SZER-t, merthogy „agresszív propagandája” miatt ez a rádióadó volt felelős a magyarországi fegyveres harcokért. A segítség felelőtlen ígérese sok áldozatot követelt Magyarországon. A SZER amerikai vezetőségének szóvivője azonban visszautasította a vádakat; közölte, hogy a rádió egyetlenegy adásban sem ígért biztatást vagy fegyveres segítséget.¹

A *Süddeutsche Zeitung* cikkében olvashatjuk, hogy a rádiót a német adási engedély bevonása fenyegeti, ha bebizonyosodik az, hogy adásaiban segítséget ígért a magyar szabadságharcosoknak, olyan segítséget, amelyet senkinek sem állt módjában nyújtani.

¹ Vorwürfe gegen Radio Freies Europe. *Süddeutsche Zeitung*, 1956. 11. 10. (Az újságcikkek a koblenzi Bundesarchivból kerültek a Magyar Rádió Archívumába, 1996 februárjában.)

Az FDP határozott lépéseket követelt a vizsgálat ügyében, mert mint fogalmazott, a rádiónak „a hidegháború a mestersége lett”. A CSU szintén szigorú ellenőrzést követelt a rádiónál. A szövetségi kormány ígéretet tett erre, valamint tudatta azt is, hogy az addig lehallgatott szalagokon nem találtak semmit a felelősség bizonyítására. A rádiót eredetileg kötelezték, hogy 30 napig műsorainak adásszalagjait őrizze meg felülvizsgálat céljából. A műsorok kontrollját nehezítette az, hogy a rádió hét nyelven sugározta műsorait, amelyekből az ellenőrzés válogatott. A Szövetségi Sajtóhivatal lehallgató osztálya képtelen volt egy teljes ellenőrzésre. Csak azokat a magnófelvételeket használhatták, amelyeket már korábban ellenőriztek. Ezek, bár önmagukban teljes terjedelműek voltak, mégsem mutakoztak elegendőnek, mivel nem fedték a teljes műsoridőt.²

A *Süddeutsche Zeitung* cikkeiben többször támadta Gellért Andort, a magyar adó vezetőjét azért, mert „a SZER adásai felheccelték a magyar szabadságharcosokat”. Gellért tiltakozott, s közölte, hogy vállalja a szövetségi kormányzat vizsgálatát. Kijelentette, hogy a SZER naponta 6 alkalommal sugározott 3 órás adásaiban csak híreket közvetített, és tartózkodott minden kommentártól. A magyar nép tudomására hozta, hogy világszerte szimpátiatüntetéseket szerveztek a forradalom mellett, de nem tettek olyan kijelentést, hogy „keljetek fel, mi segítünk nektek!”. Az adó arra törekedett, hogy fenntartsa a „tiszta forradalmat” – nyilatkozta Gellért.³

Az *Abendzeitung*nak írt levelében egy német hallgató tiltakozott a SZER-t érő ama vád ellen, amely szerint „a kommunisták által rabszolgasorba döntött országot fegyveres felkelésbe hajszolta”. A hallgató szerint ez felháborító, hiszen a SZER sohasem

² Überprüfung des Senders Freies Europe. *Süddeutsche Zeitung*, 1956. 11. 11.

³ Radio Freies Europe erhebt Protest. *Süddeutsche Zeitung*, 1956. 11. 13. (Természetesen nem igaz Gellért Andor állítása az események kommentálásáról.)

biztatott a vasfüggöny túloldalán élő egyetlen népet sem aktív fegyveres harcra elnyomóival szemben. Később így folytatta: „A SZER tüske a kommunisták szemében. Magától értődő, hogy a kommunista propaganda és a nyugati földalatti mozgalom változatos sötét módszereivel megpróbálja aláásni ennek a legjelentősebb kommunistaellenes központnak a tevékenységét.”⁴

A *Passauer Neue Presse* cikkében a SZER igazgatója, Richard J. Condon nyilatkozatát is olvashatjuk a rádió védelmében. Hangsúlyozta, hogy „az adó működésének utolsó öt esztendejében abban látta fő feladatát, hogy azt a 70 millió embert, akik kényszerítve vannak, hogy kommunista diktatúra alatt éljenek, szakszerű és objektív tájékoztatással lássa el a nyugati világ politikai és gazdasági fejlődéséről, s ezzel fenntartsa Kelet és Nyugat népei között a szellemi köteléket”. A másik fontos feladata a rádiónak, hogy a szocialista tábor többi országában történekekről is tájékoztatást adjanak, „mert a mi segítségünk nélkül csak azt tudhatnák meg, amit a kommunista propaganda hivatalosan bejelent”. A rádió nyugodt lelkiismerettel állhat a vizsgálat elé, mert soha nem hívta fel hallgatóit „kényszerakciókra”. A Magyarországon történt események valódi okainak tragikus félreismerése lenne az, ha a magyar nép felkelését úgy állítanák be, hogy azt a külföldi rádióadók agresszív propagandája idézte elő.⁵

A *Süddeutsche Zeitung*ban közölte a budapesti Magyar Forradalmi Bizottság három tagja által megfogalmazott kritikát, akiket az Antikommunista Népszövetség a Békéért és a Szabadságért nevű szervezet hívott meg bonni értekezletére. A magyarok elmondták, hogy „az adó többet mondott, mint ami igaz volt”. Nyugati katonai segítséget ugyan a rádió nem ígért, olyan kijelentések

⁴ Man schreibt uns: Radio Freies Europe. *Abendzeitung*, 1956. 11. 19.

⁵ „Hier spricht die Stimme der freien Welt” – Der Kreuzzug gegen den „Kreuzzug der Freiheit” – Ist Radio Freies Europe ein Hetzsender? *Passauer Neue Presse*, 1956. 11. 17.

azonban elhangzottak, miszerint „önkéntesek jönnek Magyarországra, és bekapcsolódnának a szabadságharcba”. A magyar nép üdvözölte a rádió kommunizmusellenes tevékenységét műsorai segítségével, de a „tisztá propaganda” helyett valódi „felvilágosítást” várt.⁶

A *Frankfurter Allgemeine Zeitung* cikkében arról írt, hogy a menekültek a SZER-t hibáztatták, s a Nyugaton élő magyarok is felelőssé tették a lázító propagandáért. Híreivel az adó azt a látszatot keltette, mintha Nyugat-Európa különböző államaitól katonai segítség volna várható. A kommunizmus elleni harc idején ez jó taktika volt, de a forradalom napjaiban ártott az országnak.⁷

A *Neuer Zürcher Zeitung*ban egy *Pravda*-ból átvett kommentár jelent meg, amely közvetlenül a Nyugat reakciós köreit teszi felelőssé a magyarországi vérontásért, a SZER-t pedig a propaganda miatt. A rádiónak nem a tömegek pszichológiai befolyásolását rótta fel, hanem a feltételezett „kémtevékenységekben” való bűnrészességet.

A moszkvai *Trud* című szakszervezeti lap berlini tudósítója a SZER-t a „titkosszolgálat és a diverzió központjának”, a rádiónál dolgozó kelet-európai munkatársakat pedig „hazaárulónak, ügynökönek és firkásznak” nevezte.⁸

A *Süddeutsche Zeitung*ban Kéthly Anna vádolta meg a SZER-t azzal, hogy a magyar felkelésben szerencsétlen szerepet játszott. Később azt írta, a rádió „nagyon bűnös” abban, hogy a magyar néppel elhitette a Nyugat katonai közbelépését, miközben ilyen segítséget még csak nem is terveztek.⁹

⁶ Ungarn kritisieren Radio Freies Europe. *Süddeutsche Zeitung*, 1956. 11. 20.

⁷ Flüchtlinge beschuldigen den Sender „Freies Europe”. *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 1956. 11. 20.

⁸ Sowjetrussische Hetze gegen Radio Free Europe. *Neue Zürcher Zeitung*, 1956. 11. 30.

⁹ Anklagen gegen Radio Freies Europe. *Süddeutsche Zeitung*, 1956. 11. 30.

Az *Abendzeitung* megjelentette Eisenhower elnök levelét, amelyt a Keresztes Hadjárat a Szabadságért nevű szervezethez írt, és amelyben a SZER tevékenységének folytatását támogatta, ami most „szükségesebb, mint korábban”. Indokai a következők voltak. Az utóbbi hónapokban bekövetkezett események azt bizonyítják, hogy „Európa elnyomott országai megmozdultak, drámai bizonyítékként szolgálnak a szabadság szellemének meglétére”. A szovjet intervenció Magyarországon még „szükségszerűbbé teszi, mint korábban, hogy a SZER az elnyomott népeket saját hazájukban a szabad világról hamisítatlan hírekkel lássa el”. A vasfüggöny mögött élő népeket arról kell meggyőzni, hogy az örök „emberi szabadságért tett bátor demonstrációjuk a világ többi részén sem marad észrevétlen”.

Elismerte viszont, hogy a magyarországi események során a SZER hírein keresztül hamis képzeteket keltett a magyar népben, amikor a nyugati segítségre utalt. Ezeknek a vádaknak a kivizsgálását – az elnök szerint – az NSZK szövetségi kormánya végzi.¹⁰

Az *Abendzeitung* 1957. január 26-i száma közli az Adenauer előző napi bonni sajtóértekezletén elhangzottakat: „A SZER ellen intézett erős kritikák személyi változásokhoz vezettek” – kezdte sajtóértekezletét Konrad Adenauer szövetségi kancellár. Azok a feltételezések, hogy a rádió fegyveres segítséget ígért Nyugatról a magyar felkelőknek, „nem felelnek meg a valóságnak”. „Az ügy még nincs lezárva” – folytatta. A rádió azonban tett műsoraiban olyan kijelentéseket, amelyek „félreértésekhez vezethettek”.

Ezt követően a SZER Sajtóosztálya közleményben jelentette be, hogy változásokat vezettek be. A rádió új munkatársakat és tanácsadókat alkalmaz, akik közül sokan az új magyar emigrációból kerültek ki. A továbbiakban a közlemény kiemelte, hogy a Külügyminisztérium a SZER „minden szalagra felvett adását

¹⁰ Eisenhower für Sender Freies Europe. *Abendzeitung*, 1957. 01. 10.

megvizsgálta, ami a magyar felkelés idején hangzott el. A vizsgálatokat most már lezárták.”¹¹

A sajtóvita azonban folytatódott. A *Frankfurter Rundschau* cikkében a német szociáldemokraták azt a kérdést tették fel a szövetségi kormánynak, hogy „mi indította a SZER felmentésére”. Az SPD azt vetette a kormány szemére, hogy nem hozott nyilvánosságra részleteket a SZER magyar adásaiból, amelyek „tömény ellenkampányt jelentettek a miniszterelnök, Nagy Imre ellen, egy olyan ember ellen, akinek feltételek nélküli segítsége azokban a hetekben talán az egyetlen lehetőséget adhatta volna a magyar szabadságharc sikeres kimenetele érdekében”.¹²

Az *Abendzeitung* cikke a SZER-nél 1957 áprilisában történt személyi változásokról számolt be. A Magyar Osztály 15 szerkesztőt és munkatársat bocsátott el. Az elküldött munkatársak bírósághoz fordultak, a perek folyamatban vannak a müncheni Munkaügyi Bíróságon. Ez a büntetése a SZER Magyar Osztálya „helytelen viselkedésének” a forradalom előtt és alatt. Az elbocsátottakat „bűnösként” kezelik, bár a felmondólevélben a rádió vezetői „a magyar programon belüli korlátozásokról és az üzem érdekében történt elbocsátásokról” beszélnek.¹³

A *Nürnberger Nachrichten* cikkében arról számolt be, hogy a Munkaügyi Bíróságon Mucio Delgado, a SZER programigazgatója megerősítette 6 munkatárs elküldését a rádiótól. Elmondta, hogy az elbocsátásra nem politikai okokból került sor, mint ahogy a felperesek állították, hanem az 1954-ben bevezetett megszorítóintézkedések következtében. A bíróság az elbocsá-

¹¹ Adenauer. *Abendzeitung*, 1957. 01. 26.

¹² SPD – Kritik wegen Radio „Freies Europe”. *Frankfurter Rundschau*, 1957. 05. 31.

¹³ Klage gegen Sender Freies Europe – Nachspiel zur Ungarn – Tragödie. *Abendzeitung*, 1957. 05. 15.

tottaknak munkájukba való visszahelyezésüket vagy nagy összegű végkielégítést ítélt meg.¹⁴

A *Neue Presse* a SZER újjászervezéséről számolt be. Az intézkedések következtében a gazdasági szigorítások mellett éles kritika érte a rádió amerikai vezetését a forradalom alatt a Magyar Osztály irányításában megállapítható mulasztások miatt. Csökkentették a Magyar Osztály létszámát és műsoridejét is...¹⁵

A SZER forradalom alatti szerepével a vonatkozó amerikai szakirodalom is foglalkozott. Egy, a közelmúltban megjelent kötetben a szerző idézte Laurence de Neufville írását, aki a OSS (Stratégiai Szolgálatok Hivatala) munkatársa volt. Azzal kapcsolatban, hogy az 1956-os októberi forradalom alatt a SZER folyamatosan bátorította volna a felkelőket, sőt fegyveres támogatást is ígért volna, amit a CIA utólag határozottan tagadott, de Neufville szerint az ügynökség (CIA) nem volt abban a helyzetben, hogy ilyet letagadhatna, mert fogalma sem volt arról, hogy a magyar szekció valójában mit is sugárzott. „Az egész dolog csalás és ámtítás volt” – magyarázta. „A Szabad Európa Rádió rendszeresen küldött jelentéseket Washingtonba és Münchenbe a közvetítésekről, de ez mind nem ért semmit, mert egyszerűen figyelmen kívül hagyták a saját irányelveiket is. Sőt az amerikai kormánynak volt egy megállapodása a britekkel, hogy figyelik és lefordítják a kelet-európai közvetítéseket, de meglepő módon soha senki nem fordította le ezeket, így Washington egyszerűen nem is tudott arról, hogy mi folyik a rádiójukban. A CIA-nak nem kellett volna a magyar adásokkal kapcsolatban nyilatkozni, mert egyszerűen nem is tudott róluk.”¹⁶

A vizsgálatok eredményénél, a visszaemlékezések értékelésénél sokkal mélyebb igazságok, színtiszta emberi érzések lüktet-

¹⁴ Ungarn Verklagten „Free Europe”. *Nürnberger Nachrichten*, 1957. 05. 16.

¹⁵ Reorganisation bei Radio Freies Europe. *Neue Presse*, 1957. 06. 12.

¹⁶ Sanders, Frances Stonor: *The Cultural Cold War: The CIA and the World of Arts and Letters*. New York, 2000, The New Press, 303. p.

nek Mikes Imre lelkiismeretének vívódásaiban, amelyeket huszonöt esztendő elmúltával osztott meg olvasóival: „A vérbe gázolt Október okán ítélőszékre állítódtunk mi, a rádió együttese és főként a *Reflektor* is. Méltán és okszerűleg. Ám képzeljük csak el, miként hangzott volna a verdikt, ha a vád nem úgy szól ellenünk, hogy megigézett felkelésében eggyé váltunk vérző hazánkkal, hanem úgy, hogy százszor bölcs diplomáciai, katonai, geopolitikai józansággal azt kiáltottuk az 56-os barikádok felé, fogjátok fel, miféle lehetetlen harcot kezdtettetek, fogjátok fel és hányjátok el fegyvereiteket, emberek! A bukás minden ódiума, a megvetés minden gyalázata akkor lengené csak igazán körül azt a pellengért, melyre a csatatkozott nemzet kárhoznatna hitvány cenkek gyanánt az idők végezetéig bennünket! A pálya, melyet a *Reflektor* 1956-ig bevágott, bizonyára zsákutca, vakvágány, a tévedések, tévelygések, vak szárnyalások meredélye volt. Mégis, siralmas lenne azt hinni, hogy a történelem végső fokon nem ezt az utat szentesíti majd. A felelősség tudata ugyan sosem szűnt és szűnik 1956 óta Nessus-ingként égetni. A forradalom első évfordulóján például – száz más episztolával együtt – ezt a fullasztó levelet hozta Budapestről a posta:

Kedves Uram! Ön ma egy éve, 1956. október 28-án azt mondotta Reflektorában, hogy ifjaink, ne tegyék le a fegyvert! Az én fiam 21 éves volt, leendő orvos, szintén nem tette le.

Most jövök a sírjától.

Erről mit gondol, tisztelt Uram?

D ..... Istvánné”¹⁷

¹⁷ Mikes Imre (Gallicus): *Reflektor*. München. 1977, Újváry „Griff” Verlag, 7–8. p.

VIII. Kitekintés

A FORRADALOM LEVERÉSE, RETORZIÓ

Mikes Imre 1956-ot követően is figyelemmel kísérte Nagy Imre és társai sorsát. Ezzel foglalkozó kommentárjai a helyzetből adódóan kiegyensúlyozottabbak és alaposabbak voltak. Ez azért is fontos volt, mert a magyar hallgatók 1957–58-ban majdnem kizárólag a SZER információiból, kommentárjaiból tájékozódhattak 1956 szereplőinek sorsáról.

A szovjet csapatok november 4-én kezdődő katonai hadművelete után a Nagy Imre-csoport a jugoszláv követségen kapott menedékjogot. Tito javaslatot tett Hruscsovnak, hogy Nagy Imrét és társait engedjék Jugoszláviába. November 8-án a magyar–jugoszláv tárgyalások keretében Kádár János a Nagy Imre-kormány lemondásától tette függővé az ország elhagyásának engedélyezését. Nagy Imre Ranković jugoszláv miniszterelnökhöz intézett, november 10-én kelt levelében leírta, nincs tudomása arról, hogy kormányát az Elnöki Tanács felmentette volna, viszont ha a Kádár-kormány már letette az esküt, a lemondásnak nem látja értelmét, és erre vonatkozóan nem tesz semmiféle nyilatkozatot. Kádár János a kialakult helyzeten (két kormány van) sürgősen változtatni akart. November 16-án elvi megállapodást kötött Soldatić jugoszláv nagykövettel, amennyiben Nagy Imre és társai elhatárolják magukat az „ellenforradalomtól”, 17-én szabadon távozhatnak a követségről. Ők garantálják a csoport tagjainak bántatlanságát. A megegyezéssel szinte egy időben

szovjet vezetők (Malenkov, Szuszlov, Szerov) és Kádár között titkos megállapodás született a Nagy Imre-csoport Romániába szállításáról. Ennek értelmében Kádár visszavonta a jugoszlávokkal kötött megállapodást, és követelte, hogy Nagy Imrét és csoportját a követség adja át kormányának. November 19-én Dobrivoje Vidić jugoszláv külügyminiszter-helyettes Budapesten jegyzéket adott át a magyar kormánynak, amelyben a Nagy Imre-ügy megoldását kérte. November 21-én a Kádár-kormány hivatalos nyilatkozatot adott ki, amelyben ígéretet tett, hogy Nagy Imrét és társait nem fogják felelősségre vonni, és szabadon távozhatnak otthonaikba. A jugoszláv követséget ebben bízva hagyták el Nagy Imréék. Ugyanakkor november 22-én reggel Budapestre érkezett Gheorghiu-Dej, a Román Munkáspárt első titkára. A vele folytatott tárgyalások során megállapodás született Nagy Imre és társainak Romániába szállításáról. Még aznap este Mátyásföldre, a KGB magyarországi parancsnokságára viték őket. Méray Tibor Nagy Imréék „távozását” a következőképpen írta le.

„Münnich Ferenc belügyminiszter egy autóbust küldött értük: ez fogja sorra hazaszállítani őket; először Harasziékat vitték volna a lakásukig, ők ott laktak egy-két percre, a Damjanich utcában. A követség közelében szovjet katonai gépkocsik váraakoztak. Ez nem volt különösképpen feltűnő, minthogy a követséget november 4-e óta állandóan megfigyelés alatt tartották. Ami váratlan és meglepő volt: az autóbuszba szovjet MVD-s tisztek szálltak fel. Mikor Nagy Imre belépett a kocsiba, akkor valaki – állítólag a sofőr – a füléhez hajolt, és odasúgta: »Vigyázzon Nagy elvtárs, nem oda visszük, ahová mondják.« Nagy Imre azonnal megfordult, és leszállt az autóbusról. Akik fent voltak, követték. Az utcán állva kijelentette: nem hajlandó addig elmenni, amíg a szovjet tisztek nem távoznak a kocsiról. A szovjet államvédelmiek erre leszálltak. A jugoszláv nagykövet, aki az autóbuszig kísérté Nagyékat, erőteljesen tiltakozott a szovjet katonai

szervek jelenléte ellen, és felküldte az autóbuszra Milan Georgijevics diplomatát és Milan Drobac katonai attasét, hogy személyesen legyenek végig jelen Nagyék hazaszállításánál. Nagy Imre újra felszállt. A többiek követték. Az autóbusz elindult. Ekkor a mozgásban lévő kocsira felugrott egy szovjet MVE-tiszt. A kocsi a Dózsa György úton a Gorkij fasor felé ment. Eddig nem lett volna semmi baj: Haraszti Sándorék erre laktak. De az autóbusz nem az ő házuk előtt állt meg, hanem a szovjet városi parancsnokság előtt. Egy szovjet alezredes jelent meg, és felszólította a kocsi utasait, hogy szálljanak le, és jöjjenek be az épületbe. A két jugoszláv kísérő tiltakozott. Erre lerángatták őket a kocsiról. A jugoszláv diplomata kijelentette: ez az eljárás ellentétes a magyar és a jugoszláv kormány közötti, aláírt megállapodással. A szovjet alezredes azt válaszolta: neki ehhez a megállapodáshoz semmi köze, ő a felettesei parancsát hajtja végre. Nagy Imréék nem akartak leszállni. Erővel kényszerítették őket. Az asszonyok és a gyerekek hangosan sírtak és jajveszékelték. Azután a kis csoportot elnyelte a szovjet katonai parancsnokság épülete.”¹

November 23-án a Kádár-kormány szóvivője közölte a nyilvánossággal, hogy Nagy Imre és társai Romániába távoztak. Kádár János az ügyről november 27-én megjelent beszédében így vélekedett: „Nézetem szerint ez a kérdés történelmileg túlhaladott kérdés, amely fölött népünk rövid időn belül napirendre fog térni.”

„... A Nagy Imre-kormány és maga Nagy Imre ugyanezekben a napokban megbocsáthatatlan bűnt követett el a magyar nép ellen.”²

Nagy Imréék Romániába történő elhurcolásáról és sértetlenségükről a következőket mondta: „... Nagy Imre és társai erede-

¹ Méray Tibor: *Nagy Imre élete és halála*. München, 1978, Újváry „Griff” Kiadó, 343–344. p.

² *Népszabadság*, 1956. november 27. 2. p.

ti, saját kívánságát számba véve, lehetővé tettük, hogy elhagyják a Magyar Népköztársaság területét.

Miután a Román Népköztársaság kormánya kész volt arra, hogy Románia területén számukra menedéket adjon, november 23-án Románia területére távoztak. Mi ígéretet tettünk, hogy velük szembe – az általuk is utólag elismert – múltbeli súlyos cselekményeikért büntető eljárást nem indítunk. Ezt be is tartjuk.”³

1957. január 25-én az MSZMP Intéző Bizottsága megbízásából a kormány képviselőjében Bukarestbe utazott Kállai Gyula, hogy Nagy Imrével tárgyaljon. Kállai önkritikus nyilatkozattal akarta rávenni Nagyot, amelyben visszavonja október–novemberi döntéseit. Nagy Imre ezt elutasította. Kállai Gyula Budapestre történő visszautazása után, január 29-én beszámolt az MSZMP IB ülésén a sikertelen tárgyalásról. Egyúttal felvetette Nagy Imre és társai büntetőjogi felelősségre vonásának lehetőségét. Ennek eredményeként elkezdték a Nagy Imre-kormány 1956. október–novemberi tevékenységére vonatkozó anyagok összegyűjtését. Nagy Imre és társainak felelősségre vonását – ennek előkészítését – Moszkvában is jóvá kellett hagyni, e célból Kádár János március 21–28. között folytatott tárgyalásokat a szovjet vezetéssel, akik egyetértettek a szigorú elbánással.

Snagovban Rajnai Sándor ezredes március 27-től kezdve több részletben tartóztatta le a Nagy Imre-csoport tagjait. Magának Nagy Imrének a letartóztatása április 14-én történt. Kádár János április 5-én levélben kérte Stoica román miniszterelnöktől Nagy Imre és társai „menedékjogának” megszüntetését. A beleegyező válasz április 10-én érkezett meg Budapestre.

Április 6-án törvényerejű rendelettel létrehozták a Legfelsőbb Bíróság Népbírószági Tanácsát, amelynek feladatává tették a jelentős politikai bűnügyek tárgyalását.

³ Uo.

Nagy Imrét és társait teljes titoktartás mellett április 14-én Bukarestből Tökölre szállították, majd onnan az ORFK Politikai Nyomozó Főosztály Vizsgálati Osztályának Gyorskocsi utcai épületébe, ahol egymástól elkülönítve tartották őket őrizetben. 15-én már elkezdődött Nagy Imre kihallgatása. A perhez szükséges vádiratot az ORFK Politikai Nyomozó Főosztálya augusztus 10-re készítette el.

A kihallgatásokról a magyar sajtó természetesen semmiféle hírt nem közölt. Folyamatosan jelentek meg azonban cikkek, amelyek Nagy Imre lejáratását célozták. Ilyen volt például Révész József cikke a *Népszabadság*ban, amely Nagy Imre 1930–1955 közötti tevékenységét boncolgatta. Nagy Imre beszédeiből – az eredeti szövegek környezetet elhagyva – azokat a részeket emelte ki, amelyekben Nagy Imre, úgymond, „önkritikát” gyakorolt. Így Nagy Imrével próbálta kimondatni saját „hibáit”. Ezek között szerepelt például a jobboldali opportunizmus, a kispolgári magatartás és a szocialista mezőgazdaság átalakítására, változtatására vonatkozó tervek.⁴

Egy másik cikkében Révész József Nagy Imre 1953 és 1956 közötti szerepét vázolta olvasóinak. Ebben kiemelt helyet kapott Nagy Imre „opportunizmusa, nacionalizmusa, antimarxizmusa – készsége a párt és a szocializmus elárulására”.⁵ Azt próbálta elhitetni, hogy Nagy Imrének a forradalom idején játszott szerepe más volt, mint ahogyan azt az utca embere látni vélte, mivel ő valójában szembefordult a párttal és a tömegekkel. Végezetül tényként írta: „... Nagy Imre nem sodort falevél volt az ellenforradalomban, hanem zászló, hogy gyalázatos árulóként segítse a néphatalom ellen támadásba indult ellenforradalmat.”⁶

Kádár János és Biszku Béla 1957. június 20–21-én titkos látogatást tett Moszkvában, ahol a szovjet vezetéssel többek között a Nagy Imre-ügyről is tárgyalásokat folytattak.

⁴ Uo. 1957. május 9. 4. p.

⁵ Uo. május 17. 4–5. p.

⁶ Uo.

Mikes Imre június 21-én – épp a látogatás napján –⁷ írt indulatos kommentárjában Kádár János jellemrajzát vázolta fel hallgatóinak. Ehhez az ENSZ ötös albizottsága által a magyar októberrel készített anyagot használta fel. Kádár János jellemének bemutatásához a francia forradalom jellegzetes alakját, Robespierre-t választotta: „...kezdjük azzal, hogy nem akarunk, sőt ha akarnánk, akkor sem tudnánk párhuzamot vonni Robespierre és Kádár között. Először azért nem, mert az egyik, szörnyű bűnei ellenére is, embernek, franciának és szellemnek egyként óriás volt. Míg a másik embernek, magyarnak és szellemnek egyként annyira törpe, hogy a legszörnyűbb bűnök sem tudják jelentőssé tenni. De még inkább lehetetlen a párhuzam azért, mert Robespierre rajongva hitt mindenben, amit mondott és cselekedett. Ezzel szemben Kádár nem hisz semmiben, amit mond vagy cselekszik. Az első mindenre készen állt, hogy a francia nemzet és a francia haza szabaddá váljék. A másik mindenre készen áll, hogy a magyar nemzet és a magyar haza ne váljék szabaddá. Ha eszközeik szerint, a bilincs és a bakó szerint mérjük a két férfiút, akkor az azonosság megtévesztő lehet. Ám lélek és eszme szerint összevethetetlenek.”⁸ A folytatásban Kádár János szavahihetőségét kérdőjelezte meg, idézve az 1956. november 1-jén elhangzott beszédéből: „...ezt a forradalmat elsősorban ők, a párt legnemesebb tagjai készítették elő, vezették és vitték győzelemre. Mivel pedig ők készítették elő, ők segítették mérhetetlen véráldozatokkal diadalra, a harc nem tévesztett utat, az elnyomás és szabadság helyett megteremtette az önállóság és a szabadság Magyarországot.”⁹

A kommentár további részében a forradalom felszámolásáról, a szovjet katonai segítség igénybevételéről és Kádár János ezek-

⁷ Ez a véletlen egybeesés, vagy speciális tájékoztatás révén kapott információ hatására készített kommentár?!

⁸ OSZK Kt. 451/1168. fond. 2. p.

⁹ Uo. 3. p.

ben betöltött szerepéről írt: „Még alig-alig rügyező, még eksztatikus szabadságunkat, természetesen, ismét a moszkvai gyarmattartók fojtották meg. De a hurkot, lelkendezve cselédbuzgalommal, a Kádárok nyújtották felénk.”¹⁰

1957. október 10-től Magyarországon a forradalom közelgő évfordulójára emlékezve országszerte röpiratok, falfeliratok jelentek meg. A *Népszabadság* ezen a napon Kádár János A munkás nemzetköziség és a Szovjetunió című cikkével jelezte a közelgő „ünnepet”. 1956 októberéről szólva kiemelte a Szovjetunióval és a többi szocialista országgal történt összefogás jelentőségét, amely megvédte a munkáshatalmat, és leckét adott proletár internacionalizmusból, annak legyőzhetetlen erejéből minden kételkedő számára. Tényként közölte: 1956 októberében az imperialisták fegyveres vereséget szenvedtek. Az ellenforradalmi kísérlet leleplezte – Kádár szerint – a fenyegető burzsoá nacionalizmust, a revizionizmust, és mozgósított az ezek elleni küzdelemre.¹¹

Mikes Imre felháborodottan utasította el kommentárjában Kádár János „ünnepi megnyilvánulását”. Sorban cáfolta cikkbeli állításait, elsőként azt, hogy a forradalom (hivatalos megnevezésben: ellenforradalom) szellemét nacionalizmus hatotta volna át. „A sovén elfogultság a nemzeti históriánkból fakad” – hangsúlyozta Mikes. Így folytatta: „az öncélú elfogultság” történelmünkben alakulhatott ki. Ennek megfelelően felsorolta azokat a népeket, amelyek ellen a magyaroknak harcolniuk kellett a szabadságért. Felhívta Kádár János figyelmét arra, hogy a törökök és a németek mellett időnként az oroszok is beavatkoztak a magyar nemzet szabadságküzdelmébe, és nem a nemzet oldalán. Példaként 1849-et említ: „...amikor Paszkievics tábornok azt jelentette urának, hogy Magyarország Felséged lábainál hever. Amiben ugyan tévedett, mert nem szokásunk senki tiránnus lábainál,

¹⁰ Uo. 4. p.

¹¹ *Népszabadság*, 1957. október 10. 3.

legfeljebb lába alatt heverni. Amint novemberben sem heveredtünk a tirannus lábához, noha ott voltunk a lába alatt. De akár a lábánál, akár a lába alatt, Kádár János nem hajlandó e láb tulajdonosáról történelmi balvégzetünk kapcsán említést tenni. Ami mindjárt szemlétesen mutatja, mennyire független az a rendszer, amelyben élünk, és mennyire önálló az az úr, aki ezt a rendszert kormányfőként jegyzi.”¹²

De az októberi forradalmat még a burzsoá nacionalizmus árnyéka sem érte el. Mikes idézte Pjotr Jugyin szovjet filozófus a burzsoá nacionalizmusról írott definícióját: „...a nemzeti gondolat bigott uralma az állami és társadalmi életben, amely gyűlöletet szít más nemzetek ellen, és e gyűlölettel valamely osztály vagy csoport uralmi törekvéseit igyekszik elpalástolni.”¹³ A magyar október azonban – írta Mikes – nem gyűlölt egyetlen népet sem. Az is előfordult a magyar történelem folyamán, hogy az orosz néppel is szimpatizált, de a „szovjet páncélosok uralmából és a szovjet defterdárok kizsákmányolásából” sohasem kért. Az októberi eseményekben pedig egyetlen osztály vagy csoport sem törekedett kizárólagos hatalomszerzésre. Céljait inkább az általános emberi jogok megszerzésében határozta meg. Mikes emlékeztetett Kádár János november elsejei rádiószózatára, amikor „nem burzsoá nacionalizmusról, hanem nemzeti szabadságharcról beszélt”.¹⁴

A Szovjetunió segítségnyújtására vonatkozóan viszont Kádár Jánosnak egy korábbi, 1956. november 1-jei beszédét idézi: „Annak komoly és riasztó veszélye is fennáll, hogy idegen beavatkozás Korea tragikus sorsára juttathatja hazánkat. Népünk vérével bizonyította, hogy rendületlenül támogatja a kormánynak a szovjet erők teljes kivonására irányuló követelését. Nem aka-

¹² OSZK Kt. 451/1190. fond. 2–3. p.

¹³ Uo.

¹⁴ Uo. 4. p.

runk tovább függőséget! Nem akarjuk, hogy csatatérre váljék az ország!”¹⁵ E pálfordulás okát Mikes csupán Kádár János jellemgyengeségeként magyarázza.

1958. január 16–17-én nyugati újságírók látogattak Magyarországra. A számukra tartott sajtótájékoztatón Münnich Ferenc kijelenti, hogy Nagy Imrének és Maléter Pálnak felelniük kell a „Magyar Népköztársaság ellen elkövetett cselekményeikért”. Másnap Szénási Géza legfőbb ügyész vádat emelt Nagy Imre és társai ellen.¹⁶ Február 5-én a Fő utcában a Legfelsőbb Bíróság Népbíróügyi Különytáncsa megkezdte a pert, amelyről a magyar sajtó nem közölt semmilyen információt.

A miniszterelnök kivégzése után a *Népszabadság* 1958. június 17-i számában a Magyar Távirati Iroda jelentését tette közzé, amelyben az Igazságügy-minisztérium közleménye olvasható a Nagy Imre és társai ellen lefolytatott büntetőeljárásról. A közlemény tartalmazza a legfőbb ügyész vádiratát, a vádlottak neveit, a kihallgatott tanúk számát. A továbbiakban a vád megállapításai olvashatók: Nagy Imre és munkatársai 1955-ös államellenes szervezkedése, az 1956-os ellenforradalom előkészítése, kirobantása, a Magyar Népköztársaság megdöntésére irányuló puccskísérlet végrehajtása. A vád képviselője bizonyítékként Nagy Imre írásait elemezte, amelyekben szerinte – például az *Erkölc és Etika* címűben – a népi demokratikus államrend megdöntését szorgalmazta a szerző. A *Néhány időszzerű kérdésben* című munkájában a népi demokrácia ellenséges erőivel való szövetekezés célkitűzését mutatta ki a vádló. A *nemzetközi kapcsolatok öt alapelve* című írásában pedig az ország védelmi szövetségének megszüntetésére vonatkozó kísérletét próbálta bizonyítani. A közlemény részletesen sorolja az október 23-tól november 4-ig történt események felelőseit, tevékenységüket, külföldi kapcsolataikat sze-

¹⁵ Uo. 5. p.

¹⁶ 1956 *Kézikönyve. Kronológia*, i. m. 305. p.

mélyekkel és szervezetekkel, így a Szabad Európa Rádióval is. Ez utóbbi feladatáról a cikkben a következő olvasható: a „rádióállomás magyar nyelvű adásaiban, az ismert, általa szervezett léggömbakció útján propagálta az ellenforradalmi felkelést, majd annak kirobbantása után katonai utasításokkal segítette és irányította. Az összeesküvő-csoport ezeket az utasításokat végre is hajtotta.”¹⁷

A bírósági eljárás során – a közlemény szerint – bizonyítást nyert, hogy Nagy Imre és társai revizionista, burzsoá nacionalista meggyőződésük alapján szövetkeztek a burzsoázia imperialista erőivel a népi demokratikus rendszer megdöntésére. A közlemény végén a Legfelsőbb Bíróság Népbírósági Tanácsa ítéletét olvashatjuk: „...a vád tárgyává tett cselekményben a vádlottakat bűnösnek mondta ki és ezért Nagy Imrét halálra, Donáth Ferencet 12 évi börtönre, Gimes Miklóst halálra, Tildy Zoltánt 6 évi börtönre, Maléter Pált halálra, Kopácsi Sándort életfogytiglani börtönre, dr. Szilágyi Józsefet halálra, Jánosi Ferencet 3 évi börtönre, Vásárhelyi Miklóst 5 évi börtönre ítélte. Az ítélet jogerős. A halálos ítéleteket végrehajtották.”¹⁸

Mikes Imre június 20-án írt kommentárjában reagál a történetekre. Gúnyosan említi, milyen lelkesedéssel fogadta a parlament Apró Antal bejelentését a kivégzésekről. Majd ismét idézi Kádár János korábban többször is elhangzott nyilatkozatát, „...hogy nem szándéka Nagy Imre és csoportja ellen a múltban kifejtett tevékenységük miatt eljárni.”¹⁹ Mikes a „szolgalelkű országgyűlést” is leírja: „Amikor a honatyák, a magyar guillotine torkoskodói vidám szolgatáncot lejtenek október legfrissebb áldozatainak teteme körül, borzongató tapsaikkal egyben orvlövészeknek bélyegzik magukat. Orvlövészeknek, akik a nem-

¹⁷ *Népszabadság*, 1958. június 17. 3. p.

¹⁸ Uo.

¹⁹ OSZK Kt. 451/1260. fond. 2. p.

zetközi jog és az egyetemes erkölcs cégére alatt vadásszák le prédájukat.”²⁰

Az Igazságügy-minisztérium közleménye után, a kivégzések hírére sorozatos tüntetések kezdődtek számos nyugati országban a magyar és a szovjet követségek épületeinél. A *Népszabadság* a kormányszóvivő nyilatkozatában adott választ a külföldi sajtó és hírügynökségek (francia AFP, az angol Reuters, az amerikai AP) munkatársainak kérdéseire. A szóvivő a Magyar Népköztársaság belügyének nyilvánította az eseményeket, amelyekbe való beavatkozást senkitől sem tűr el a kormány és a nép. „A leghelyesebb válasz tehát a kérdésekre az lenne: semmi közük hozzá, törődjenek saját ügyeikkel.” A szóvivő lezártan tekintette az ügyet, majd elmondta, hogy a magyar és a „külföldi kommunista sajtó és a haladó szellemű közvélemény” megelégedéssel fogadta a történetek következményeit, az ítéleteket, a bűnösök méltóképpen feleltek tetteikért. „Ezzel szemben a reakciós kapitalista sajtó, rádió és egyéb propagandaszervek” a kiadott közleményt újabb rágalomhadjárat indítására használják a Magyar Népköztársaság ellen – hangzott a szóvivői tájékoztató.²¹

A *Reflektor* július 4-i adásában foglalkozott Mikes Imre a „belügy vagy nem belügy” kérdésével. Azt fejtette, hogy mennyire számít inkább belügyekbe való beavatkozásnak a kivégzések elleni tiltakozás, mint a forradalom leverése, mert „...ha valaki beleavatkozott a magyar belügyekbe, éppen Gromiko úr avatkozott bele, az örök igazság érvényesülésének nyilvánítván Nagy Imre, Maléter Pál s bús társainak halálát”. Mert mi a döntő: „Valóban, a Nagy Imre-kérdés olyan szorosan budapesti belügy lenne? – Néhány kormoló mondat az óceánon túl merény szuverenitásunk ellen, de néhány ezer idegen pán-

²⁰ Uo.

²¹ *Népszabadság*, 1958. június 28. 3. p.

célos, hernyótalpa alatt egy ezeréves országgal, már nem mérny?”²²

Mikes Imre 1958 októberében is megemlékezett 1956 októberének eseményeiről, és pontos felidézés mellett megnevezte azokat a politikusokat (például Kállai Gyulát, Münnich Ferencet stb.) is, akik az 56-os Nagy Imre-kormány egykori tagjaiként vagy a kormány közelében most jelentős szerepet töltenek be a politikai vezetés különböző szintjein. Megdöbbenésének adott hangot, hogy ezek a „harcostársak”, például Münnich Ferenc, a Nagy Imre-kormány belügyminisztere, „egészen aljas árulónak” címezte Nagy Imrét. A „demokrácia megteremtésében” ezek a politikusok is részt vettek. A „demokrácia” működését mi sem bizonyította jobban, „...mint a sírdomb fölött a sercegő orátor és a sírdomb mellett a néma nép”²³ – írta Mikes Imre.

Mikes Imre minden évben megemlékezett Nagy Imréről és 1956 októberéről. Talán korábbi félreismerése miatt is érezhette közvetlenül saját ügyének is a mártír miniszterelnök igaz emlékének ápolását. Kommentárjain keresztül próbálta ébren tartani 1956 szellemét azon nemzedékek számára, amelyek csak hallomásból, odavetett félmondatokból, titkolózások közepette hallhattak valamit egy „régén történt” eseményről.

*

Az 1956-os forradalom és szabadságharc sorsfordító jelentőséggel bírt a SZER Magyar Osztályának életében is. A rádió alapító üzenete célul tűzte ki a vasfüggöny mögötti „rab népek” felszabadítását. A magyar munkatársak úgy érezték, hogy 1956-ban elérkezett a pillanat, amikor küldetésüket teljesíthetik. Ezért figyeltek minden idegszálukkal Magyarországra, ezért várták, sürgették a forradalom győzelmét. Ebben valamennyien együtt,

²² OSZK Kt. 451/1263. fond. 3. p.

²³ Uo. 451/1283. fond. 3. p.

közösen vállaltak szerepet és felelősséget. Így e kötet sem hagyatkozhatott csupán Mikes Imrére, bár szerepe jelentős volt a forradalom alatt is. Szükségesnek látszott más munkatársak megnyilvánulásának bemutatása, elemzése. Már csak azért is, mert a Magyar Osztályt ért támadások vagy viták sem szűkíthetők le egyetlen emberre. A Magyar Osztály együtt lépett fel, nem amerikai direktívák alapján – ilyenek a forradalom napjaiban nem is voltak –, a munkatársak lelkiismeretüknek engedelmeskedtek.

A SZER korábbi szerepének megítélésekor Mikes Imre írásain kívül másokéit is bemutatathatnánk, ezt azonban az értékezés keretei nem teszik lehetővé. A kiválasztott adások szövegei viszont meghatározó jelentőséggel bírtak, az elemzések pontosan követték a magyar politika, a gazdaság és a társadalom változásait. Mikes indulatos hangneme gyakran eltért kollégáitól, de intellektusa, felkészültsége és elkötelezett igazságérzete hitelesítette munkásságát. Mikes Imre jellegzetes szereplőjévé vált a hidegháborús évek kommunikációs összecsapásainak. A világpolitikai változásokhoz, az enyhülés körülményeihez már nehezen vagy nem tudott alkalmazkodni. Kommentárjai ritkábbak lettek, és a hatásuk is gyengült. Nyugdíjazása után teljesen visszavonult a politikától, és megvált Európától is. A SZER Magyar Osztálya azonban működött tovább, változó direktívákkal, változó szereplőkkel, egészen a rendszerváltásig, amikor az idő megfosztotta alapvető funkciójától.

Bibliográfia

- 1956 és a politikai pártok. Politikai pártok az 1956-os forradalomban. 1956. október 23.–november 4. Válogatott dokumentumok.* Szerk.: Vida István. 1998, MTA Jelenkor-kutató Bizottság.
- The 1956 Hungarian Revolution: A History in Documents.* Compiled, edited, and introduced by: Csaba, Békés; Malcolm Byrne; János, M. Rainer. Budapest–New York, 2002, Central European University Press.
- A Belügyminisztérium Kollégiumának ülései 1953–1956.* Első kötet. Összeállította, a jegyzeteket készítette és a bevezető tanulmányt írta Kajári Erzsébet. Szerk.: Gyarmati György és S. Varga Katalin. Budapest, 2001, Történeti Hivatal.
- A Belügyminisztérium Kollégiumának ülései 1953–1956.* Második kötet. Összeállította, a jegyzeteket készítette Kajári Erzsébet. Szerk.: Gyarmati György és S. Varga Katalin. Budapest, 2005, Állambiztonsági Szolgálat Történeti Levéltára.
- 1956 a sajtó tükrében.* Összeállította és szerkesztette: Izsák Lajos, Szabó József. Budapest, 1989, Kossuth Könyvkiadó.
- 1956 Kézikönyve. I. Kronológia. II. Bibliográfia. III. Megtorlás és emlékezés.* Budapest, 1996, 1956-os Intézet.
- 1956. Évkönyv 1996/1997.* Budapest, 1997, 1956-os Intézet.
- A forradalom hangja.* Budapest, 1989, a Századvég Kiadó és a Nyilvánosság Klub közös kiadása. Századvég füzetek 3.
- A „Jelcin-dosszié”. Szovjet dokumentumok 1956-ról.* Budapest, 1993, Századvég Kiadó – 56-os Intézet.
- Államvédelem a Rákosi-korszakban. Tanulmányok és dokumentumok a politikai rendőrség második világháború utáni tevékenységéről.* Szerk.: Gyarmati György. Budapest, 2000.

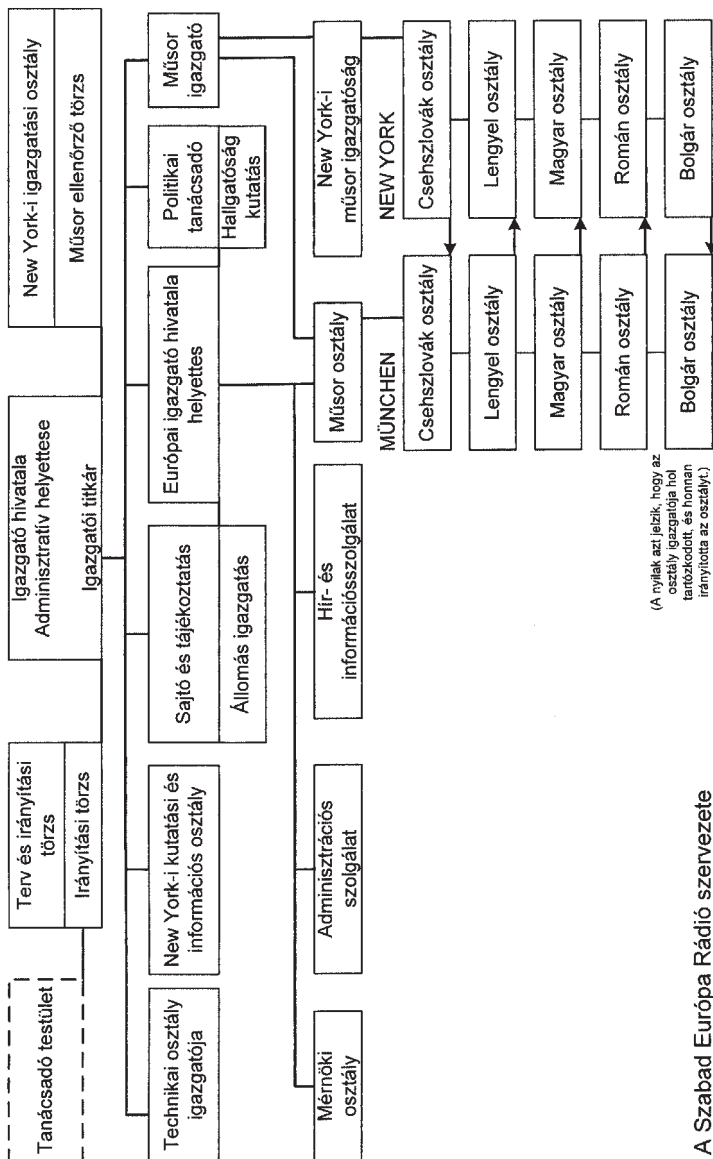
- A szabad magyarok hangja a „Szabad Magyarország Hangjáról”. Kritika a Szabad Európa Rádió müncheni magyar osztályának működéséről.* New York, 1954.
- Az 1956-os magyar forradalom.* Budapest, 1991, Tankönyvkiadó.
- Az MDP 1948–1956.* Főszerk.: Izsák Lajos. Budapest, 1998.
- Balogh Sándor: *A népi demokratikus Magyarország külpolitikája.* Budapest, 1982.
- Békés Csaba: *Az 1956-os magyar forradalom a világpolitikában. Tanulmány és válogatott dokumentumok.* Budapest, 1996, 1956-os Intézet.
- Békés Csaba: *Európából Európába. Magyarország konfliktusok keresztjében, 1945–1990.* Budapest, 2004, Gondolat.
- Berend T. Iván: *A szocialista gazdaság fejlődése Magyarországon 1945–1975.* Budapest, 1979, Kossuth Könyvkiadó.
- Berend T. Iván: *Gazdaságpolitika az első öt éves terv megindulásakor 1948–1950.* Budapest, 1964, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- Berki Mihály: *Hadsereg vezetés nélkül 1956.*
- Bihari Mihály: *Magyar politika. A magyar politikai rendszer történetének főbb szakaszai a második világháború után. 1945–1995.* Budapest, 1996,
- Boldizsár Iván: *Összeesküvés a magyar nép ellen.* Budapest, 1952, Szikra.
- Borbándi Gyula: *Magyarok az Angol Kertben.* II. bővített kiadás. Budapest, 2004, Mundus Kiadó.
- Borhi László: *A Vasfüggöny mögött. Magyarország nagyhatalmi erőterében. 1945–1968.* Budapest, 2000, Ister.
- Büky Barna: *Visszapillantás a hidegháborúra.* Budapest, 2001, Balassi Kiadó.
- Döntés a Kremlben, 1956. A szovjet pártelnökség vitái Magyarországról.* Budapest, 1996, 1956-os Intézet.
- Ekecs Géza: *A mikrofonnál és a lemezjátszónál Cseke László.* Budapest, 1996.
- Ember Judit: *Menedékjog – 1956. A Nagy Imre-csoport elrablása.* Budapest, 1989, Szabad Tér Kiadó.
- Erdmann Gyula: *Begyűjtés, beszolgáltatás Magyarországon. 1945–1956.* 1992, Tevan.
- Európa kettészakítása és a kétpólusú nemzetközi rend születése (1945–1949).* Szerk.: Mezei Géza. Budapest, 2001, Új Mandátum.

- Farkas Vladimir: *Nincs mentség*. Budapest, 1990.
- Fischer Ferenc: *A megosztott világ. A Kelet-Nyugat, Észak-Dél nemzetközi kapcsolatok fő vonásai (1941–1991)*. Budapest–Pécs, 2001, Dialóg Campus Kiadó.
- Gáti Charles: *Magyarország a Kreml árnyékában*. Budapest, 1990.
- Gergely Jenő: *A Mindszenty-per*. Budapest, 2001, Kossuth Könyvkiadó.
- Gergely Jenő – Izsák Lajos: *A XX. század története*. Budapest, 2000, Pannonica.
- Gergely Jenő – Kardos József – Rottler Ferenc: *Az egyházak Magyarországon. Szent Istvántól napjainkig*. Budapest, 1997, Korona Kiadó.
- Gunst Péter: *Magyarország gazdaságtörténete. 1944–1989*. Budapest, 1996, Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Gyarmati Gyöngyi: Nők, filmek, hatalom Magyarországon az 1950-es években. *Múltunk*, 2003/3. sz., 107–131.
- Hegedüs András: *Élet egy eszme árnyékában. Életrajzi interjú*. Készítette: Zsille Zoltán. 1985, Wien.
- Hegedüs András: *A történelem és a hatalom ígézetében*. Budapest, 1988.
- Hegedüs András: *Rendhagyó életek*. Budapest, 1994.
- Hiányzó lapok 1956 történetéből. Dokumentumok a volt SZKP KB Levéltárából*. Budapest, 1993, Móra Ferenc Könyvkiadó.
- Holt, Robert T.: *Radio Free Europe*. Minneapolis, 1958.
- Honvári János: *Magyarország gazdasági fejlődése a II. világháború után (1945–1958)*. Budapest, 1997.
- In memoriam Nagy Imre. Emlékezés egy miniszterelnökre*. Válogatta, szerkesztette és a bevezetőket szövegeit írta: Tóbiás Áron. Debrecen, 1989, Szabad Tér Kiadó.
- Itt a Szabad Európa Rádió, a Szabad Magyarország Hangja*. Az Országos Széchényi Könyvtár, a Szabad Európa Rádió/Szabadság Rádió rendezésében. Konferencia és kiállítás a Szabad Európa Rádió szerepéről a XX. századi magyar történelemben. Szerk.: Simándi Irén. Budapest, 2001.
- Kennedy, Paul: *A nagyhatalmak tündöklése és bukása*. Budapest, 1992, Akadémiai Kiadó.
- Kissinger, Henry: *Az amerikai külpolitika*. Budapest, 1973, Kossuth Kiadó.
- Kissinger, Henry: *Diplomácia*. Budapest, 1996, Panem–McGraw–Hill–Grafo.

- Kiszely Gábor: *ÁVH. Egy terror szervezet története*. Budapest, 2000.
- Kövér György: *Losonczy Géza 1917–1957*. Budapest, 1998.
- Lewis Gaddis, John: *Most már tudjuk. A hidegháború történetének újraértékelése*. Ford.: Kovács Attila. Budapest, 2001.
- Lomax, Bill: *Magyarország 1956*. Fordította és kiegészítette Krassó György. Budapest, 1989, Aura Kiadó.
- Mezey Géza: *Németország és a hidegháború. A szövetséges hatalmak és a német kérdés. 1945–1961*. Budapest, 1999.
- Mickelson, Sig: *America' Other Voice. The Story of Radio Free Europa and Radio Liberty*. New York, 1983.
- Mikes Imre (Gallicus): *Reflektor*. München, 1977, Újváry „Griff” Verlag.
- Munkások Magyarországon. 1948–1956*. Szerk.: Belényi Gyula. Budapest, 2000, Napvilág Kiadó.
- Nagy József: A kulákkérdés megoldása az 1948–1953-as években. 1999, *Múltunk*, 3. sz. 41–97.
- Nagy Kázmér: *Elvesztett alkotmány*. München, 1974.
- Nehéz esztendőkről krónikája 1949–1953*. Szerk., bev. Balogh Sándor. Budapest, 1986.
- Ötvenhatról nyolcvanhatban. Az 1956-os magyar forradalom előzményei, alakulása és utóélete című 1986. december 5–6-án Budapesten rendezett tanácskozás jegyzőkönyve*. Budapest, 1992, Századvég Kiadó – 1956-os Intézet.
- Pető Andrea: *Nőhistóriák. A politizáló magyar nők történetéből 1945–1951*. 1998, Seneca Könyvkiadó.
- Pető Andrea: *Rajk Júlia*. Budapest, 2001, Balassi Kiadó.
- Pető Iván – Szakács Sándor: *A hazai gazdaság négy évtizedének története. 1945–1985. I. Az újjáépítés és tervutasításos irányítás időszakában*. Budapest, 1985.
- Petrus György: *A magyar ifjúsági mozgalom története 1950–1956*. Pécs, 1984, Ifjúsági Lap- és Könyvkiadó.
- Pintér István: *Magyarok amerikai kosztón*. Budapest, 1972.
- Pünkösti Árpád: *Rákosi a csúcson 1948–1953*. Budapest, 1996, Európa Könyvkiadó.
- Rainer M. János: *Nagy Imre. Politikai életrajz*. Első kötet. 1896–1953. Budapest, 1996, 1956-os Intézet.
- Rainer M. János: *Nagy Imre. Politikai életrajz*. II. 1953–1958. Budapest, 1999, 1956-os Intézet.

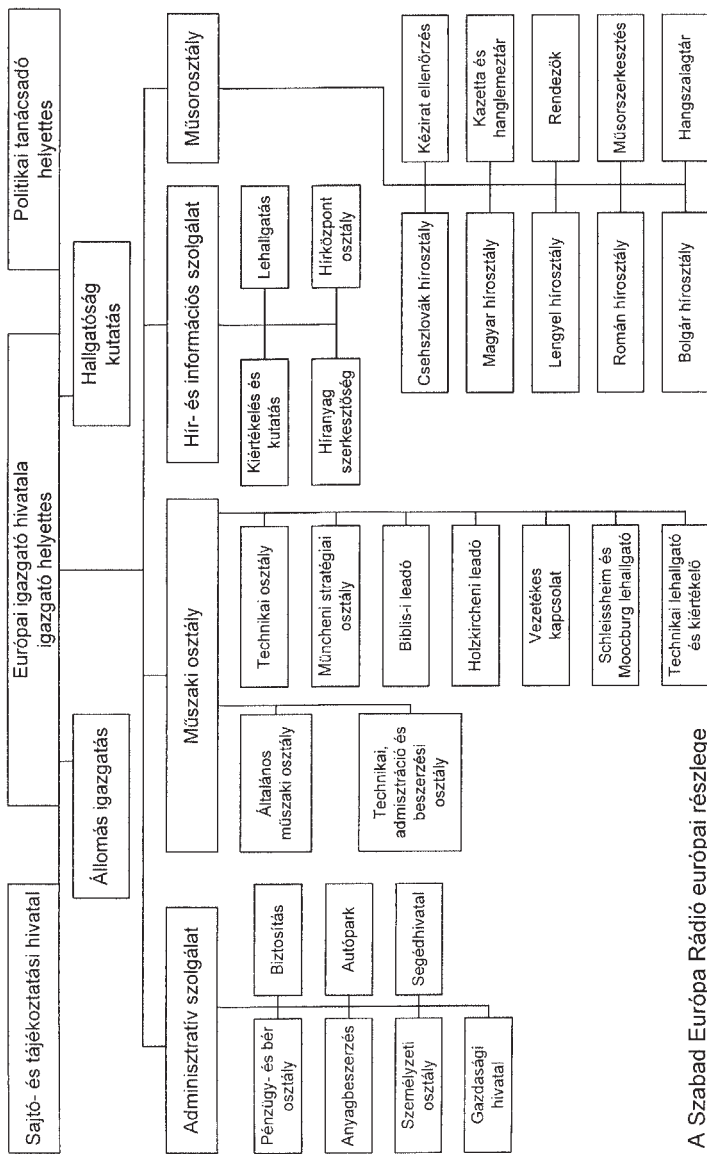
- Rákosi Mátyás: *Visszaemlékezések. 1940–1956.* 1–2. köt. Budapest, 1997, Napvilág Kiadó.
- Romsics Ignác: *Magyarország története a XX. században.* Budapest, 1999, Osiris Kiadó.
- Saunders, Frances Stonor: *The Cultural Cold War. The CIA and the World of Arts and Letters.* New York, 2000, The News Press.
- Smith, Joseph: *A hidegháború 1945–1965.* Budapest, 1992.
- Sulyok Dezső: *A Magyar Emigráció Szerencsétlensége.* New York City, 1992.
- Szabó Bálint: *Új szakasz az MDP politikájában 1953–1954.* Budapest, 1984, Kossuth Könyvkiadó.
- Szabó Bálint: *Az „ötvenes évek”. Elmélet és politika a szocialista építés első időszakában Magyarországon 1948–1957.* Budapest, 1998, Kossuth Könyvkiadó.
- Szabó Miklós: *Foglalkozásuk emigráns.* Budapest, 1959.
- Szabó Miklós: *Csendes háború.* Budapest, 1984.
- Szakács Kálmán: *Paraszti rétegszervezetek Magyarországon 1945–1951.* Budapest, 1988, Kossuth Könyvkiadó.
- Szovjet katonai intervenció 1956.* Szerk. és a bev. tanulmányt írta: Györkei Jenő és Horváth Miklós. Budapest, 1996, Argumentum Kiadó.
- Thassy Jenő: *A botcsinálta amerikai.* Budapest, 2000, Balassi Kiadó.
- Urban, George R.: *Radio Free Europe and the Pursuit of Democracy.* New York, 1997.
- Valuch Tibor: *Magyarország társadalomtörténete a XX. század második felében.* Budapest, 2001, Osiris Kiadó.
- Závada Pál: *Kulákprés. Dokumentumok és kommentárok egy parasztgazdaság történetéhez.* Budapest, 1986, Művelődéskutató Intézet.
- Zimándi Pius: *A forradalom éve. Krónika 1956-ból.* Szerkesztette, a jegyzeteket és az előszót írta: Litván György. Budapest, 1992, Századvég – 1956-os Intézet.
- Zsiga Tibor: *A „vasfüggöny” és kora.* Budapest, 1999, Hans Seidel Alapítvány.

1. SZ. MELLÉKLET

A Szabad Európa Rádió szervezete

2. SZ. MELLÉKLET

A Szabad Európa Rádió európai részlege

3. SZ. MELLÉKLET*

*Jegyzőkönyv a magyar osztály első üléséről:
(Készült 1951. augusztus 6.)*

Drámai pillanat ez. Első ízben ültünk össze, hogy a Szabad Magyarország rádiójának munkáját megkezdjük. Úgy véljük, hogy több hónapi körültekintő munka után vége sikerült felkutatnunk az emigrációban élő magyarok soraiban a legjobb szakembereket és munkatársakat. Ez az előkészítő munka most be van fejezve és szívélyesen köszöntöm Önöket, mint a munkatársak első csoportját.

Aminek elvégzésére itt törekszünk, az a világ történelmében valami új. Nem egy idegen hatalom kiküldöttjeiként jövünk Önökhöz, hanem mint tizenhatmillió szabad polgár képviselői. Ez a tizenhatmillió polgár egy olyan ügy érdekében előlegezte meg dollárjait, melyet nyugodt lélekkel nevezhetünk a „szabadság keresztes hadjáratának”.

Egyetlen egy eszme vezet bennünket, – ugyanaz az eszme, amely azt a tizenhatmilliót vezette, mikor e munka elvégzésére teljes bizalommal bocsátotta rendelkezésünkre a szükséges pénzalapot és ez az eszme avval a jelszóval azonos, amely a berlini harangra** van rávésve: „*A világ nem létezhet úgy, ahogy fennáll, félig rabszolgaságban és félig szabadon.*”

Nem azért hívtuk Önöket, hogy számunkra dolgozzanak, hanem azért, hogy kikérjük szíves engedelmsüket, hogy együtt dolgozhassunk Önökkel. Ez tudniillik a szó szoros értelmében az Önök rádióállomása lesz.

Rá szeretnék most térni azokra a munkamódszerekre és a rendelkezésre álló praktikus eszközökre, melyek célunk elérésére nélkülözhetetlenek.

* A jegyzőkönyvet eredeti írásmódban közöljük.

** A szabadságharang, a rádió jelképe lett.

Amennyire csak lehetséges, olyan rádióadót szeretnénk felépíteni, amely teljesen magyar, Önök az egyetlenek, akik ezt csakugyan képesek megvalósítani. Hogy célunkat elérhessük, kérni fogjuk mindannyiukat, hogy jöjjenek ide, dolgozzanak velünk együtt itt, Münchenben. Kértük Önöket, tegyenek félre minden személyes, minden politikai, minden pártszempontot és csak egyetlen egy nagy célt tartsanak szem előtt. Ez a cél a „*Szabad Magyarország*”. Semmiképpen és sohasem szabad bekövetkezni annak, hogy pártoskodás vagy egyéni törekvés ezt a tervet, ezt a célt megghiúsítsa. Vessék emlékezetükbe és tartsák mindig szem előtt, hogy egy szabad Magyarországért dolgoznak, munkájuk végcélja a Szabad Magyarország.

Ami ennek a rádiónak amerikai ellenőrzését illeti, – hogy ezzel a szörnyű kifejezéssel éljek – ezt az ellenőrzést csak a legszükségesebb mértékben és csak abból az egyetlen okból fogjuk gyakorolni, hogy annak a tizenhatmillió amerikainak, aki belénk helyezte bizalmát, hitét megerősítsük és meggyőzzük őket arról, hogy valóban a „Szabad Magyarországért” dolgoznak.

(A) „National Committee for a Free Europe” eszméjét ezekből az egyszerű szavakból lehetne összegezni: egyéni szabadság és nemzeti szabadság. A gazdasági újjászervezés problémái és a jövő Magyarországa tágabb értelemben vett politikai megszervezése, olyan kérdések, melyek eldöntésére nem vagyunk se képesek, se hivatottak. Ezeket a magyar népnek önmagának kell eldöntenie. Ez az adó emberek bizalmán és hitén épül fel. Az amerikaiak csak kevés vagy semmilyen ellenőrzést nem akarnak foganatosítani, arra vonatkozólag, hogy Önök mit mondanak, hogy mi hangzik el az éther hullámain. Mindazért, amit Önök a magyar népnek mondanak, ki-ki személyileg és egyénileg felelős.

Olyanokat hívtunk ide, Münchenbe, akik Amerikában rádiószakembereknek számítanak. Tudatában vagyunk az Önök hazája és Amerika között fennálló különbségek nagyságával [sic!], de meggyőződésünk, hogy itt szükséges együttműködésről van szó. A rádiótechnika utóvégre is nem olyan rejtélyes dolog, mindenestre inkább művészet, mint tudomány. Minden drámaíró, akármilyen nemzetiségű legyen is, rengeteg tudást meríthet Aristoteles olvasása révén. Ilyen értelemben a rádiózásnak is vannak logikus szabályai, melyeket igyekszünk Önökkel tökéletesen megértetni. Néhányan Önök közül tapasztalt rádió-

szakemberek és elvárjuk Önöktől, hogy megmondják nekünk, vajon hibázunk-e olyan elgondolásokban, amik az Önök országát illetik. Hisszük, hogy kölcsönös jóakarattal és kitartással, ezt a rádiót magyar hazájuk felszabadításának valóban tökéletes eszközévé tudjuk tenni.

Ami szervezetünket illeti, túlzás volna azt állítanunk, hogy az a tízenhatmillió amerikai egyedül a magyar ügyért való óriási lelkesedésből áldozza fel pénzét Magyarorszáért; ez nem volna igaz. Ezek az amerikaiak azonban nagyon is jól tudják, hogy Közép-Európának a szabadsága éppen olyan fontos a Ohio-i paraszt számára, mint egy budapesti üzletembernek, mert ha Magyarország nem szabad, akkor a szabadság sem teljes. Mi tulajdonképpen keresztes hadjáratot kezdeményezünk. Bizonyos, hogy nagyon nehéz munkának nézünk elébe. A következő két hónap tele lesz feszültséggel, türelmetlen hangulattal és úgy érezzük majd, mintha lehetetlen helyzettel kellene megbirkóznunk. Majdnem mindegyik osztályon német mérnökökkel és német személyzettel lesznek együtt, magyarok és amerikaiak vegyesen. Három náció fiait kell összefognunk, egyöntetű munkaközösséggé kovácsolnunk, egy szívvel és lélekkel kell dolgoznunk a közös célért.

Már van cseh és szlovák osztályunk és azon vagyunk, hogy a magyar, román, bolgár és lengyel osztályokat is megszervezzük. Ezen nyelvek mindegyikén lesznek majd rádióadások. Büszkeséggel tölt el bennünket, hogy a RFE az egyetlen olyan szervezet, amely ugyanazt a munkát igyekszik elvégezni Közép-Európában, mint amit Eisenhower tábornok végez el Nyugat-Európában. Ezzel a hatalmas erősségű adóállomással, amelyet most veszünk üzembe és egyéb nagyerősségű adókkal, Közép- és Kelet-Európa népeinek legnagyobb jelentőségű gyűjtőhelyévé leszünk. Fel kell hívnom a figyelmüket arra, hogy a munkafeltételek itt, Münchenben, igen nehezek. Mindennemű személyi és alkalmaztatási nehézségek fognak felmerülni, viszont mindenképpen szem előtt kell tartanunk munkánknak és tevékenységünknek mindenek felett álló fontosságát, és mindig arra kell gondolnunk, hogy nem alkalmazottak vagyunk, hanem egy szent ügyért való harcosok és forradalmárok.

Mindnyájan ismerik már magyar osztályunk program-igazgatóját – Mr. John Wiggin urat – és egyúttal be szeretném mutatni Mr. Lane Blackwell-t, a fő üzemvezetőt, aki fáradhatatlan buzgósággal igen ered-

ményesen szervezte meg a csehek és szlávok üzemi osztályát és mostantól kezdve az Önök rádióadásának megszervezésére és felépítésére fogja szentelni magát [sic!]. Amint tovább haladunk a munkában, alkalom nyílik majd, hogy a többi munkatársainknak is bemutathassam majd Önöket. Hadd vázoljam most röviden Önöknek, hogy mik a terveink. New Yorkkal való egyetértésben egy nyolcvanegy magyarból való munkacsoportot szándékozunk összeállítani. Ez a csoport magában foglalná természetesen a rendelkezésre álló legjobb írókat, szerkesztőket, bemondókat, gépírókat és kifutófiúkat is. Olyan együttest kell összehozni, amely a legnagyobb lelkesedéssel és lendülettel képes együtt dolgozni. Igen nagy munkáról van szó. Barátaink, akik már együtt dolgoztak velünk, a megmondható, hogy a munka szinte emberölően nagy, de a feladat olyan nagy jelentőségű, hogy minden egyes tagtól el kell várnunk, hogy szellemi és fizikai erőinek legjobbját és teljes képességét adja bele ebbe a munkába. Ezt az első magyar adót szeptember végén fogjuk üzembe helyezni. Ez egy ötvenezer wattos adó, mely egy saját mérnökeink által konstruált speciális antennával egyenesen Magyarországra sugároz. Ez kétszázezer wattos, tényleges erősségű sugárzásnak felel meg. Hogy pótlólag felerősítsük ezt az adót, ami az igen nagy valószínűséggel bekövetkező zavaró hatásokra való tekintettel szükséges lesz, a szükséghez mérten további pótadókat fogunk majd igénybe venni. Biztosak lehetnek afelől, ha egyszer megkezdjük az adást, akkor Magyarországon csak az nem tudja majd hallgatni adásunkat, aki nem kapcsolta be a rádióját.

Munkánk fontosságának legmeggyőzőbb bizonyága az a postaanyag, amely a New York-i adásokra fut be. Körülbelül húsz levél érkezik be hetenként. Szeretném, ha ezeket a mély érzésű, szívfacsaró leveleket Önök is elolvasnák. A magyar népnek úgy kell a remény, mint egy darab kenyér, hölgyeim és uraim, Önök az egyetlenek, akik a magyar népnek ezt a reményt adni képesek. Ami a New York-i szerkesztőséget illeti, valószínűleg valamennyien tisztában vannak az ottani munkával. Ez a munka ott tovább fog folyni. Jól tudom, milyen gyorsan terjed a fáma emigrációs körökben, éppen ezért nem szeretném, ha a new yorkiakban azt az érzést keltenénk, hogy munkájukat gátoljuk vagy megszüntetni óhajtjuk. Szándékunk, hogy New York és München között a munkaterhet megosszuk, a munka fő része természetesen itt fog

történni. Nyilvánvaló azonban, hogy sok olyan munka adódik, ami itt nem végezhető el. Az amerikai események, állásfoglalások magyarázata, mely annyira fontos manapság az egész világ számára, csak ott történhetik. A nemzetközi kérésekkel foglalkozó kommentárok kidolgozásának csakis ott van a helye, mert Münchenben erős az elvidékesedésre való hajlam, és mert sok olyan hírforrás van, amihez itt Münchenben nehéz hozzájutni.

Szeptember végétől kezdve már 12 óráig lesznek magyar adóink üzemben. Igen hosszú adási idő ez, melyet programmal kell kitölteni, azonban nem lesz minden órában teljesen eredeti, illetve új programanyag. Kidolgoztunk egy szisztémát, mely már az Önök elfogadására vár, és amely lehetővé teszi, hogy a napi 12 órás adást 3 órai műsoranyaggal és hírekkel tölthessük ki.

Ma nem óhajtok részletekbe bocsátkozni evvel a műsorbeosztással kapcsolatban, e tervezet megtárgyalása holnap kerül sorra, ha addigra sikerül lefordítani. A magyar osztály akkor egy külön ülést tarthat, melynek során ezt a tervezetet minden részletében is megtárgyalja és átfésüli.

Rá szeretnék most térni azokra a külső körülményekre, melyek között dolgozni fognak. Ez az épület lesz az Önök hazája a következő hónapokban mindaddig, amíg az angolparkban felépülő új épületbe költözünk át. Ebben az épületben három emelet áll rendelkezésünkre a következő beosztás szerint:

Az I. emeleten lesz az adminisztráció, az írógépterem és a sokszorosítás. A IV. emelet irodái teljes egészükben a mi céljainkra vannak fenntartva, ott lesz a szerkesztőség.

Az V. emeleten 4 modern és teljes felkészültségű stúdió szolgálja majd a magyar adó céljait.

Úgy kell tehát elképzelni a dolgot, hogy ez az épületünk egy „ötletgyár”. Az ötleteket a IV. emeleten gyártják, onnan leküldik az első emeletre, hogy papírformát kapjanak és onnan ismét felkerülnek az V. emeletre, ahol a technikai üzem az ether hullámaira bocsátja őket. Talán nem helyes, hogy tréfás módon kérünk Önöktől bocsánatot a „helyszűke” miatt, éppen most, mikor mindannyian beférünk itt egyetlen szobába, de gondolják meg, hogy egy hónapon belül 116 ember fog ebben az épületben dolgozni.

Mielőtt ez a „tragédia” bekövetkezhetne, hadd említsem meg, hogy minél sürgősebben egy szárnyépületet akarunk a Magyar Osztály számára felépíteni az „Angolparkban”. Mégis meg kell említenem, hogy minket kedves emlékek fűznek ehhez az épülethez, ahol a múlt év utolsó napjaiban ugyanilyen módon gyűltünk össze, hogy megszervezzük a cseh rádióadásait és ma immár ott tartunk, hogy a cseh adások időtartama napi 11 és $\frac{1}{2}$ óra, vasárnap pedig 13 és $\frac{1}{2}$ óra.

Ami a cseh osztályt és a Münchenbe özőnlő különféle nemzetiségűeket illeti, igen fontos megemlítenem, hogy az együttműködés előfeltétele a jó baráti és jó szomszédi viszony. Ha ezt most, ebben az időszakban nem tudják megteremteni, akkor igen kevés remény van arra, hogy később, a felszabadulás után ez valaha is lehetséges lesz.

Szeretném tehát Mindnyájukat meghívni lakosztályomba csütörtökön estére egy coctail-partyra, hogy barátságos körülmények között megismerkedhessenek a cseh osztály tagjaival. Úgy látszik, hogy az ilyen coctail-partyk azt a szerepet játsszák, mint egy nemzetközi kulcs a nemzetek közötti megértésre.

Mr. Rafael előadása végén megkérdezte a jelenlévőket, hogy kinek mi a hozzászólni valója. Minthogy senki sem jelentkezett, tréfásan megjegyezte, hogy a jelek szerint beszéde vagy nagyon jó, vagy nagyon rossz volt.

Mr. Dessewffy összes magyar társai nevében a következő szavakkal fordult Mr. Rafaelhez:

Nagyon hálásak vagyunk Mr. Rafael e mély emberi érzést és megértést eláruló meleg szavakért. Legfőképpen azért, hogy nem mint alkalmazottakat üdvözölt bennünket, hanem mint munkatársakat, akik mindnyájan egy nagy szent célért küzdenek. Köszönjük!

Győri (Mikes) Imre 1900. február 9-én született Budapesten. Az első világháborúban önkéntesként szolgált a neves Molinári ezredben. A Galilei Kör eszmeisége, amellyel már korábban találkozott, olyan háborúellenes kijelentéseket „csalt ki” belőle, amelyekért statáriális bíróság járt. Ettől a rabkórház mentette meg, ahol háromnegyed évet töltött. Innen az őrszíróság forradalom katonái szabadították ki. A Tanácsköztársaság idején harcolt a cseh és román intervenciók ellen, majd hadifogságba esett. Kiszabadulása után az ellenforradalmi különítményesek kezére került. A Gyűjtőfogházban Szakasits Árpáddal egy cellában volt egy ideig, majd a szegedi Csillagbörtönbe került. Huszonegy évesen szabadult, de ekkor is internálás várt rá. Ez elől menekülve kétségbeesett vállalkozásra szánta el magát: Königsberg Artur negyvenhét éves kereskedő útlevelével hajóra szállt, mely Bécsbe indult. Szerencséje volt: átengedték. „Lassan és boldogan úsztunk Bécs felé – emlékezett Mikes Imre –, és csak Dévénynél szorult el a szívem, mert először hagytam ott Magyarországot, és ahogyan Gambetta mondotta, az ember nem viheti el hazájának földjét a cipője talpán.”

Bécsbe kerülve megindult azon az úton, amely az újságíráshoz vezetett. Először csak kávéházi hírlaptartókat szegezett össze, majd rikancs lett a Praterstrassén a Grand Café ajtaja előtt.

1922-ben Szlovákián át Erdélybe utazott, újságírói pályafutását itt, a szatmári *Szamos* című lapnál kezdte. Innen a *Brassói Lapok* szerkesztőségébe került, ahol Győri Illés István újságíróval dolgozott együtt, a névazonosság miatt vette fel a Mikes vezetéknévét.

Baloldali publicisztikai tevékenységéért a román hatóságok letartóztatták, majd két évig tartó eljárás és kihallgatássorozat után 1935 júliu-

sában Bukarestből fegyveres őrseg kísérte Biharkeresztesig, ahol áttették a határon. A kitoloncolás után mégis visszatért Nagyváradra, és a *Nagyváradai Napló* főszerkesztője lett, Ady Endre egykori szobájában dolgozott.

1937-ben néhány hónapot Magyarországon töltött. Itt egy cikke miatt, amelyben élesen bírálta Gömbös Gyula volt miniszterelnök németbarát politikáját, a budapesti rendőrség őrizetbe vette. Rövidesen szabadlábra helyezték, de kötelezték, hogy hagyja el az országot. A budapesti *Az Újság* című lap tudósítójaként Párizsba került, de ez a lap egyetlen sorát sem jelentette meg, ezért cikkeit a *Magyar Nemzet*nek küldte haza, Gallicus álnéven. A háború éveit Franciaországban töltötte, a német megszállás elől menekülő kormányt Párizsból Bordeaux-ba, majd Vichybe követte mint a *Magyar Nemzet* és az *Amerikai Magyar Népszava* munkatársa.

1942 végén a Gestapo elől kellett menekülnie. Közép-Franciaországban, egy Saint-Just-en-Chevalet melletti kis tanyán húzódott meg, de innen is küldte tudósításait a *Magyar Nemzet* szerkesztőségébe.

A felszabadulás után visszatért Párizsba, a magyar kormány megbízásából másodmagával megszervezte a magyar követség felállítását, és folytatta a munkát a *Magyar Nemzet* számára. Párizsban a békekonferencia idejére (1946 folyamán) a magyar külügyminisztérium különleges sajtószolgálatot szervezett. A *Magyar Nemzet* Mikes Imrét jelölte a csoportba. A békekonferencia tárgyalásain elhangzottakkal nem értett egyet, igazságtalanságnak tartotta Magyarország megítélését, ennek okát elsősorban a szovjet politika elfogadásában látta. Rákosiék nyomására kimaradt a béke delegáció sajtószolgálatából, majd 1946. december 31-én a *Magyar Nemzet*től is távoznia kellett.

1947. június 17-én Auer Pál párizsi magyar követtel együtt az emigrációt választotta. Párizsban megszervezte és elindította a *Nyugati Hírnők* című lapot, a magyar emigráció első újságját. 1951 augusztusától 1976 augusztusáig a müncheni Szabad Európa Rádió munkatársaként írta és szerkesztette a rádió egyik legnépszerűbb műsorát, a *Reflektort*. 1982-ben a Hawaii-szigetekre vonult vissza. 1990-ben hunyt el.*

* Mikes Imre életrajzának megírásához forrásokat és dokumentumokat kaptam Török András újságírótól, akinek Mikes Vera juttatta el férje Párizsban írt visszaemlékezéseit.

Szilárd Sándor bányásztechnikus, 1930. április 28-án született Pusztavámon. Értelmiségi családból származott, apja főjegyző volt. Négy gimnáziumot és két év bányamérnöki iskolát végzett.

Szilárd Sándor 1951. augusztus 20-án a Haditechnikai Intézet Táborfalvai Lőkísérleti Állomásáról szökött Ausztriába, szolgálati fegyverrel. Útja Ausztriából Franciaországon keresztül Münchenbe vezetett. 1953 tavaszán került kapcsolatba a Szabad Európa Rádió Magyar Osztályának munkatársával Kobele Józseffel, aki 1951 és 1965 között volt a rádió munkatársa és a munkásműsorok szerkesztője. Szilárd Sándor a rádió külsőmunkatársa lett és cikkeket írt Kobelével a magyar nehézipar, elsősorban a bányászat helyzetéről. A rádió munkatársaként részt vett „disszidált” személyek kihallgatásában. Írásaihoz a háttéranyagot elsősorban a sajtóból vette, de részt vett a rádió szerkesztőségi konferenciáin is, ahol az amerikai vezetés a kommentárok tartalmára vonatkozó elvárásait fogalmazta meg. A rádióban cikkeiért 100 márkát kapott. 1954 áprilisában elment a rádiótól és segélyből élt.

1954 augusztusában került kapcsolatba az „Amerikai Légügyi Hírszerzőszerv”, az ún. Gehlen* megbízottaival, akik a „Magyar

* A szervezet nevét Reinhard Gehlenről kapta. Ő a II. világháború idején a német hadsereg Keleten harcoló hadseregcsoportja katonai hírszerző osztályá-

Népköztársaság elleni kémtevékenységre” szervezték be. Kiképzése Münchenben történt. Információkat kapott a magyar határ őrzéséről, a műszaki zárról, iránytűvel történő térképen való közlekedésről, repülőterek, gyárak, vasútállomások rajzainak elkészítéséről, valamint vegyszerrel végezhető titkosításról. Feladata volt minden vonatkozású adatgyűjtés. „Kiev” típusú fényképezőgépével felvételeket kellett készítenie gyárakról, lakatanyákról, repülőterekről, vasútállomásokról. Megbízásának végrehajtására 1955. február 7-én szökött Magyarországra. A magyar határőrség hegyeshalmi őrsé 1955. február 17-én elfogta. Kihallgatása a Belügyminisztérium Katonai Elhárító Főosztály Vizsgálati Osztályán történt.

A Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bírósága Budapesten hozott ítéletet 1955. július 6-án.

A bíróság „1. folyamatosan elkövetett hűtlenség,
2. folyamatosan elkövetett külföldre szökés,
3. folyamatosan elkövetett izgatás,
4. tiltott határátlépés,
5. tiltott határátlépés kísérlete,
6. társadalmi tulajdon elleni lopás büntetében és végül
7. devizagazdálkodás szabályait sértő büntetben, és ezekért összbüntetésül kötél általi halálra, mint főbüntetésül, és egész vagyonelkobzásra, mint mellékbüntetésül” ítélte.

A vizsgálati dossziében, a SZER épületéről található rajzok azt bizonyítják, hogy Szilárd Sándor jó megfigyelő, és jó rajzkészséggel rendelkező munkatársa volt a rádiónak. Nemcsak a rajzai, de a vallomásai is részletesek voltak. Az ő elmondása alapján sajátos szemszögből tudhatjuk meg hogyan működött a Szabad Európa

---

nak vezetője volt. 1946-ban az USA anyagi támogatásával hozta létre azt a szervezetet, amelynek feladata a szocialista országok elleni hírszerző tevékenység volt. (Lásd erről: *Állambiztonsági értelmező kéziszótár*, összeállította Gergely Attila. Budapest, 1980, BM Könyvkiadó, 29; 69. p.)

Rádió. Részletesen elmondta a rádió felépítését, beszélt a rádió gazdasági helyzetéről, a munkatársak fizetéséről, hangulatukról. Közléseinek részleteit olvasva el kell hinnünk, hogy külsőmunkatársként is sokat tartózkodott a rádió épületében és olyan információkkal is rendelkezett, amelyeket talán csak a Magyar Osztály vezetője, vagy csak az egyes műsorok szerkesztői tudhattak volna. Az is érdekes tény, ő mint külsőmunkatárs hogyan juthatott el az amerikai vezetés által összehívott szerkesztői értekezletekre. A rádió történetéből tudjuk, hogy ezeken az értekezletekre csak a műsorok szerkesztői, az osztályok vezetői esetleg a rádió vezető munkatársai vehettek részt. Szilárd Sándor kihallgatása során pontos leírást adott a munkatársakról, nevek, álnevek felsorolásával szinte mindenkiről beszélt, aki 1951 és 1954 között a rádióban dolgozott. Elmondta a munkatársak tevékenységét feladatait is.

Szilárd Sándor vizsgálati dossziéján kívül, a kutatásaink során még nem került elő ilyen nagy jelentőséggel bíró forrásanyag a rádió forradalom előtti tevékenységéről. Ez volt a magyar kémelhárítás és hírszerzés számára is az első jelentős mennyiségű adat az Englischer Gartenben működő „Boszorkánykonyháról”.

Névmutató*

- Ács Lajos 95, 96
Adenauer, Konrad 21, 29, 298, 302
Altschul, Frank 18
Andropov, Jurij Vlagyimirovics 224, 225
Apor Vilmos 118
Apró Antal 293, 315
- Balassi Bálint 117, 214
Balla Frigyes 195
Baranyai Főzsef 195
Bárdosi Lajos 196
Bata István 270
Batthyány Lajos gr. 127
Békeffy László 19
Béry László (Balogh Balázs) 230–232, 247–249, 252, 255, 281, 282
Bíró István 194
Biszkú Béla 310
Bogár József 133
Boldizsár Iván 217, 218
Bolívar, Simón 165
Borbándi Gyula 13, 15
Borsányi Julian (Bell ezredes) 258, 260, 262, 264, 265, 270, 271
- Bozsik József 218
Braden, Thomas 18
Bukovecz Lajos 195
- Caesar, Gaius Julius 88, 184
Condon, Richard J. 300
- Csizmadia Sándor 139
Csokonai Vitéz Mihály 117
Csóti József 196
- Darvas József 46, 106–108, 163, 208–210
Dávid Ferenc 195
Delgado, Mucio 303
Dessewffy Gyula gr. 26, 27, 31, 32, 37, 38, 331
Dimitrov, Georgi 126
Dobi István 207
Dolbeare, Frederic R. 26
Donáth Ferenc 315
Drobac, Milan 308
- Egri Gyula 196
Engels, Friedrich 109, 152
Eötvös Loránd 214

* A névmutatóban csak a főszövegben előforduló nevek szerepelnek.

- Erdei Ferenc 117
 Erdey-Grúz Tibor 268
 Erkel Ferenc 207, 214

 Faragó László 19
 Fazekas Mihály 214
 Fekete Károly 53
 Ferenc, Assisi Szent 165
 Fischer Annie 214, 215
 Ford, Henry 38, 55

 Garami Ernő 139
 Gáspár Sándor 181, 182, 219
 Gellért Andor 19, 236, 237, 255–257, 299
 Georgijevics, Milan 308
 Gheorghiu-Dej, Gheorghe 307
 Gimes Miklós 315
 Gluscsenko, J. I. 114–116
 Godor Ferencné 195
 Gomulka, Władysław 126, 245
 Gorkij, Makszim 146
 Grew, Joseph C. 17
 Gromiko, Andrej Andrejevics 316
 Grósz József 184
 Gungl János 195

 Győri Illés István 332
 Győri (Mikes) Imre (Gallicus) 7, 10–12, 32, 54, 55, 60–90, 95–100, 104–131, 134–138, 141–190, 193, 197–220, 239, 240–252, 265–278, 282–286, 296, 305, 306, 311–318, 332, 333
 Györki Imre 129

 Hannibál 278, 280
 Hárún ar-Rasíd 71
 Herczeg Ferenc 216

 Hegedüs András 225, 237, 267, 284, 285, 295
 Hérosztratosz 240
 Hevesi Péter 80
 Hidegkuti Nándor 218
 Hippokratész 146
 Hitler, Adolf 288, 114
 Holt, Robert T. 12, 13
 Horthy István 109, 129, 215

 Illés Béla 117
 István, Szent 216

 János Ferenc 315
 Janza Károly 284
 Jókai Mór 214
 Joliot-Curie, Frédéric 141
 Júdás 95
 Jugyin, Pjotr 313
 Justus Pál 129

 Kádár János 79, 89, 239, 240–244, 285, 289, 290, 292, 296, 306–315
 Kádár Vince 79
 Kállai Gyula 89, 309, 317
 Katona Béla 136
 Katona József 214
 Kennan, George 17
 Kéthly Anna 129, 301
 Kocsis Ilona 195
 Kolumbusz Kristóf 165
 Kopácsi Sándor 315
 Kossuth Lajos 26, 162, 165
 Kovács Géza 195
 Kovács Imre 43, 44
 Kovács Istvánné, K. 194
 Kovács K. Zoltán (Zoltán Károly) 221, 223, 226, 227
 Kucsera László 53

- Lang, Robert E. 18
 László László 295
 Lenin, Vlagyimir Iljics 108, 109, 136,
 137, 151–154, 156, 184
 Lincoln, Abraham 165
 Liszt Ferenc 214
 Litteráti-Loótz Gyula (Patkó Gyula)
 274, 275
 Losonczy Géza 89
 Loy Árpád 60

 Malenkov, Georgij
 Makszimiljanovics 132, 155, 307
 Maléter Pál 314–316
 Markos Sándor 126
 Marosán György 129, 219, 269, 293
 Marx, Karl 109, 151, 152
 Masaryk, Jan 165
 Meckl Teréz 196
 Méray Tibor 307
 Mérges Lajos 50–52
 Meyer, Cord 18
 Mezőfy László (Lovas László) 233
 Mickelson, Sig 15
 Mikszáth Kálmán 108
 Mindszenty József 183, 248, 287,
 288
 Molnár József 227–229, 293
 Molnár József 196
 Molotov, Vjacseszlav Mihajlovics
 132
 Móricz Zsigmond 108, 214
 Mózes 165
 Munkácsy Mihály 213, 214
 Münnich Ferenc 284, 293, 307, 314,
 317

 Nagy Imre 10, 11, 52, 76–79, 82,
 87–99, 134, 143, 144, 150, 154,
 158, 162, 163, 207, 211, 212, 224,
 225, 228, 233, 236–249, 252–257,
 262, 264, 267, 270, 271, 277, 278,
 281–286, 291–296, 303, 306–310,
 314–317
 Napóleon, Bonaparte I. 134
 Németh Zoltán (Agrárius) 224–226
 Nenni, Pietro Sandro 141
 Neufville, Laurence de 304

 Oláh József 194
 Orbán László 89
 Ordass Lajos 183

 Papp Sándor 51
 Paszkievics, Ivan Fjodorovics 312
 Pauker Anna 126
 Peidl Gyula 139
 Péter Gábor 66, 125, 186
 Péter Károly 68
 Petőfi Sándor 108, 117, 214
 Peyer Károly 139
 Pióker Ignác 147
 Piros László 52
 Porol János 80
 Puskás Ferenc 218
 Puskin, Alekszandr Szergejevics 108

 Rajk László 108, 126
 Rajnai Sándor 309
 Rákosi Mátyás 90, 10, 52, 60, 66–73,
 88, 93, 97, 104, 108, 110, 119–127,
 136, 150, 153, 165–171, 184–190,
 194–199, 203, 204, 219, 229, 245,
 295, 333
 Ranković, Aleksandar 306
 Raphael, William 26
 Révai József 10, 105, 112, 196, 197,
 201, 202, 219
 Révész József 310
 Robespierre, Maximilien 311

- Rónai Sándor 293
 Rusznyák István 159, 162, 163, 268
- Saunders, Frances Stonor 15
 Schering Antal 70, 71
 Schering György 70, 71
 Schering Györgyné 70, 71
 Schubert, Karl 32
 Semmelweis Ignác 160
 Shapiro, Henri 156
 Siklósi Mihály 195
 Slansky, Rudolf 126
 Soldatić, Dalibor 306
 Stoica, Chivu 309
- Szabó Jánosné 204
 Szakasits Árpád 129, 268, 269, 332
 Szántó Zoltán 9
 Szeder Ferenc 129
 Szénási Géza 314
 Szerov, Ivan Alekszandrovics 307
 Szilágyi József 315
 Szokolovszkij, Vaszilij Danilovics 258
 Sztálin, Jozsif Visszarionovics (Dzsugasvili) 22, 24, 104–109, 113, 114, 119–124, 127, 131–137, 153–156, 162, 166, 184, 213, 219, 245
 Szuszlov, Mihail Andrejevics 307
- Tacitus, Publius Cornelius 278
 Talleyrand, Charles Maurice de 134
 Taraszov, B. 38, 39
 Tészás Károly 195
 Thury Lajos 26, 27
 Thury Zoltán (Notárius) 291
 Tildy Zoltán 315
 Tolsztoj, Alekszej Konsztantyinovics 108
 Tóth Bálint 19
- Urbán György 15
- Vajda Pál 19
 Valentiny Ágoston 129
 Varga Béla 19
 Vásárhelyi Miklós 315
 Vereb Sándor 195
 Vezér Vizes Ferenc 185
 Vidić, Dobrivoje 307
 Vig Istvánné 196
 Vince Lukács 194
 Virág András 50
- Wagner Ferenc 19
- Zalka Máté 117
 Zsukov, Georgij Konsztantyinovics 258

Képek*

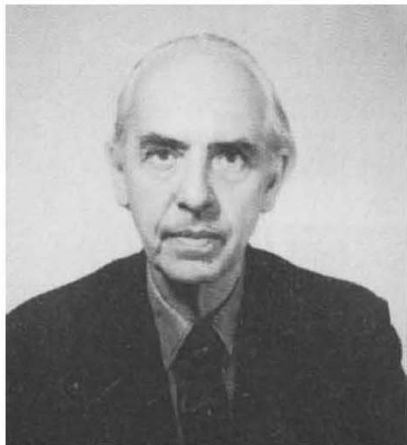

1. A Szabad Európa Rádió első épülete München, Possartstr. 9.

2. A Szabad Európa Rádió müncheni központja az Englisher Gartenben

* Képek származási helyei: Az 1., 2., 3., 4., 6. kép Borbándi Gyula: *Magyarok az Angol Kertben. A Szabad Európa Rádió története* című könyvéből valók (Budapest, 1996, Európa Könyvkiadó). Az 5., 7., 8., 9., 10., 11., 12., 13., 14., 15., 16., 17., 18. kép az Országos Széchényi Könyvtár Történeti Interjúk Tára Szabad Európa Rádiós gyűjteményében található. A felvételek a rádió egykori munkatársaitól kerültek a gyűjteménybe. Köszönet értük.

3. Dessewffy Gyula gr.
(1909–2000), a rádió magyar
osztályának első igazgatója

4. Győri (Mikes) Imre
(1900–1990), politikai
kommentáríró, szerkesztő

5. Molnár József (1918–),
belpolitikai kommentáríró,
szerkesztő

6. Gellért Andor (1907–1990),
az 1956-os forradalom alatt
a Szabad Európa Rádió magyar
osztályának igazgatója

7. Ekecs Géza (1927–),
a Monitoring Osztály
munkatársa

8. László László (1929–),
a Monitoring Osztály vezetője

9. Skultéty Csaba (1920–),
hírszerkesztő

10. Gring Mária (1928–),
hírbemondó

11. Kovács K. Zoltán (1924–),
agrárszakértő, szerkesztő

12. Borsányi Julián (1903–1992),
katonapolitikai szakértő,
szerkesztő

13. Thury Zoltán, ifj. (1921–1995),
kommentáríró, szerkesztő

14. Béry László (1898–1971),
kommentáríró, szerkesztő

15. Mezőfy László (1909–1982),
agrárszakértő, szerkesztő

16. Litteráti-Loótz Gyula
(1922–1987), munkatárs

17. A Szabad Európa Rádió Kutató-
és Kiértékelő Osztálya

18. Szabad Európa Rádió Központi Vezérlőterme